

AZ UNESCO FENNÁLLÁSA 70. ÉVFORDULÓJÁNAK EMLÉKÉRE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization
Egyesült Nemzetek
Nevelésügyi, Tudományos és
Kulturális Szervezete

Hungarian
National Commission
for UNESCO

Az UNESCO Magyar
Nemzeti Bizottsága

AZ UNESCO FENNÁLLÁSA 70.
ÉVFORDULÓJÁNAK EMLÉKÉRE

**Hungarian
National Commission**
for UNESCO

Az UNESCO **Magyar
Nemzeti Bizottsága**

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága felhívására a kötetben szereplő tanulmányok
2015-ben készültek az UNESCO 70. évfordulója alkalmából.

© Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága, 2016.
www.unesco.hu

Szerkesztette

Hudecz Bálint

A kötet előkészítését segítette

Hajdu-Kriston Krisztina és Gyarmati Vera

Lektorálta

AMPLEXOR Magyarország Kft.

A borítót tervezte és a könyvet tördelte

Duna-Mix Kft.

A kiadvány szerzői

Balog Zoltán, Géher Mariann, Hudecz Bálint, Balázs Ervin,
Érdiné dr. Szekeres Rozália, Koczka Krisztina, Fejérdy Tamás, Soós Gábor, Tóth J. Attila,
Z. Karvalics László, Bencze Lóránt, Simai Mihály, Bogay Katalin, Pataki Pál,
Szöllősi-Nagy András, Sándor Judit, Pole-Bokor Bea, Czöndör Katalin, Kroó Norbert,
Rózsa Mihály, Kárpáti Andrea, K. Udvari Katalin, Réthelyi Miklós

ISBN: 978-963-7364-03-7

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatrendszerben történő
tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Kép a borítón: az első Általános Konferencia megnyitója 1946. november 20-án.

Fotó: © UNESCO/Eclair Mondial

TARTALOMJEGYZÉK

Balog Zoltán	
Köszöntő.....	5
Géher Mariann	
Előszó – röviden az UNESCO-ról és az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságáról	7
A MÚLT, A JELEN ÉS A JÖVŐ	
Hudecz Bálint	
70 éves az UNESCO: kezdeti remények és a politikai realitás.....	13
Balázs Ervin	
Az UNESCO világméretű programja a biotechnológia fejlesztésére.....	26
Érdiné dr. Szekeres Rozália – Koczka Krisztina	
„Ember és bioszféra” (MAB) program	29
Fejérdy Tamás – Soós Gábor	
30 év – a Világörökség egyezmény magyarországi megvalósításának (1985–2015) mérőföldkövei	37
Tóth J. Attila	
A víz alatti kulturális örökség védelme és az UNESCO 2001. évi egyezménye.....	54
Z. Karvalics László	
Infokommunikáció, az információs társadalom és az UNESCO: párhuzamos történelmek	63
Bencze Lóránt	
Az oktatás-nevelés „újratervezése”	72
Simai Mihály	
A társadalomtudományok jövője, a társadalmi innovációk és a felsőoktatás	84
MAGYAROK AZ UNESCO-BAN	
Bogyay Katalin	
Elnökségem története – a kulturális diplomácia művészete az UNESCO-ban	95
Pataki Pál	
Magyar fejezet az UNESCO Végrehajtó Tanácsának történetében (1995-1999)	101
Szöllősi-Nagy András	
Életem legizgalmasabb huszonöt éve – gondolatok az UNESCO-ról.....	114
Sándor Judit	
UNESCO mint a bioetika fellegvára.....	124
Pole-Bokor Bea	
Magyarok nyomában – pillanatképek az UNESCO-ban	134
Czöndör Katalin	
Határok átlépése az UNESCO-val	150

PÉLDÁK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

Kroó Norbert

Az UNESCO-hoz kötődő néhány emlékemről:

a Tudomány Világfóruma és a Fény Nemzetközi Éve 157

Rózsa Mihály

Hogyan csináljunk világkonferenciát?

Címzavak a Magyar UNESCO Bizottság történetéhez (1995-1999) 162

Kárpáti Andrea

Interdiszciplináris művészeti és természettudományos pedagógiai program

a társadalmi hátrányok enyhítésére – Kecskeméttől Kenyáig 167

K. Udvari Katalin

Psalmus Humanus integrált művészetpedagógiai program

– óvodától a tanárképzésig 190

Réthelyi Miklós

Zárszó – mérföldkövek az UNESCO történetében 199

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA
MINISZTER

KÖSZÖNTŐ

Balog Zoltán
az emberi erőforrások minisztere

Kedves Olvasó!

Az UNESCO a legjobb értelemben vett, nemzetek közötti szellemi és kulturális kapcsolatok színtere, intellektuális műhely, referencia-központ, konszenzusteremtő világforum. Az elmúlt évtizedekben Magyarország az UNESCO segítségével bebizonyíthatta, hogy kulturálisan és a tudományok terén egyértelműen a világ élvonalában a helye. Büszkék lehetünk magyar szakembereinkre, akik magas színvonalú szakmai munkájukkal hozzájárulnak az UNESCO célkitűzéseinek megvalósításához, és a bizottsági üléseken nemcsak hazánk, hanem a nemzetek közös érdekeit és értékeit is képviselik. Külön magyar kultúrdiplomáciai sikertörténet Bogay Katalin kétéves közgyűlési elnöksége, aki második magyarként, tehetséges női vezetőként tölthette be ezt a fontos posztot. Másik magyar siker a szervezet Végrehajtó Tanácsa elnöki posztjának elnyerése: Pataki Pál két évig vezethette az UNESCO legmagasabb szintű döntés-előkészítő fórumát.

A kötetet, amelyet az olvasó a kezében tart, az UNESCO fennállása 70. évfordulójának alkalmából állították össze. Hiánypótló összefoglaló, amely betekintést ad Magyarország és a szervezet közös történetébe: úgy is mondhatnánk, 70 évnyi magyar UNESCO-történetet lapozhatnak végig.

A közelmúlt újabb magyar eredményeket hozott, amelyeket az UNESCO zászlaja alatt értünk el Magyarországon. Ilyen eredmény például a „tihanyi dialógus”: párbeszéd a keresztény és zsidó vallású egyházi vezetők, teológusok, közéleti emberek között.

S hogy mit hoz a jövő? 2016. Szent Márton, 2017. pedig Kodály Zoltán éve lesz, amelynek keretében a szolidaritás, az alázat, az emberség s a közösségért érzett felelősség, az összetartozás majd' évezredes európai példáit idézhetjük újra emlékezetünkbe. Nemes célok, amelyeknek megvalósításából az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága jócskán kivette és kiveszi a részét a jövőben is.

Balog Zoltán

- ELŐSZÓ -

RÖVIDEN AZ UNESCO-RÓL ÉS AZ UNESCO MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁGÁRÓL

Géher Mariann

(az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának főtítkára, 2014–)

Az UNESCO az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete. A létrehozásáról szóló megállapodást 1945. november 16-án fogadták el 44 állam jelenlétében. A szervezet alkotmánya 1946. november 4-én lépett hatályba, miután 20 állam ratifikálta. Az UNESCO-nak jelenleg 195 tagállama és 10 társult állama van, a tagállamok a csatlakozást követően nemzeti bizottságot állítanak fel az UNESCO Nemzeti Bizottságainak Alapszabálya szerint.

Az UNESCO-t abban a szellemiségben hívták életre 1945-ben, hogy az emberiség „intellektuális és morális szolidaritását” elősegítse a nemzetek és népek közötti tartós béke megteremtése érdekében. Az UNESCO Alkotmánya is ezen célok mentén került megfogalmazásra. A lefektetett alapelvek értelmében (I. cikkely) a szervezet fő tevékenysége, „hogya a béke és biztonság fenntartását azáltal segíti elő, hogy a nevelés, a tudomány és a kultúra révén szorosabbra fűzi a nemzetek közötti együttműködést a célból, hogy faji, nemi, nyelvi vagy vallási megkülönböztetés nélkül mindenki számára világszerte biztosítsa az igazság, a törvény és ama emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását, amelyeket az Egyesült Nemzetek Alapokmánya az összes népek javára elismer”. Tehát az UNESCO mandátuma szerint intellektuális és etikai műhelyként, referencia-központként, nemzetközi etikai normák kidolgozójaként és konszenzusteremtő fórumként kíván működni. A szervezet az elmúlt 70 évben jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az emberek a 21. század elejére szerte a világon megértőbben viszonyulnak egymáshoz és tudatosabban kezelik a természeti és épített környezetüket is.

Az UNESCO a kezdeti években segítette a második világháborúban elpusztult iskolák, könyvtárak és múzeumok újjáépítését, valamint intellektuális fórumként is funkcionált, ami az információáramlást és a tudományos ismeretek megosztását lehetővé tette. Az 1950-es és 70-es évek között a szervezet tagállamainak száma gyorsan megnövekedett, köszönhetően a függetlenségüket frissen elnyerő államok csatlakozásának. Az új tagállamok hozták magukkal a saját nehézségeiket, így a szervezeten belül előtérbe került az aluliskolázottság problémája, amelynek leküzdése a mai napig az egyik kiemelt prioritás. Az 1960-as években az egyiptomi Nasszer-tó kialakítása előtti núbiai leletmentés mérföldkönek számított az UNESCO történetében, hiszen egy valóban nemzetközi összefogás eredményeként sikerült számos műemléket megőrizni az utókor számára. Az akció sikeressége rávilágított arra, hogy az emberiség kulturális örökségének védelmére való törekvés valódi globális cél lehet, amely elősegítheti a nemzetközi együttműködést. Nem is kellett sokáig várni, és 1972-ben megszületett az *egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről*. E mellett egyre hangsúlyosabbá vált a környezettudatosság is, az UNESCO különböző kezdeményezéseket hirdetett a Föld

biodiverzitásának megőrzése érdekében. Az évek során, a kommunikációs csatornák fejlődésével egyre többen hallathatták a hangjukat, és a szervezetben megjelent annak az igénye, hogy különböző kultúrák, kulturális értékek egyenlő mértékben kerüljenek megjelenítésre és részesüljenek védelemben, hiszen az emberi lelki kiegyensúlyozottság egyik alappillére a (kulturális) identitásbiztonság.

Felgyorsult és változó világunkban az UNESCO megkerülhetetlen nemzetközi szereplővé vált, amely segíthet megtalálni az egyensúlyt a múlt és a jövő között. Ennek érdekében a szervezet különös hangsúlyt fektet az oktatás fejlesztésére, a kulturális sokszínűség megőrzésére és a tudományos kutatások támogatására, amelyek mind megeremthetik az alapját egy fenntarthatóbb világnak. A közvetlen kihívások között szerepel, hogy a mai napig több millió fiú és lány nem részesül megfelelő oktatásban, és az írástudatlanság több százmillió embert megakadályoz abban, hogy teljes mértékben részt vehessen saját társadalma életében; további kihívás a fiatalok munkanélkülisége; a megfelelő oktatási rendszerek biztosítása; a klímaváltozás, a biodiverzitás csökkenése és a természeti erőforrások kiaknázásának növekvő igénye. Az UNESCO fontos szerepet szán a tudományoknak ezen problémák megoldásában, így a tudományos kutatásokat és az ismeretterjesztést több irányból is támogatja, hangsúlyt fektetve a nők szerepére a folyamatban. Természetesen az UNESCO tevékenységének továbbra is meghatározó részét képezi a dialóguskeresés, a társadalmi kohézió erősítése, a kreativitás és a kulturális kifejezések, illetve az általános szólásszabadság támogatása.

Az UNESCO munkájában elsősorban a 195 szavazati joggal rendelkező tagállam vesz részt, amelyek befizetési adják az UNESCO költségvetésének jelentős részét. Ennek megfelelően az UNESCO legmagasabb szintű döntéshozó fóruma a tagállamokból álló, két évente ülésező Általános Konferencia, közismertebb nevén a közgyűlés. Az Általános Konferencia döntéseit a Végrehajtó Tanács (VT) készíti elő, amely önálló javaslatokkal is élhet, valamint az Általános Konferencia felügyelete alatt felelős az utóbbi által elfogadott munkaterv végrehatásáért. A szervezetet a főigazgató irányítja, akinek a munkáját az UNESCO Titkárság (UNESCO Secretariat) segíti. A főigazgatót a VT jelöli és az Általános Konferencia nevezi ki négy évre. A kinevezés meghosszabbítható további négy évvel. Az UNESCO 37. Általános Konferenciája 2013. november 12-én második négyéves ciklusra is megválasztotta Irina Bokova főigazgatót. Az első négyéves ciklus során Irina Bokova irányításával elindult az UNESCO megreformálása, valamint a szervezet két átfogó témára koncentrált munkáját: a békekultúra megeremthetésére és a fenntartható fejlődés elősegítésére két globális prioritás kiemelésével, amelyek Afrika és a nemek közötti egyenlőség. A szervezet különböző nemzetközi egyezmények mentén vagy az Általános Konferencia döntése alapján nemzetközi kormányközi bizottságokat és szakértői testületeket tart fenn, amelyek az adott programot irányítják.

Az UNESCO az egész világra kiterjedő szakmai kapcsolatrendszerrel rendelkezik. Partnerei között a 195 tagállam kormányai mellett megtalálhatók nem kormányzati szervezetek, iskolák, egyetemek és egyéb szakmai hálózatok, amelyeket a párizsi UNESCO Titkárság többnyire a tagországokban működő nemzeti bizottságokon keresztül ér el. A szervezet időnként stratégiai partnerséget is kialakít nagyobb nemzetközi vállalatokkal is egy-egy témára fókuszálva, ezen együttműködési megállapodások megkötése többnyire főigazgatói döntés eredménye.

Magyarország 1946. december 23-án adta be csatlakozási kérelmét a szervezethez, majd 1948. szeptember 14-én vált tagjává. Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának (UMNB) célja, hogy a világ többi nemzeti bizottságával, a kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel, a civil társadalommal, oktatási intézményekkel együttműködve segítse az UNESCO munkáját az oktatás, a tudomány, a kultúra és a kommunikáció-információ területén, valamint elősegítse a magyar tudománynak és kultúrának a világszervezet csatornáin történő népszerűsítését. Ezenkívül a kormányzat felé tanácsadói feladatokat is ellát minden, a szervezettel kapcsolatos kérdésben. Az UNESCO és Magyarország partnerségének egyik fontos alapja az az együttműködési megállapodás, amelyet Irina Bokova UNESCO főigazgató 2011. novemberi magyarországi látogatása során dr. Réthelyi Miklós nemzeti erőforrás miniszterrel együtt írt alá.

A 17/2012. (II. 16.) kormányrendelet alapján a korábban Magyar UNESCO Bizottság (MUB) néven ismert bizottság újjáalakult az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságává, amelynek a legfőbb szerve az évente legalább egy alkalommal összehívott közgyűlés. A bizottság működésével kapcsolatos szervezési és hivatali teendőket az Emberi Erőforrások Minisztériuma osztályként működő UMNB Titkárság látja el, amelyet a bizottság főtitkára vezet. A bizottságot az elnök képviseli. Az UNESCO központja Magyarország OECD és UNESCO melletti Állandó Képviseletén, a felelős minisztériumokon és az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságán keresztül tartja a szakmai kapcsolatot hazánkkal. Az UMNB 2012-es újjáalakulását követően a bizottság elnöke dr. Réthelyi Miklós, főtitkára Géher Mariann.¹ A bizottság hét tematikus szakbizottságban végzi a munkát: a Nevelésügyi, a Természettudományi, a Társadalomtudományi, a Kulturális, a Kommunikációs és Információs, a Szellemi Kulturális Örökség és a Világörökség Szakbizottságban.

Az évek során Magyarország az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának közreműködésével számos sikert ért el a szervezeten belül. Fontos pozíciók elnyerése mellett (Jóború Magda Általános Konferencia elnök, 1974–1976; Pataki Pál Végrehajtó Tanács elnök, 1997–1999; Bogyay Katalin Általános Konferencia elnök, 2011–2013) aktívan részt vett kormányközi és szakmai bizottságok munkájában is. Az UMNB mindig is prioritásként kezelte, hogy Magyarország ne csak kezdeményezője és szakmai támogatója legyen különböző UNESCO-programoknak, hanem azok felhasználójává is váljon. E mentén a kormányzat igyekszik a fontosabb egyezmények részes államává válni, beépíteni Magyarország jogrendjébe a szervezet ajánlásait és azonosulni a nyilatkozatok üzeneteivel: jelenleg Magyarország nyolc helyszínnel képviselteti magát a világörökségi listán (l.: Fejérdy és Soós), három tétellel az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listáján², egy elemmel a jó gyakorlatok regiszterén³, hét dokumentumörökséggel a világemlékezet listán⁴, valamint ez idáig két geoparkot⁵ és hat bioszféra-rezervátumot jelöltek ki Magyarországon (l.: Érdiné és Koczka).

1 A Bizottság korábbi elnökei: Hámosi József (2002–2012), Enyedi György (1998–2002), Köpeczi Béla (1989–1998); főtitkárai: Csillag Katalin (2012–2014), Kovácsné Bíró Ágnes (2009–2012), Gresiczki Péter (1999–2009), Rózsa Mihály (1994–1999), Fasang Árpád (1991–1994).

2 A mohácsi busójárás, maszkos téliző szokás (2009); a matyó népművészet: egy hagyományos közösség hímszékultúrája (2012); a solymászat mint élő emberi örökség (2012).

3 A táncház módszer, mint a szellemi kulturális örökség megőrzésének magyar modellje (2011).

4 Tihanyi Kálmán 1926. március 20-án benyújtott szabadalmi kérelme „Radioskop” címen (2001); Bilbiotheca Corviniana (2005); Tabula Hungariae – Lázár térképe (2007); Bolyai János Appendix című műve (2009); A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött Kőrösi Csoma Sándor-archívum (2009); Semmelweis felfedezése a gyermekágyi lázról és az aszeptikus prevenció bevezetéséről (2013); Eötvös Loránd életműve két kiemelkedő eredményével kapcsolatos három dokumentum (2015).

5 A két kijelölt geopark a Bakony-Balaton Geopark és a Novohrad-Nógrád Geopark.

A sikerek és az együttműködések felsorolása meghaladja nemcsak az előszónak, hanem magának a kötetnek a kereteit is. Az UNESCO 70 éves története, illetve Magyarország és a szervezet 67 évnyi kapcsolata sokrétű és szerteágazó, egy-egy epizód akár külön monografikus feldolgozást is érdemelne. Mindezt szem előtt tartva jelen kötet célja, hogy megemlékezzen a szervezet alapításának 70. évfordulójáról és szakértők, korábbi munkatársak közreműködésével, kiragadott példák útján betekintést nyújtson az UNESCO és Magyarország összetett kapcsolatába. Külön köszönet illeti Hudecz Bálintot, korábbi kollégánkat, aki a kiadvány ötletgazdája és szerkesztője.

A MÚLT, A JELEN ÉS A JÖVŐ

70 ÉVES AZ UNESCO: KEZDETI REMÉNYEK ÉS A POLITIKAI REALITÁS

Hudecz Bálint

(az UMNB Titkárság korábbi munkatársa, 2010–2015)

Idén ünnepli fennállásának 70. évfordulóját az UNESCO, az Egyesült Nemzetek (ENSZ) Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete. Az a szervezet, amelyet a publikum a mai napig gyakran összetéveszt az UNICEF-fel (az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermek Gyorssegélyalapjával), és amennyiben mégsem, a tevékenységét leginkább az örökségvédelemmel, azon belül is a világörökséggel hozza kapcsolatba. Pedig az UNESCO méltó lenne nagyobb ismertségre és elismerésre, hiszen nemcsak nemes célokért tevékenykedik, általánosságban véve az univerzális békéért, hanem emellett az egyik legtöbb tagországgal rendelkező szervezet, amely meghatározó fóruma a nemzetközi dialógus keresésnek és a puha hatalomnak, azaz aktív politikai funkciókat is ellát.

Az UNESCO diplomáciai jelentősége abban rejlik, hogy 195 tagállamával és 10 társult államával több országot tömörít (UNESCO, 2015), mint maga az ENSZ, és működését tekintve demokratikus: egyik állam sem rendelkezik vétójoggal. Ennek megfelelően nem is foglalkozik közvetlenül biztonságpolitikai kérdésekkel, és nem hoz a tagországokra nézve kötelező érvényű határozatokat, hanem a nemzetközi közösség úgymond „lelkiismeretéként” működik, amely a nevelésügy, a kultúra, a tudományok és a kommunikáció felkarolása útján próbál hozzájárulni a civilizációk, nemzetek, kultúrák közötti és társadalmakon belüli béke megteremtéséhez, illetve az általános életszínvonal emeléséhez.

A szervezet diplomáciai jelentőségét az is mutatja, hogy a főigazgatói posztért gyakran kiélezett harc folyik, ahogyan azt láthattuk is 2009-ben, amikor a két esélyes jelölt, Irina Bokova (Bulgária) és Faruk Hoszni (Egyiptom) mérkőzött meg egymással (UN, 2009). A szervezet egyes kormányközi bizottságainak tagsági helyeiért is verseny folyik, hiszen ki ne akarna beleszólni a világörökség működésébe, ami korunk legjelentősebb világszintű örökségvédelmi programja. Szintén érdemes kiemelni a szervezet elnöki posztját, amelyet Bogyay Katalin töltött be 2011. október 25. és 2013. november 5. között. Elnök asszony kétéves tevékenysége mutatott rá arra, hogy a pozíció az UNESCO általános képviselője mellett alkalmas országimázs építésére is (Bogyay, 2014).¹ Kína fel is figyelte a kínálkozó lehetőségre és Hao Ping korábbi oktatási miniszterhelyettes jelölésével jelezte igényét az elnöki pozíció betöltésére, amelyet természetesen is el is nyert 2013-ban (UNESCO, 2013a).

Egy szakmabelinek akármennyire is izgalmasak és jelentőségteljesek az UNESCO színpadai mögött zajló folyamatok, a szervezet mégsem élvez komolyabb médiavisszhangot, a hírszolgáltatók ingerküszöbét csak ritkán lépik át a szervezet körüli események, és akkor is többnyire a világörökséggel kapcsolatos hírek látnak napvilágot, mint például egy-egy örökségi helyszín pusztulása, ritkább esetben felvétele a világörökségi listára, vagy egy-egy híresség, filmszínész kiállása az UNESCO-s célok mellett, csatlakozása a jószolgálati nagykövetekhez. 2011 októberében azonban

1 Bogyay Katalin külügyes tevékenységéért 2013-ban vehette át a Lánchíd-díjat.

olyasvalami történt, ami hirtelen a figyelem központjába helyezte az UNESCO-t: a szervezet legmagasabb döntéshozó fóruma, az Általános Konferencia felvette a Palesztin Hatóságot tagjai közé, azaz elismerte Palesztina állami mivoltát megelőzve ezzel a lépéssel az anyaszervezetet, az ENSZ-t. A 194 tagállam közül 173 szavazott: 52 tartózkodás mellett 107 igen és 14 nem szavazat született. Az elutasítók: az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Csehország, Hollandia, Izrael, Kanada, Litvánia, Németország, Palau, Panama, a Salamon-szigetek, Svédország, Szamoa és Vanuatu (UNESCO, 2011). Annak ellenére döntött a tagállamok többsége a felvétel mellett, hogy az Egyesült Államok már jóval a szavazás előtt egyértelművé tette: tagállammá minősítés esetén nem fog a továbbiakban hozzájárulni az UNESCO finanszírozásához, ami a szervezet teljes költségvetésének a 22%-t tette ki – azzal védekezve, hogy jogszabály tiltja az olyan nemzetközi szervezetek anyagi támogatását, amelyek felveszik tagjaik közé Palesztinát (The Telegraph, 2011). Az UNESCO természetesen nehéz anyagi helyzetbe került, de a krízis kapóra jött Irina Bokova főigazgatónak, mert mandátuma egyik fő céljával amúgy is a szervezet megreformálását tűzte ki (UNESCO, 2013b).

A tagságot ellenző tagállamok leginkább azzal indokolták az ellenszavazatukat, hogy az izraeli–palesztin konfliktus csakis a felek közvetlen tárgyalása útján oldható meg. Izrael az eseményt egyenesen tragikusnak nevezte az UNESCO szellemiségére nézve, valamint hozzátette, hogy nem létezik palesztin állam, ezért nem is volt mit felvenni a szervezet tagjai közé. Az Egyesült Államok és Izrael a tagdíjbefizetés elmaradása miatt 2013-ban elvesztette a szavazati jogát (Al Jazeera, 2011 és 2013), de nem vonultak ki a szervezetből és nem szüntették meg tagságukat, sőt az USA többször hangoztatta, hogy továbbra is támogatni kívánja szakmailag az UNESCO-t, mert fontosnak tartja a tevékenységét.² Ez meglepő fordulatnak tűnhet ez előzmények tükrében, hiszen az Egyesült Államok 1984-ben egyszer már felmondta a tagságát arra hivatkozva, hogy a szervezet túlságosan politikai befolyás alatt áll, ami akár a mostani helyzetre is igaz lehet (UNESCO, 1984a). Vajon mi változott, és valóban az UNESCO szellemiségével ellentétes lett volna a Palesztin Hatóság felvétele a szervezet sorai közé? Jogosak-e azok a kritikák, hogy a palesztin tagság nem ért annyit, hogy a szervezet elveszítse a költségvetésének közel a negyedét? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához vissza kell menni a kezdetekhez.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének az ideológiai alapkoncepciója a századforduló környékén fogalmazódott meg,³ majd az első és a második világháború következményei hatására, a Népszövetség kudarcaiból tanulva került megalapításra a szervezet, amely a mai napig próbál a világot érintő problémákra választ adni, lehetőleg az összes érdekelt politikai és civil szereplő

² Az Egyesült Államok hivatalos nyilatkozatai és felszólalásai elérhetők az Egyesült Államok UNESCO-missziójának a honlapján: <http://unesco.usmission.gov/>.

³ Már Immanuel Kant az *Örök béke* című művében ([1795] 1914) felvázolta az ideológiai alapját egy olyan nemzetközi együttműködésnek, amelynek a feladata az „örök béke” megteremtése és fenntartása. Felismerte, hogy a cél elérése érdekében univerzális jogrendszerre van szükség (Friedrich, 1947: 26); I. Sándor orosz cár európai együttműködést vizionált, majd a napóleoni háborúk utáni bécsi kongresszussal megindult Európa politikai konszolidációja. 1899-ben megtartották az első, majd 1907-ben a második hágai nemzetközi konferenciát, amelyek keretében a részt vevő államok kísérletet tettek nemzetközi szerződések útján a konfliktuskezelés nemzetközi normáit lefektetni (Holland, 1951). A szakirodalom azt is kiemeli, hogy az idő függvényében természetes folyamat a kisebb politikai entitások egyre nagyobb egységbe való tömörülése (Thakur és Weiss, 2010).

bevonásával. A 20. század két nagy háborúja ráébresztette a világ vezető hatalmait arra, hogy a „business as usual” (a szokásos üzletmenet) hozzáállás nem tartható fenn, eltűntek a Földről a fehér foltok mind gazdasági, mind politikai téren, és egy-egy politikai entitás terjeszkedni, saját érdekszféráját, befolyási övezetét hagyományos módon növelni immár csak egy másik politikai entitás kárára, komoly pusztítás és emberveszteség mellett tudja (Taylor, [1954] 2000). A háborúk valódi világháborúkká váltak, hatásuk globális méreteket öltött. Szükségessé vált egy olyan politikai együttműködés létrehozása, amelynek tagja a Föld valamennyi hatalma, és amely felügyeli azok működését, ezáltal létrehozva egy békés világrendet (Kotheri, 1995).

Az első világháború után, 1919-ben megalakult a Népszövetség (Nemzetek Szövetsége), amely sikerei ellenére nem tudta hatásosan kezelni a háború utáni európai légkört és megakadályozni az újbóli felfegyverkezést. Ennek számos oka volt, közrejátszott az is, hogy az Egyesült Államok szenátusa nem ratifikálta az egyezményt, de az is, hogy az első világháborúban kifáradt hatalmak sem gazdaságilag, sem politikailag nem akartak és nem tudtak olyan döntéseket vállalni, amelyekkel érvényt szerezhettek volna az egyezményben foglaltaknak a tartós világbéke megőrzése érdekében (Ambrosius, 2006). A második világháború kitörésével a Népszövetség megbukott, de a háború nemhogy feledésbe merítette volna magát a koncepciót, hanem a vezető hatalmak még égetőbb szükségét érezték annak, hogy létrehozzanak egy valóban globális szervezetet, amelynek elsődleges feladata a világbéke megőrzése és a konfliktusok békés, diplomáciai úton való rendezése, lehetőleg konszenzusereséssel és az összes érintett fél bevonásával (UN, 2011).

A Népszövetség kudarcaiból okulva világossá vált, hogy csak úgy van értelme egy újabb nemzetközi szervezet létrehozásának, ha valamennyi vezető politikai és gazdasági hatalom képviseli magát benne (Grigorescu, 2005). Ennek az lett az eredménye, hogy az Egyesült Nemzetek működésének a lényege a konszenzuseresés, azaz ne születessen olyan politikai döntés, amely valamelyik vezető hatalom érdekét sértené.⁴ Tehát a szervezet létrehozásánál a felek kínosan ügyeltek arra, hogy az ne egy új világrendnek (Goodrich, 1947) legyen az alapja, hanem hogy a tagállamok közötti tartós béke megteremtésének érdekében, a meglévő keretek között próbálja normalizálni a tagok viszonyát (Heathcote, 1964/65). Többek között ezen okból kifolyólag a tagállamok szuverenitásának sérthetlensége adja a szervezet működésének az alapját (Thakur és Weiss, 2010). Az évek során az ENSZ – a világban elfoglalt helye és az időközben létrehozott szakosított szervei révén – feladatköre megsokszorozódott, és az emberiséget érintő kihívások problémamegoldó fórumává vált,⁵ azaz globális és regionális szinten is az emberiség boldogulását hivatott elősegíteni.⁶ A kialakult helyzet ideológiai törést okoz a szervezet működésében, hiszen paradox módon a szervezet többnyire nemzeti alapokon nyugvó és saját érdekeiket előtérbe

4 Az Egyesült Nemzetek a Népszövetséghez képest immár a hozott határozatokat betartathatja (részletes elemzésért a két szervezetről l. Goodrich (1947) és Grigorescu (2005) tanulmányát), de ehhez a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának egyetértésben kell szavaznia. Amennyiben az egyik állandó tag nem ért egyet egy döntéssel, megvétózhatja. Minden tag élt már a vétőjoggal (UN, 2011).

5 A szervezet működését és felépítését jól bemutatja az ENSZ gondozásában évenként aktualizált és kiadásra kerülő *Basic Facts about the United Nations* című kiadvány.

6 A szervezetet a mindenkori főtitkár képviseli, aki több ízben kifejezte elköteleződését az alapvető emberi jogok biztosításának szükségessége, valamint védelme mellett. Erre jó példa Kofi Annan korábbi főtitkár 2005-ös *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All* című jelentésében foglaltak, miszerint: „Ebben az új millenniumban az Egyesült Nemzeteknek azon kell munkálkodnia, hogy a világot közelebb vigye ahhoz a naphoz, amikor minden ember szabadon megválaszthatja azt, hogy milyen életet akar élni, és hozzáférése is van azokhoz az erőforrásokhoz, amelyek a döntés megvalósításához nélkülözhetetlenek, valamint biztonságot adnak a döntés békés élvezetéhez.” Az ENSZ egyénközpontú fejlesztéspolitikájáról részletesebben l. Thérien tanulmányát (2012).

helyező politikai entitások útján kíván az emberiség érdekében eljárni (Thérien, 2012). Univerzálisnak mondott értékeket definiál, de közben azok betartását rábízza tagállamaira (Kennedy és Russett, 1995: 59) és elismeri azoknak a létjogosultságát. Mindezt annak ellenére teszi, hogy egyre nyilvánvalóbbá válik: a deklaráltan egyenlő individuumok képviselője és a Földet érintő kihívásokra való hatásos válaszadás nemzeti, tagállami szinten nehéz, lassú és némely esetekben nem kivitelezhető (Thakur és Weiss, 2010). Ennek az ENSZ korábbi főtitkára, Boutros-Ghali (1992) is hangot adott, és szorgalmazta a hagyományos nemzeti szuverenitás doktrínájának a felülvizsgálatát. Eközben a szervezetre tagjai felől folyamatos nyomás is nehezedik azért, hogy pénzükért, elköteleződésükért és politikai szuverenitásuk részleges feladásáért cserébe eredményeket produkáljon és teret biztosítson saját érdekeik képviselőjére is (Zacher, 2004).

Fontos azt is felismerni, hogy a világ a századforduló után, a technikai fejlődés hatására, a fizikai korlátok tekintetében összezsugorodott, míg az egyénekre nézve kulturális és szociális aspektusból nézve kitágult. Ehhez még az is hozzáadódik, hogy a kapitalizmusnak és az annak feltevéleit megteremtő politikai manővereknek köszönhetően a nemzetállamok önálló gazdasági, a saját állampolgárait kiszolgáló érdekérvényesítő tevékenysége, mozgásteret visszaszorulóban van. Mindez azt eredményezi, hogy az egyén kapcsolata megváltozott mind a világgal, mind az állammal. Korábban az egyén a saját életteréből kiindulva határozta meg önmagát, identitásának az alapja a nemzet volt (Anderson, 2006), míg most egyre nagyobb hangsúlyt kap a világban betöltött szerepe. Míg az Egyesült Nemzetek megalapításakor elsősorban a tagállamoknak voltak elvárásaik a szervezettel szemben és fordítva, addig manapság ez az egyénekre is igaz. A szervezet működését tehát ez a kettősség határozza meg: a nemzet szuverenitásának tiszteletben tartása és az alapvető emberi jogok, univerzális értékek tagállamoktól független védelme és hirdetése.

A szervezet elsősorban a világbéke megőrzésére jött létre, így főként nagyhatalmi politikai kérdések megvitatásának és a konszenzuseresésnek a fóruma, amely bizonyos szubjektív témák, mint például a kulturális értékek megtárgyalására kevésbé alkalmas. Azonban azt is fel kell ismerni, hogy a nemzetek közötti konfliktusforrás visszavezethető politikai, gazdasági, környezeti, kulturális és identitásbeli okokra is. Tehát annak érdekében, hogy ne csak politikai döntés függvénye legyen a nemzetek közötti konfliktusok békés rendezése, meg kell érteni azok valódi okát, és foglalkozni kell velük. Többek között ezért is fektet olyan nagy hangsúlyt a szervezet a kultúrák közötti párbeszéd előmozdítására (UN, 2001), illetve egyéb kulturális témák tárgyalására, de mivel a nemzetállamok és a kulturális értékeket gyakorló egyének szuverén hatásköréről van szó, megpróbálja depolitizálni (legalábbis átpolitizálni) ezen témákat, és egy külön, szakosított szervezet keretében tárgyalni, ahol minden tagállam egyenlő súllyal kaphat szót, és itt jön képbe az UNESCO.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK NEVELÉSÜGYI, TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS SZERVEZETE

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének története (Valderrama, 1995) az első világháború utáni időszakra vezethető vissza, amikor a Népszövetség első ülészakán, 1920-ban felmerült annak az igénye, hogy a politikai rendezés mellett szükséges létrehozni egy olyan intézményt is, amely a nemzetek közötti szellemi-tudományos kapcsolatokat normalizálja. Az elhatározást tettek is követték, és 1922-ben megalakult a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága (International Committee on Intellectual Cooperation

– ICIC), amelynek olyan neves személyiségek voltak a tagjai, mint Henri Bergson, Marie Curie, Albert Einstein, Bartók Béla és Thomas Mann. A tagok szakértői minőségükben vettek részt a bizottság munkájában és nem a nemzetállamokat képviselték. A bizottság támogatására 1924-ben (a munkát 1926-ban kezdte meg) létrehozták a párizsi székhelyű Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetét (International Institute of Intellectual Cooperation – IICI), azonban a második világháború kitörése új helyzetet teremtett, és az intézet nem tudta tevékenységét folytatni. Ugyanaz a folyamat figyelhető meg itt is, mint a Népszövetség esetében, hogy a háború nemhogy feledésbe merítette volna az alapelgondolást, hanem csak megerősítette annak szükségességét és létjogosultságát. Már a háború alatt, 1942-ben a britek kezdeményezésére Londonban összegyűlt valamennyi szövetséges kormány nevelésügyi minisztere (Conference of Allied Ministers of Education – CAME). A tanácskozás apropója gyakorlatias célok kitűzése volt, hogy a szövetséges tagállamok miképpen tudják egymást segíteni a háború által szétzilált oktatásügy normalizálásában. A kezdeti időszakban néhány állam, mint például a Szovjetunió, csak megfigyelőket küldött az ülésekre, mivel a nevelésügyi kérdéseket saját belügyüknek tekintették, és nem kívántak együttműködni más államokkal (de Capello, 1970). A találkozó többszöri megismétlése során a részt vevő felek megállapodtak abban, hogy minél hamarabb létre kell hozni egy, a nevelésügygel foglalkozó nemzetközi szervezetet, abban azonban, hogy konkrétan milyen feladatokat és miképpen kellene ellátnia, nem volt teljes egyetértés. Az amerikai delegáció az egyeztetések során szorgalmazta, hogy a létrehozandó szervezetnek az ENSZ szakosított szerveként kellene működnie, valamint fő profiljának a háború utáni rendezést kellene tekinteni, a kultúrára és a nevelésügyre fektetve a hangsúlyt.⁷ Az Egyesült Államok lobbizásának köszönhetően 1944. április 19-én, a 10. plenáris ülés során a konferencia elfogadta az új ENSZ szakosított szerv alkotmánytervezetét, amely a Szövetséges Nevelésügyi Miniszterek Konferenciáját váltaná fel. Párhuzamosan az ENSZ életre hívása is javában zajlott, ami némileg hátráltatta az oktatási és kulturális szervezet létrehozását. A felek egyetértettek abban, hogy a szervezet megalapításával meg kell várni a San Francisco-i konferencia kimenetelét, aminek keretében 1945. április 25-én elfogadták az Egyesült Nemzetek Alapokmányát (de Capello, 1970).

Az Egyesült Államok eközben szorgalmazta, hogy a CAME kérje fel az Egyesült Királyságot: legyen a házigazdája egy nemzetközi nevelésügyi és kulturális konferenciának, amelyre az ENSZ összes tagállama meghívást kap. Franciaország is meghatározó szerepet kívánt betölteni a formálódó szervezet működésében, ezért – hivatkozva a párizsi székhelyű Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetére, hogy már létezik egy hasonló profilú szervezet – kiharcolta, hogy a londoni konferencia társzervezőjévé válhasson. A londoni konferencián (1945. november 1–16.) fogalmazódott meg a szervezet alapelve, hogy a békének intellektuális alapokon kell nyugodnia, és vált mottójává Clement Attlee brit miniszterelnök és Archibald MacLeish költő mondata: „Mivel a háborúk az emberek tudatában keletkeznek, az emberek tudatában kell a béke védelmében munkálkodni” (de Capello, 1970: 19). Annak ellenére, hogy az egyeztetések folyamán történt egyfajta romantikus kísérlet arra, hogy a szervezet egy új világrendnek legyen az alapja és megteremtse a tudáson alapuló utópisztikus világtársadalmat azáltal,⁸ hogy egyének és

7 A szervezet neve is erre a feladatcsoportra utalt volna: Az Egyesült Nemzetek Szervezete a Nevelésügy és a Kultúra Helyreállításáért (United Nations Organization for Educational and Cultural Reconstruction) (de Capello, 1970).

8 A szervezet megalakulása utáni években is tartotta magát a kozmopolitizmus. A világpolgárság és az „egy világ” eszméje lebegett a korábbi világrendből kiábrándult értelmiség szeme előtt. A szervezeten belül ennek az eszmének az egyik képviselője maga az UNESCO főigazgatója, Julian Huxley volt (Sluga, 2010).

nem nemzetek működnek együtt, a politikai realitás mást kívánt meg, és az UNESCO szintűgy, mint az ENSZ, nemzetek közötti együttműködések fórumává vált. Végül az 1945-ös londoni konferencia befejeztével 44 állam megalapította az UNESCO-t, amelynek alkotmánya 1946. november 4-én lépett életbe, miután 20 tagállam ratifikálta (Valderrama, 1995).

A szervezet szellemiségének és céljainak a megfogalmazásakor a felek kifejezték elköteleződésüket aziránt, hogy a kölcsönös megértésen és egymás kulturális értékeinek megismerésén és elfogadásán keresztül vezet az út egy békésebb világ felé. A világot sújtó háborúkat többek között a népek egymás kölcsönös meg nem értésére vezették vissza, ami gyanakvást és bizalmatlanságot szült, tehát szükséges biztosítani az eszmék és az ismeretek szabad áramlását, illetve elő kell segíteni a népek közötti kapcsolatok kialakulását. Ezt egyrészt valóban az információk szabad áramlásának biztosításával kívánták elérni, másrészt a kulturális értékek feltárásával és számbavételével tudatosítani akarták, hogy egyes népek vívmányai miképpen járultak hozzá a világ fejlődéséhez és színesebbé tételéhez. A nevelésügy fejlesztésének fontosságán, valamint a kulturális értékek felkutatásán és terjesztésén kívül a tudomány is hangsúlyt kapott. A tudomány fogja össze azokat az univerzális értékeket és tudást, amelyeket kultúrától függetlenül az emberiség egyetemesen elismerhet és gyakorolhat, valamint a tudomány globálisan javíthat általánosságban az emberiség (élet)körülményein, ezzel is hozzájárulva a tartós béke megteremtéséhez (Sluga, 2010). Az UNESCO az évek folyamán szerteágazó tevékenységével valódi intellektuális műhellyé nőtte ki magát, amely normaalkotó munkája, ajánlásai, szakértelmi segítségnyújtás és célzott segélyei útján járul hozzá az emberiség boldogulásához (Yusuf, 2007).

A szervezet első főigazgatójává Julian Huxley-t választották, aki nagyszabású tervekkel érkezett a szervezethez. Még az előkészítő ülések során *Az UNESCO célja és szellemisége* című füzetben osztotta meg a gondolatait (*UNESCO, Its Purpose and Its Philosophy*, 1946), amely vita tárgyává is vált, és végül a főigazgató saját személyes véleményének tekintették ahelyett, hogy valóban integrálták volna a szervezet alapdokumentumaiba.⁹ Huxley szekuláris humanista, kozmopolita és internacionalista volt és hitt abban, hogy az emberiség egy új fejlődési szakaszba lépett, és elérhető közelségbe került a világpolgárság. Úgy gondolta, hogy az UNESCO közvetítő szerepet játszhat abban, hogy létrejöjjön egy egységes világkultúra. Annak ellenére, hogy hirdette a kulturális egységesedést, tudatában volt annak, hogy az emberek különböznek egymástól. A sokszínűség megőrzését a múzeumok feladatának tekintette. Huxley még amellet is állást foglalt, hogy a volt gyarmatokat egységesen gyámság alá kellene helyezni, és a fejlettebb társadalmak feladata azok felzárkóztatása. A tudománynak is fontos szerepet szánt, így kiharcolta, hogy az UNESCO tudományokkal is foglalkozzon, lényegében ő helyezte az „S”-t az UNESCO betűszóba. A tudományoktól azt is remélte, hogy eugenika útján elősegítik az emberiség további fejlődését (Sluga, 2010).

A kezdeti internacionalista lelkesedést nem minden tagállam nézte jó szemmel. Truman és Eisenhower amerikai elnökök sürgették az ENSZ-t, hogy mondja ki egyértelműen: a nemzet-

⁹ Huxley felvázolta a szervezet céljait, amelyek szerint a nemzetközi béke és a nemzetek közötti együttműködések elősegítése érdekében kell munkálkodnia, valamint elősegítenie az emberek közötti kölcsönös megértést és tiszteletet, azonban a célok elérése érdekében szorgalmazta az evolúciós szemlélet elsajátítását. Úgy gondolta, hogy az evolúciós megközelítés az összekötő kapocs a tudományok és az emberiség történelme között: megtanít minket, hogy folyamatokban és ne statikus állapotokban gondolkodjunk. Véleménye szerint az UNESCO szellemi hátterének így a szekuláris humanizmusnak kellett volna lennie. Sürgette az általános oktatás bevezetését, de közben kétségét is kifejezte, hogy mindenki egyenlő mértékben tudna profitálni belőle a genetikai, vagyis az adottságbeli különbségek miatt. Szorgalmazta, hogy mindenki a képességei függvényében találja meg a megfelelő helyét a társadalomban – ezt a folyamatot az UNESCO-nak is elő kellene segítenie. Huxley gondolatai nem voltak mentesek az eugenikától, igaz, a faji sokszínűséget a védelmébe vette, de az eugenikában egy eszközt látott, amely az emberiség fejlődését segítheti elő (Huxley, 1947).

közi együttműködés nem vezet egy világkormány kialakításához. James Torres Bodet, Huxley utódja, 1952-ben szükségesnek is érezte, hogy elhatárolódjon a világpolgárság intézményétől. Egy szeminárium keretében elhangzott tőle, hogy „az UNESCO-nak sosem az volt a célja, hogy elfordítsa a polgárokat a nemzetállamoktól. Teljesen mást próbálunk elérni: mivel a nevelésügyben vagyunk érdekeltek, a polgárokat arra tanítani, hogy kötelességtudásban legyenek hűek saját országukhoz, ami mentén eleget tesznek majd nemzetközi kötelességeiknek is, amit a saját országuk elvállalt” (Sluga, 2010: 417).

A különböző szervezetbeli és működésbeli elképzelések ellenére a cél közös volt: megakadályozni egy újabb világméretű háború kitörését. Az UNESCO kezdetben a probléma gyökerét akarta orvosolni, azaz enyhíteni a különböző népek, nemzetek közötti feszültségeken, valamint felzárkóztatni a legkevésbé fejlett társadalmakat. A szervezet ennek érdekében 1950-ben kiadott egy állásfoglalást a faji problémákról (*Statement by Experts on Race Problems*), amelyben egyértelműen elítélte a rasszizmust és hangsúlyozta, hogy a különböző emberi csoportosulások között elsősorban kulturális és nem természetbeli különbségek vannak. Lévi-Strauss, a felkért szakértők egyike, kifejezetten az UNESCO kérésére 1952-ben *Faj és történelem (Race and History)* címmel kiadott egy kötetet, amely a rasszizmust elítélő szakirodalom egyik alapművévé vált. Mindezek következtében a Dél-afrikai Köztársaság ki is lépett a szervezetből döntését azzal indokolva, hogy az UNESCO túlságosan is beleszól az ország faji problémáiba (UNESCO, 1985).

A szervezet a tanulatlanság ellen is fel kívánt lépni, és lehetővé akarta tenni az elmaradottabb társadalmak számára a hozzáférést a modern tudományos ismeretekhez (scientific knowledge). Ez a nyugati mezőgazdasági modellek átvétele mellett a születésszabályozás bevezetését és a helyi kulturális szokások háttérbe szorítását is jelentette. Meglepő módon az UNESCO tehát nem a kulturális sokszínűséget támogatta, hanem azt, hogy az azonos gazdasági és demográfiai modellek bevezetésével a világ kulturálisan egységesedjen, és ne maradjon sokszínű (Stoczkowski, 2009).

Az UNESCO ezen doktrínája csak a 60-as évek végére és a 70-es évek elejére kezdett el megváltozni. Nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági fejlődés üteme és mértéke nem fenntartható, többek között azért sem, mert népességnövekedést okoz, és a Föld nem képes kiszolgálni azonos módon a megnövekedett lakosságot, valamint a természeti erőforrások, mint például az olaj, is végesek. Az 1968-as Abu Szimbel-i templommentés jól mutatja a doktrínában bekövetkezett változást, amely az 1972-es, *a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezmény* elfogadásával teljesedett ki. A fejlődés immár veszélyt jelentett nemcsak a természeti, hanem a kulturális értékekre is, amelyek az egész emberiség hagyatékát jelentették. Az egyezmény összhangban állt az UNESCO kezdeti ideológiájával, hiszen a felvett tételek a világ (emberiség) örökségei lettek (Stoczkowski, 2009).

A harmadik szemléletváltás előhírnöke Lévi-Strauss volt, akit az UNESCO 1971-ben ismét felkért, hogy *a rasszizmus és a rasszista diszkrimináció leküzdéséért való cselekvés nemzetközi éve* (International Year for Action to Combat Racism and Racial Discrimination) indulásának alkalmából ossza meg a gondolatait. Lévi-Strauss nem egészen azt mondta, amit a szervezet várt, kritizálta az UNESCO-t és felröptette a szervezetnek, hogy kontraproduktív stratégiát követ: támogatja az általános fejlődést, ami népességnövekedéssel jár, és igaz, megsokszorozódnak a kulturális interakciók, de pont a kulturális sokszínűség kárára. A népességváltozás egyenletlensége pedig az intoleranciának kedvez (szegényebb országokban nagyarányú népességyarapodás, míg a fejlett társadalmakban az előregedés veszélye). Lévi-Strauss megértését fejezte ki aziránt, ha egy-egy kultúra inkább bezárkózik és nem törekszik más kultúrák megértésére és értékeiknek az elsajátítására.

Lévi-Strauss gondolatai nem találtak pozitív fogadtatásra a szervezetten belül, több vezető tisztviselő csalódottságának adott hangot. Mindezek ellenére a szervezet 60. évfordulója alkalmából 24 évvel később, 2005-ben újra felkérték, hogy tartson egy előadást. Lényegében ugyanazt mondta el, mint 1971-ben, de az előadása pont az ellenkező reakciót váltotta ki (Stoczkowski, 2008). A harmadik szemléletváltás a 80-as évek közepén indult meg és három dokumentumban teljesedett ki: a 2001-es *deklarációban a kulturális sokszínűségről*, a 2003-as *egyezményben a szellemi kulturális örökség megőrzéséről* és a 2005-ös *egyezményben a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról*. A kulturális sokszínűség immár kívánatosá vált, és maga a sokszínűség is az emberiség örökségének a részét képezte. Az UNESCO minden kultúrát egyenértékűnek tekint, és a világbékét nem a homogenitásban látja, hanem abban, hogy az emberek szabadon megélhetik saját (kulturális) identitásukat, és ezért nem éri őket hátrányos megkülönböztetés. A hangsúlyt a kölcsönös megértésre és a bizalomra helyezi (Stoczkowski, 2009).

ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS VAGY KONSZENZUSKERESÉS?

A két világháború megkongatta a vészharangot, hogy az emberiségnek szakítania kell a hagyományos politikai érdekérvényesítéssel, azaz a háborúskodással, mivel a technológiai fejlődésnek köszönhetően a modern fegyverek bevetése hatalmas pusztítással jár, és a konfliktusok mármár az emberiség jövőjét veszélyeztetik. A korszak értelmisége, gondolkodói és a politikai elit szükségesnek érezte, hogy a felmerülő konfliktusokat békés úton próbálják megoldani. Ebből a megfontolásból született az ENSZ, majd az UNESCO. Tehát mindkét szervezet a konszenzuskeresés érdekében jött létre, azonban a részt vevő hatalmak a saját elképzeléseik szerint próbálták a világbéke érdekében munkálkodni, így hamar meg is jelent az érdekérvényesítés. Eleve a két háború – annak ellenére, hogy valóban nem csak az európai harctéren zajlottak az események – mégiscsak az európai társadalmak válságát vetítette ki a világra. Az UNESCO is inkább nyugati ideológiák mentén született meg, és kezdetben a nyugati világ társadalmi, gazdasági és kulturális modelljeit akarta elterjeszteni a világban.

Nem is kellett sokáig várni, 1952-ben megtörtént az első három kilépés, szovjet nyomásra Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország függesztette fel a tagságát 1954-ig, amikor is a Szovjetunió maga is tagállammá vált, majd 1956-ban a Dél-afrikai Köztársaság szakított az UNESCO-val (1994-ben csatlakozott újra), mert nem szimpatizált a szervezet állásfoglalásával a faji kérdésekről (UNESCO, 1985).¹⁰ Egy másik példa az Amerikai Egyesült Államok, amelynek – annak ellenére, hogy aktív szerepet játszott az UNESCO megalakításában – a szervezettel való viszonya közel sem volt mindig kiegyensúlyozott különösen a hidegháború időszakában. A McCarthy-érában az USA nyomást gyakorolt a szervezetre, hogy minden olyan amerikai állampolgárt távolítson el soraiból, akik szimpatizálnak a kommunizmussal (Hazard, 2012). Később, ahogy a tagállamok száma gyarapodott, a szervezet demokratikus mivoltából fakadóan az Egyesült Államok befolyása csökkent, annak ellenére, hogy a legnagyobb befizető maradt. Az USA és az UNESCO közötti kapcsolat az 1970-es évek vége felé kezdett el drasztikusan megromlani, miután a szenegáli származású Amadou Mahtar M’Bow

¹⁰ Indonézia 1965-ben értesítette a szervezetet a kilépési szándékáról, de 1966-ban vissza is mondta; Portugália 1971 és 1974 között szüneteltette a tagságát (UNESCO, 1985).

lett a szervezet főigazgatója. Az új főigazgató támogatta (UNESCO, 1984b) az „új információs és kommunikációs világrend” törekvéseit (New World Information and Communication Order). A 70-es és a 80-as években a fejlődő országok és a harmadik világ államai elkezdtek megelégedni, hogy bár sikerült a politikai függetlenséget kiharcolni, de gazdaságilag továbbra is kiszolgáltatottak, valamint elégedetlenségüknek hangot sem tudnak adni, mivel az információáramlás, a média is a nyugati világ befolyása alatt áll. Míg a gazdasági kérdések megtrágyálásának inkább az ENSZ volt a fóruma (UN, 1974), addig az információáramlás kérdéskörét az UNESCO-ban tárgyalják. Az UNESCO 1977-ben a Nobel-díjas Seán MacBride-ot kérte fel egy bizottság vezetésére, amely javaslatokat dolgoz ki a kiegyensúlyozottabb globális médiareprezentációra (UNESCO, 1980a). Habár a jelentést elfogadta az UNESCO 21. Általános Konferenciája (UNESCO, 1980b), számos nyugati tagállam, főként az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság a sajtószabadság elleni támadásnak tekintette, így ellenezte is.¹¹ 1983-ban az USA-ban a konzervatívok sikeresen lobbiztak az UNESCO ellen hivatkozva az új információs és kommunikációs világrend veszélyeire, a szervezet alacsony működési hatásfokára és politikai felhangú döntéseire, aminek következtében 1984-ben az Egyesült Államok nem tett eleget a tagdíjfizetési kötelezettségének és ki is lépett a szervezetből, amit 1985-ben az Egyesült Királyság és Szingapúr is követett.¹² Az UNESCO ezzel elvesztette költségvetésének körülbelül a harmadát (Preston et al., 1989).

A másik, mai napig tartó politikai vita az UNESCO-n belül az arab–izraeli konfliktus. Az izraeli állam megalapításával egy sor kérdés merül fel a területen lakók kulturális önrendelkezése, az emlékezetpolitika, a történeti narratíva és a műemlékek tekintetében. Mivel Egyiptom, Libanon, Szaúd-Arábia és Szíria 1946, míg Izrael 1949 és Jordánia 1950 óta tagja a szervezetnek, állandóan napirenden van az arab–izraeli ellentét (Preston et al., 1989). A 2009-es főigazgató-választásra is rányomta a bélyegét a feszültség: az esélyes egyiptomi jelölt, Faruk Hoszni kulturális miniszter még 2008-ban azt nyilatkozta, hogy amennyiben módjában állna, akkor elégetne minden, az egyiptomi könyvtárakban lévő izraeli könyvet. A kijelentése miatt sok kritika érte, hogy nem alkalmas a főigazgatói poszt betöltésére. Annak ellenére, hogy több ízben bocsánatot kért korábbi szavaiért, és végül még Izrael sem emelt kifogást ellene (The Guardian, 2009), a végső szavazást elbukta, és az új főigazgató Irina Bokova lett. Az UNESCO doktrínájában bekövetkezett változás miatt 2011-ben a Palesztin Hatóság felvételt nyert az UNESCO tagállamai közé, aminek az lett a következménye, hogy a 2003-ban újracsatlakozott Egyesült Államok belső jogrendjére hivatkozva ismételten felfüggesztette a tagdíj befizetését¹³ és 2013-ban elvesztette szavazati jogát.¹⁴ Mindezek ellenére nem vonult ki a szervezetből (2015-ig a Végrehajtó Tanács tagja is volt), többek között azért sem, mert az UNESCO fontos nevelésügyi tevékenységet végez kiszolgálva ezzel az USA külpolitikai törekvéseit is.

11 Később az UNESCO vezetése is elhatárolódott tőle pont azért, mert konfliktus forrásává vált a tagországok között. Az 1987-ben megválasztott új főigazgató új kommunikációs stratégiát hirdetett a konszenzuskeresés érdekében (Frau-Meigs et al., 2012).

12 Az Egyesült Királyság 1997-ben, míg Szingapúr 2007-ben csatlakozott újra a szervezethez.

13 Az Egyesült Államok törvényei jelenleg megtiltják azon nemzetközi szervezetek felé történő tagdíjfizetést, amelyek Palesztinát elismerik tagállamnak (Section 410 of the Foreign Relations Authorization Act, Fiscal Years 1994 and 1995 [P.L. 103-236]; Section 414 of the Foreign Relations Authorization Act, Fiscal Years 1990 and 1991 [P.L. 101-246], részletekért l. Blanchfield és Browne jelentését [2013]).

14 Izrael is elvesztette a szavazati jogát a tagdíjfizetés elmaradása miatt.

Bármennyire is hihetetlennek tűnhet, de az UNESCO pusztá léte valamennyire az emberiség kollektív lelkiismeretét jelzi, ami felülírja az egyéni vagy különböző politikai entitások közvetlen érdekeit. Ennek ellenére minden társadalomnak, kultúrának vagy akár civilizációnak megvan a saját elképzelése, hogy miképpen kell egy konfliktusmentes világot létrehozni, avagy hogyan akarja megteremteni a saját békéjét. Az UNESCO létrehozásakor elsősorban Európa problémáira keresték a választ, így a szervezet akaratlanul is nyugati ideológiák mentén formálódott. A béke zálogát az oktatás fejlesztésében és az általános életszínvonal emelésében látták. Az UNESCO a faji megkülönböztetés ellen foglalt állást, de a kulturális sokszínűséget inkább hátránynak találta, amely konfliktus forrása lehet. Az évek folyamán ez a doktrína sokat változott, a különböző kulturális hagyományok és szokások felértékelődtek és kívánatosá váltak, legalábbis azok, amelyek tiszteletben tartják az alapvető emberi jogokat és nem különböztetnek meg senkit hátrányosan. Immár a kultúrák, népek és nemzetek közötti kölcsönös tisztelet vált a tartós béke feltételévé.

Természetesen a szervezeten belül megjelenik az érdekvényesítés is különböző ideológiai, politikai és kulturális törésvonalak mentén. A fenti kiragadott példák jól mutatják, hogy néhány tagállam a kilépéshez is folyamodott, amennyiben nem értett egyet az UNESCO bizonyos döntésével, illetve állásfoglalásával, de a kilépett tagállamok eddig minden esetben visszataláltak a szervezethez, ami inkább a konszenzuseresést jelenti. Igaz, a Palesztin Hatóság felvételével az Egyesült Államok újra nem fizet tagdíjat, de technikailag nem szándékos döntés áll az eset mögött, hanem belső törvénykezés, és ennek megfelelően az USA nem azért nem vesz részt aktívan az UNESCO munkájában, mert kilépett, hanem mert a tagdíjbefizetés elmulasztása miatt nincsen szavazati joga.

Az UNESCO valóban nehéz helyzetbe került azzal, hogy elvesztette a költségvetésének a 22%-át, de a krízis nemhogy működésképtelenné tette volna a szervezetet, hanem pont ellenkezőleg: arra ösztönözte, hogy a reformokat hajtson végre és hatékonyabban működjön (UNESCO, 2013b). A 2011-es krízis sem a korábbi forгатókönyvet követte: az Egyesült Államok nem szakított az UNESCO-val, sőt több nyilatkozatban biztosította elköteleződését a szervezet céljai iránt.

Úgy tűnik, 70 év kellett ahhoz, hogy az UNESCO azzá a szervezetté váljon, amivé kezdetben szánták. Egy olyan demokratikus fórummá, ahol a tagállamok egyenrangú félként munkálkodhatnak az emberiség békés jövője érdekében, és ahol ez a cél felülírhatja az aktuális tagországi érdekeket is. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy az UNESCO az emberiség lelkiismerete, és az UNESCO munkájában való részvétel morális kötelessége minden magára valamit adó politikai entitásnak.

IRODALOMJEGYZÉK¹⁵

- Al Jazeera (2011):** US Condemns UNESCO over Palestine Vote. Elérhető: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/10/2011103172551498181.html>.
- Al Jazeera (2013):** US and Israel Lose UNESCO Voting Rights. Elérhető: <http://www.aljazeera.com/news/americas/2013/11/us-israel-lose-unesco-voting-rights-2013118131753600731.html>.
- Ambrosius, Lloyd E. (2006):** Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations. *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*, 5 (2), 139-165.
- Anderson, Benedict (2006):** *Elképzelt közösségek*. Ford.: Sonkoly Gábor. Atelier Füzetek 8. Budapest, L'Harmattan–Atelier.
- Annan, Kofi A. (2005):** *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*. New York, United Nations Department of Public Information.
- Blanchfield, Luisa és Marjorie Ann Browne (2013):** *Crs Report for Congress: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO)*. Washington, Bibliogov.
- Bogyay Katalin (2014):** *Elnökségem története*. Budapest, Holnap Kiadó.
- Bokova, Irina (2011):** Statement by the Director-General of UNESCO on Withholding of Funds by the United States. Elérhető: http://www.unesco.org/new/en/media-services/singleview/news/statement_by_the_director_general_of_unesco_on_withholding_of_funds_by_the_united_states/.
- Boutros-Ghali, Boutros (1992):** Empowering the United Nations. *Foreign Affairs*, 71 (5), 89-102.
- de Capello, H. H. Krill (1970):** The Creation of UNESCO. *International Organization*, 24 (1), 1-30.
- Falk, Richard (2011):** Welcoming Palestine to UNESCO. *Al Jazeera*. Elérhető: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/11/20111128926149164.html>.
- Frau-Meigs, Divina, Jeremie Nicey, Michael Palmer, Julia Pohle és Patricio Tupper (szerk.) (2012):** *From NWICO to WSIS: 30 Years of Communication Geopolitics: Actors and Flows, Structures and Divides*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Friedrich, Carl J. (1947):** The Ideology of the United Nations Charter and the Philosophy of Peace of Immanuel Kant. *The Journal of Politics*, 9 (1), 10-30.
- Goodrich, Leland M. (1947):** From League of Nations to United Nations. *International Organization*, 1 (1), 3-21.
- Grigorescu, Alexandru (2005):** Mapping the UN-League of Nations Analogy: Are There Still Lessons to Be Learned from the League? *Global Governance*, 11 (1), 25-42.
- Hazard, Anthony Q. (2012):** *Postwar Anti-Racism: The United States, UNESCO, and „Race,” 1945-1968*. New York, Palgrave Macmillan.
- Heathcote, Nina (1964/65):** United Nations and Nation-Building. *International Journal*, 20 (1), 20-32.
- Holland, Robert (1951):** Under the United Nations Flag. *International Journal*, 6 (2), 136-145.
- Huxley, Julian (1946):** *UNESCO, Its Purpose and Its Philosophy*. London, Preparatory Commission of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

15 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

- Kant, Immanuel (1914):** *Eternal Peace: A Philosophical Essay*. In: *Eternal Peace and Other International Essays*. Ford.: William Hastie. Boston, The World Peace Foundation, 67-128.
- Kennedy, Paul és Bruce Russett (1995):** Reforming the United Nations. *Foreign Affairs*, 74 (5), 56-71.
- Kotheri, Rajni (1995):** Globalisation and 'New World Order': What Future for the United Nations? *Economic and Political Weekly*, 30 (40), 2513-2517.
- Lévi-Strauss, Claude (1952):** *Race and History*. Párizs, UNESCO
- Preston, William, Edwards S. Herman és Herbert I. Schiller (1989):** *Hope and Folly: The United States and UNESCO, 1945-1985*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Sluga, Glenda (2010):** UNESCO and the (One) World of Julian Huxley. *Journal of World History*, 21 (3), 393-418.
- Stoczkowski, Wiktor (2008):** Claude Lévi-Strauss and UNESCO. *The UNESCO Courier*, 5, 5-9.
- Stoczkowski, Wiktor (2009):** UNESCO's Doctrine of Human Diversity. *Anthropology Today*, 25 (3), 7-11.
- Taylor, Alan J. P. ([1954] 2000):** *Harc a hatalomért*. Ford.: Nagy György. Budapest, Scolar Kiadó.
- Thakur, Ramesh és Thomas G. Weiss (2010):** *Global Governance and the UN: an Unfinished Journey*. Bloomington, Indiana University Press.
- Thérien, Jean-Philippe (2012):** The United Nations and Human Development: From Ideology to Global Policies. *Global Policy*, 3 (1), 1-12.
- The Guardian (2009):** Egypt's Compromised UNESCO Candidate. Elérhető: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/11/farouk-hosny-unesco-egypt>.
- The Telegraph (2011):** Washington Threatens UNESCO Funding for Overture to Palestinians. Elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/palestinianauthority/8813443/Washington-threatens-UNESCO-funding-for-overture-to-Palestinians.html>.
- UN (1974):** *Declaration on the Establishment of a New International Economic Order. A/RES/S-6/3201*. New York, United Nations. Elérhető: <http://www.un-documents.net/s6r3201.htm>.
- UN (2008):** *The Question of Palestine and the United Nations*. New York, United Nations.
- UN (2009):** Bulgarian Diplomat to Become First Woman to Head UNESCO. Elérhető: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=32139>.
- UN (2011):** *Basic Facts about the United Nations*. New York, United Nations.
- UNESCO (1950):** *Statement by Experts on Race Problems*. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1980a):** *Many Voices, One World*. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1980b):** *Records of the General Conference, Twenty-first Session, Belgrade, 23 September to 28 October 1980*. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1984a):** *Communication from the Secretary of State of the United States of America Concerning the Withdrawal of the United States of America. 119 EX/14*. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000591/059131Eo.pdf>.
- UNESCO (1984b):** *Lecture by Mr Amadou-Mahtar M'Bow. DG/84/5*. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000586/058673EB.pdf>.
- UNESCO (1985):** *Consequences of the Withdrawal of a Member State. 23/INF.21*. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000668/066890eo.pdf>.

- UNESCO (2011):** General Conference Admits Palestine as UNESCO Member. Elérhető: http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/general_conference_admits_palestine_as_unesco_member_state.
- UNESCO (2013a):** China's Education Vice Minister Hao Ping Elected as President of UNESCO's General Conference. Elérhető: http://www.unesco.org/new/en/no_cache/media-services/single-view/news/chinas_education_vice_minister_hao_ping_elected_as_president_of_unescos_general_conference.
- UNESCO (2013b):** UNESCO's Commitment to Reform. Elérhető: <http://www.unesco.org/new/en/media-services/for-the-press/reforming-unesco>.
- UNESCO (2015):** Member States. Elérhető: <http://en.unesco.org/countries/member-states>.
- Valderrama, Fernando (1995):** *A History of UNESCO*. Párizs, UNESCO.
- Yusuf, Abdulqawi A. (szerk.) (2007):** *Standard-Setting in UNESCO, Vol. I: Normative Action in Education, Science and Culture. Essays in Commemoration of the Sixtieth Anniversary of UNESCO*. Leiden és Boston, Martinus Nijhoff Publishers.
- Zacher, Mark W. (2004):** The Conundrums of International Power Sharing: The Politics of Security Council Reform. In: Richard M. Price és Mark W. Zacher (szerk.): *The United Nations and Global Security*. New York, Palgrave Press, 211-225.

AZ UNESCO VILÁGMÉRETŰ PROGRAMJA A BIOTECHNIKA FEJLESZTÉSÉRE

Balázs Ervin

(az MTA rendes tagja, az UMNB Természettudományi Szakbizottságának elnöke)

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 1990-ben Biotechnológiai Akciótanácsot (Biotechnology Action Council – BAC) alapított azzal a céllal, hogy segítse a növényi molekuláris biológia, valamint a biotechnológia és az élővizek biotechnológiájának oktatását a fejlődő országokban. Az UNESCO főigazgatója nemzetközi panelt nevezett ki, amely Biotechnológiai Akciótanács megalapítását javasolta azzal érvelve, hogy a biotechnológia alkalmazása messzemenő következményeivel kedvező hatással lesz a fejlődő országokra. A programot kezdeményező Indra K. Vasil professzort nevezte ki Frederico Mayor főigazgató a tanács elnökévé, feltételezve, hogy az említett országok nagy része szembesül az egyre növekvő populációval, a gyakori élelmiszerhiánnyal, az alultápláltsággal, a rossz egészségügyi körülményekkel és az egyre növekvő környezetvédelmi problémákkal. Napjainkig nagyon kevés történt a biotechnológiai K+F (kutatás-fejlesztés) területein ezekben az országokban, beleértve a gazdaságilag átmeneti korszakban lévő országokat is. A BAC elsődleges feladata a fejlődő országok számára nemzeti és regionális biotechnológiai bázis kialakításának segítése oktatási és gyakorlati képzési programokkal, egyben elősegítve a gyors információáramlást. Rövid időtartamú továbbképzések ösztöndíjainak elérésével és alapvető információs anyagok, kézikönyvek, módszertani útmutatók hozzáférhetőségének biztosításával a Biotechnológiai Akciótanács rendszeres továbbképző tanfolyamok, munkaértekezletek szervezésével segíti elő a program végrehajtását. Mindemellett neves szakemberek számára biotechnológiai professzori ösztöndíjakkal támogatja a helyi regionális biotechnológiai képesség kialakítását.

Működésének az ezredfordulóig tartó szakaszában a Biotechnológiai Akciótanács 348 ösztöndíjat adományozott (ebből 136 kutatónő részesült): 50 főt Afrikából, 96 főt az ázsiai csendes-óceáni térségből, 36 főt az arab államokból, 87 főt Európából, valamint 79 főt Latin-Amerikából és a karibi térségből díjaztak. Az ösztöndíjasokat fogadó laboratóriumok jelentős mértékben járultak hozzá a program sikeres végrehajtásához. A BAC ez idő alatt több mint 500, a legújabb technikákat tartalmazó laboratóriumi kézikönyvet juttatott a kutatóknak, intézményi könyvtáraknak a fejlődő országokban, az UNESCO/BAC professzori ösztöndíjak adományozásával pedig nemzetközileg elismert kutatók személyes részvételét biztosította az egyes fejlődő országok biotechnológiai programjainak kialakításában. Az adott öt év alatt tizenhét ilyen professzori ösztöndíj adományozása történt meg. 1995-ben a BAC világméretű biotechnológiai oktatási programot kezdeményezett öt biotechnológiai oktatási és kutatási továbbképző központ alapításával az öt kontinensen, amely központok feladata az adott régiók oktatói és kutatói számára a legújabb biotechnológiai eredmények bemutatása és bevezetése volt. Ezek a központok a nemzetközi tudományos életben UNESCO BETCEN-ként ismertek (Biotechnological Education and Training Centers).

OKTATÁS A KUTATÁSON KERESZTÜL

Az öt központot a következő helyszíneken alapították meg: Irapuato / Mexikó, Pretoria / Dél-afrikai Köztársaság, Csingtao / Kína, Gödöllő / Magyarország és Betlehem / Palesztina. Az elmúlt évtizedben két újabb központ is létesült, egy Indiában és egy Nigériában. Az irapuatói és a gödöllői központ elsősorban hosszú időtartamú ösztöndíjak nyújtásával kifejezetten fiatal pályakezdő kutatók számára segíti a kutatáson keresztüli oktatást. A hat hónaptól egy évig tartó ösztöndíjak keretében az adott ösztöndíjasok egy-egy vezető kutató mellett kapcsolódtak be a kutatási programokba megtanulván a biotechnológiai módszerek, a génebézészeti, molekuláris biológiai, sejt- és szövettenyésztési technikák csínját-bínját. Gödöllőn egy négyéves időszakban tizenkét fiatal vett részt a közép-kelet-európai régió országaiból érkezvén (Csehország, Szlovákia, Oroszország, Ukrajna, Románia, Litvánia, Grúzia, Kazahsztán, Albánia, Fehéroroszország, Horvátország, Szlovénia, Szerbia, Magyarország). A fiatal ösztöndíjasok a legkülönbözőbb kutatási programokhoz csatlakoztak, így részt vettek a legújabb növényi transzformációs technikák kidolgozásában, a génbelövés technikai kivitelezésében, a növényi vírus-ellenállóság kialakításában, a burgonya növény sejt- és szövettenyésztési *in vitro* kultúrák előállításában. Az irapuatói központban szintén hosszú időtartamú ösztöndíjak során a közép-amerikai régió fiataljai ismerkedhettek meg a növényi molekuláris biológiai kutatásokban kidolgozott legújabb technikákkal. Itt bolíviai, kubai, Costa Rica-i és mexikói fiatalok vehettek részt a programban. Minden esetben saját hazájuk kutatási portfóliójában is jelentős kutatási programokhoz csatlakoztak a fiatalok mindkét központban. A sikeres kutatási programok eredményeképpen számos esetben tudományos közlemények születtek. A program sikerét bizonyította az egyre nagyobb érdeklődés és jelentkezés az ösztöndíjakra. Pretoriában és Betlehemben szövettenyésztési tanfolyamok szervezése volt az elsődleges célkitűzés, mert a biotechnológia e területe igényelte itt a szakmai továbbképzést.

Az UNESCO továbbképzési tanfolyamának oktatói és hallgatói a gödöllői központ előtt

FOTÓ: © TAKÁCS GÁBOR

BETCEN NYÁRI ISKOLÁK

Mindegyik központ rendszeresen tartott előadásokból és gyakorlati oktatásból álló nyári egy-két hetes továbbképző tanfolyamokat, általában 23–30 fiatal szakember számára. Ezeket a kurzusokat váltakozva kétévente rendezték meg az egyes központok, így Gödöllőn például 1992 és 2000 között öt alkalommal került erre sor. A nyári iskolák kiváló lehetőséget nyújtottak a fiatalok továbbképzésére, akiknek tudását a legújabb technikákkal és a legújabb felfedezések eredményeinek megismertetésével mélyítették. Több mint tizenöt ilyen tanfolyam megtartására volt lehetőség az adott időszak alatt. Itt a tanfolyamokon a fiataloknak lehetőségük volt a személyes kapcsolat kiépítésére is neves elismert kutatókkal való kötetlen beszélgetések keretében. Ezek az informális beszélgetések későbbi kutatási együttműködés lehetőségeit is megalapozták. A tudás megosztása kétirányú volt: a fiatalok egyrészt új tudományos ismeretekkel gazdagodtak, másrészt az ismert kutatók egyes országok és régiók fiataljain keresztül gyűjthettek tapasztalatokat az adott ország gazdasági és tudományos problémáinak aktuális kérdéseiről. A betlehemi BETCEN fő oktatási továbbképzési programjában jordániai, egyiptomi fiatalok vettek részt, míg a roodeplaati, pretoriai központban a tizenhét rövid továbbképző tanfolyamon 163 fiatal vett részt a régió 23 országából. Ezt az UNESCO továbbképző központot mint modellt követte Kenya, Zimbabwe és Etiópia, ahol nemzeti biotechnológiai programok indultak el egy-egy központban.

A Biotechnológiai Akciótanács első fázisú programjának sikerét az egyes régiók országaiból megnyilvánuló fokozott érdeklődés is tanúsítja. A program eredeti lendülete sajnos pénzügyi támogatás hiányában jelentősen lecsökkent, elveszett, ugyanis a BAC programot az UNESCO alapköltségvetésén kívül csak az úgynevezett extra költségvetési alap (extra budgetary fund) támogatta. A program felélesztése várhatóan csak akkor következhet be, ha egyes fejlődő országok erre áldoznak, és az Egyesült Államok visszatér az UNESCO anyagi támogatásához.

A grúz ösztöndíjas Frederico Mayor az UNESCO főigazgatójának számol be kutatómunkájáról

FOTÓ: © TAKÁCS GÁBOR

„EMBER ÉS BIOSZFÉRA” (MAB) PROGRAM

Érdiné dr. Szekeres Rozália
(a MAB Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke)

Koczka Krisztina
(a MAB Magyar Nemzeti Bizottságának titkára)

A MAB PROGRAM SZÜLETÉSE

Az UNESCO 1971-ben Man and Biosphere (MAB), azaz „Ember és bioszféra” címmel nemzetközi programot indított a természeti környezet megóvásáért. A programot az 1972. június 5-én Stockholmban tartott, „Ember és bioszféra” címet viselő ENSZ környezetvédelmi világkonferencián szentesítették a részt vevő országok, valamint az aláírás napját határozatukban *a nemzetközi környezetvédelem világnapjává* nyilvánították. A világnap célja, hogy felébressze az emberekben a felelősségtudatot, és rávegye őket arra, hogy mindenkinek tennie kell valamit a természetes, épített, társadalmi és belső környezetünk megóvásáért és harmonikusabbá tételéért. A program keretében a Föld számos országában ún. bioszféra-rezervátumokat jelöltek ki, amelyek létesítésének fő célja a Föld nagy ökoszisztéma-típusait reprezentáló, kiemelkedően értékes területek védelme, a rajtuk tapasztalható emberi és természetes folyamatok megfigyelése volt.

Magyarország a kezdetek óta aktív részese a MAB programnak. Dr. Balogh János Kossuth-és Széchenyi-díjas magyar akadémikus hazánkban és a világon is az elsők között volt, aki felhívta a figyelmet a bolygónkat veszélyeztető környezeti problémákra. Már 1971-ben figyelmeztetett az éghajlatváltozás, főként a globális felmelegedés veszélyeire, az erdők, a vizek és a levegő védelmének fontosságára, valamint a biológiai sokféleség megőrzésének jelentőségére, és egész életét a bioszférában zajló folyamatok kutatásának szentelte. A Magyar UNESCO Bizottság (MUB)¹ tagjaként aktívan részt vett a MAB program kialakításában, alapelveinek kidolgozásában is.

A program kezdete óta eltelt idő alatt a MAB-kezdeményezés szemlélete is követte a világban zajló változásokat és társadalmi igényeket. Napjainkban ezek a területek már nem csupán a természeti értékek konzerválását szolgálják. A MAB program első ízben hívta fel a figyelmet arra, hogy a természeti értékek megőrzése önmagában nem elegendő, hanem további kiemelt cél az ember és természet kapcsolatának javítása, a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében.

Az 1995-ben Sevillában megtartott nemzetközi bioszféra-rezervátum konferencia eredményei nyomán született Sevillai Stratégia (The Seville Strategy for Biosphere Reserves) új célként nyilvánította ki, hogy a bioszféra-rezervátumok a tájak, ökoszisztémák, fajok és azok genetikai sokféleségének megőrzésén kívül a jövőben szolgáljanak a fenntartható fejlődés modellterületeiként is, tehát lokális szinten segítsék elő az olyan jellegű gazdasági fejlődést, amely biztosítja a kulturális, szociális és ökológiai javak fenntarthatóságát. A stratégia egyben alapító dokumentuma a vele egy időben létrehozott, a Föld összes bioszféra-rezervátumát összefogó világhálózatnak (World Network of Biosphere Reserves) is.

¹ 2012-től az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága.

A Sevillai Stratégia szemléletét fejlesztette tovább a MAB program 2008 és 2013 közötti időszakra szóló fő stratégiáját összefoglaló ún. Madridi Akcióterv (Madrid Action Plan for Biosphere Reserves). Ez a dokumentum a fő célok mellett már részletes ajánlásokat is megfogalmazott a programban részt vevő országok számára a bioszféra-rezervátum területek kialakításával, fenntartásával, koordinálásával kapcsolatban, valamint sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett a MAB-területek fő funkcióinak (megőrzés, fenntartható fejlődés, kutatás-oktatás) megvalósítására a zónarendszer kialakítása révén. A Madridi Akcióterv időszaka alatt számos új MAB-területet jelöltek ki, valamint folytatódott a (Sevillai Stratégiában már korábban is megjelenő) két vagy több ország együttműködésével, közös nevezésével létrejövő ún. határon átnyúló bioszféra-rezervátum kezdeményezések megvalósítása.

Az UNESCO MAB programjának a következő időszakra (2015–2025) szóló, a MAB Nemzetközi Koordinációs Bizottság (MAB International Coordinating Council – MAB ICC) által 2015 júniusában elfogadott stratégia fő célja, hogy a bioszféra-rezervátumok világhálózatának területei a fenntartható fejlődés mintaterületeivé váljanak szerte a világon. Az UNESCO továbbra is nagy hangsúlyt helyez a MAB programban szereplő bioszféra-rezervátumok és az azokhoz kötődő társadalmi szereplők harmonikus és gyümölcsöző együttműködésének elősegítésére, és a bevált fenntartási módszerek, hasznos információk megosztására, valamint az oktatás, kutatás támogatására.

A MAB program napjainkra világméretűvé szélesedett. Jelenleg szerte a világon 120 országban összesen 669 bioszféra-rezervátumot tartanak nyilván. Ezek közül 16 ún. határon átnyúló kezdeményezés, amely két vagy több ország együttműködésével valósul meg (UNESCO, 2016).

Égeres láperdő a Mura–Dráva–Duna bioszféra-rezervátumban

FOTÓ: © NEMZETI PARKOK ARCHÍVUMA

ÉLŐ LABORATÓRIUMOK, AVAGY A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS MINTATERÜLETEI

A bioszféra-rezervátumok olyan szárazföldi és tengerparti ökoszisztémákat reprezentáló területek, amelyek fő funkciója, hogy a biológiai sokféleség és a természeti értékek megőrzése mellett az optimális összhang biztosításával egyben a fenntartható gazdasági fejlődés mintaterületei is legyenek. Tulajdonképpen „élő laboratóriumként” szolgálnak a természeti értékekkel és természeti erőforrásokkal folytatott, hosszú távon fenntartható gazdálkodás módszereinek kidolgozására, megvalósítására és bemutatására.

E célok elérésében minden egyes rezervátumban fontos szerepe van a modern ökológiai szemléletű módszerek használata mellett a helyi körülmények között jellemző, hagyományos földhasználati és gazdálkodási módok életben tartásának, valamint a néprajzi és kulturális értékek fenntartásának és támogatásának is. Ugyancsak ezen célok megvalósulását segítheti elő a bioszféra-rezervátumokban támogatandó ökológiai szemléletű oktatás, valamint a kutatás elősegítése.

A hortobágyi bioszféra-rezervátum ma is őrzi a hagyományokat

FOTÓ: © NEMZETI PARKOK ARCHÍVUMA

HÁROM FUNKCIÓ, EGY REZERVÁTUM

A kidolgozott szakmai irányelveknek megfelelően minden bioszféra-rezervátumnak három alapvető funkciónak kell megfelelnie, amelyek kölcsönösen kiegészítik és erősítik egymást.

- **Megőrzési funkció:** a rezervátumoknak biztosítaniuk kell a kiválasztott ökoszisztémák, tájak változatosságának fennmaradását, a fajok sokféleségének és genetikai változékonyságának megőrzését.

- Fejlesztési funkció: a rezervátumok területén belül elő kell segíteni a helyi körülmények között megvalósítható, ökológiai, társadalmi és kulturális szempontból fenntartható gazdasági fejlődést a helyi hagyományos módszerek és a tradíciók figyelembevételével.
- Kutatási és oktatási funkció: a bioszféra-rezervátumok területén támogatni kell a természetvédelmi célú tudományos kutatásokat és monitorozást, valamint elő kell segíteni az oktatási és ismeretterjesztési célú tevékenységeket.

Annak érdekében, hogy a bioszféra-rezervátumok különböző funkciói megvalósulhassanak, a rezervátumok területén összefüggő és egymással állandó kölcsönhatásban lévő területekből álló zónarendszert kell kialakítani, amelynek részei a magterület, a védőövezet és az átmeneti övezet.

- Magterület: ezen területek célja a fokozott védelemre szoruló ökoszisztémák, tájak, fajok és a genetikai változatosság megőrzése, fenntartása, ahol elsődleges a megőrzési és kutatási funkció megvalósulása. Emberi tevékenység, akár csak a belépés is csak kivételes esetben megengedhető, mert a hazai jogszabály alapján ezek fokozottan védett területnek minősülnek.
- Puffer zóna (védőövezet): a védőövezetek a magterületeket veszik körül, fő feladatuk ezek védelme. Szabályozott mértékben folytathatók rajtuk olyan emberi tevékenységek, amelyek összeegyeztethetők az ökológiai célokkal, elősegítik például a tudományos kutatást a természetes vegetáció kezelésére, a károsodott területek helyreállítására, vagy köthetők az oktatáshoz, illetve az ökoturizmus elősegítéséhez.
- Átmeneti övezet: az átmeneti zónák a természeti erőforrások fenntartható használatának bemutató területei, rajtuk mezőgazdasági és egyéb emberi tevékenység is folyhat a helyi közösségek, a természetvédelmi szervezetek, kutatók, civil szervezetek és magánszemélyek együttműködésével.

BIOSZFÉRA-REZERVÁTUMOK MAGYARORSZÁGON

Magyarország mint UNESCO-tagország 1970-ben az elsők között csatlakozott az induló programhoz. A hazai feladatok meghatározására és irányítására megalakult a MAB Magyar Nemzeti Bizottsága a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt. Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága mellett ez a testület tevékenykedik a hazai bioszféra-rezervátumokkal kapcsolatban mind a mai napig.

Magyarországon jelenleg hat bioszféra-rezervátum található. Az Aggteleki bioszféra-rezervátum, a Fertő tavi bioszféra-rezervátum, a Hortobágyi bioszféra-rezervátum, a Kiskunsági bioszféra-rezervátum és a Pílisi bioszféra-rezervátum létesítését 1979 és 1981 között fogadta el az UNESCO MAB Titkársága (UNESCO MAB Secretariat). A hatodik terület a Mura–Dráva–Duna határon átnyúló (jelenleg kétoldalú, horvát–magyar) bioszféra-rezervátum, amelynek jelölését 2012-ben szentesítették.

Megnevezés	Kijelölés éve	Terület (ha)
Aggteleki bioszféra-rezervátum	1979	45 311
Fertő tavi bioszféra-rezervátum	1979	23 193
Hortobágyi bioszféra-rezervátum	1979	154 591
Kiskunsági bioszféra-rezervátum	1979	23 761
Pilisi bioszféra-rezervátum	1980	27 081
Mura–Dráva–Duna bioszféra-rezervátum	2012	235 244
Összesen:		509 181

Bioszféra-rezervátumok Magyarországon (Földművelésügyi Minisztérium, 2015)

A bioszféra-rezervátumok területeit 10 évente felül kell vizsgálni, és az eredmények összefoglalását nemzeti jelentés formájában kell felterjeszteni az UNESCO MAB Titkársága elé. A titkárság eldönti, hogy az adott terület megfelel-e még a bioszféra-rezervátumok követelményeinek.

A bioszféra-rezervátumok kijelölése, védelme beépült a magyar jogrendbe is, biztosítva ezzel a rezervátumok jogi háttérét: a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény a következőképpen rendelkezik a bioszféra-rezervátumokról:

- „29.§ (1) Nemzeti parkot, tájvédelmi körzetet, természetvédelmi területet vagy azok meghatározott részét – ha az nemzetközileg kiemelkedő tudományos értéket képvisel – a miniszter jogszabályban, nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban bioszféra-rezervátummá minősíthet;
- (2) A bioszféra-rezervátumon belül a kiemelkedő természetvédelmi érték közvetlen megóvására magterületet kell kijelölni.
- [...]
- (4) E törvény erejénél fogva fokozottan védett a nemzeti park természeti övezete, a *bioszféra-rezervátum magterülete*, továbbá az erdőrezervátum magterülete.”

A bioszféra-rezervátumok szakmai felügyelete, természetvédelmi kezelése a területük által érintett nemzeti-park-igazgatóságok hatáskörébe tartoznak. A területek kezelését és a velük kapcsolatos feladatok elvégzését az igazgatóságok munkatársai végzik.

Az UNESCO hazai képviselője és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM) 2007-ben újjáalakította a MAB Magyar Nemzeti Bizottságát, amely szakmai alapon örököl a magyarországi bioszféra-rezervátumok koordinációja és fenntartása felett. A MAB Magyar Nemzeti Bizottsága az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága védnöksége alatt működik, s alapvetően véleményező, javaslattevő, döntéshozó jogkörrel rendelkező testület. Feladatai többek között a magyarországi bioszféra-rezervátumok kialakításában és fenntartásában való szakmai közreműködés, új rezervátumok létesítésének megvitatása, egyeztetése, a MAB program ismertetése a nagyközönséggel, továbbá az UNESCO felé továbbítandó pályázati anyagok bírálata, jóváhagyása, a MAB program aktuális híreinek, feladatainak terjesztése.

A MAB Magyar Nemzeti Bizottságának újjáalakításával párhuzamosan megtörtént a bioszféra-rezervátumok jogi minősítésének a korszerűsítése és a bioszféra-rezervátum magterületek jogszabályi kihirdetése is (a magyarországi bioszféra-rezervátumokról szóló 7/2007. (III.22.) KvVM rendelet és

a bioszféra-rezervátumokról szóló 9/2007. (K. V. Ért. 4.) KvVM utasítás). A rezervátumokat kezelő nemzeti park-igazgatóságok jelentései és a KvVM közreműködése alapján 2007-ben a bioszféra-rezervátumokban végzett tevékenységekről, előrehaladásról tízéves országjelentésben számoltunk be, amelyet az UNESCO is elfogadott. Jelenleg a hazai bioszféra-rezervátumok központi koordinációja (a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium megszűnésével, majd a Vidékfejlesztési Minisztérium átalakítása után) a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik. Hosszú idő után Magyarország nemzetközi szinten is újra aktívan részt tud venni az UNESCO MAB programjának alakításában. Szavazó tagként, a közép-európai országok régióját is képviselve részt vehetünk a MAB program legfőbb döntéshozó szerve, a MAB Nemzetközi Koordinációs Bizottság munkájában. Érdiné dr. Szekeres Rozália, a Földművelésügyi Minisztérium Természetmegőrzési Főosztályának vezetője, egyben a MAB Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke személyében bizottsági tagságot nyertünk a 2013 és 2017 közötti időszakra, így aktívan befolyásolhatjuk a MAB programot érintő döntéseket.

MAGYARORSZÁG BIOSZFÉRA-REZERVÁTUMAINAK TERMÉSZETI ÉRTÉKEI

A Magyarországon kijelölt bioszféra-rezervátumok különböző, az országra jellemző élőhely-típusokat, tájtypusokat mutatnak be és őriznek az utókor számára, valamint gazdagítják a világ bioszféra-rezervátumainak sokféleségét.

Aggteleki bioszféra-rezervátum

Az 1979-ben kijelölt aggteleki bioszféra-rezervátum (45 311 ha) kijelölését elsősorban különleges geológiai és faunisztikai értékeket megőrző barlangrendszerai, illetve karszterületeinek egyedülálló és rendkívül fajgazdag élővilága, valamint az ország több endemikus fajának előfordulása indokolta. Az Aggteleki bioszféra-rezervátum és nemzeti park (területük részben átfedő) csodálatos élővilágával, varázslatos tájaival és barlangjaival látogatók ezreit csábítja évről évre.

Fertő tavi bioszféra-rezervátum

A Fertő tavi bioszféra-rezervátum a Dunántúl északnyugati részén, az osztrák határ mellett található és magába foglalja a Fertő tó teljes magyarországi területét. A bioszféra-rezervátum 1979-ben került kijelölésre, területe jelenleg 23 193 ha. A Fertő tó mint sztyepp-tó hatalmas kiterjedésű nádasaival speciális élőhelyet teremt a rendkívül gazdag vízi élővilág számára, de különlegesen a partvidéken kialakult szikes gyepek, valamint a kisebb területen fekvő, melegkedvelő fás élőhelyek, sztyepprétek is.

Hortobágyi bioszféra-rezervátum

A Magyarország egyik jellemző tájegységén, a Hortobágyon fekvő, 1979-ben bioszféra-rezervátummá nyilvánított terület kissé túlnyúlik a jelenlegi Hortobágyi Nemzeti Park határán (154 591 ha). A Hortobágy Európa legnagyobb összefüggő, szikes talajú területe. Jellemző szikes élőhelyei, valamint a hatalmas vonuló európai madárcsapatok számára nyújtott kiterjedt pihenő- és táplálkozóterületek indokolták a bioszféra-rezervátum kijelölését.

Kiskunsági bioszféra-rezervátum

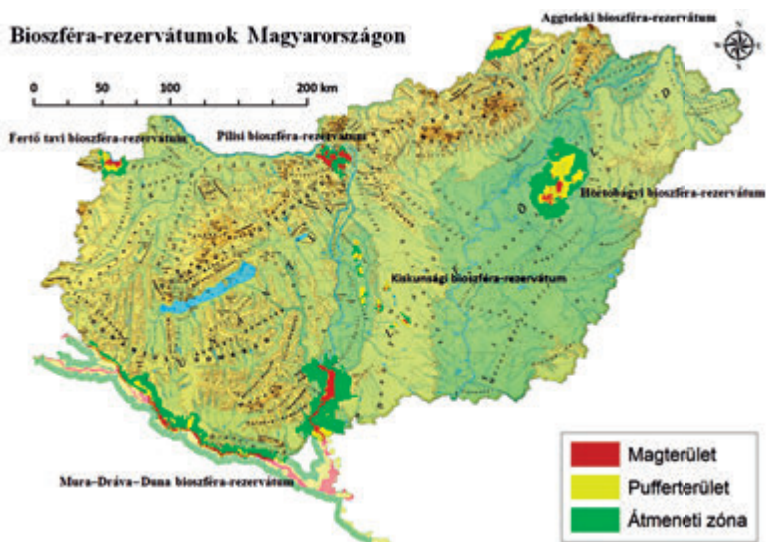
Az 1979-ben bioszféra-rezervátummá nyilvánított terület a Duna–Tisza közének jellegzetes arculatát, fennmaradt természeti értékeit őrző Kiskunsági Nemzeti Park része (23 761 ha). A mindössze 100 m tengerszint feletti magasságig emelkedő magyar Alföld részét képező terület felépítése mozaikos jellegű. Az Alföld természetvédelmileg legértékesebb élőhelyei elsősorban a homokos vagy szikes talajú, illetve a mocsaras-lápos élőhelyek. Ennek megfelelően a bioszféra-rezervátumot is a különböző élőhelyeket megőrző területek alkotják.

Pilisi bioszféra-rezervátum

A rezervátum a Duna–Ipoly Nemzeti Parkban, a korábbi Pilisi Tájvédelmi Körzet területén fekszik (27 081 ha). A karsztos alapkőzetű Pilis-hegységet és elsősorban annak lomberdeit foglalja magában. A főváros közelsége miatt ez a rezervátum áll legközelebb a MAB Sevillai Stratégia alapelveinek megvalósulásához, hiszen a többi rezervátummal szemben nem csupán a lakott területektől viszonylag távol eső védett területről van szó, hanem olyan területről, amely többek közt az azt érintő aktív turizmus és sporttolási szokások miatt folyamatos kölcsönhatásban van az emberekkel.

Mura–Dráva–Duna bioszféra-rezervátum

A jelenleg kétoldalú, horvát–magyar együttműködéssel megvalósuló, határon átnyúló rezervátum kijelölését 2012-ben hagyta jóvá az UNESCO. A Mura–Dráva–Duna bioszféra-rezervátum mintegy 631 ezer hektárnyi területet ölel fel, ebből csaknem 236 ezer hektárnyi a magyarországi terület. Ez az egyik legnagyobb, szinte még érintetlen természeti terület a Duna-medencében. A rezervátum létrehozásának fő célja a Mura–Dráva–Duna határvidék európai szinten is különleges, a három folyóhoz kötődő vízi és part menti életközösségeinek és természeti értékeinek megőrzése, valamint a fenntartható fejlődési funkció megvalósulásával hozzájárulás a helyi önkormányzatok és a lakosság megélhetési lehetőségeinek bővítéséhez.

A JÖVŐ KIHÍVÁSAI

Az „Ember és bioszféra” harmonikus összhangja megteremtésének és fenntartható használata biztosításának problematikája talán még soha nem volt ilyen aktuális, mint napjainkban, és reményeink szerint a jövőben ez még nagyobb hangsúlyt kap. Ahogyan a természeti erőforrásokkal való bölcs és fenntartható gazdálkodás kérdése egyre égetőbb problémává válik, felismerve ezt, ma már számos területen tapasztalhatjuk a társadalmi igényt és a törekvést is e probléma kezelésére.

A bioszféra-rezervátumok olyan különleges területek, amelyek ideális modellterületei lehetnek a társadalmi és ökológiai rendszerekben zajló változások, valamint ezek kölcsönhatásai vizsgálatának és az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodási lehetőségek kutatásának is. A MAB program 2015 és 2025 közötti időszakra elfogadott stratégiájának legfontosabb célja éppen a bioszféra-rezervátumok ezen „fenntartható mintaterület” funkciójának biztosítása, ez azonban – különösen a korábbi, rezervációs szemléltben kijelölt rezervátumok esetében – komoly kihívás elé állítja a szakembereket. Szerzteágazó kutatásokat, vizsgálatokat kell végezni a különböző társadalmi, gazdasági és ökológiai folyamatok terén, és számos kompromisszumra van szükség egy-egy harmonikusan működő rendszer létrehozásáért.

Magyarországon az UNESCO új irányelveinek figyelembevételével 2012-ben megtörtént a korábban kijelölt öt MAB-terület zónarendszerének felülvizsgálata, de a fenntarthatóságot szem előtt tartva megfogalmazott célok hiánytalan megvalósításáig még számos kihívásnak kell megfelelnünk.

A hatodik, 2012-ben kijelölt, határon átnyúló Mura–Dráva–Duna bioszféra-rezervátum létrehozásának egyik fontos feladata mintát nyújtani a nemzetközi együttműködés terén. A bioszféra-rezervátum különlegessége, hogy Magyarország EU-elnöksége idején, 2011-ben miniszteri szándéknyilatkozat született, amely alapján a tervek szerint a jelenleg kétoldalú kezdeményezés a későbbiekben ötoldalúvá bővülne Ausztria, Szerbia és Szlovénia csatlakozásával. Így egyedülálló, a világon először öt ország együttműködésével létrejövő és működő természetvédelmi célú kezdeményezés valósulna meg.

A MAB program tehát hosszú utat járt be a kezdetek óta, alapvető célja azonban továbbra is megmaradt, amely ma is tükrözi Balogh János szellemiségét: észlelni és értékelni a bioszférában bekövetkező emberi vagy természetes eredetű változásokat, valamint ezek hatásait az emberekre és a környezetre, különös tekintettel az éghajlatváltozásra. Ez a cél egészült ki azzal, hogy mindez a természeti értékek megőrzésén túl szolgálja az emberiség jövőjét jelentő fenntartható erőforrás-használatot, elősegítve a változásokhoz való alkalmazkodás képességét is, magában foglalva a jövő generációinak környezeti szempontú nevelését is.

IRODALOMJEGYZÉK²

Földművelésügyi Minisztérium (2015): Bioszféra-rezervátumok.

Elérhető: http://www.termeszetvedelem.hu/?pg=menu_2784.

Érdiné dr. Szekeres Rozália és Koczka Krisztina (szerk.) (2005): *Bioszféra rezervátumok.*

Nemzeti Ökológiai Hálózat 9. Budapest, KvVM Természetvédelmi Hivatala.

UNESCO (2016): Man and the Biosphere Programme. Elérhető: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/man-and-biosphere-programme/>.

² A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

30 ÉV – A VILÁGÖRÖKSÉG EGYZEMÉNY MAGYARORSZÁGI MEGVALÓSÍTÁSÁNAK (1985–2015) MÉRFOLDKÖVEI

Fejérdy Tamás

(az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke, 2015–)

Soós Gábor

(a Világörökség egyezmény nemzeti kapcsolattartója, 2011–2015)

BEVEZETÉS

E cikk nem törekszik a *Világörökség egyezmény* hazai megvalósításának monografikus feldolgozásra, hanem az idehaza meghatározó jelentőségű események és folyamatok bemutatására. Kitér azokra a nemzetközi eseményekre, törekvésekre, amelyekben Magyarország jelentős szerepet vállalt, és az egyes hazai helyszínekkel kapcsolatos kiemelkedő eseményekre, amelyek az adott helyszínen vonatkozásában fontosak, és általánosabb tanulsággal is szolgáltak. A világörökségi együttműködés múltjának és jelenének áttekintése, értékelése nem csupán a három évtizedes múlt eseményeit dokumentálja: a megszerzett tapasztalatok elemzésével és továbbadásával a jövő feladatainak eredményes ellátását is szeretné elősegíteni.

A VILÁGÖRÖKSÉG EGYZEMÉNYRŐL, DIÓHÉJBAN

A *Világörökség egyezmény* több mint 40 éves története az UNESCO 70 éves tevékenységének egyik legjelentősebb területe. Az egyezmény globális elfogadottsága (jelenleg 191 részes állama, UNESCO, 1972) és sikere jelzi, hogy az „örökség” fogalom a nemzetközi jog és nemzetközi együttműködés jelentős területévé vált. Az egyezményt az UNESCO Általános Konferenciája 17. ülészakán, Párizsban fogadta el 1972. november 16-án. Ezt hosszú előkészítő munka előzte meg az 1950-es évek második felétől. Az Asszuáni-gát (Egyiptom) építése miatt veszélybe került ókori műemlékek (Abu Szimbel, Philae templomai) áttelepítésére nemzetközi összefogás bontakozott ki.¹ Az akkori UNESCO-kampány – és más hasonlók: Velence, Mohendzsodáro – megmutatta, hogy a nemzetközi közösségnek szüksége van nemzetközi együttműködési „eszközre”, amely azon műemlékek, együttesek megóvását célozza, amelyek értéküknél és jelentőségüknél fogva nemcsak

1 Az egyezmény előtörténetéről és különösen az Asszuáni-gáttal kapcsolatban l.: Rodney (2013) különösen a 3. fejezet „Prehistories of World Heritage. The emergence of a concept”, 42–67. Az Asszuáni-gáttal kapcsolatban külön érdemes megjegyezni, hogy az egyiptomi kormány által kezdeményezett vízszabályozási projektet eredetileg a Világbank finanszírozta volna, de a kialakuló hidegháborús törésvonalak miatt (Egyiptom a Kínai Népköztársaság mellé állt Tajvan kérdésében) az Egyesült Királyság és Franciaország megvonta a Világbankon keresztül folyósítani tervezett pénzügyi támogatást. A Szuеzi-csatorna miatt kialakult 1956-os konfliktus (és annak kihatása a magyarországi forradalomra) jól ismert, ez is része a történetnek, amely nem csak filantróp nemzetek összefogása egy bajban lévő ország megsegítésére... Részleteket l.: i. m. 56–61.

annak az országnak fontosak, amelyekben található, hanem az egész emberiség számára.² Az új nemzetközi egyezmény tárgyalása során kapcsolódott össze a természeti és a kulturális örökség védelmének gondolata, és jelent meg összefoglalóan a „világörökség” (World Heritage) fogalom. Az 1972-es Stockholmi Környezetvédelmi Konferencia, az első környezetvédelmi világtalálkozó³ során még úgy tűnt, hogy külön-külön egyezményt fogadnak el a természeti, illetve a kulturális örökség vonatkozásában. Végül mégis közös egyezmény született az UNESCO keretei között: a *Világörökség egyezmény*. Ezzel az UNESCO az 1945. november 16-án Londonban elfogadott Alkotmányában meghatározott feladatát teljesíti. L.: az Alkotmány I. cikkének 2. c) pontja:

„A tudás megőrzésének, előbbre vitelének és terjesztésének érdekében:
– [a Szervezet] Gondoskodik a világ örökségének [the world's inheritance] részét képező könyvek, művészeti alkotások és történeti, illetve tudományos értékű emlékek megőrzéséről és védelméről, valamint az érintett nemzeteknek erre vonatkozóan nemzetközi megállapodásokat ajánl;” (kiemelés tőlünk – F. T. és S. G.)

A fenti szövegben szerepel először a „világ örökségének” fogalma, bár még nem az 1972-es specifikus értelemben. Az Alkotmányban rögzített feladat nyomán 1972-re az UNESCO keretein belül vagy közreműködésével két kulturális örökséggel kapcsolatos egyezményt (az 1954-es hágai és az 1970-es párizsi egyezményt) és mintegy feltucat ajánlást fogadtak el. A *Világörökség egyezmény* elfogadása óta további három egyezményt fogadtak el a kulturális örökséggel kapcsolatban (2001.: a víz alatti örökségről, 2003.: a szellemi kulturális örökségről, 2005.: a kulturális sokszínűségről, amely áttételesen az örökségről is szól) és 7 ajánlást-nyilatkozatot (UNESCO, 2015a).

Az egyes országok külön csatlakozással válhatnak az egyezmény úgynevezett részes államává, amivel vállalniuk kell a világörökségi listára kerülő örökségi elemek megőrzését. Igen fontos, hogy az egyezmény az 5. cikkelyében előírja: a részes államoknak a világörökségi listán *nem szereplő* kulturális és természeti örökségi értékei megővésére is biztosítaniuk kell a szakmai, intézményi, jogi, pénzügyi feltételeket.

A 20. részes állam csatlakozásával (Svájc, 1975) lépett hatályba az egyezmény, az 1977-től működő 21 tagú Világörökség Bizottság 1978-ban vette fel az első 12 helyszínt a világörökségi listára, a maihoz képest igen egyszerű előkészítési és döntési folyamatban. A részes államok éves tagsági hozzájárulásából (és önkéntes befizetéseiből) táplálkozó Világörökség Alap – sajnos! – soha nem tudott olyan jelentőssé válni, hogy abból egyes helyszínek komoly támogatáshoz juthattak volna, azok sem, amelyek a veszélyeztetett világörökségi listára kerültek. Ennek ellenére hatékony védelmet jelent a listára kerülés: a nemzetközi nyilvánosság kontrolja napjainkban is az egyezmény legnagyobb ereje! Emellett az egyezmény mintegy laboratóriumává vált az örökségi értékek védelmét szolgáló eszközök kidolgozásának, alkalmazásának (vö.: Fejérdy, 2013).

A világörökség népszerűségét és ismertségét elsősorban a nemzetközi turizmusban kibontakozott szerepe alapozza meg. A turisztikai kínálat „top desztinációi” között vannak a világörök-

2 Az az elv, hogy bármely nép kulturális örökségének pusztítása az egész emberiség kulturális örökségének pusztítását jelenti, mivel minden nép hozzájárul a világ kultúrájához, már az 1954-es hágai egyezményben megjelent, l. a preambulum második bekezdését (UNESCO, 1954).

3 Ez volt a riói (1992) második és a johannesburgi (2002) harmadik, illetve a 2012-ben szintén Rióban megtartott negyedik ilyen tanácskozás előzménye. Az első három világtalálkozó globális ökolitikai kontextusához és elemzéséhez l.: Boda (2004), különösen 139–155. oldal.

ségi helyszínek – ennek minden előnyével és hátrányával. Érdekeséggé vált: azok a szakemberek (Batisse és Bolla, 2005: 95), akik az UNESCO részéről az egyezmény megalkotásában orosz-lánrészt vállaltak, akkoriban összesen csupán mintegy 100 tételre (!) becsülték a majdani teljes listát. Jelenleg (2015) ez a szám 1 031...

AZ EGYZEMÉNYHEZ VALÓ CSATLAKOZÁS ÉS AZ EGYZEMÉNY VÉGREHAJTÁSÁNAK JOGI KERETEI

Az 1972-es egyezménynek 1984 végére 82 részes állama volt. Az első csatlakozó az Amerikai Egyesült Államok (1973). Európából elsőként Bulgária csatlakozott (1974), Franciaország (1975), majd Ciprus és Svájc (1975), Lengyelország és Németország (1976), Norvégia (1977), Olaszország és Málta (1978), Dánia (1979), Portugália (1980), Spanyolország és a Szentszék (1982), Törökország és Luxemburg (1983), az Egyesült Királyság (1984), 1985-ben Svédország. A felsorolásból látható, hogy a „keleti tömb” országaiból Magyarország előtt csak Bulgária és Lengyelország csatlakozott az egyezményhez, jelezve a „szocialista tábor” idegenkedését.⁴

Magyarországon számos kezdeményezés történt az egyezményhez való csatlakozás érdekében, sokáig eredménytelenül. Amikor a Magyar Népköztársaság – a szocialista tábor országai közül elsőként – megkapta az 1985. évi Európai Kulturális Fórum megrendezésének a jogát, akkor sikerült meggyőzni a döntéshozókat, hogy ebben a „szerepben” elvárás az UNESCO és egyezményei támogatása, a csatlakozás. Így került sor Magyarország csatlakozására az 1985-ben az az évi 21. törvényerejű rendelettel, amely a végrehajtás feladatát az építésügyi és városfejlesztési miniszterhez telepítette; a gyakorlatban ezt eleinte szinte kizárólag az Országos Műemléki Felügyelőség látta el.

A csatlakozás állami garanciát jelent az egyezmény betartására (Szaló, 1998), a megvalósításhoz szükségesek ágazati jogszabályok is. Az 1985-ben a természetvédelemről szóló 1982. évi 4. tvr. biztosította ezt, a műemlékvédelem terén az építésügyről szóló 1964. évi III. törvény, illetve annak kiegészítése 1967-ben miniszteri rendelettel (Fekete, 2005: 105).⁵ A rendszerváltás után a természetvédelem terén az 1996. évi LIII. törvény, a műemlékvédelem terén pedig egyrészt az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény, másrészt az 1997. évi LIV. műemlékvédelmi törvény illetve az 1997. évi CXL. törvény váltotta fel. 2001-ben a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény vált meghatározó jogszabállyá. A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló törvények is lényegesek a védett értékek és területek megőrzésében, áttekintésükre itt nem térünk ki. Az egyezmény megvalósításának jogszabályi keretét 2011-ben a világörökségről szóló LXII. törvény egészítette ki; a kulturális örökség terén meghatározó jelentőségű még a 393/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról.⁶

Az egyezmény-végrehajtás első lépése a várományosi lista összeállítása. Az első javaslatot dr. Román András, az OMF nemzetközi kapcsolatairól felelős osztályvezetője, a hazai és a nemzetközi ICOMOS egyik vezető alakja állította össze. Sajnos e kezdeti korszak dokumentumait, pl.

⁴ E helyen csak megjegyezzük, hogy ezen „idegenkedés” hazai okainak feltárása regionális összehasonlításban érdekes politikatörténeti és intézményszociológiai aspektusokra mutathatna rá.

⁵ A kulturális örökség hazai intézményesülésének folyamatáról, közép-európai kontextusba is helyezve, l.: Sonkoly (2011).

⁶ A fenti ágazati jogszabályokon kívül, illetve azokból levezetve az egyes világörökségi területek védettsége külön-külön biztosított esetenként a védettségek mozaikjával, illetve átfedésével, bár jelenleg az aggteleki és a Fertő-táji világörökségi területek esetében vannak még hiányosságok ezen a téren.

az első hivatalos „várományosi listát” és az első helyszínek jelölési dokumentációinak példányait ma már alig fellelni, a személyes emlékezet alapján mutatható be a világörökséggel kapcsolatos eseménytörténet.⁷ Az OMF (illetve a jogutód intézmények), és a VÁTI archívumában kutatva talán még lehet információkra rátalálni – és, csekély valószínűséggel, az egykori ÉVM, majd KÖHÉM (Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium), majd KTM (Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium), majd FVM (Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium) és még azóta is számos költözésen átesett építészeti minisztériumi főosztályok anyagai között, mivel 1989-től 1998-ig oda tartozott a világörökségi feladatok koordinálása.⁸

Az egyezményhez való csatlakozást követően elkészült első magyar várományosi lista elemei – a szerző (Fejérdy Tamás) emlékezete szerint (a címek nem pontosak):

1. Budapest, a Duna-partok és a budai várnegyed / Budapest, a Duna két partjának panorámája a budai várnegyeddal⁹
2. Budapest, a gettó részei négy zsinagógával / Budapest, az 1944–45-ös gettó egy része négy zsinagógával¹⁰
3. Pécs városa / Pécs, a város¹¹
4. Esztergom középkori erősített vára
5. Hollókő: népi építészet / Hollókő, a népi építészeti együttes
6. Visegrád, a középkori és reneszánsz királyi együttes
7. Zsámbék, templomrom a Möller István-féle konzerválással (mint a műemlék-restaurálás történetének (is) kiemelkedő emléke)

Az UNESCO Világörökség Bizottság 10. ülészakának (Párizs, 1986. november) munkadokumentumaiból és a bizottság döntéseiből megállapítható, hogy Magyarország a fenti hét tételből öt helyszínt jelölt a várományos listára (UNESCO, 1986).

7 A szóbeli emlékezet mellett – legalábbis az idegen nyelven benyújtott anyagok tekintetében – az UNESCO Világörökség Központ adatbázisa lehet támpont. Kiindulásnak l.: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/hu/documents/>.

8 Esetleges archívanyag-kutatáshoz, támpontként: személy szerint (a már régebben elhunyt) Kovácsi Béla építész kolléga volt az, aki ezt a feladatot a változó felügyeleti szervek keretében ebben az időszakban ellátta.

9 Az angol és a francia névváltozat közötti különbség már itt megjelenik: a várományosi jelölési dokumentációt (és az 1986-os budapesti és hollókői világörökségi listára való felterjesztést is) Magyarország az egyezmény elfogadott hivatalos munkanyelvei közül franciául nyújtotta be. Az eredeti dokumentum a megadott linken elérhető.

10 A két névváltozat közti különbség jelzi, hogy a jelölést francia nyelven elkészítők a pesti „gettó” szóhasználatot – véleményünk szerint helyesen – időben körülhatároltan (1944–45) értelmezték. A kronológiailag határolt szóhasználat mögött messzemenő politikátörténeti és társadalomtörténeti megfontolások húzódnak meg, amelyeket a 2000-es évek második felében az e körül fellángolt vita is jelez.

11 A *Pécs, la cité* francia cím magyarul nem adható vissza pontosan.

A várományosi lista benyújtásával szinte egy időben¹² történt meg az első világörökségi felterjesztések benyújtása. Az alábbi, az UNESCO Világörökség Központ archív nyilvántartásából átemelt táblázat tartalmazza Magyarország mint részes állam eddigi összes (részben más országokkal közösen) benyújtott felterjesztését a világörökségi listára. A táblázatot a könnyebb érthetőség kedvéért kiegészítettük.

Név	Benyújtás dátuma	Státus
Medicinal Baths of Széchenyi, Budapest ¹³	1985. 12. 31.	visszavonva
Budapest, 4 Synagogues	1986. 04. 24.	
Budapest, the Banks of the Danube and the Buda Castle Quarter	1986. 04. 24.	felvéve
Budapest, including the Banks of the Danube, the Buda Castle Quarter and Andrassy Avenue	2000. 12. 28.	felvéve (bővítés)
Hollókő	1986. 04. 24.	
Old Village of Hollókő and its Surroundings	1986. 11. 12.	felvéve
Hortobágy National Park	1987. 06. 24.	elutasítva
Hortobágy National Park - the Puszta	1998. 06. 25.	felvéve
Fossil Findings of Ipolytarnóc	1992. 10. 07.	elutasítva
Paleohabitat of Tarnóc	2003. 02. 02.	átdolgozásra visszautalva (<i>deferred</i>)
Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst	1994. 10. 11.	felvéve
Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst	2008. 01. 28.	felvéve (bővítés)
Millenary Benedictine Abbey of Pannonhalma and its Natural Environment	1995. 09. 28.	felvéve
Neusiedlersee/Seewinkel	1995. 09. 28.	átdolgozásra visszautalva (<i>deferred</i>)
Fertő/Neusiedlersee Cultural Landscape	2000. 06. 27.	felvéve
Early Christian Necropolis of Pécs (Sopiana)	1999. 07. 09.	felvéve
Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape	2000. 12. 27.	felvéve
The Medieval Royal Seat and Parkland at Visegrád	2000. 12. 28.	visszavonva
System of Fortification at the Confluence of the Rivers Danube and Váh in Komárno – Komárom	2007. 01. 26.	visszavonva

Az első – sikertelen – hortobágyi felterjesztés természeti kategóriában jelölte a nemzeti park területét. Az „ipolytarnóci fosszilis leletek”, majd később „a tarnóci őselőhely” felterjesztést (természeti kategóriában) többször, módosítva is benyújtottuk. A Világörökség Bizottság 2004. évi ülészakán a

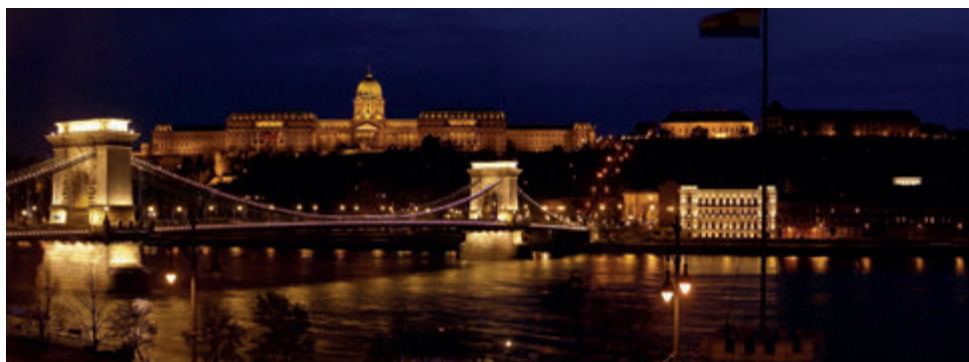
12 Akkor még lehetséges volt a várományosi lista elkészítésével szinte *egy időben* benyújtani felterjesztést a világörökségi listára; azóta minimum a felterjesztés előtt egy évvel már szerepeltetni kell.

13 Tudomásunk szerint – a hivatalos eljárási renden kívül – az akkori Egészségügyi Minisztérium nyújtotta be a felterjesztést.

felvételtől szóló döntést elhalasztotta és a felterjesztés átdolgozását javasolta. Az 1995. évi Fertő-táji felterjesztést Ausztria csak az osztrák területre vonatkozóan nyújtotta be, amely szerepelt a Világörökség Bizottság bureau-jának¹⁴ napirendjén mint Neusiedlersee/Seewinkel felterjesztés Ausztria részéről. Feltehetően a bureau javasolta¹⁵ a Fertő tó magyarországi oldala felé való kiterjesztést, a Magyarországgal való együttműködést és a két részes állam közös felterjesztését, amelynek nyomán 2000-ben került sor a helyszín világörökségilistára vételére. A „Visegrád, középkori királyi birtok és vadaskert” felterjesztést Magyarország – a nemzetközi ICOMOS szakmai véleménye alapján – a Világörökség Bizottság várhatóan kedvezőtlen döntését megelőzendő visszavonta (2001). A fenti táblázatban nem szerepel a „magyarországi tájházhálózat”, mivel azt Magyarország végül nem nyújtotta be.

Az első két helyszín felvételére 1987 decemberében került sor. Jelenleg nyolc világörökségi helyszín van Magyarországról a világörökségi listán, közülük két határon átívelő, Szlovákiával illetve Ausztriával „közös” helyszín.¹⁶

- Budapest Duna-parti látképe, a budai várnegyed, az Andrassy út és történelmi környezete (1987, kulturális kategória, 2002-ben kiterjesztve)
- Hollókő-Ófalu és táji környezete (1987; kulturális)
- Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (1995; természeti, magyar–szlovák közös helyszín)
- Az ezeréves pannonhalmi bencés főapátság és természeti környezete (1996; kulturális)
- Hortobágyi Nemzeti Park – a puszták (1999; kulturális – kultúrtáj)
- Pécsi ókeresztény sírkamrák (2000; kulturális)
- Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj (2001; kulturális – kultúrtáj, magyar–osztrák közös helyszín)
- Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj (2002; kulturális – kultúrtáj)

Budapest Duna-parti látképe, a budai várnegyed, az Andrassy út és történelmi környezete

FOTÓ: © ARNÓTH ÁDÁM

¹⁴ A bizottságon belüli szűkebb vezető testület, amely akkoriban még a bizottság ülészekai között, külön is ülésezett, a 2000-es évek közepétől már nem.

¹⁵ Vö. UNESCO (1996). A bureau döntése valószínűleg nincs még digitalizálva, ezért nem elérhető a honlapon, a bizottság 1996. évi ülészekán azonban már szerepelt a napirenden a jelölés, ebből – és mások szóbeli közléséből – valószínűsíthető a fenti eseménytörténet.

¹⁶ A Világörökség Bizottságnak a magyar világörökségi felvétellel és megőrzési állapotával kapcsolatos döntéseit l.: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/hu/documents/>.

Hollókő-Ófalu és táji környezete
FOTÓ: © SZTRÉMI ZSUZSANNA

Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai
FOTÓ: © RÉVÉSZ ANTAL

Az ezeréves pannonhalmi bencés főapátság és természeti környezete

FOTÓ: © VAJDOVICH BÉLA

Hortobágyi Nemzeti Park – a puszta

FOTÓ: © LISZTES LÁSZLÓ

Pécsi ókeresztény sírkamrák

FOTÓ: © ARNÓTH ÁDÁM

Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj

FOTÓ: © PELLINGER ATTILA

Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj

FOTÓ: © SZTRÉMI ZSUZSANNA

A VÉGREHAJTÁS HAZAI INTÉZMÉNYRENDSZERE ÉS RÉSZVÉTEL A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSSEN

Az egyezményhez való csatlakozás után Magyarország növekvő aktivitással vesz részt az együttműködésben. Eleinte megfigyelőként és a hazai előterjesztésekkel kapcsolatosan volt jelen, a rendszerváltás után kezdeményezőbb szerepet játszott. A hazai intézményi háttér többszöri átalakítása idején is fontos szerepet játszott a Külügyminisztérium által működtetett párizsi Állandó UNESCO Képviseletben kifejtett munkája.

1997-ben az egyezmény részes államai közgyűlésének 11. ülészaka Magyarországot hat évre a Világörökség Bizottság (VÖB) tagjává választotta. 1999-ben a VÖB ülésein a jelentéstevő feladatát Jelen János nagykövet láthatta el; 1998 és 2001 között a magyar delegációt Visy Zsolt helyettes államtitkár (NKÖM) vezette.

Meghaladná ennek az írásnak a kereteit a világörökségi feladatok ellátásával kapcsolatos hazai kapacitásépítésnek, az intézményi háttér alakulása történetének a részletes ismertetése. Ezért csak röviden: az egyezmény által előírt feladatok hazai ellátása döntően állami szinten a mindenkori természetvédelmi és örökségvédelmi illetve a területrendezési intézményrendszeren alapul. Az egyezményben foglalt kötelezettségvállalások a Magyar Államra vonatkoznak, de az értékek megőrzésében és kibontakoztatásában döntő szerepe van az adott *helyi* közösségnek, települési vagy területi önkormányzatnak is; az egyezmény végrehajtása megköveteli a szereplők közötti együttműködést, beleértve a civil szervezeteket, egyházakat is.

Az ágazatközi és intézményközi koordináció elősegítése érdekében jött létre a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság (VÖMNB), az illetékes miniszter tanácsadó szerve.¹⁷ Össztételében egyszerre volt biztosítva egyfajta tárcaközi képviselet, és a szakmai civil szervezetek (ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, IUCN Magyar Nemzeti Bizottság stb.), valamint a világörökségi helyszínek képviselőinek a részvételi lehetősége. A VÖMNB jogutódja és a feladatkör jelenlegi betöltője az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Világörökségi Szakbizottsága.

Meg kell említeni, hogy dr. Tardy János helyettes államtitkár a Természetvédelmi Hivatal vezetőjeként mozdította elő a magyar részvételt, magyar világörökségi helyszínek felvételét; Szilassy Zoltán számos alkalommal képviselte hazánkat a VÖB ülésein és más nemzetközi rendezvényeken; dr. Visy Zsolt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) helyettes államtitkáráként kezdeményezte a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság Titkárságának létrehozását. A titkárság első vezetőjét, Németh Ferenc építész tragikus baleset ragadta el a VÖB helsinki ülése (2001) előtt egy nappal. A titkárság vezetésében Pintér Tamás követte, akinek nagy része volt a 2002-es budapesti ülészak sikeres lebonyolításában¹⁸. A kulturális örökségvédelmi (és köztük a világörökségi) feladatok ellátása 2012-ben a kulturális tárcától a Belügyminisztériumhoz, majd a 2014-ben a Miniszterelnökséghez került.

2002-ben, Magyarország meghívására, az egyezmény elfogadásának 30. évfordulója évében a VÖB Budapesten tartotta 26. ülészakát. Ekkor fogadta el a VÖB a „Budapesti Nyilatkozatot” (UNESCO, 2002), amely ma is érvényben van stratégiai policy kérdésekben, különös tekintettel az elfogadott öt fő témára¹⁹: a világörökségi lista hitelessége (*credibility*); a helyszínek megőrzése (*conservation*); kapacitásépítés (*capacity-building*); kommunikáció (*communication*); közösségi részvétel (*community participation*). A VÖB elnökét is Magyarország adhatta dr. Fejérdy Tamás személyében a 2002. június és 2003. július közötti periódusra.

A hatéves VÖB-tagság Magyarország számára komoly elismerést hozott. Az európai régió időszaki jelentéstételének 2003 és 2006 közötti folyamatában a munkacsoport munkaindító ülésén (Nicosia, 2003) dr. Fejérdy Tamást választotta meg elnökének. A munka eredményesen zárult a 2006. évi VÖB-ülésein megtartott beszámolóval.

17 A vonatkozó jogszabályok, amelyek alapján a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság, illetve 2012-től mint az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Világörökségi Szakbizottsága működött: 44/1997. (XII. 29.) KTM rendelet; 6/1999. (III. 31.) NKÖM rendelet, 17/2012. (II. 16.) Korm. rendelet. Szaló (1998) említi, hogy az egyezményhez való csatlakozásunkat (1985) követően a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság megalakult és működött, sőt hogy az „1990-es kormányzati átalakulás (sic!) után a bizottság ugyan újjá nem alakult, azonban *de facto* működött, *de jure* viszont nem.” (I. m. 20. oldal.) Az 1985 és 1990 közötti időszakra vonatkozóan a jogi szabályozást nem sikerült beazonosítani, azt azonban megerősíthetjük, hogy a 1990-es évek első felében valóban működött a KTM égisze alatt a bizottság.

18 Pintér Tamás után a KÖH elnökhelyettese (dr. Fejérdy Tamás) vezette a Világörökség Titkárságot is, majd 2010-től dr. Soós Gábor vezette a főosztályt, amelyen belül a Világörökség Titkárság működött a KÖH, majd a Forster Központ keretében. A világörökségről szóló 2011. évi LXXII. törvény elfogadását követően a világörökséggel is foglalkozó főosztály létszáma jelentősen bővült, és a világörökségi célokra fordítható források is megnövekedtek és tervezhetőbbé váltak.

19 Az öt témakörből négyet tartalmazott a Budapesten elfogadott nyilatkozat, az ötödikkel, Új-Zéland javaslatára, 2007-ben egészült ki (UNESCO, 2007).

Magyar kezdeményezésre több eredményes rendezvényre került sor az UNESCO Világörökségi Központjának szakmai és anyagi részvételével, együttműködve az egyezmény végrehajtásában közreműködő tanácsadó testületekkel. Ezek a magyarországi világörökségi helyszínek érdekeit is szolgálták, akár a felvétel előkészítése, akár a már listán szereplő helyszíneink hatékonyabb kezelésének elősegítésében; egyben továbbképzési fórum, tapasztalatcsere eszközeként is hasznosultak. (Nemzetközi szakértői ülés a borvidék kultúrtájuk kérdéskörben, Tokaj, 2001; Világörökségi helyszínek kezelése, Sopron, 2003; Időszaki jelentés előkészítése, Visegrád, 2004).

Az „időszaki jelentés” során az európai régióban is csak az 1998 *előtt* felvett helyszínekről kellett beszámolni. Magyarországról Budapest, Hollókő, Aggtelek, Pannonhalma szerepelt. Az általános munkarészben az egyezmény végrehajtásával kapcsolatos átfogó szabályozási, szervezeti és finanszírozási kérdésekről kellett részletes tájékoztatást adni. A magyar szakértők aktívan vettek részt nemzetközi egyeztetéseken: Lőcse (2005), Berlin (2005), illetve más részes államok és nemzetközi szervezetek szakmai tanácskozásain, rendezvényein. Ezek közül kiemelendő a „Világörökség és kortárs építészet – a történeti városképek kezelése” konferencia (Bécs, 2005.), az UNESCO, Bécs városa és az ICOMOS szervezésében. A történeti városszövetben elfogadható kortárs építészeti beavatkozásokról állást foglaló „Bécsi Memorandum”-ot a részes államok 15. közgyűlése (2005) hivatalos iránymutatásnak fogadta el. Ezzel indult az a folyamat, amelynek eredményeként az UNESCO 2011-ben elfogadta a történeti városi tájról szóló ajánlást.

Soós Gábor a részes államok közgyűlése által 2007-ben létrehozott munkacsoport jelentéstevőjeként és meghívott szakértőként szakmai tanácskozásokon az integritás (2011, Abu-Dzabi) és a vizuális integritás (2012, India) témájában kapott fontos szerepet.

Hasonlóan prominens Magyarország szerepe a Visegrádi országok világörökségi együttműködése keretében a lengyel fél (Nemzetközi Kulturális Központ, Krakko) által hetedik éve megrendezésre kerülő világörökségi kapacitásépítést elősegítő nyári kurzusokban. Ezek a világörökségi helyszínek menedzsmentkérdéseivel foglalkozó kurzusok évente más-más V4 országban kerülnek megrendezésre, elméleti és gyakorlati foglalkozás, helyszínlátogatások keretében nyújtva lehetőséget a tapasztalatok megszerzésére.²⁰

A nyolc magyar világörökségi helyszínnel Magyarország a hasonló fejlettségű, természeti adottságú és történelmi múltú országokkal összevetve az átlagost kissé meghaladó mértékben van jelen. Ugyanakkor a kiemelkedő, egyetemes értékű örökségünk teljesnek mondható megjelenítéséhez a várományosi listán szereplő tételek nagyobb részének a felvétele szükséges.

A VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNEK MEGŐRZÉSI ÁLLAPOTA

Az egyezmény végrehajtásában elsődleges feladat a helyszínek értékmegőrző kezelése és bemutatása, fenntartható, integrált szemléletű fejlesztése, értékeknek a jövő generációk számára történő átadása. A részes államok kötelessége tájékoztatni a Világörökség Bizottságot minden olyan beavatkozásról, amely hatással lehet a helyszín kiemelkedő egyetemes értékére, még az érdemi döntések meghozatala előtt (UNESCO, 2015b: 172. bekezdés). Magyarország e kötelezettségének eleget téve, az egyes helyszíneket érintő beavatkozásokról tájékoztatást nyújt a Világörökség Központ útján a bizottságnak.

20 2011-ben volt Magyarországon, s legközelebb 2016-ban érkezik hozzánk a nyári kurzus.

Világörökségi helyszíneink legalább kielégítő megőrzési állapota biztosított, a felvétel alapját jelentő, „kiemelkedő egyetemes értéket” egyik helyszín esetében sem fenyegeti a megszűnés veszélye. Ugyanakkor a helyszínek kezelése során komoly kihívások jelentkeztek az elmúlt 30 évben. Ezek közül az alábbiakat emeljük ki, az egyes eseteket részletekben nem tárgyalva:

- *A Budapest – a Duna-partok, a budai várnegyed és az Andrássy út*: A budai alsó rakpart tervezett bővítése a 2005-ben itt járt UNESCO–ICOMOS tanácsadó misszió javaslatai nyomán végül nem valósult meg. A védőövezetben, a Belső-Erzsébetvárosban 2004-től megindult bontások és átépítések kapcsán több civil szervezet is fellépett (ÓVÁS! Egyesület, Nagydíófa Egyesület stb.). 2007-ben az ICOMOS tanácsadó misszió, 2013-ban az UNESCO–ICOMOS reaktív monitoring misszió fogalmazott meg ajánlásokat. 2011-ben az V. kerület, Bécsi utcában tervezett luxusszálloda (Zeppelin hotel) és az azzal járó bontások terve, amellyel szintén a 2013-as misszió foglalkozott. A missziójelentések és a Magyarország által nyújtott „megőrzési állapotjelentések” nyomán a VÖB 2008 és 2015 között öt alkalommal hozott döntést a helyszínről, s fogalmazott meg ajánlásokat Magyarország számára (UNESCO, 2015c).
- *A Tokaj történelmi borvidék kultúrtáj*: a zempléni Aranyos-völgybe tervezett szivattyús energiátározó, a szlovák oldalon Töketeresre (Trebíšov) tervezett szénerőmű és a Szerencs határára tervezett szalmatüzelésű erőmű és egyes bányák működése, illetve tervezett bányanyitások jelentettek veszélyt. Magyarország 2010-ben UNESCO–ICOMOS tanácsadó missziót hívott meg, különösen a szalmatüzelésű erőmű és a bányászat kérdésének megvizsgálására. A Világörökség Bizottság 2008 és 2013 között négy döntést hozott a helyszín megőrzési állapotáról (UNESCO, 2011).
- *A Hortobágy – a puszta* világörökségi helyszínt 2000-ben a tiszai ciánszennyezés veszélyeztette. A helyszín a Világörökség Alapból részesült 2000. májusban 50 ezer USD gyorssegélyben a károk egy résznek elhárítására, és Ausztrália adott 300 ezer ausztrál dollárt a monitoring programra (UNESCO, 2000).
- *A Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj* világörökségi helyszín estében az osztrák oldalon tervezett és részben megvalósított fejlesztések jelentettek veszélyt. 2007-ben a világörökségi területen kívüli Parndorfban 73 méter helyett végül 47 méter magas lett a tervezett hotel az UNESCO–ICOMOS–IUCN reaktív monitoring misszió és a Bizottság döntése nyomán. 2010-től a védőövezetben és azon kívül épített nagy magasságú (150 m feletti) szélerőművek jelentenek veszélyt a helyszín vizuális integritására, amellyel 2013-ban foglalkozott ICOMOS–IUCN tanácsadó misszió (UNESCO 2007b).

A 2000-es évek második felében jelentkező problémák nyomán fogalmazódott meg az igény a világörökségi helyszínek kezelésének megújítására és ennek érdekében átfogó jogszabályi keret megalkotására, különösen a kezelési tevékenység megerősítése érdekében. Ez vezetett a világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény megalkotásához.

TURIZMUS, FEJLESZTÉSPOLITIKA

A *Világörökség egyezmény* egyik legmarkánsabb hatása a nemzetközi turizmus területén jelentkezik. Az 1960-as évektől megerősödő globális turizmus hozzájárul a helyszínek megőrzéséhez a helyszínek egyre ismertebbé válása, a globális köztudatban való megjelenése, és részben az ebből eredő bevételek nyomán, de a látogatók nagy száma veszélyeket is rejt magában mind a fizikai megőrzés, mind a helyszínek önazonosságának megőrzése terén. A látogatók kiszolgálására létrehozott infrastruktúra és a túl sok látogató banalizálhatja a helyszínt, s a helyi közösségek életmódja is döntően megváltozhat. Megszűnnek azok a társadalmi-gazdasági gyakorlatok, amelyek a helyszín értékeit létrehozták, és amelyek szükségesek az értékek fenntartásához.

A helyszínek felvétele óta történt jelentősebb fejlesztések, amelyek részben kifejezetten turisztikai célúak, részben a helyszín általános fejlesztését célozták: Pécs, Cella Septichora látogatóközpont; Pannonhalma, látogatóközpont (és látogatói bejárat), Viator étterem, zarándokszállás, borászati fejlesztések, majorsági épület stb.; Aggtelek, Vöröstói látogatóközpont; Hollókő, Dr. Román András Látogatóház és Művelődési Ház, valamint a „Próbáljon szerencsét Hollókőn!” elnevezésű turisztikai fejlesztési program; Budapest, Várkert bazár; Kossuth téri (országközi) látogatóközpont stb.; Hortobágy, látogatóközpont és kézművesudvar; Tokaj, Fesztiválfatlan (Patkóbánya); valamint a borászattal összefüggő számos fejlesztés; Fertő-táj, látogatóközpont(ok); valamint a fertői Esterházy kastély-együttes fejlesztése.

A világörökségi helyszínek a magyar turisztikai kínálatban még további lehetőségeket jelentenek, amelyek kiaknázása érdekében, a fenntarthatósági szempontokat is figyelembe véve, szükséges a turisztikai és az örökségvédelmi ágazat szorosabb együttműködése.

A VILÁGÖRÖKSÉGRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY

A világörökségi helyszínek kezelésének évtizedes tapasztalata rávilágított, hogy a világörökségi helyszínek és várományosi helyszínek korábbiaktól eltérő kihívásaira a fennálló jogszabályi környezet (beleértve a 2001. évi LXIV. Ktv-t is) nem képes megfelelő választ adni; szükséges egy önálló, a világörökségi helyszínek speciális státuszára és különbözőségeire is figyelemmel lévő jogi szabályozás megalkotása, különös tekintettel a helyszínek kezelési tervére. A kezelési terv megléte az 1990-es évek vége óta a világörökségi listára vétel egyik feltétele, azonban ennek hazai jogszabályi háttere nem voltak adottak. A Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság 2007. évi, Hollókőn tartott ülésén beszámolót fogadott el a Világörökség egyezmény 2002 és 2006 közötti magyarországi végrehajtásáról szóló parlamenti jelentésről²¹, elemezte a parlamenti vita során elhangzott véleményeket, észrevételeket és megvitatta a további feladatokat, majd javaslatot tett a miniszternek – a világörökségre vonatkozó jogi szabályozás egységesebbé és teljessé tételére, amely a leghatékonyabban törvény útján valósítható meg; a finanszírozási feltételek biztosításával kapcsolatos intézkedések kidolgoztatására; a helyszínek fenntartható fejlesztése, a turizmus és a világörökségi mozgalomban való fokozottabb helyi közösségi és szélesebb társadalmi részvétel lehetőségeinek előmozdítására.

A bizottság munkacsoportot hozott létre a világörökségi helyszínek kezelési terveire vonatkozó jogi szabályozás kidolgozásának előkészítésére. A négy évig tartó folyamat során a Kul-

21 Az országgyűlésnek benyújtandó jelentést a 6/1999. (III. 31.) NKÖM rendelet írta elő.

turális Örökségvédelmi Hivatal és az akkori Nemzeti Erőforrás Minisztérium számos tárcaközi egyeztetés során (különös tekintettel a természetvédelmi ágazatra) kidolgozta a szabályozás koncepcióját, a világörökségről szóló törvény és végrehajtási rendeleteinek²² normaszövegét. A 2011. évi LXXVII. törvényt a világörökségről 2011 júliusában fogadta el az országgyűlés. A törvény egyik leghangsúlyosabb eleme a világörökségi kezelési rendszer kialakítása, amelynek része a kezelési terv és a kezelő szervezet.

A világörökségi kezelési terv (KET) új tervezési műfaj, amelynek fogalomrendszere, elvárásai a hazai környezetben a szabályozási tervek és a fejlesztési tervek közötti mezőben helyezkednek el. A KET azt fogalmazza meg, hogy az adott világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékét²³ miként lehet a leghatékonyabban *megőrizni*, és az értékek további kibontakoztatását milyen fejlesztésekkel lehet elősegíteni. A KET készítésének folyamatát a 315/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet szabályozza. A kezelési tervek kidolgozása során kiemelten fontos a szakmai és társadalmi konszenzus megteremtése, a kezelési tervvel érintett helyi szereplők érdemi bevonására és a velük való konstruktív párbeszédre. A tervek elkészítésére helyszínenként mintegy 360–400 napon át tartó munkafolyamatot²⁴ a Forster Központ Világörökségi és Nemzetközi Főosztálya irányította, irányítja, szakértők részvételével. Jelenleg hat kezelési terv készítése van folyamatban.²⁵ A világörökség-törvény új fejezetet nyit meg a hazai világörökségi helyszínek kiemelkedő egyetemes értékeinek megőrzését, bemutatását stb. célzó tevékenységeket illetően: a helyszínek kezelésére kijelölt világörökségi gondnokságok megbízásával, valamint a kezelési tervek (KET) „új generációja” elkészítésével.

A világörökség-törvény alapján megtörtént a várományosi lista első teljes körű szakmai felülvizsgálata is, 2015-ben, a Miniszterelnökséget vezető miniszter rendeletben hirdette ki a következő várományos helyszíneket: a Római Birodalom határai – a római limes pannóniai Duna-parti határvonalának magyarországi szakasza; Lechner Ödön művei; Esztergom, Visegrád, középkori magyar királyi központok és az egykori pilisi királyi erdő területe; Balaton-felvidéki kultúrtáj; Magyarországi tájházak hálózata; mezőhegyesi méneshirtok; felső-Tisza-vidéki fa harangtornyok; a Komárom/komarnói erődrendszer a Duna és a Vág folyók összefolyásánál; a Budai-termálkarszt barlangrendszerei; ipolytarnóci őslőhely.

Közülük jelenleg a római limes Magyarországon felterjesztésének előkészítése folyik. Már meglévő világörökségi sorozathelyszín (a Római Birodalom határai, amelynek részhelyszínei jelenleg az Egyesült Királyságban és Németországban vannak) *bővítéseként* nyerhet felvételt a világörökségi listára a várhatóan 2017-ben vagy 2018-ban benyújtandó felterjesztés követően.

22 Ezek: a 315/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet a világörökségi kezelési tervről, a világörökségi komplex hatásvizsgálati dokumentációról és a világörökségi várományos helyszínekről; a 32/2012. (V. 8.) NEFMI rendelet a világörökségi gondnokságról és a 17/2012. (II. 16.) Korm. rendelet az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságáról.

23 A nyolc hazai helyszín (visszamenőleges) kiemelkedő egyetemes értékmeghatározását 2013-ban fogadta el a Világörökség Bizottság. L.: <http://www.vilagorokseg.hu/kiemelkedo> és <http://whc.unesco.org/en/decisions/4964/>.

24 A munkafolyamat hosszát és a belső határidőket módosította a 279/2015. (IX. 22.) Korm. rendelet a településrendezési és az építészeti-műszaki tervtanácsokról szóló 252/2006. (XII. 7.) Korm. rendelet, valamint a világörökségi kezelési tervről, a világörökségi komplex hatásvizsgálati dokumentációról és a világörökségi várományos helyszínekről szóló 315/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet módosításáról.

25 A kezelési terveket a következő, nyilvános közbeszerzési eljárás keretében kiválasztott vállalkozók, illetve általuk vezetett konzorciumok készítik: Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság – *Hortobágyi Nemzeti Park – a puszta*; város – Teampannon Kft – *Tokaj-hegyalja történelmi borvidék kultúrtáj*; Pestterv Kft – *Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj*; Palatium Stúdió Kft – *ezeréves pannonhalmi bencés főapátság és természeti környezete*; Tájterv Műhely Kft – *Hollókő-Ófalu és környezete*; Bachman & Bachmann Kft. – *Pécs (Sopianae) ókeresztény temetője*.

A felterjesztés sokszereplős nemzetközi kontextusban, bonyolult és az utóbbi években megváltozott feltételrendszerben történik; számos fogalmi, eljárási kérdés tisztázása, kidolgozása vár a helyszín potenciális bővítésében érintett majd tucatnyi országra.

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország eredményesen vesz részt a világörökségi együttműködésben; 1997-ben hat évre az UNESCO Világörökség Bizottság tagja lett. 2002-ben a Bizottság a Budapesti ülésén fogadta el a stratégiai jelentőségű „Budapesti Nyilatkozatot”.

A hazai jogszabályi környezet sikeresen adaptálta a *Világörökség egyezmény* elvárásait. Nemzetközi szinten és különösen a kulturális örökség területén egyfajta paradigmaváltás kibontakozását követhetjük nyomon az utóbbi évtizedben; a klasszikus értelemben vett örökségvédelmet kiegészíti, illetve magába foglalja az örökségi értékek, helyszínek kezelése (menedzsment). Ez sajátos kihívást jelent Kelet-Közép-Európában, ahol az elsősorban a jogi és adminisztratív eszközökre építő intézményi hagyományok és társadalmi beidegződések a jellemzőek, és ahol a társadalmi együttműködés, valamint az egyéni, közösségi kezdeményezés korlátozottan jelenik csak meg a kulturális/örökségi szférában. A kezelés gyakorlatának kialakulásához dinamikus, hosszú távú és gazdálkodási szemléletnek kell kapcsolódnia az értékörzéshez.

A világörökségről szóló hazai törvény kidolgozásának és megvalósításának pozitív tapasztalata újabb impulzust adhat a nemzetközi együttműködésben való magyar részvételnek és így a magyar kultúrpolitika presztízsének és nemzetközi befolyásának. Magyarországnak ezen a téren a régióban úttörő szerepe lehet, amennyiben a világörökség-törvény progresszív szemléletét és előírásait a gyakorlatban is megvalósítja, különös tekintettel a világörökségi területeket érintő támogatásokra és adókedvezményekre, valamint a világörökségi helyszínkezelési rendszerek hatékony működtetésére vonatkozóan.

Az egyezmény további hazai megvalósításának célja az értékalapú, közösségi részvételt és szakmai együttműködést is biztosító, a megőrzést és a fenntartható fejlesztést integráltan szolgáló kezelés útján a világörökségi és a világörökségi várományos területek értékeinek biztosítása a jelen és jövő nemzedékek számára.

IRODALOMJEGYZÉK²⁶

- Batisse, Michell és Gerard Bolla (2005):** *The Invention of World Heritage*. History Papers. Párizs, AFUS.
- Boda Zsolt (2004):** *Globális Ökopolitika*. Budapest, Helikon.
- Fejérdy Tamás (2013):** Hollókő a világörökségi falvak között – örökség, világörökség. In: Dobosyné Antal Anna és Kovács Dezső (szerk.): *Hollókő öröksége*. Budapest, ICOMOS MNB, 157-168.
- Fekete Ilona (2005):** Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. *Világosság*, 2005/6, 101-116.

26 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

- Rodney, Harrison (2013):** *Heritage. Critical Approaches*. London és New York, Routledge.
- Sonkoly Gábor (2011):** The Social History of Cultural Heritage Protection in Hungary. In: Jacek Purchla (szerk.): *Protecting and Safeguarding Cultural Heritage. The Systems of Management of the Cultural Heritage in the Visegrad Countries*. Krakko, International Cultural Centre, 11-30.
- Szaló Péter (1998):** A Világörökség Egyezmény végrehajtása a magyarországi szabályozások tükrében. In: *A Világörökség Egyezmény végrehajtása 25 év gyakorlatának tükrében – 25 Years of Implementation of the World Heritage Convention. Nemzetközi konferencia, Budapest, 1997. október 2-5*. Budapest, OTP Travel, 18-21.
- UNESCO (1954):** Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954. Elérhető: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- UNESCO (1972):** Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972. Elérhető: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html#STATE_PARTIES.
- UNESCO (1986):** 10th Session of the Committee. Paris, France, 24-28 November 1986. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/sessions/10COM/documents/>.
- UNESCO (1996):** 20th Session of the Bureau. Paris, France, 24-29 June 1996. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/sessions/20BUR/documents/>.
- UNESCO (2000):** Hortobágy National Park, Hungary. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/decisions/5814>.
- UNESCO (2002):** Budapest Declaration on World Heritage. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/>.
- UNESCO (2007a):** The “fifth C” for “Communities”. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/decisions/5197/>.
- UNESCO (2007b) State of Conservation:** Fertő/Neusiedlersee Cultural Landscape. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/soc/1041>.
- UNESCO (2011):** State of Conservation: Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/soc/416>.
- UNESCO (2015a):** Culture – Legal Instruments. Elérhető: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13649&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-471.html.
- UNESCO (2015b):** *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. WHC.15/01*. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (2015c):** Budapest, including the Banks of the Danube, the Buda Castle Quarter and Andrassy Avenue. Elérhető: <http://whc.unesco.org/en/list/400/documents/>.

A VÍZ ALATTI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME ÉS AZ UNESCO 2001. ÉVI EGYEZMÉNYE

Tóth J. Attila

(búvárrégész, az Argonauta Kutatócsoport vezetője)

A VÍZ ALATTI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS JELENTŐSÉGE

A Föld felszínének mintegy 70%-át tengerek és óceánok borítják, a kontinensek belsejét kisebb-nagyobb folyók, folyamok szelik át. A világtérrel szemlélve Földünk a „kék bolygó”. A víz a földi élet és az emberiség által az elmúlt évezredekben létrehozott kultúrák, civilizációk számára létszükséglet volt. A tengerek, tavak és folyók határokat szabtak, de a vízi közlekedés megjelenésével akár hatalmas távolságokat összekötő kapcsolatrendszerek kialakulását is lehetővé tették. Az édesvizet ivó- és öntözővízként, energiaforrásként hasznosíthatták. A halászat jelentős területek lakossága számára biztosította az alapvető élelemforrást. A víz ugyanakkor veszélyforrás is volt. A folyók áradása, hirtelen mederváltozása településeket pusztíthatott el, közösségek megélhetését tette lehetetlenné. A szökőárak, tektonikus és vulkanikus eredetű mozgások, a folyók és tavak mederváltozása építményeket, településeket süllyesztett a víz felszíné alá. A tengeri viharok, illetve a navigáció hibája (akár a technikai feltételek hiányossága, akár az időjárási viszonyok) miatt sok hajó süllyedt el (számuk globálisan a több milliót is elérheti). A komplex civilizációk megjelenésével a vízi közlekedés ellenőrzése stratégiai kérdéssé vált, háborúk, gazdasági fellendülések és recessziók forrása lett, napjaink globális gazdasági és politikai rendszere nem jöhetett volna létre a vizek által biztosított lehetőségek nélkül.

A víz és a kultúra, a víz és a történelem tehát szorosan összefonódott egymással. Ennek a gazdag, változó, sokszínű kapcsolatrendszernek az emlékei máig ott vannak az óceánok, tengerek, folyók és tavak mélyén. Az emberi tevékenység, kultúra, történelem víz alatti tárgyi emlékeit (pl. hajók, romok), valamint azok eredeti összefüggéseit (pl. a lelőhelyek rétegei) nevezzük összefoglalóan víz alatti kulturális örökségnek.

A kulturális örökség számára az egyik legnagyobb veszélyforrás maga az ember. A víz alá került tárgyak, lelőhelyek hosszú ideig nem voltak hozzáférhetőek, így az emberi tevékenység nem veszélyeztette őket. Az antikythériai (Kabbadias, 1901; Weinberg et al., 1965) vagy a mahdiai (Hellenkemper Salies et al., 1994) római kori hajók rakományaként elsüllyedt antik bronzszobrok ezért elkerülték az ókor végi nyersanyaghiány, illetve a „pogány” alkotásokat sújtó tudatos pusztítás okozta károkat, ezáltal páratlanul gazdag betekintést adnak az antik bronzszobrászatba, amely „szárazföldi” körülmények között jobbára márvány másolatokon keresztül volt tanulmányozható. Az idők során egymásra ható kulturális, gazdasági és társadalmi folyamatok, valamint eredendően „nemzetközi” jellege miatt (a folyók, tengerek, illetve a kereskedelmi utak nem igazodnak a határokhöz) a víz alatti kulturális örökség számos esetben nem csupán egy közösség, hanem az egész emberiség örökségét is alkotja.

A víz, különösen a tengervízben élő állatok és mikroorganizmusok korrodálják vagy elpusztítják a víz alá került tárgyakat, legfőképp a szerves anyagokat, azonban bizonyos körülmények

között (gyors eltemetődés, oxigénhiányos környezet nagy mélységben) a tengerben is fennmaradnak a szerves anyagok. A folyók és tavak üledékében rendkívül kedvezőek a körülmények a fa, bőr és más szerves leletek fennmaradásához. A víz alól ezért gyakrabban kerülnek elő olyan szerves anyagból készült tárgyak, amelyek létezéséről szárazföldi ásatásokból nem volt tudomásunk (kosarak, cipők, kenyerek, fából faragott használati tárgyak stb.). Az alpesi tavak őskori cölöpépítményei meglehetősen gazdagok ezekben a leletekben (Suter és Schlichterle, 2009).

A víz alatti régészet „nagykorúságát” az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as években érte el, amikor a könnyűbúvár technológia elterjedésével a víz alatti kutatásban rejlő potenciált meglátó régészek mára mintaprojektnek számító feltárásokat végeztek, elindították a víz alatti régészet oktatását, megalapozták intézményrendszerét. Érdemes kiemelni G. F. Bass munkásságát, aki egyetemi háttérrel hozott létre Texasban, intézetet alapított Bodrumban, amelynek térségében olyan fontos hajók kerültek feltárássra, mint az Ulu Burun-i vagy a Yassi Ada-i stb. (Bass, 2005). Franciaországban hasonló jelentőségű a DRASSM (Département des recherches Souterraines et Sous-marines) munkája, Nagy-Britanniában a Mary Rose feltárása és bemutatása segítségével létrehozott Mary Rose Trust, illetve az English Heritage koordináló tevékenysége. A skandináv területeken a viking hajók feltárásai, valamint a Vasa kiemelése és bemutatása adott lökést a szakterületnek. Napjainkban Törökország tett előrelépést a Yenikapinál metróépítés közben talált hajók feltárásával, konzerválásával.

A hosszú ideig víz alatt megőrződött tárgyak szárazra kerülésük után rendkívül sérülékennyé válnak. A fizikai környezet változása – ami részben a vízzel való telítettséget, részben az oxidációs-redukciós közeg változását, illetve fénynek való kitettséget jelent – visszafordíthatatlan folyamatokat indíthat el, amely a tárgy tartós sérüléséhez, pusztulásához vezethet. A víz alatti örökség felszínre hozatalakor tehát különösen előrelátónak kell lenni. Mivel a víz alatti leletek, lelőhelyek a felszínről általában nem is látszanak, a nem megfelelően előkészített építkezések vagy a vonóhálós tengeri halászat, illetve a mederkotrás úgy tehet kárt bennük, hogy a károkozásról csak későn, illetve egyáltalán nem szerez tudomást a kivitelező. A vélt magas érték, a kincsek vonzereje, valamint a kritikus tekintetek előli elzártság ideális terepet jelent a kincsvadászoknak, akik – mivel számukra az adott lelőhelyből csak az eladható értékek számítanak – általában dokumentáció nélkül dúlják fel a víz alatti helyszíneket, a leletek pedig gyakran illegális csatornákon keresztül kerülnek értékesítésre, elkerülve a közgyűjteményeket.

AZ UNESCO VÍZ ALATTI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGET VÉDŐ EGYZMÉNYE

Az UNESCO a régészeti és műemléki örökség védelme, megőrzése és kutatása terén élen jár a nemzetközi szabályozásban, a jó gyakorlatok terjesztésében. A víz alatti kulturális örökség ügyének rendezése ezért beleillett a szervezet hagyományaiba. *A víz alatti kulturális örökség védelméről szóló UNESCO-egyezmény* szövegének 2001-es elfogadása azért vált időszerűvé, mert a víz alatti kutatás technikái a 20. század derekától folyamatosan fejlődtek, elterjedtek és olcsóbbá váltak. A könnyűbúvárkodás globális, tömegek által végzett tevékenységgé vált. A fejlett technikákkal (mélymerülés, újaléző készülékek, különleges gázkeverékek) a technikai búvárok és az ipari búvárok komoly munkavégzésre lettek képesek nagy mélységben is. A mini tengeralattjárók, robot-tengeralattjárók napjainkban már nemcsak a hadsereg vagy a nagy kutatóintézetek inf-

rastruktúráját alkotják, hanem kisebb cégek is megengedhetik őket maguknak. A vállalkozások figyelme ezzel párhuzamosan a még nagyrészt kiaknázatlan víz alatti nyersanyagok felkutatására és feltárására irányult. A mennyiségében és minőségében is szintet lépő víz alatti tevékenységek komoly veszélyforrássá váltak a víz alatti kulturális és természeti örökség számára – többek között a profitorientált kincskereső cégek megjelenésével.

Míg egyes államok kezdettől fogva figyelmet fordítottak víz alatti örökségük védelmére, kutatására, addig mások nem mérték fel kellőképpen a veszélyeket. Külön nehezíti a védelmet, hogy az örökségvédelem hasonló problémáira különböző jellegű megoldások születtek, gyakran hordozva magukban kiskapukat. Az örökséget legjobb jogi szabályozással védő állam jogrendszere is csak a saját határai között érvényes, a nyílt tengerben található örökségi elemek védelme kérdéses volt. Érzékeny terület egy adott állam egy másik állam területén található kulturális örökségének védelme. A hajóroncsok esetében gyakran előfordulhatott, hogy egy adott országban bejegyzett hajó egy távoli ország partjainál szenvedett hajótörést, ráadásul egy harmadik országban berakodott rakománnyal. A hasonló helyzetek konfliktusok forrásai lehettek – elég csak a Titanic kutatása, illetve az onnan felhozott, majd aukcióra bocsátott tárgyak kapcsán kialakult vitára gondolni.

Az egyezmény célja, hogy átfogó, szakmailag és jogilag is megfelelő választ adjon egy globális problémára. A normaszöveg 2001. évi elfogadását megelőzően a nemzetközi szervezet jelentős adatgyűjtést végzett a jogi és szakmai gyakorlatok terén. Az egyezmény alapelvei, szakmaisága nagymértékben alapul az ICOMOS 1996-ban Szófiában elfogadott kartájára, amely a víz alatti kulturális örökség védelméről és menedzsmentjéről szól. 1998 és 2001 között egy nemzetközi szakértői csoport készítette elő az egyezmény szövegének tervezetét. (Guèrin és Egger, 2001: 16). Az egyezmény világosan meghatározza, hogy mire terjed ki a hatálya, eljárásrendet, szabályokat fektet le a részes államok számára. Ugyanakkor az UNESCO szellemiségének megfelelően együttműködésre is buzdítja az érintett országokat. Az egyezmény értelmezésében a víz alatti kulturális örökség fogalma: „minden olyan emberi jelenlétre utaló kulturális, történelmi vagy régészeti jellegű maradvány, amely részben vagy egészében, időszakosan vagy folyamatosan legalább 100 éven át víz alatt volt” (1. cikk 1(a) bekezdés). Ennek értelmében víz alatti kulturális örökségünk részét képezi a Nagy-Britannia és Franciaország közötti, a jégkor végi felmelegedés hatására elsüllyedt paleolit-mezolit lelőhelyek, egy ókori amfóraszállító hajó, egy középkori vízimalom, vagy éppen egy 1914-ben elsüllyedt cirkáló.

Az egyezmény szövege két részből áll. Az első rész a főszöveg, amely az *alapelveket* tartalmazza, ezt követi a melléklet, amely víz alatti örökség kezelésére, kutatására vonatkozó *szabályokat* tartalmazza. Az egyezményhez való csatlakozással a részes állam vállalja az *alapelvek* elfogadását, valamint a *szabályok* alkalmazását a kontinentális platón és az ún. *területen* (a platón túli mélytenger). A *szabályokat* a részes államok nem kötelesek alkalmazni belvizeiken (folyók, tavak).

A legfontosabb alapelvek a víz alatti kulturális örökség megőrzésének kötelezettsége, a kereskedelmi célú kiaknázás („kincskereső”) tilalma, a lelőhelyek helyszíni megőrzésének elsőbbsége, a roncsolásmentes eljárások alkalmazásának elsőbbsége.

A 7–12. cikkely a tengerjogban meghatározott tengeri zónák és övezetek speciális jogállásának megfelelően szabályozza a víz alatti örökségre irányuló tevékenységek bejelentését és engedélyezését. Belső tengeri vízterületekben, szigetek közötti vizekben és felségvizekben és a csatlakozó övezetükben az egyes államok szabályozhatják és engedélyezhetik a víz alatti örökségre irányuló tevékenységeket. A kizárólagos gazdasági övezetükben és a kontinentális talapatukon

a részes államok az egyezményrel összhangban adhatnak ki kutatási engedélyeket, fogadják a más államokból érkező bejelentéseket és továbbítják azokat az UNESCO főigazgatóságára, valamint koordinálják az itt zajló tevékenységeket. A felségvizeken és övezeteken kívüli nyílt tengeren (ezt az egyezmény *területnek* nevezi) kizárólag az egyezményrel összhangban végezhetőek a különféle tevékenységek. A felfedezést tevő részes államnak bejelentési kötelezettsége van az UNESCO felé. Amennyiben több állam is érdekelt a víz alatti örökség védelmében, az egyiket megnevezik maguk közül koordinátornak, és ez fogja az engedélyeket kiadni.

Az illegálisan felszínre hozott, víz alatti kulturális örökségi elemeket a részes államoknak le kell foglalniuk. A részes államoknak ki kell jelölniük a szakterületért felelős nemzeti hatóságot, az információkat a tagállamok között meg kell osztani.

A *szabályok* részletezik a kutatási engedélykérelem tartalmát, a képzettségi előírást, a dokumentáció és a költségvetés tartalmi elemeit.

Az egyezmény fontos területe az oktatás és a képzési együttműködések támogatása. Jelenleg az UNESCO UNITWIN hálózatának (University Twinning and Networking) keretében működhetnek együtt a víz alatti régészetet oktató egyetemek. A nagyközönség tájékoztatása, a víz alatti örökség modern technikákkal és kommunikációval való hozzáférhetővé tétele terén egyes államok értek el bizonyos eredményeket, de itt van az egyik legnagyobb, pótlandó elmaradás. A tájékoztatást digitális bemutatókkal, filmekkel, ismeretterjesztő cikkekkel is támogatják. Az egyezmény titkárságának, valamint a Tudományos és Technikai Tanácsadó Testület (The Scientific and Technical Advisory Body) kezdeményezésére került meghirdetésre az első világháborús centenáriumi megemlékezésorozat (Guerin és Timmermans, 2015). Az UNESCO 2013-ban az egyezmény alapelveit és a szabályok alkalmazását példákkal bemutató kézikönyvet (UNESCO Manual for Activities Directed at Underwater Cultural Heritage) jelentetett meg (Maarleveld et al., 2013).

AZ EGYZEMÉNY JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG SZÁMÁRA

Magyarország és a Duna-medence népei számára a folyók, tavak rendszere jelentette a történelem keretét. Bizonyos időszakokban a térség kapcsolatai elérték a környező tengereket, bekapcsolódva a kereskedelem és nagypolitika globális rendszerébe.

A magyar víz alatti régészet patinás múltra tekinthet vissza: Rómer Flóris, akit a magyar régészet atyjaként is emlegetünk, vidéki útjai során több alkalommal figyelt meg olyan romokat, amelyek a Duna alacsony vízállásakor a felszínre kerültek (pl. Szigetújfalunál). A maradványokat a római határvédelmi rendszer erősítésével hozta összefüggésbe az 1850-es években. A Duna medrében található „Bölcskei-szikla” magára vonta a modern régészek figyelmét is, az alacsony vízállásnál felszínre bukkanó zátonyon ugyanis rómainak vélt romokat figyeltek meg. Ezzel magyarázható, hogy az első magyarországi víz alatti régészeti kutatás is ehhez az emlékhöz kapcsolódik. Gaál Attila és Szabó Géza szekszárdi régészek Soproni Sándor római koros professzor támogatásával 1986-ban megkezdték a lelőhely feltárását. Megállapították, hogy a romok egy késő császárkori kikötőerődhöz tartoznak. A lelőhelyen számos feliratos oltárt is találtak, amelyeket másodlagosan építési alapanyagként használtak fel az ókorban. A köemlékek a szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum gyűjteményébe kerültek, a kőtárban megtekinthetők (Gaál, 2009).

Római kori köemlékek kiemelése a Dunából Bölcskénél

FOTÓ: © DR. GAÁL ATTILA

A bölcseki feltárás katalizátora lett a hazai búvárrégészetnek: a kutatásban számos búvár, búvárklub vett részt önkéntes munkával. A régészek és a búvárok összefogásaként formálisan is megalakult 1993-ban a Búvárrégészeti Szakosztály, amely a nagy múltú Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat keretein belül napjainkban is működik. A Búvárrégészeti Szakosztály, illetve 2011-től az Argonauta Kutatócsoport önkéntesei a helyi múzeumokkal, illetve országos intézményekkel összefogva több leletmentésen, felderítésen nyújtottak segítséget.

Folyóink és tavaink kulturális öröksége mindezen erőfeszítések ellenére jórészt feltérképezetlen. Ennek oka részben a folyami környezet jellegéből fakad: az erős sodrás, a rossz látási viszonyok nehezé, lassúvá, olykor veszélyessé teszik a víz alatti munkát. A kutatásokból látszik, hogy a korábban vártnál több hajóroncs, elsüllyedt épület, településrész, valamint cölöpépítmény található a víz alatt. Ezek számát előzetesen 1 000 fölé becsüljük. Amennyiben a nem régészeti korú víz alatti örökséget (beleértve a 18. századi hajókat, a világháborús hajó- és repülőroncsokat stb.) is számításba vesszük, ez a szám akár a kétszeresére nőhet. A folyami környezet kedvez a szerves anyagok fennmaradásának, így középkori hajóroncsok is meglepően jó állapotban kerültek elő. A folyók és a partjaikon élő közösségek speciális kapcsolatát vizsgáló interdiszciplináris megközelítésként körvonalazódott a folyami régészet területe (Tóth, 2008, 2009b).

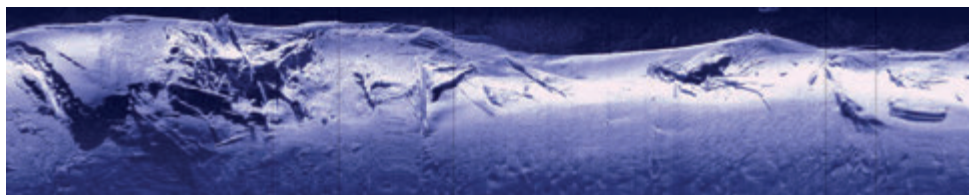
A magyar ratifikációt megelőzően az egyezmény szellemében, az együttműködés jegyében több nemzetközi együttműködésben zajlott programban is részt vett Magyarország, amelyek élen jártak a folyami régészet területén. 2004 és 2005 folyamán magyar vezetéssel, francia és szlovén részvétellel alakult konzorcium elnyerte az EU Kultúra 2000 támogatást Európai Folyami Örökség (European Fluvial Heritage) projektjére. 2006 és 2010 között zajlott az Argonauta Program, amelynek keretében a horvát–magyar határt alkotó Dráva folyó drávatamási szakaszán magyar vezetéssel horvát, osztrák, francia, brit és török kutatók végeztek víz alatti régészeti kutatást. A projekt eredményeként ismertté vált egy több mint 30 rönkhajó pontonból

álló török kori híd elsüllyedt maradványa (Tóth, 2009a). Civil és szakmai szervezetek összefogásával sikerült a Duna medrében szárazra került, veszélyeztetett hajóroncsokat dokumentálni Dunaföldvár és Ráckeve határában 2011 telén. Mivel a ráckevei hajó lelőhelyén nem volt megőrizhető, önkéntesek és szponzorok támogatásával konzerválásáig elsüllyesztettük a ráckevei hajómalom előtti mederszakaszon.

Török kori réz bogrács, Drávatamási, Dráva-meder

FOTÓ: © TÓTH J. ATTILA, ARGONAUTA PROGRAM

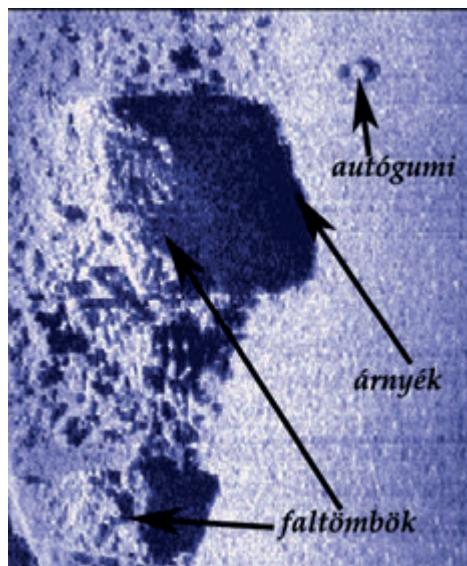

A drávatamási rönkhajólelőhely áttekintő szonár-mozaiik felvétele

FOTÓ: © TÓTH J. ATTILA, ARGONAUTA PROGRAM

A magyar víz alatti régészet kezdeteinél is fontos szerepet játszó római limes kutatása a dunai limes UNESCO világörökségi cím várományosi státusba kerülésével egyre sürgetőbbé vált. Az első kutatási eredmények arra utalnak, hogy a limes emlékeinek víz alatti kutatása hozzájárulhat a helyszín történelmi, tudományos jelentőségének növeléséhez. Szigetújfalu és Dunafalva határában zajlottak víz alatti kutatások a Central Europe által támogatott Danube Limes Projekt keretében 2009 és 2011 között (Tóth, 2011). A szigetújfalui kutatás szárazon és vízen is folytatódik az elkövetkező években a helyi önkormányzat, a civilek és a ráckevei múzeum együttműködésének köszönhetően.

A magyar Országgyűlés 2014 februárjában megszavazta, majd a 2014. évi IX. törvényben kihirdette Magyarország csatlakozását az UNESCO víz alatti kulturális örökséget védő egyezményéhez, ez a magyar víz alatti régészet számára a korábbi munka elismerése mellett új perspektívákat is jelent.

Feltételezhetően római kori falmaradványok a Duna medrében, Szigetújfalu

FOTÓ: © TÓTH J. ATTILA, ARGONAUTA KUTATÓCSOPORT

A magyar állam a csatlakozással vállalta az *Alapelvek* tiszteletben tartását, valamint az egyezmény megszegésének szankcionálását (pl. a kincskereső tevékenységgel szembeni fellépést). Magyarországon az illetékes hatósági feladatokat a kulturális örökség védelméért felelős miniszter látja el (a tanulmány írásakor a Miniszterelnökség keretei között a Kulturális Örökségvédelmi Főosztály a szakterület felelőse). Az egyezmény a magyar lobogó alatt közlekedő hajók kapitányaira és a magyar állampolgárookra is kötelezettségeket állapít meg. Valamely másik állam kizárólagos gazdasági övezetében, kontinentális talapzatán, illetőleg a nyílt tengeren végzett tevékenység esetén a felfedezett lelőhelyről az egyezmény 9. és 11. cikke szerint a bejelentést magyar hatóságok számára kell megtenni, ezt követően a magyar hatóság gondoskodik arról, hogy a bejelentés az UNESCO főigazgatóságára, illetve az érintett államokhoz eljusson. Amennyiben magyar kutatócsoport szeretne az egyezmény hatálya alá tartozó víz alatti örökségi elemet kutatni a *területen*, a *szabályokban* foglalt eljárásrend szerint a magyar hatóságtól kell a kutatási engedélyt megkérnie. A hatóság ellenőrzi a kutatási terv minőségét, valamint a projekt vezetőjének és munkatársainak megfelelő képzettségét és gyakorlatát.

A fenti – inkább elvi – eseteken túl konkrét haszna az egyezmény ratifikálásának Magyarországnak az, hogy az egyezmény elismeri az igazolható kapcsolat elvét. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy amennyiben egy első világháborús, 100 éves vagy annál idősebb hajóroncs esetében Magyarország bizonyítani tudja történelmi, kulturális kapcsolatát az adott hajóhoz, bejelentheti a másik részes ország felé konzultációs igényét a lelőhely mint víz alatti kulturális örökségi elem védelmével kapcsolatban. Az egyezmény kifejezetten bátorítja a részes államokat, hogy hasonló esetben közösen végezzék a kutatásokat. Az egyezmény fontos célja a kutatók, kutatóhelyek, egyetemek együttműködésének segítése; felkérés esetén a Tudományos és Technikai Tanácsadó Testület szakmai segítségét is nyújt a részes államoknak.

A 2014 és 2018 közötti időszakra meghirdetett első világháborús megemlékezésorozat és a hozzá kapcsolódó kutatási programok lehetőséget adnak Magyarországnak, hogy az egyezmény részes államaként bekapcsolódjon az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészeti emlékeinek kutatásába, megőrzésébe.

2015 nyarán Ráckeve városa döntést hozott arról, hogy muzeális gyűjteményét régészeti feltárási joggal rendelkező múzeummá fejleszti. Az új intézmény fő profilja a víz alatti régészet, ezen belül a folyami régészet lesz. Civil szervezetekkel, múzeumokkal és szponzorokkal kötött megállapodások alapján az intézmény segíti más kutatóhelyek víz alatti régészethez kapcsolódó kutatásait, feladatellátását, illetve bekapcsolódik a kutatóhelyek nemzetközi hálózatába.

A nagyközönség számára a tenger maga az ismeretlen, a víz alatti kutatás pedig érdekes, rejtélyes tevékenység, amely gyakran hoz felszínre régi titkokat, különleges kincseket. A víz alatti örökség szakszerű kutatása, védelme és korszerű bemutatása nagy lehetőséget jelent az örökségvédelem eszméinek és ügyének megismertetésére, népszerűsítésére.

IRODALOMJEGYZÉK¹

- Bass, George F. (2005):** *Beneath the Seven Seas: Adventures with the Institute of Nautical Archaeology*. London, Thames and Hudson.
- Gaál Attila (szerk.) (2009):** *A bölcskei kikötőerőd. Római kori feliratok és leletek a Dunából*. Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum.
- Grenier, Robert, David Nutley és Ian Cochran (szerk.) (2006):** *Underwater Cultural Heritage at Risk: Managing Natural and Human Impacts*. Heritage at Risk – Special Edition. Párizs, ICOMOS.
- Guèrin, Ulrike és Dirk Timmermans (szerk.) (2015):** *Heritage for Peace and Reconciliation. Safeguarding the Underwater Cultural Heritage of the First World War. Manual for Teachers*. Párizs, UNESCO.
- Hellenkemper-Salies, Gisela, Hans-Hoyer von Prittwitz és Gaffron Bauchheuß (szerk.) (1994):** *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*. Katalog des Rheinischen Landesmuseums Bonn. Köln, Rheinland Verlag.
- Kabbadias, Panagiotis. (1901):** The Recent Finds off Cythera. *Journal of Hellenic Studies*, 21, 205–208.
- Maarleveld, Thijs J., Ulrike Guèrin és Barbara Egger (szerk.) (2001):** Manual for Activities directed at Underwater Cultural Heritage. Párizs, UNESCO.
- Suter, Peter J. és Helmut Schlichterle (2009):** *Pfahlbauten – Palafittes – Palafitte - Pile dwellings – Kolišča*. Bern, Palafittes.
- Tóth J. Attila (2008):** River Archaeology – a New Tool for Historical Hydrology. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 4. Elérhető: <http://iopscience.iop.org/1755-1315/4/1>.
- Tóth J. Attila. (2009a):** La Drava (Hongrie), un fleuve inconnu. *Dossiers d'Archéologie*, 331(1), 46-49.

¹ A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

- Tóth J. Attila (2009b):** Víz alatti régészet Magyarországon. Folyami régészetünk aktuális kérdései. (Actual questions of Hungarian river archaeology). In: Szabó Miklós, Anders Alexandra és Raczkó Pál (szerk.): *Régészeti dimenziók*. Budapest, L'Harmattan, 151-158.
- Tóth J. Attila (2011):** Underwater Archaeological Remains of the Ripa Pannonica. In: Visy Zsolt (szerk.): *The Danube Limes Projekt: Archaeological Research between 2008-2011*. Pécs, University of Pécs, 139-145.
- Weinberg, G. Davidson, Virginia R. Grace, G. Roger Edwards, Henry S. Robinson, Peter Throckmorton és Elizabeth K. Ralph (1965):** The Antikythera Shipwreck Reconsidered. *Transactions of the American Philosophical Society*, 55 (3), 3–48.

INFOKOMMUNIKÁCIÓ, AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM ÉS AZ UNESCO: PÁRHUZAMOS TÖRTÉNELMEK

Z. Karvalics László

(az UMNB Kommunikációs és Információs Szakbizottságának elnöke)

AZ INFOKOMMUNIKÁCIÓ MINT SEKTOR: AZ INTÉZMÉNYESÜLÉS 25 ÉVE (1990–2015)

Az UNESCO az internetkorszak hajnalán, szinte minden más nemzetközi szervezetnél hamarabb megérezte, hogy a következő időszakban különleges módon felértékelődik az információtechnológia révén lehetővé tett újfajta információs kultúra intézményes képviselete: egyszerre szolgálva a tájékozódás, a tudásbővítés, a tudáscsere, valamint a jövő- és beavatkozástervezés feladatait.

1990-ben járunk. Még nem készült el a genfi CERN-ben (European Organization for Nuclear Research – Európai Nukleáris Kutatási Szervezet) a World Wide Web prototípusa. A világháló, ahogy ma ismerjük, még csak aprócska szubkulturákban létezik, majd csak fél évtized múlva indul diadalmas hódító útjára. A mobiltelefon-forradalom is csak készülődik. Amikor Európa információs társadalmat mond, még távközlési tarifapolitikát ért rajta. A világ legelső új generációs információs társadalom stratégiáját, a szingapúri „Intelligens Sziget” vízióját éppen szövegezik (National Computer Board, 1992). Az Egyesült Államokban először írják le az „információs szupersztráda” kifejezést, amit néhány évvel később Al Gore alelnök visz be a köztudatba (Karvalics, 1995). A világ azonban még nem erre, hanem főleg a hidegháború végére figyel, és feszülten várja, mi történik a Szovjetunióval, majd a Balkánon.

Bátran mondhatjuk tehát, hogy az UNESCO ebben az évben megalakított „ötödik szektora” (Communication and Information Sector – CI) úgy zárkózott fel az oktatás, a kultúra, a természet- és a társadalomtudomány mellé, hogy megszületése pillanatától gyakorlatilag együtt növekedett avval a területtel, amelynek képviseletére megszerveződött.

Elnevezése (és későbbi terminológiája) jól tükrözi azokat a kettősségeket és bizonytalanságokat, amelyekből vétetett, és amelyek azóta is jellemzik. A kommunikáció és az információ egymás mellé rendelése abból fakad, hogy nagy erővel zajlik négy terület közeledése egymáshoz: a távközlés és a számítógépek világáé (amelynek közös metszetét egykor telematikának, ma ICT-nek, információs és kommunikációs technológiának nevezik), valamint a (hagyományos és elektronikus) médiáé, amely a „kommunikációban” olvad fel, s végül a könyvtári-dokumentációs-statisztikai ágazaté, amelyet inkább az „információhoz” tartozónak érzünk.

Ez az oka annak, hogy az UNESCO-n belül már korábban is hangsúlyos területnek számító média mindvégig önálló „láb” maradt. A szektor két részlege közül az egyik a véleményszabadsággal és a média fejlesztésével foglalkozik (Freedom of Expression and Media Development), és két programja közül az egyik a „kommunikációfejlesztést”, az eszmék szabad áramlását, a pluralizmus és a kulturális sokszínűség népszerűsítését szolgálja (International Programme for the Development of Communication – IPDC). S hogy ne az információ technológiai oldalára

essen a hangsúly, a másik „láb” a technológiához és az információkhoz való hozzáférést tekinti stratégiai célnak, az „Információt mindenkinek” program (Information for All Programme – IFAP) és a mögötte álló részleg (Knowledge Societies Division) révén. Meg kell jegyeznünk, hogy a „tudástársadalmak” kiemelése szervezeti névvé és a dokumentumokban megjelenő központi kategóriává helyes törekvést tükröz (elhasonulást ugyanis a politika és a sajtó szóhasználatában elkoptatott és alacsony absztrakciós szintűvé tett „információs társadalomtól”), de ma már jól látszik, hogy fordítva szerencsésebb lett volna. Ha az UNESCO inkább ahhoz ragaszkodott volna, hogy az „információs társadalom” fogalmát eredeti értelemben használja, és ahhoz igazítsa minden promóciós és tudásrendszerező tevékenységét, jobban jár. Közel maradt volna ugyanis a legátfogóbb képhez („big picture”): hogy a sok részjelenség, amelyre küldetésnyilatkozatához hűen reflektálni akar, valójában egyetlen, óriási horderejű, átfogó, világméretű átalakulást rajzol körül. Az ipari civilizációból az információs társadalomba való átmenetet. A nemzetállami szint mellé belépő globális koordináció új világát, amely ráadásul eközben a helyi (lokális) rendszerszintet is felértékeli.

Ennek a felismerésnek és elköteleződésnek a híján aktivitását csak az alacsony szintű részterületek és diskurzusok szintjén tudja kifejezni, s jellemzően követő módon. Az UNESCO küldetése így nem az lett, hogy *élre álljon*, és egy átfogó vízió mentén határozzon meg mérőföldköveket, lépéseket, amelyek a kívánt irányba vezetnek, hanem az, hogy *ne maradjon le* az információs társadalom formálódásában érdekelt más szereplők (civil társadalmak, társadalomtudomány, konkrét fejlesztési programok képviselői) mögött. Evvel függ össze az is, hogy az IC-szektor a források elégtelensége miatt kezdettől fogva alkalmatlan arra, hogy fejlesztési ügynökségként működjön (vagyis úgy idézzon elő helyi változásokat, hogy ő ad forrást programok indítására, eszközvásárlásra). Ezt más szervezetek sokkal hatékonyabban végzik, mégis, a szervezeti hagyományok okán sokáig ez tűnt célravezetőnek. Valójában sokkal maradandóbb és autentikusabb szerep lett a támogató tudásinfrastruktúráé. Például egy nemzeti információs társadalom politikaalkotási keretrendszer (National Information Policy Template), a média- és információs írástudás alaptantervének (Media and Information Literacy – MIL – Curriculum for Teachers) kidolgozása, vagy az Információs Társadalom Hírfigyelő (Information Society Observatory) elindítása, amely mai napig magyar szakértők munkájával készül. Kevesen tudják, hogy a sorozatok kiadásának egyedi azonosítását végző párizsi központ (International Centre for the Registration of Serial Publications – ISSN) is az IC-hez tartozik.

Azok a konferenciák és szakmai események, amelyek az IC és programjai nevéhez köthetők, nem tematizálják az információs társadalom közéletét, hanem belesimulnak a hasonló profilú rendezvények világába. Ez még a nagyon felemás, sok szereplő összefogásával 2003-ban indult, de egyre áttekinthetlenebb WSIS (The World Summit on the Information Society – Információs Társadalmi Csúcstalálkozó) folyamatra is igaz.¹

Magyarországon 1998 óta létezik albizottsági (később: szakbizottsági) formában az IC-területnek képviselője. Az új szervezeti „láb” megszületése egybeesett egy szakosított információs társadalom kutatóintézetet létrejöttével. A Magyar UNESCO Bizottság² a Budapesti Műszaki Egyetemmel alapította az ITTK-t (Információs Társadalom és Trendkutató Központ), amely 2014-ig a Műegyetem változó státuszú szervezeti egysége volt. Az intézet 2015-től az Óbudai

1 A WSIS folyamat dokumentumait l.: <http://www.itu.int/net/wsis/>.

2 2012-től az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága.

Egyetem Digitális Kultúra és Humán Technológia Tudásközpontjaként működik (DKHT), megtartva az UNESCO-védnökséget.

Az ezredforduló után megalakult (és azóta többször át is alakult) az IFAP Magyar Nemzeti Bizottsága, amelynek köszönhetően két cikluson keresztül volt magyar tagja az IFAP Kormányközi Bizottságának (IFAP Intergovernmental Council). Lengyel, később orosz elnöksége alatt az IFAP számos magyar javaslatot épített a saját programjába.

A legveszélyeztetettebb kulturálisörökség-objektumok egyikének, a nitrátos keskenyfilmeknek a digitalizálással összekötött, magyar szakértelmen alapuló megmentését szolgáló technológia és szolgáltatás megteremtését nem sikerült elérnünk, de amíg léteztek ún. részvételi programok (Participation Programme), addig sikerült például hozzájárulni ahhoz, hogy kiépüljön a határon túli magyar felsőoktatási intézményeket az információs társadalom oktatási-kutatási hálózatába szervező informális közösség, amely azóta folytatólagos támogatás hiányában már nem létezik. Igazi „hungarikum” az is, hogy a Szegedi Tudományegyetemen indult elsőként önálló kurzus a Világemlékezet (Memory of the World – MOW) program kapcsán, és mai napig szegedi egyetemisták gondozzák a program magyar nyelvű tartalomszolgáltatását. Létezik azonban egy, ennél a negyedszáz évnél jóval hosszabb történet is, amelyet érdemes elmesélni.

INTELLEKTUÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS, SAJTÓSZABADSÁG, INFORMÁCIÓS VILÁGEGYENLŐTLENSÉGEK: AZ ELSŐ SZÁZ(ÖTVEN) ÉV

Az UNESCO-nak a kommunikációs és információs területen kifejtett, a nemzetközi együttműködést szolgáló korábbi tevékenységét hagyományosan két szakaszra osztják. Az elődszervezetek korszakára (1921–1946) és a megalakulást követő közel félszáz évre (1946–1990).

Jómagam még korábról kezdeném. Nevezetesen a 19. század utolsó harmadától, amikor a kormányoktól függetlenül indultak meg az információ- és tudásszektor kulcsterületein a nemzetközi horizontú vagy eleve nemzetközi összefogásra építő együttműködések és projektek, amelyeknek jó képi szimbólumává lett végül az a légvezeték-erdő, amellyel a telefonhálózatok megkezdték a Föld „becsomagolását”.

Elsőként százötven éve, 1865-ben a *nemzetközi távíró egyezmény* született meg, majd pár évre rá a posta és vele szinte egy időben a statisztikai hivatalok világszervezete jött létre. Nagyot ugrott előre a mértékrendszerek egységesítése. A növekedésnek induló közkönyvtárak a századforduló körül kezdték el kialakítani a maguk együttműködési formáit, bibliográfiai és osztályozási területen, az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) fokozatos bevezetésével és kongresszusaikkal. Ennek oldalhajtásaként álmodta meg Paul Otlet az emberiség nyomtatott formában létrejött valamennyi kultúrkincséhez való hozzáférés nemzetközi intézményét, a Mundaneumot (Karvalics, 1998). Különböző tudományok nemzeti szövetségei kezdtek nemzetközi szervezetté alakulni – amikor is közbeszólt az első világháború. Csakhogy a háborús szembenállás és annak szélsőségei (akár a vegyi fegyverek használatára, akár a pusztító, értelmetlen sáncháborúra, akár a harcokat követő spanyolnáthajárványra gondolunk) felgyorsították az együttműködés-keresés mintáztatát is. Így indulhatott meg, a Népszövetség 12- (később 19-) fős, Henri Bergson filozófus által vezetett bizottságának (International Committee on Intellectual Cooperation) kezdeményezésére, 1922-ben az előkészítő munka, amelyből két évre rá párizsi székhellyel megszületett egy intézmény, a

Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete (International Institute of Intellectual Cooperation – IIIC). 1925-ben alakult meg a Nemzetközi Oktatási Iroda (International Bureau of Education – IBE), 1936-ban született meg a genfi *rádiós műsorszórásai egyezmény*.

Az IIIC a Népszövetség titkárságaként működött a tudósok, kutatók, tanárok, művészek és más szellemi foglalkozásúak együttműködésének szervezésében. A javarészt francia vezetésű, de a Népszövetségtől és a francia államtól is független intézet a háború előestéjére már „kis UNESCO”-vá vált, mert a nemzeti bizottságok állandó küldötteiből gyakorlatilag megteremtődött a képvisleti modell. 1939-re közel félszáz nemzeti bizottság képviseltette magát állandó jelleggel, amit egy 1938-as egyezmény szentesített (International Act concerning Intellectual Cooperation). A háború után csak annyi időre indult újra, amíg 1946-ban létre nem jött az UNESCO.

Jellemző, hogy az UNESCO születése és az internet majdani létrejöttét vizionáló két legfontosabb gondolkodói megnyilatkozás időben erősen egybeesett. Paul Otlet dokumentációtudományi könyve 1934-ben, Vannevar Bush írása a Memexről, az emlékezet és az információkezelés határait kitágító alrendszeréről 1945-ben jelent meg.

A viszonylag gyorsan hárompólusúvá váló világ (szocialista országok, fejlett „nyugat”, fejlődő „dél”) sokáig kevés operatív beavatkozási felületet kínált a világszervezet számára. A szocialista országok és a harmadik világ sajtószabadságot korlátozó cenzúragyakorlatát a paritásos politikai képviselőlet miatt jó ideig nem lehetett konkrétan kritikai bírála alá helyezni, csak az általános elveket sikerült időről időre megerősíteni. A televízió elterjedésének aszimmetriái, a világsajtóban való reprezentáció és a hírügynökségi közleményfolyam egyoldalúságai azonban mind jobban felhívták a figyelmet az információs világegyenlőtlenségekre. Jellemző például, hogy az alternatív, regionális hírügynökségi hálózatok (a PANA, a pánafrikai hírügynökség, az ALASE, a latin-amerikai „különleges” információs szolgáltató ügynökség, a POOL, az el nem kötelezett országok közös hírszolgálat) és azok együttműködése periférikus kezdeményezés maradt. A POOL 1983-ban az Associated Press, az USA egyik vezető hírügynöksége napi kibocsátásának mindössze 2 százalékát produkálta.

Mivel a gyarmati rendszer felszámolása és a függetlenedési folyamat megállíthatatlanná vált, az UNESCO-n belül is egyre erősödött a harmadik világ hangja. 1976-os colombói csúcserkeztetük politikai nyilatkozatának 161. szakasza félreérthetetlenül deklarálta: „Az el nem kötelezett országok aggodalommal veszik tudomásul a mély és egyre növekvő szakadékot az el nem kötelezett országok kommunikációs lehetőségei és a fejlett országok lehetőségei között, ami a gyarmati múlt öröksége. Ez a függés és dominancia helyzetét teremtette meg, amelyben az országok többségének pozíciója az eltorzított, helytelen és előítéletekkel teli információ passzív átvevőinek szerepére redukálódott”. (Néhány évvel később a tanzániai F. L. Masha egyenesen úgy fogalmaz, hogy „az információ-dekolonizálás talán az utolsó és legnehezebb akadály az egész dekolonizálás-folyamatban”) (Smith-Hobson, 1983).

A felismerés eredményeként a hetvenes évek közepétől indult el az az akciósorozat, amely az „új információs és kommunikációs világrend” megteremtését tűzte ki célul, s amely jó ideig az UNESCO égisze alatt folyt, csúcspontjaként a híres MacBride-jelentéssel (1980). A kérdésben érintett tudósok és médiapolitikusok azóta is folytatják eszmecsereiket, amelyeknek rangos keretet ad a rendszeresen megszervezett MacBride-kerekasztal. Az új fejlemények voltaképpen semmit sem változtattak a hagyományos alapképleten, csak a „kommunikációs egyenlőtlenség” helyére az új „vezérfogalom” került: „...az információs pályák tovább mélyítik a szakadékot az információban gazdagok és szegények között, mind az egyes országokon belül, mind pedig

a világ gazdag és szegény régiói között – mégpedig oly mértékig, hogy ez a belátható jövőben áthidalhatatlanná válik”.

Az UNESCO a maga korlátozott lehetőségeivel csak néhány ponton tudott a folyamatokba beavatkozni. Afrikában és a világ más kontinensein lévő szegény országokban könyvtárakat alapítottak, kulturális intézményeket hoztak létre, újságíróképzéseket szerveztek. Együtt tiltakoztak, amikor a sajtó- és szólásszabadság torzult. Diplomáciai úton is igyekeztek megvédeni a harmadik világban, nehéz helyzetben dolgozó újságírókat.

A hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek tipikus információs kulcskérdései kísérteties pontossággal reprodukálódtak aztán szinte mindenütt: az internet-hozzáférés, a számítógépes- és hálózateszköz-ellátottság, az online kultúrából való részesedés, a digitalizált kulturális tartalmak aránya tekintetében. Azért került új kontextusba a kérdés, mert noha az információs egyenlőtlenség megmaradt, a digitális kultúra forgószele sok korábbi, akut információs hátrányt fel is számolt, és bizonyos vonatkozásban homogenizáló erőként működik. Az információs társadalom öntőformái egyre több helyen alakulnak ki. Emiatt is különösen aktuális magát az UNESCO-t mint világszervezetet mérlegre tenni az ipari–információs váltás szemszögéből.

AZ IPARI KORSZAKBÓL AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBA VALÓ ÁTMENET: AZ UNESCO MINT EGY MÉG NAGYOBB TÖRTÉNELEM SZEREPLŐJE

Nem az évforduló iránti tiszteletből kell avval kezdenünk, hogy az ENSZ szakosított szervezete 1945 végi megalakulása óta a kulturális progresszió és párbeszéd jelképe. Az elmúlt évtizedek során rendkívül sokat tett a civilizációs alapértékek elterjesztéséért, tudatosította a kulturális örökség egyetemességét, számos sikeres kezdeményezést indított ennek megőrzése, népszerűsítése és a hozzáférés biztosítása érdekében. Maradandó hatású intézményeket hívott életre (több mint félszázat), fontos kutatási eredmények megszületése körül bábáskodott, következetes politikával és eltökélt akciókkal igyekezett áthidalni az országcsoportok közötti fejlettségkülönbségeket. Talán ennek is köszönhető, hogy egy félelemmel, bizonytalansággal és kölcsönös bizalmatlansággal terhelt világban tartósan képes volt magas elfogadottságú, nemzetek feletti intézménnyé válni, és kitüntetett szerepét hosszú időn keresztül meg is őrizni.

Ha azonban arról az oldalról vesszük szemügyre az UNESCO-t, hogy a küldetésnyilatkozatában megfogalmazott célok elérése érdekében tevékenykedve milyen súlyú szereplőnek számít ma a kulcsterületeken (a természettudományban, a társadalom- és humán tudományokban, a közoktatásban, a felsőoktatásban, a legtágabb értelemben vett kultúrában, valamint az információs és kommunikációs hálózatok világában), akkor néhány emblematisz sikerterületen kívül erősödő és gyorsuló pozícióvesztést, eljelentéktelenedést, kiüresedést kell konstatálnunk, szinte mindenütt. A szemünk láttára válik egyre látványosabbá egy működési és irányítási modell fenntarthatatlansága, amely apró költségvetési módosítások részleteinek körmönfont megvitatása helyett a szervezet jövőjének, lényegének, egész működési rendszerének újragondolása felé mutat. Ideje nemcsak óvatosan elstutogni az állófogadások zsvájában, hanem határozottan ki-mondani: az alapoktól kell újraépíteni mindent, mert a kisebb horderejű reformok sikere csak eltolja időben az elkerülhetetlen, gyökeres átalakulást.

Mindebből kívülről és belülről keveset lehet egyelőre érzékelni. Azt mind többen ismerik fel, hogy egyre jobban fojtogatja a szervezetet az a diplomáciai kényszerkörnyezet, amely hivatalosan és jogilag mozgásban tartja az UNESCO-t. A székházépületek labirintusaiban a tagországok által delegált karrierdiplomaták az irányító testületekben és különböző bizottságokban megszerzhető tagság- és pozíciókereskedelemmel múlatják az időt, a nemzeti érdekek képviselőit letéteményeseiként. A kétévente sorra kerülő közgyűlések és azok egyes szekciói alapvetően nem az eszmecsere, hanem a jelenlét-kommunikáció színterei, ahol a ceremoniális üdvözlések és az adott részletkérdésekben elfoglalt álláspontok formális megerősítése több időt vesz igénybe, mint bármi más. Ezt olykor csak az egyes dokumentumokban szereplő igekötők mineműségéről folyó félérás, teljesen haszontalan viták színesítik. E monstre tanácskozások egyetlen pro forma célja a következő időszakra vonatkozó költségvetés és a tervezett tevékenységek ebből levezethető körének legitimálása. A folyamat látszatra demokratikus és alulról építkező, hiszen a tagországoknak nagyon időben módjukban áll észrevételeket és javaslatokat tenni az irányszámokkal és a prioritásokkal kapcsolatban. Csakhogy a változatlan szemléleti keretek, a nagy munkaterületek erős divizionális elkülönülése és a megelőző időszakok programstruktúrájához személyükben kötődő hivatásos alkalmazottak által előkészített dokumentumok olyan feszesen előformálják az egyeztetés tárgyát, hogy a tagországoknak valójában rendkívül csekély játéktér nyílik az érdemi jövőformálásra. Ahogyan korábban az infokommunikációs területen is láttuk, az UNESCO hosszú ideje már csak a diskurzusok követésére képes, megteremteni, elindítani, kezdeményezni nem tudja azokat. Lemaradása így fokozatosan nő a „state-of-art”-hoz képest, egyre kevésbé tud a világproblémák legfrissebb hullámaira adekvát feladatértelmezést találni. Így marad ennek illúziója és retorikája: szervezetszociológiailag még érthető is volna a tisztviselőgárdának az aprócska változások iránti rokonszenve, de a döntések meghozatalára képes hivatalok emiatt válnak gyakorta ellenérdekeltté előremutató, bátor, úttörő kezdeményezések integrálásában vagy elindításában. Minél távlatosabbak ezek az elképzelések, annál inkább sértenek különböző nemzeti és üzleti érdekeket is, így aztán a rossz értelemben vett „diplomáciai korrektség” illetve a mechanikusan értelmezett paritás-elv is pillanatok alatt zátonyra futtathat bármit.

Egyrészt azért, mert a főirányokat, az alaptevékenységet és a lehetséges beavatkozásokat nem az „ügyek” és a képviselt területek természete, nem szakértői vagy társadalmi-közösségi iránymutatások, hanem a 195 tagország által meghatározott kultúrdiplomáciai kompromisszumok formálják. Államközi, nemzetközi jogi kontextusból fakadó erőviszonyok határozzák meg a mozgásteret, a kialakuló normákat és ezek betartását is. Bármit csak ehhez a reálpolitikai paktumrendszerhez képest lehet szakmai tartalommal megtölteni.

Másrészt azért, mert a rendelkezésre álló források mértéke eleve korlátot szab bármiféle tevékenységnek. Az UNESCO nem képes sem megoldani, sem mérsékelni az egyenlőtlen fejlődésből fakadó ellentmondásokat: még a kulturális köntösben értelmezhető kihívások is túl nagyok ahhoz, hogy számítson, mit tesz a szervezet, hogyan választ lehetséges programok közül. Emiatt nem volt és nem lehet az UNESCO fejlesztési ügynökség, mégis hiányosnak tűnne a tevékenysége, ha „hagyományosan” nem biztosítana közvetlen forrásokat helyi projektek megvalósításához. Pedig ezek csak cseppek a tengerben, bármilyen fontosnak tűnik is a „szegényebb” országok számára, amelyek természetesen nem is mulasztják el visszatérően igényelni a „donor” országok segítségét. Eközben nagyjából tíz-tizenöt éve végbement már egyfajta őrsgváltás, amióta fűrge és hatékony civil szervezetek, NGO-k és alapítványok az UNESCO lehetőségeit messze meghaladó forrásokkal és a szervezettől teljesen függetlenül gondozzák előremutató projektek százait.

Az igazi útakadályok, amelyeknek az átlépése vagy megkerülése nem a mindenkori vezetésen és apparátuson múlik, mégis egészen másutt helyezkednek el. Ha meg akarjuk érteni, miből fakad az UNESCO erősödő anakronizmusa, egészen máshonnan kell ez elemzéshez fognunk. A kihívás mélyszerkezetének megértéséről.

A tőkés centrumországok a 19. század utolsó harmadában különös helyzetbe kerültek. A fejlett területeken az éppen ekkorra domináns szerephez jutó nagyipar átütő sikere és transzformációs ereje gazdaságszervezési, társadalomszervezési és politikai-irányítási válságot (James Beniger elterjedt kifejezésével: kontrollkrízist) eredményezett, amelyen csak a korszerű információ- és tudástechnológia tömeges és kreatív alkalmazásával tudtak túljutni az érintett vállalatok, országok és intézmények (Beniger, 2004). A válasz természete nagyon hasonló volt minden alrendszerben. Ugyanolyan elveken nyugvó, szinte azonos megoldásokat alkalmazó rendszerek biztosították a vállalatok irányíthatóságát és versenyképességét, mint az államok adminisztrációs nagyüzemeit, az ekkor kiépülő modern közoktatási rendszereket, illetve a tudományirányítás és tudományszervezés kiépülő intézményi kereteit. Ismét James Beniger modelljét használva: néhány évtized alatt végbement a bürokratikus kontroll forradalma és sikert sikerre halmozott. Abban, hogy a korábbi előzményeket követően a két világháború között és az azt követő néhány évtizedben kiteljesedett a civilizációs váltás, hogy diadalát ülhette az ipari korszak, leginkább ennek a kontrollforradalomnak volt meghatározó szerepe.

Az ipari civilizáció tündöklése azonban sokkal rövidebb ideig tartott, mint azt a történelem-tankönyvek vagy a „fejlett ipari országok” statisztikai alapján gondolnánk. Az agrárszektorral szemben és az ipar erősödésével párhuzamosan már a 19. század végén elkezdte megnövelni részesedését a termelésben és a fogyasztásban a gazdaság ún. szolgáltató- ill. információs és tudásszektora. A bürokratikus kontroll forradalmának sikere nemcsak az ipari civilizációt galvanizálta életre, hanem megteremtette, „kihordta”, és felnevelte az információs társadalmat is, amely gyorsan véget vetett a hagyományos iparágak dominálta világnak. Kis leegyszerűsítéssel: az Egyesült Államokban a hatvanas, Japánban a hetvenes évek elején, Nyugat-Európában a kilencvenes évek elején, a felzárkózóknak nagyjából az ezredforduló környékén ment végbe az újabb civilizációs váltás, az információs társadalom kialakulása.

Csakhogy a bürokratikus kontrollforradalom olyan sikeres volt, hogy az ipari korszak struktúráit nagyon sokáig életképesként tudta megtartani az információs társadalom körülményei között is. Az információs társadalom iskoláiban az ipari korszak bürokratikus kontrollforradalmának célfüggvényeire formált rend fogadja a tanárokat és gyerekeket (Karvalics, 2009 és 2010). Az információs társadalom tudományát forrásoldalról kötik gúzsba azok a nemzeti-ideológiai ill. vállalati-üzleti érdekek, amelyek a szabályozás és elosztás szempontjait az ipari korszaktól örökölték. A nemzetállamokra optimalizált ipari korszak teremtette meg a nemzetállamok feletti koordináció szervezeti és intézményi rendjét, amely az információs társadalom planetáris szintű koordinációs igényeit a régi, jól bevált bürokratikus kontroll algoritmusaival igyekszik biztosítani.

Mind jobban látszik ugyanakkor, hogy azok a technológiák, amelyeket a bürokratikus kontroll sikeresen állított a maga szolgálatába, már diadalmasan elkezdtek maguk körül átalakítani a társadalmat, a gazdaságot, a kultúrát is. Ahogyan sokan felismerték, éppen egy következő kontrollválságba szaladunk, amelyből a kiutat csakis egy újabb kontrollforradalom jelentheti: a hierarchiák helyett a hálózatok, a gépi mellett a humán technológia, az „egy központú” helyett a kooperatív, sokszereplős (multistakeholder) irányítás, a profitszagú növekedésszervezők he-

lyett a fenntarthatóság és a humanizálás, a kölcsönösség, az önkéntesség és a szolidaritás princípiumaira épülő lokális és planetáris koordináció.

A többszörös csapda, amelyben az UNESCO vergődik, innen nézve most már jól látható. Maga a szervezet (céljaival, küldetésével, érdekviszonyaival és működési rendjével) az ipari korszak (csúc)terméke. Avval, hogy 25 évvel ezelőtt az „információ és kommunikáció” területét „ötödik lábként” beemelte a fő tevékenységei közé, és evvel az információs társadalom retorikáját beolvasztotta saját dokumentumaiba, egyetlen lépéssel sem került távolabb ipari korszakos gyökereitől. A civilizációs váltáshoz való igazodáshoz ugyanis saját meghatározottságain is túllépve információs kori tudományban, információs kori oktatásban, a kultúra termelésének, fogyasztásának és geográfiájának radikálisan új világában kellene gondolkoznia. Ráadásul úgy, hogy meghatározó tagországok – elég, ha csak a BRIC-csoportra (Brazília, Oroszország, Kína, India) gondolunk – még éppen saját iparosodásukért és modernizációjukért harcolnak, nagy-nagy távolságra az információs társadalomra jellemző foglalkoztatási, fogyasztási, társadalomrétegződési és kulturális mintáktól, de élvezve a korszerű információtechnológia minden előnyét. És akkor még nem beszéltünk a pre-indusztriális állapotban lévő agrárországokról... Mindez azonban nem mond ellent annak, hogy az információs társadalomra jellemző normák és viszonyok jelentsék a cselekvés vezérfonalát: ahogyan egy konkrét információs társadalomban sürgető fejlesztési kérdés bizonyos területek, illetve társadalmi csoportok felzárkóztatása, ugyanúgy napirenden kell tartania a nemzetek közösségének, hogy egy mindinkább globális információs társadalom építésébe miként kapcsolhatóak be azok is, akik látszatra a legtávolabb vannak tőle.

Amíg azonban az ipari korszak utóvédjeként működik, az UNESCO nemigen vállalhat részt „előőrsként” az információs társadalom építésében, a bürokratikus kontrollt felváltó új, közösségi kontrollstruktúrák és alternatív értékláncok kialakításában. Ha nem tud, és nem akar valódi „jövőlaboratórium” válni, amely a majdani kontrollforradalmat a tudás termelésének, elosztásának és felhasználásának rendszerei felől támogatja egy új, információs kori műveltség- és társadalomeszmény ill. világkép alapján, ha ennek érdekében nem vállal konfliktusokat az ipari korszak érdekviszonyainak hínárkarú hidrájával, akkor viszonylag gyorsan egy letűnőfélben lévő korszak fáradt kirakatszervezetévé fonnyadhat.

A lehetőség szerencsére még fennáll. Az UNESCO minden gondja ellenére hiteles „brand”. Képes volt megszólítani és megtartani számos elkötelezett, küldetéses, felkészült szakértőt, kiépíteni az NGO-k világával egy kapcsolati-együttműködési hálót, és tevékenysége mindig az értékek őrzésén és gyarapításán alapult. Rendelkezik tehát annyi esélyponttal és bizalmi tőkével, hogy a szervezet öncélú életben tartása helyett a küldetésnyilatkozatában reprezentált világproblémák megoldásához szükséges szemlélet- és működésváltás felé forduljon. Ha ez sikerül, szinte automatikusan kialakulnak azok az öntőformák és pályák, ahol az UNESCO a tudás és a műveltség globális kormányzásának (global knowledge and literacy governance), egy új kontrollforradalomnak meghatározó és elfogadott szereplőjévé válhat. Kívánunk ehhez bölcsességet és bátorságot minden érintettnek, a 70. évforduló alkalmából.

IRODALOMJEGYZÉK³

- Beniger, James R. (1986):** *The Control Revolution. Technological and Economic Origins of the Information Society.* Cambridge, MA, Harvard University Press. Magyarul elérhető: *Az irányítás forradalma. Az információs társadalom technológiai és gazdasági forrásai.* Ford.: Rohonyi András. Budapest, Infonia-Gondolat, 2004.
- Bush, Vannevar (1945):** As We May Think. *Atlantic Monthly*, 1945/július, 112-124. Magyarul elérhető: <http://www.artpool.hu/hypermedia/bush.html>.
- Karvalics László Z. (1995):** Hová visz a szupersztráda? : Az információs korszak kérdőjelei és megközelítési szintjei *Eszmélet*, (7) 27, 23-58. Elérhető: http://eszmelet.hu/z-_karvalics_laszlo-hova-visz-a-szupersztrada-az-informac.
- Karvalics László Z. (1998):** Mundaneum - a „másképp virtuális világgönyvtár”. *Internet Kaulauz*, 1998/április, 54-55.
- Karvalics László Z. (2009):** Két kontrollforradalom között: az információs társadalom közoktatásának körvonalai I. *Oktatás–Informatika*, 2009/2, 2-16.
- Karvalics László Z. (2010):** Két kontrollforradalom között: az információs társadalom közoktatásának körvonalai II. *Oktatás–Informatika*, 2010/1-2, 2-13.
- National Computer Board (1992):** *A Vision of an Intelligent Island: the IT2000 Report.* Szingapúr, SNP Publisher.
- Otlet, Paul (1934):** *Traité de documentation: le livre sur le livre, théorie et pratique.* Brüsszel, Mundaneum. Elérhető: <https://archive.org/details/OtletTraitDocumentationUgent>.
- Smith-Hobson, Shelia (1983):** A Fourth Revolution. *The Democratic Journalist*, 1983/1.
- UNESCO (1980):** *Many Voices, One World.* Párizs, UNESCO. Magyarul elérhető: *A MacBride-jelentés: új nemzetközi kommunikációs rend felé.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1983.

3 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

AZ OKTATÁS-NEVELÉS „ÚJRATERVEZÉSE”

Bencze Lóránt

(az UMNБ Nevelésügyi Szakbizottságának elnöke)

Minden nyelv kulturális beágyazódású. Még a szakkifejezések is. A *nevelés* a magyarban a *növelés* egyik változata. A *nő/növ-/nev-* ige *-l* műveltető képzős alakja valójában metafora, és a magyar anyanyelvi beszélőben akarva-akaratlan a mennyiségi növekedést, esetleg érlelést segítő cselekvésre utal.¹ Az *oktatás* alapja az ótörök eredetű *ok*, amelynek jelentése *megért, megértet* lehetett.² A mai magyar beszélőben összefügg az *ok*, *okos-oktalan*, *okít* szóalakok jelentésével. Más nyelvek egészen más irányból közelítik meg ezt. A latin eredetű angol *education* teljesen eltérő világlátású megközelítést sugall (vö. lat. *educō kivezet, kihoz, tenyészt, nevel* stb.; hasonlóképpen a német *Erziehung*). Bármennyire különbözzön is az oktatás-nevelés beágyazódása az egyes nyelvekben és kultúrákban, ma új megközelítésre szorul. A globalizált, digitális, medializált, internetes és multikulturális világban nincs más lehetőség, mint a valós tényeken alapuló tájolási rendszerrel „újratervezni” a nevelést-oktatást. Az újratervezés új, járható útvonalat, vagyis alapvető szemléletváltást igényel. A „megértetés-növelés-kihozás-tenyésztés” helyett ma a „választás-kiválasztás-szétválasztás” jellemző tudásra, műveltségre van szükség. Választásra, kiválasztásra és szétválasztásra képes felelősségteljes személyiségeknek kellene kikerülniük az iskolákból. Ehhez viszont még döntőbb a nevelő személyisége, mint valaha. Annak ellenére, hogy az ismeretek megszerzésének elsődleges forrása egyre inkább a média, elsősorban az internet. Az oktatási reformok eddig is monomániásan az iskolaszervezet átalakításával bajlódtak. Egyik sem oldott meg semmit, csak zavarta az iskolai oktatást-nevelést. A nevelői személyiség „reformja” sorozatosan elmaradt. Ez állami feladat. Központi elhatározás és segítség nélkül ez nem megvalósítható. A nevelő alapvető hozzáállása a tanulóhoz egyrészt, hogy nincs nála személyválogatás, másrészt figyelembe veszi, hogy minden tanulóknak sajátos egyéni tehetsége van, és azt segíti kibontakozni. Akkor a tanuló majd felnőtt korában örömmel dolgozik, nem lesz benne kisebbségi érzés, akár asztalosmester, akár elméleti fizikus, és így az egész társadalom hatékony lesz, mert harmonikus egyéniségekből épül fel.

A mai gyors változásokat magától értetődően nehéz követnie mind a nyelvnek, mind a társadalomnak és kultúrájának, benne az oktatásnak, a nevelésnek és az értelmezésnek. „Évezredek át épületek, utak, kertek... szántók, gyümölcsösök fedték be a földet.”³ Jelenleg a médiával virtuális világ települ rá ezekre a külső, valós (aktuális) világokra: a rádió, tévé, internet, okostelefon, tablet – csak rájuk kell kapcsolnunk, és hanggá, képpé aktualizálódnak (vö. az aktuális, virtuális, potenciális skolasztikus megkülönböztetéssel. A hirtelenség és fölkészületlenségünk kísérője, hogy ezt a három létmódot hajlamosak vagyunk összekeverni). Nem abból tudjuk, hogy esik az eső, hogy kitarthatjuk a kezünket az ablakon, vagy kimegyünk a szabadba, hanem a tévé, az okostelefon, az internet nézdegeléséből. A tömeges információáramlás nem feltétlenül jár többletinformációval. A több kommunikáció nem jelent automatikusan több békét, hanem

1 L. a TESZ idevágó szócikkét.

2 L. szintén a TESZ idevágó szócikkét.

3 Amint ezt például prof. dr. Nemeshegyi Péter megfogalmazta – szóbeli értesülés.

több konfliktust – személyek és közösségek között egyaránt. A médiából rendszertelen foszlányok, ismerettöredékek áradnak. Az információ a (szöveg)összefüggésekből, körülményekből kiragadott igazságtörmelékek, mondatok és mondatrövidékek ömledéke. Az összefüggések lényegtelenre nyomorodnak. A média olyan, mint Goethe Faustjában Mefisztó: „...így keze közt tartja a részeket, csak a szellemi kapcsolat beteg”. A rendezett tudatállapotra való természetes törekvés ellehetetlenül.⁴ Márpedig a média mindennapjaink része. Az internet a jövő sodrása.

2015-ben Németországban, Mainz városában bezártak egy óvodát. Mind a hét nevelőt elbocsátották hanyag felügyelet miatt. A 3-6 éves ártatlan gyerekek tolvajbandát alapítottak, egymást kínozták és halálosan megfenyegették, szexuális erőszakkal kísérleteztek. A gyermek köztudomásúan minél kisebb, annál inkább utánzással tanul. Honnan vették ezeket az életkoruktól idegen cselekvésmintákat? Azonnal felmerül a szülők felelőssége. 4-5 éves gyerekek már Magyarországon is önállóan tévéznek és interneteznek – szülői felügyelet nélkül. Olvasni még nem tudnak, de installálni már igen. Hajlamosak vagyunk arra, hogy az internetet vonjuk felelősségre. Pedig az internet alapvetően eszköz, mint a kés. A késsel lehet ölni, kenyeret szelni, a sebész késsel életet menteni. A kés önmagában sem nem erkölcsös, sem nem erkölcstelen, de nélkülözhetetlen. Azt még föl lehet vetni, hogy a kés és az internet bármennyire is egyaránt eszközök, úgy különböznek egymástól minőségileg, mint az alkohol és a kábítószer, mint a kőbalt és a hidrogénbomba. Sem a kémiai anyagok, sem a nukleáris energia nem nélkülözhetők mai mindennapjainkban. Önmagukban sem nem jók, sem nem rosszak. A kérdés csupán, mire használjuk őket. És azt is föl lehet vetni, hogy a különféle kések és kemikáliák biztonságos használatára az életkortól függően kell ránevelnünk a gyermekeket. Sem túl korán, sem túl későn. Ám a sebész kések használatát legalább húsz év tanulás után engedélyezzük. A 3-6 évesek internetezése nem olyan-e jelenleg, mintha 3-6 évesen műtőbe engednénk őket élő emberek vagdosására? Szelektív szemégyűjtésre tanítjuk a gyermekeket már az óvodában, de egyáltalán nem tanítjuk meg őket a szelektív internetes ismeretszerzésre. Nem építjük föl, nem fejlesztjük ki bennük az egészséges ítélőképességet, a józan kritikai készséget, a felelősséget, az életkornak megfelelő értelmi és érzelmi alapképességeket és készségeket ahhoz, hogyan kell bánni ezzel az új arculatú világgal, hogy kell benne biztonsággal tájékozódni, eligazodni. Nincs más kiút, mint az internet bölcs, átgondolt otthoni és iskolai felhasználása, figyelembe véve az életkori sajátosságokat. Minden élményt, minden ismeretanyagot, minden szokást ehhez kell illeszteni (lásd még alább).

Ha ötven-hatvan kilométeres sebességgel autózom, a verebek fölroppannak előttem az országúton. Ha óránkénti 120 kilométerrel hajtok, akkor bizony előfordul, hogy elütöm egyiket-másikat. Amikor a verebek kialakultak mai fajtájukban, nem volt 120 kilométeres sebességgel haladó fémtárgy. Nincsenek rá felkészülve. Az internettel mi emberek olyan eszközt alkottunk magunknak, amelyre nem voltunk felkészülve. Mi felnőttek sem. Létkérdés tehát, hogy mindent megtanulunk-e, ami szükséges, megtanuljuk-e majd egyáltalán, kellő időben tanuljuk-e meg, mennyi idő alatt tanuljuk meg mindazt, amit ez az új eszköz megkövetel, és hol lesz a tanulás színtere, és vajon folyton csak kullog majd a nevelés-oktatás ez után a gyorsulva fejlődő eszköz után.

Az internettel változik a kulturális szokásrendszer, változik az érzelm kifejezés, változik a gondolkodásmód, változik a befolyásolás, a körülmények is gyökeresen mások, mint a közvetlen élőbeszédben vagy az írásban, változnak a kommunikáció szabályszerűségei – és mindez egyszerre, és mindez gyorsabban, mint eddig valaha is az emberiség történetében. Éppen ideje, hogy

4 Prof. dr. Bagdy Emőke tévényilatkozata nyomán – szóbeli értesülés.

emlékezzünk minden idők egyik legnagyobb és Nobel-díjas közgazdásza, John Maynard Keynes jóslatára, és komolyan vegyük figyelmeztetését: „Nincs messze az a nap, amelyen többé már nem kitüntetetten foglalkoznak a gazdasági problémákkal. Ehelyett a szív küzdőterére megyünk, mindig újra, valós nehézségeink felé fordulunk, az élet és az emberi kapcsolatok problémáihoz, a teremtés, a viselkedés és a vallás problémáihoz” (Keynes, 2004). Az újabb és újabb és túlzó kihívásoknak (globalizáció, inter- és multikulturalitás, digitális forradalom, pénzügyi terror) nem tud megfelelni sem a gondolkodásunk, sem a nyelvünk. Ráadásul képtelenek voltunk elfogadhatóan feldolgozni a múlt kulturális és politikai terheit. A 20. század itt kísért a fejekben és a szívekben. Nem látjuk, kicsoda-micsoda irányítja a világot, kit, hogyan, miért befolyásol, és ez a felfokozott bizonytalanság szorongással tölti el az embereket, netán erőszakba torkollik. A nagyvonalú eltusolás csendje, a képmutató elhallgatás hamis békéje és a fizikai, fegyveres erőszak állandó egyaránt halmozza a megoldatlanságokat. Az alkalmazkodás és az igazmondás viszont nem zárja ki egymást, hanem közel hozza az embereket egymáshoz. A helyzethez illő beszéd a mindennapokban lerövidíti az ember és ember közti távolságot. Az anyanyelvi és az idegen nyelvi nevelés alapvető az egész társadalom alakulásában a politikai, a műszaki, a gazdasági élet, valamint a teljes oktatás-nevelés alakulásában, a „meggyőződésekben való osztozáshoz, a közösségépítéshez, az együttműködés és a hatalom gyakorlásához”.⁵

Az ember viszonylatgombóc. Különböző viszonyok hálójának csomópontja. Az internettel alapvetően változnak a viszonyok, a kapcsolathálók is. Eddig a személyiség kialakulásában alapvető volt a közvetlen *én–te* kapcsolat: anya–gyermek, szülő–gyermek. Körülvetve az *én–mi* kapcsolat: testvérek, rokonok, barátok, iskolatársak, érdeklődési, vallási, szakmai és helyi közösségek. Ezeket kísérte az *én–valami* kapcsolat, az engem körülvevő tárgyakkal való viszonyom.⁶ Az *én* csak a *te*-vel szembeesülve alakul ki, és ebben alapvető a szülő és a nevelő irányító, munkafegyelmet, felelősséget és követelményeket szabó személyisége. A divatos, ideologikus, individuális, a szülőnek és a nevelőnek pusztán „tanuláskísérő” felfogása becsapja a gyermeket. A gyermek nem fogja fölismerni az összefüggéseket, hiányozni fog belőle az empátia, érzelmi élete megreked, tanulás- és személyiségzavarok keletkeznek benne, egyáltalán az egész személyiségfejlődése visszamarad.⁷ Ráadásul az internettel mindegyik viszony alaposan megváltozik, netán még tovább torzul. A sajtóval, rádióval, tévével kialakult a „világfalu”. Az internettel kialakult a viszonyokban az „elektronikus közelség”, amelyik újrahatározza a következő nemzedékek viszonyrendszerét, de még alig látjuk, hogyan. Nem számít a földrajzi, kulturális, szellemi távolság. A videóval, a selfie-vel a világfalu után kialakult a „világjáték”. A bibliai „faragott képet ne csinálj magadnak” parancsot messze meghaladja a téri korlátozás nélküli gyors önkép és a mozgó önfilm.

A megoldás, hogy a kutatásban és az oktatásban térjünk vissza a gyökerekhez – de új módon. Heinrich Böll nyomán „abból a föltevésből indulok ki, hogy az embert nyelv, szeretet, kötődés teszi emberré, hogy ezek fordítják az embert önmaga, mások, Isten felé – monológ, dialógus, imádság” (Böll, 1984: 10–14). Vagyis „az embert emberré, társadalmi lénné az információadásvételi kényszer teszi, amely az ön- és fajfenntartás igényeit messze meghaladja. Az ember üzen környezetének ruházatával, kinézetével – messze a ruházattól, kinézettől elvárt alapfunkciókon

5 Polányi Mihály nyomán.

6 Martin Buber és Ferdinand Ebner nyomán (Bencze és Szöveges, 1971)

7 Vö. Michael Winterhoff könyveivel, például: *Nem kötelező zsarnoknak lenni! Avagy: miért nem elég egyedül a nevelés? – Kiutak, megoldások* (2012); *Miért válnak zsarnokká a gyerekeink? – Avagy: a gyermekkor elrablása* (2010).

túl. Üzen háza, lakása látványával – messze a *habitat* alapigényein túl. Üzen szagával – messze a természetes testi szaganyagok, feromonok stb. automatizmusán túl. Üzen mozdulataival, pillantásával – messze a genetikusan örökölt jelrendszer egyezményes jelein túl. Üzen hangjának dallamával, dinamikájával – messze a *Vigyázz, jön a farkas!* jelzés, vagy a *Légy a párom!, Mama, éhes vagyok!* jelzések egyszerű és félreérthetetlen céljain túl. Üzen a családtagjainak, a vendégeinek adott étel ízeivel – a szükséges tápanyagtartalom átadásának szándékán is túl. Üzenünk bőrünk, hajunk, ruhánk, kézi fogantyúink tapinthatóságával – a *ráció* által indokolton is túl.⁸ És végül az ember üzen az internettel – elképzelhetetlenül messze a korábbi lehetőségeken túl, és meglehetősen leszűkítve a felsorolt korábbi lehetőségeit.

Az ember a környezetére vonatkozó, az érzékelés útján nyert információt azonnal használja is – örökölt és/vagy tanult módszereivel, ösztönösen vagy tudatosan. És itt jön a gyermekeknél említett „hogyan” kérdése, a mikor, miért, hol újfajta kérdésköre. Az ember az információkat emlékezetében tárolja – a könyvek eszköze után immár jórészt a számítógépen, okostelefonon. Az ember a tárolt információkon eljárásokat hajt végre – immár a számítógépen/okostelefonban is. Így másodlagos információkhoz jut. Ez a tapasztalat. Korábban elérhetetlen, elképzelhetetlen másodlagos információkhoz jut. Ezek lehetnek érthetetlen, sőt életveszélyes tapasztalatok. A másodlagos információkat kiértékeli, föltéve, hogy van értékrendje. A kiértékelésből származó harmadlagos információkkal pedig ismét tapasztalatainak körét bővíti. Elengedhetetlen, hogy az elsődleges információk keresésének, befogadásának, tárolásának saját stratégiáját is állandóan fejlessze és a prioritásokat folyamatosan átrendezze. Az információkezelés közben folyamatosan hihetőség-ellenőrzést végezzen, hibát sejtve ismételt információnyerést kezdeményezzen, következtetéseket vonjon le, valószínű becsléseket végezzen (extrapoláljon), elővételezzen (anticipáljon), jósoljon, előrejelzést (predikciót) készítsen a hibás, hiányos üzenetek helyreállítására, javítására, kiegészítésére.

A felsorolt eljárások elsajátítására annál is inkább és életbevágóan szükségünk van, mert az információtorzítást most egészen másképp kell kiszűrni, mint régebben. Ha nem hallottam jól valamit, odafordítottam a fülemet és odaszóltam: „mondd még egyszer!” Odamentem és megnéztem, hogy Jani valóban eltörte-e a kezét. Az ellenőrizhetőség az interneten egészen más készségeket és képességeket igényel. Szertefoszlott a hagyományos igaz-hamis, őszinte-hazug, valóság-fiktív szembeállítás. Nincs meg vagy igen hiányos a szembesítése az érveknek, ismereteknek, kritikáknak. A szándékok, az érdekek és az igények el vannak kendőzve. Az információ mögött álló személy el van rejtve. Az internet a valaha létezett leglátszólagosabb szabadság. Valójában a magát láthatatlanná varázsoló hatalom és tőke kezében van. A nevelő, a tanár, aki a tudományokat művelte, és aki az ismereteket továbbadta a nevelés-oktatás művészetében, az eddig sem, sohasem volt médiászár. Az új helyzetben, az internetvilágban is az egyetlen kiút a *docta ignorantia* – a tudós tudatlanság hozzáállás. A túlzó és felületes magabiztosság helyett a tudás alázatát kell magunkévá tenni. A tudás nem birtoklás, hanem állandó megközelítés. Halk hangon és értő utánagondolással. Értő utánagondolásával mindennek. „Olyan társadalomban, amely fogyasztással jelzi a maga rangját, vagy avval kénytelen jelezni” (Böll, 1984: 10-14), a tudást is fogyasztásnak tekintik. Nemcsak a média, hanem az iskola is fogyasztó idiótákat termel, akik foszlányismereket falnak, habzsolnak akarva-akaratlan és anélkül, hogy látnák az egészet, az összefüggéseket. Anélkül, hogy ízlelnék a tudásban a viszonylagos teljesség szépségét, igazságát, jószágos mivoltát,

8 Csébfalvi Károly matematikus – szóbeli értesülés.

a valódi tudományos gondolkodást. Örökösen hajszolják a tanulókat nevelés helyett. Ahelyett, hogy megadnák nekik azt a „céltalan” és „értelmetlen” időtöltést, valójában nyugodt elmélyülést, amelyik elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyermek felelősségteljes személyiséggé érjen, érlelődjön. Az iskola (oktatás-nevelés) nem futószalag, ahonnan lekerül a pillanatnyilag legkorszerűbb és legolcsóbb használati eszköz, azaz a piacképes szakmunkás vagy diplomás, „amit” persze hamarosan eldobunk, újra cseréljük, mert egy-két év alatt elavul (a tudása). Minden tantárgyban, minden évfolyamon olyasmikkel gyötrik a gyerekeket hónapokig, amiket nem értenek, de 18 éves korukban egy perc alatt megértene, ha egyáltalán szükségük lesz rá.

Mind a tudás elmélyítésében, mind az internetfelhasználásban „... a nyelv a legalapvetőbb emberi intézmény”, mivel a többi intézménynek, például a pénznek, az államnak, a magántulajdonnak, a házasságnak, a játékoknak nyelvre, vagy legalábbis a szimbolizmus nyelvyszerű formáira van szükségük, míg létét tekintve a nyelvnek nincs szüksége a többi intézményre” (Searle, 2000: 154). A képi kultúrának, minden látvány megközelítésének és értelmezésének is alapja, gyökere a beszélt nyelv. Ezen belül is az anyanyelv. Az anyanyelvet kell a lehetőség szerint önállóan uralni. „Az anyanyelv értékek és tudás hordozója, minden közösség lényeges alkotóeleme. A leggyakrabban az anyanyelvet használjuk a hiteles kulturális örökség átadásában és gyakorlásában. Az anyanyelv beszélt nyelvi változata jelentős jóformán minden hiteles örökség áthagyományozásában, különösen a színhagyományban, énekekben és a legtöbb rítusban. Az anyanyelvhasználatban a beszélők gyakran rendkívül kifinomult terminusokkal és kifejezésekkel élnek, amelyek rávilágítanak az anyanyelv és a hiteles kulturális hagyomány közötti egyedülálló belső mélységre. A helyi nyelvek alkotják a világon a beszélt nyelvek többségét, és ha kizárjuk őket a tudomány világából, alapvető emberi jogoktól fosztjuk meg a beszélőket” (UNESCO, 2015). Ahogy ezt már Bessenyei György évszázadokkal korábban leszögezte: „Minden nép a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem”. A média mindennapjaink része. Az internet a jövő sodrása. Nem mindegy, hogy hova sodor bennünket, vagy netán teljesen elsodor minket anyanyelvünkkel, kultúránkkal együtt.⁹ A globalizált, inter- és multikulturális világ minden egyes társadalmának széles körben meg kell értenie, hogy szétválassza: „nem mind kultúra, ami idegen, s nem szükségképpen idegen, ami kultúra (Kodály, [1939]2003).” Ennek a szintézisnek kell minden tanulóban kialakulnia. A PISA felmérés eleve hamis hozzáállás, és a belőle levont első következtetések maguk szerint a szerzők szerint sem arra készültek, amire következtek a felmérésekből. Egyoldalúak a felmérések. Nem az embert, nem a tanuló, tapasztalatszerző, alkotó, erkölcsi lényt méltányolják. Némi túlzással szólva nincs tudásanyag, hanem manapság már 4 700 (sic!) kompetenciát tartanak számon, és kérnek számon. Az egész nem más, mint kulturális gyökértelenítés. Akárcsak egy kávédarálónak vagy más technikai eszköznek, úgy kell piacképes, eladható biológiai lénynek, sőt „ténynek” lekerülnie az oktatás futószalagjáról, mégpedig a pillanatnyi munkaerő-piac által megkövetelt szigorú költséghatékonysággal. A használati tárgyak „eldobás-kultúrája” átragadt a nevelés-oktatás kultúrájára is. Eközben ellopják a tanulóktól a gyermekkort. Ezzel párhuzamosan elfelejtik, hogy „a gyerek nem hülye, hanem kicsi”.¹⁰ Az életkornak és a tantárgynak megfelelő tudásanyag és alapismeretek nélkül a kompetenciák lebegnek a semmiben bármiféle szilárd alátámasztás nélkül. Az alkotó személyiségnek

9 Ezért volt egyetemes emberi szempontból is életbe vágó a magyar anyanyelvűeknek, hogy a magyar kormány – több ország korábbi hasonló intézkedését követve – megalapította a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet 2014-ben.

10 Weöres Sándor nyomán – szóbeli értesítés.

szükséges megjegyeznie, emlékezetben tartania ismereteket, amelyeken elgondolkodva ezeket az ismereteket új módon tudja összeilleszteni. Az más kérdés, hogy arra is képesnek kell lennie, hogy hagyományos (papíralapú) és új, (infotechnológia nyújtotta) forrásokon eligazodjon, és az így megszerzett ismereteket adott esetben újraértelmezze. Nem is szólva arról, hogy jelenleg a legtöbb országban nincs meg az internetarchiválás, vagyis az internet-történelem egy-két hónap után elenyészik, és egy áramkimaradás vagy zseniális hacker mindent megsemmisíthet.

Biogizmus uralkodik a mai nyugati kultúrában, de a nevelésben nem veszik tekintetbe, hogy a lányokat lánynak, a fiúkat fiúnak kellene nevelni. Az egyenrangúság az emberi mivoltban van: biológiailag egy faj a két nem. Kizárólag egymással szaporodnak, de biológiailag „hímek és nőstények”, mint általában a fejlettebb állatvilágban. Ehhez adódik az embernél párhuzamosan a lélektani azonosság és kettősség, illetve különbözőség. Az EU megköveteli a nők 40%-os arányát bizonyos intézményekben. Helyes. De ha egyenlőség van, akkor feltehetnénk a szónoki kérdést, hogy miért nem 50% az eszmény?! Továbbmenve, már a demagógia határát súrolva tudakozódhatnánk, hogy miért nem követelik meg, hogy a szülészeti klinikákon 40% férfi szüljön?! Az viszont riasztó száraz tény, hogy a multi cégek a hatékony női alkalmazottaknál mestersegesen hátráltatják, hogy gyermeket szülessen. Ez nem diszkrimináció?! Ez ellen nem emeli föl szavát semmilyen politikai vagy civil szerveződés.

Az iskola és a nevelés ne azzal közeledjen a gyerekekhez, hogy „ilyet és ilyet akarok, megfelelsz-e”, hanem azzal, „milyen vagy? Mert olyannak óhajtlak szeretni, amilyen vagy” (Weöres Sándor). Úgy tervezzék meg a tanórákat és alkossák meg a tananyagokat, hogy minden részletben ott legyen az életkori sajátosságokhoz (és természetesen a tantárgyhoz) igazodó retorika-dramapedagógia. Hogy a tanulók hatékonyan beszéljenek és írjanak hatékony gondolkodásuk lecsapódásaként. Az USA-ban ezt már az óvodában elkezdik,¹¹ és megy tovább a felsőoktatásig bezárólag. Az átlag amerikai diák, némi túlzással szólva, ha nem tud is semmit, sokkal jobban ír és beszél, sőt kérdezni is jobban tud, mint a magyar, és még ezen is túl, jobb a szövegértése.¹² Nálunk meg jóformán szóhoz sem jut a gyerek a tanórákon, sem írásban, sem szóban. Amikor szóhoz jut, nincs érvelés, nincs bizonyítás, nincs szerkesztés, csak „bundás indulatok, ok semmi...”¹³

Mind a tankönyv, mind az iskola olyan kommunikációs készséget alakítson ki a gyermekekben, amelyik magába foglalja, hogy képesek legyenek az „odahallgatásra”, az „odafigyelésre”, hogy meglegyen bennük a közéleti és bármilyen közösségi (családi, munkahelyi stb.) szereplésre való alkalmasság minden feltétele, a párbeszédre való készség, a képesség, hogy másban is felébbresszék a közjóra és a közszolgálatra való törekvést. Az odafigyelést követheti a körülményeket is figyelembe vevő józan döntés, majd a cselekvés. Mind a tankönyvek, mind az iskola mindig tartsa szem előtt a matematikus, természettudós és szemiotikus Ch. S. Peirce intéseit: a gyermekekre jellemző leginkább „az igazi, a mindennapi, a velünk született képesség a minket körülvevő dolgok ellenállhatatlan kontemplációjára, hogy megadjuk magunkat egy elgondolás figyelmet keltő, megoldást sürgető, kitarító követelésének. Benne van az önkorrekció és a növekedés életbevágó ereje. Az igény a tanulásra, az igazságnak mégoly tévedések útján való megtalálására. Az akarat a tanulásra. Az elégedetlenség a vélemények jelenlegi állapotával. Ezért döntő, hogy... [az iskola] a tanulás helye-e vagy a

11 Személyes tapasztalatom volt.

12 Prof. dr. Bollobás Enikő szóbeli tájékoztatása nyomán.

13 Bármily csodálatos is nyelvünk a maga bőbeszédűségében, amely valójában csupa-csupa retorika, mint az egykori magyar huszárok káromkodása-szitkozódása: se vége, se hossza.

tanítása. A két attitűd kiengesztelhetetlen egymással. A tanulás lázának kell felemésztenie azt, aki másokat is meg akar fertőzni a betegséggel. Aki azt hiszi magáról, hogy mindent tud, az nem képes rávenni másokat a tanulásra. A tudás bővülésének, a tudomány fejlődésének akadályja, ha ragaszkodunk egy igazság vagy törvény végleges és tökéletes megformulálásához, ha úgy véljük, hogy a dolgok megszokott volta nem változtatható meg, ha föllép a szokatlan jelenség abszolút elutasítása. Ahhoz, hogy filozófus vagy tudós légy, olyannak kell lenned, mint a kisgyermek, a gyermeki látásnak teljes őszinteségével és nyíltságával, a gyermek szellemi alkatának teljes fogékonyságával” (Peirce, 1992: 170–171).¹⁴ Az egyre gyorsuló tudományos és technikai haladás megköveteli a tanulóban annak tudatosítását, hogy egyrészt szüksége van rendszeres iskolázásra, másrészt nagy valószínűséggel jórészt nem azt hasznosítja majd, amit tanult, sőt egészen más lehet a munkája, mint amire fölkészült tanulmányaival, diplomájával.

„Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a továbbfejlődés minden fajtájához: akár törzsfelődési, akár kulturális fejlődés is az, a már elért eredmények megtartása majdhogynem fontosabb, mint új eredmények elérése” (Lorenz, 1970). Más megfogalmazásban „vezeredes igazságokat kell eladnunk az időközben devalvált kifejezések elkerülésével!”¹⁵ A hagyományban szintézis és szinergia lép föl a múltra emlékezés és a kortárs tapasztalat között, amelyek így együtt a jelenben a jövőre készítenek föl. A hagyomány nem pusztán emlék, hanem jelenlét és tapasztalat. Nem pusztán megőrző, hanem alkotó. Nem zártság, hanem nyitottság. Forrás és előresodró patak. Megújulás és növekedés. Nem holt közet, hanem eleven valóság.¹⁶

Az így felfogott hagyomány szerint és a Peirce szerint felfogott tanuláshoz a tankönyvek és az iskola azt a hagyományrendet alakítsa ki, amelyik majd a kellő ismeretet, a kívánatos élményt, a megcélzott értékorientált magatartást, az ezt továbbadó kommunikációs és szervező készséget és a később is fenntartható szokásrendet biztosítja. Ennek kialakítása, mint már utaltam rá, több tényező együttes figyelembevételével lehetséges, és a hangsúlyozás miatt ismétlem:

1. Életkori sajátosság. Minden élményt, minden ismeretanyagot, minden szokást ehhez kell illeszteni. Ez azt is jelenti, hogy bizonyos élmény, bizonyos ismeretanyag, bizonyos szokás (például ünneplés) magától értetődően ciklikusan ismétlődik, de az életkortól függően más-más feldolgozásban.
2. A hagyományrendet a legegyszerűbb és a leghatékonyabb az évszakokhoz, a naptári évhez kötni.
3. A naptári év az európai kultúrában keresztény alapú. Miért kell ezt letagadni helyett, hogy az olasz ateista filozófussal tartanánk, aki szerint vissza kell helyezni a feszületet az iskolai tantermekbe mondván, „nem hiszek benne, de ez az én kultúráim, és csak ebben a kultúrában lehetek ateista”. Az iszlám kultúrában ezt nem tehetné meg élete veszélyeztetése nélkül. A demokrácia és a jogállam fogalma, a plurális társadalom fogalma csak a keresztény hátterű európai kultúrában fejlődött ki, az iszlámtól, a hinduizmustól, a kínai kultúrától idegen. Természetes és nyilvánvaló, hogy ez a hagyományrend eltérő lesz a hindu vagy a kínai vagy egyéb kisebb és nagyobb kultúrákban.

14 Vö. „Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába.” Mt 18, 3; 19, 14; Mk 10, 15; Lk 18, 17.

15 Csébfalvi Károly matematikus – szóbeli értesülés.

16 M. Blondel és Y. Congar nyomán Török Csabától szóbeli tájékoztatás; vö. még fentebb a másodlagos információkkal és alább az Eötvös József-idézzel.

4. A hagyományrend – ismét csak az életkornak megfelelően – magába foglal etikai és világlátási ismereteket, az ezekhez csatlakozó néprajzi és történeti ismereteket, ezeken belül és ezekkel együtt tárgyi, mozgásos, zenei, lexikális ismereteket, közvetítő magatartási ismereteket és készséget, szervezési ismereteket és készségeket.
5. A hagyományrend kidolgozásában feltétlenül tekintettel lenni arra, hogyan és mikor lehet nemcsak a gyermekeket, hanem a szülőket (illetőleg a főiskolai-egyetemi hallgatókat) a megvalósításba-megélésbe bevonni.

Az általános irányelvek (részben újra ismétlem magam): a fiatalok erkölcsi és értelmi képességeinek harmonikus kialakítása, a felelősségtudatra való nevelés, az alkalmassá tétel a közéleti szereplésre, a képesség a különféle közösségek életébe való bekapcsolódásra, a megnyílás a másokkal való párbeszédre, a közjó előmozdítására való készség kialakítása, a társadalom javára való cselekvés vágyának felébresztése és az ehhez való képességek megszerzése, a képesség az erkölcsi értékek lelkiismereti megbecsülésére és ezeknek az értékeknek a személyes állásfoglalással történő elsajátítására, rávezetés az igazsággal és az igazságossággal történő életvezetésre, a kisebbek, a betegek, a hátrányos helyzetűek segítése, amellyel reménységről, illetve felnőtté válásról tesznek tanúságot. Ugyancsak tudatosítanunk kell, hogy naponta szembesülünk munkánkban azzal a kísértéssel is, hogy egymást kizáró lehetőségként kezeljük az ismeretet és az élményt, a hagyományt és a megújulást, az emberit és az egyes embereket. A találkozás, a párbeszéd, a közösségépítés és a személyiséggé válás kultúráját alakítsa az iskola. „Az egyházak még nem jöttek rá, hogy mi a szerelem, pedig épp elég szöveg áll rendelkezésükre, szembesíthetnék őket egymással: pompás szövegek – s ami megmaradt, az torz jogási fortély, olyasminek a szabályozására, mint a szerelem és a házasság” (Böll, 1984: 10-14). Így járt a tudástársadalom is. Ami megmarad tudásmédiában, iskolában, az torz töredék, meddő tudományoskodás, az interneten és általában a médiában adatok egymás mellé vagy egymásra hányva. Divatos megfogalmazással: az UNESCO prioritásai sincsenek sehol.¹⁷ A prioritások megvalósítása, úgy vélem, elsődlegesen abban áll, hogy a gyermekek biztos tudású és határozott egyéniségű állampolgárokká nevelődjenek, akiknek igazságtudata, önálló véleménye megingathatatlan, ugyanakkor rendelkeznek azzal az erővel is, amely megtörhetetlenné teszi szellemi ellenálló képességüket, állandó éberség van bennük, amiknek következtében nem tudják majd őket becsapni felnőtt életükben, és meglesz a kellő kudarctűrő képességük is a boldoguláshoz. Ennek érdekében a gyermekeket, a fiatalokat tanulmányaik során az új ismeretek jó határfokú befogadására nyitottá, ismereteik embert formáló kisugárzására képessé, és a közösség példamutató segítésére alkalmassá tegye az iskola. A feltétlenül szükséges ismeretek átadásán túl törekedni kell arra is, hogy az oktatás-nevelés hozzájuttassa a tanulókat olyan fizikai és erkölcsi tartáshoz és műveltséghez, amellyel majd folyamatosan jobbítani tudják saját életük minőségét, példájukkal környezetüket, munkájuk szabadságát pedig kellő fedezet birtokában a lehető legjobban kiaknázhassák, és hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, etnikai, szociális, vallási és politikai feszültségek, környezet- és információszennyezés közepette is kiteljesedjen személyiségük. Olyan szabad emberré váljanak, akik elé a legfőbb korlátot, a legsúlyosabb kötelezettségeket éppen a szabadsággal járó felelősség

¹⁷ A 2012–2013-as évre szóló prioritások: az egyenlőség, a befogadás és a minőség felkarolása az oktatásban és az élethosszig tartó tanulásban, mégpedig a fenntartható fejlődésre, a békekultúrára és az erőszakmentességre nevelés keretében; a globális vezető szerep erősítése az oktatásban (UNESCO, 2013).

állítja. A szabadság kellő bátorsággal és türelemmel való szembenézés a tényekkel. A beszűkült egyfélétség *gyenge és erőtlen*, mert önző és önhitt, a sokféleség egysége viszont *gazdagít, felemel és elrettenít* a gyökértelet a *pökhendiségtől* (István király Intelmei nyomán). Hol tudatosítja az iskola, a tankönyvek, hogy semmi, ami emberi, nem létezik ellentétek nélkül, és ugyanakkor egységre való törekvés nélkül? Ezért a nevelés *technéje* (*arsa, művészet/mestersége*) szerint az emberi életből sem lehet kiiktatni sem az ellentéteket, sem a harmóniára való törekvést a társadalom és a személyiség veszélyeztetése nélkül. A nevelés sajátos jellemzője tehát: az egység, a különbözőség közösségérdekű (!) tisztelete; a demokrácia-eszmény mint a különbözőségek csorbítatlan fenntartásával való harmóniára törekvés; a hagyomány tisztelete és az újra való nyitottság – hiszen járni-kelni-élni csak úgy lehet, „ha míg egyik lábunkkal előre lépünk, a másikat helyén hagyjuk” (Eötvös József). Az oktatásban-nevelésben előre nézünk, de amint a közlekedési szabályok a gépjárművezetőnek előírják, a visszapillantó tükör is rendelkezésünkre áll; ember- és természetszeretetünk pedig nem esztelen átalakításokban, sem vadon-parlagon hagyásban, hanem az élők okos egymás-kísérésében kíván megnyilvánulni.

Inter- és multikulturalizmus is kizárólag az eszerint meghatározott demokrácia és ökológikus gondolkodás mintájára lehet működőképes egyáltalán. Analógiával megvilágítva interkulturális volt nálunk valaha még a babtermelés is. A kukorica közé vetették, fölfutott a kukoricára, alatta pedig virított a tök, gazdaságossá téve a termelést anélkül, hogy egymást veszélyeztették volna a növények, nem is szólva ebben a művelt vadonban megbúvó vadnyulakról, fácánokról, borzokról. A közvetlenül és általánosan tapasztalt eredmény lett a társadalomnak az olcsó bab. Csak utólag tudjuk, hogy a bab gyökere megkötötte a nitrogént, és ezzel mintegy műtrágyázta a kukoricát. Ilyesfajta interkulturalitás jellemezte évszázadokon át a magyar kultúrát és benne Pécsét, ennek az interkulturalitásnak talán utolsó aranyágacskáját. A mából visszatekintve Pécs városa egy kis minta Európai Uniónak, eszményi inter- és multikulturális paradigmának tűnik. „Pécs egyszerre volt püspöki város a székesegyházzal és az alatta meghúzódó Káptalan-sorral, egyetemi város a Szent Mór kollégiummal és felsőoktatási intézményeivel, diákváros változatos középiskolai kínálattal, messziről bejáró, sokféle nemzetiségű diákkal, akik otthonról sok színt, szép nyelvet hordtak be a városba. Pécs egyszerre volt mezőgazdasági központ, bányaváros, gyár- város és jelentős kulturális központ, színházzal, zenekarokkal stb. A Ferenciek utcájában bosnyák, a Király utcában olasz fagyfalatot, Izsáktól festéket, Kohn Katicától rövidárut, és minden boltban az árun kívül információt is vásárolhattunk. Pécs arculatának hű tükre a piactér, mondhatnánk Forum sopianum volt. Már önmagában az sokat mond, hogy a piactér sarkából látszott Gázi Kászim pasa dzsámija, egyik oldalról a zsinagóga arányos épülete, másik oldalról Kossuth Lajos szobra zárta le, az egészet pedig Majláth püspökről nevezték el. Ha a *tüke* vásárolni jött ide – mert így hívták azokat a pécsi polgárokat, akiknek már a nagyapja is Pécsen született –, és egy kicsit is adott magára, az árusokat azok nyelvén szólította. Így azután kisgyerekként nagyon élveztem, hogy a rácok, sokacok, bunyevácok, beások és svábok hányféle módon is értetik meg magukat egymással, de ha magyarra fordult a szó, akkor is izesen beszéltek a magyart mint – ki tudja milyen – ősi, ázsiai és kelet-európai *lingua francát*. Édesanyám például – legnagyobb csodálatomra – a svábokkal nem az otthon nálunk olyan szigorúan vett *hochdeutschul*, hanem az általam alig értett hímesházi svábul alkudott. Pécs sok más várossal ellentétben mint a szivacs, úgy szívta magába az idegeneket: egy cipster bányásznak sose kellett éreznie, hogy őt jöttmentnek nézik. A francia születésű nyelvtanárnő, az olasz csellista, az Alföldről származó tót mé-

zeskalácsos büszke pécsiként élhette le életét. Aki nem hiszi, tegyen sétát a pécsi temetőben.”¹⁸ Ezért bár „kétségtelen, hogy a különböző nyelveken beszélő népek érintkezése rengeteg vizályt és háborút okozott”, az egykori Pécs igazolja, hogy „mégsem lenne helyes a nyelvek, népek és kultúrák sokféleségét értéktelennek tekinteni”.¹⁹ Ennek szellemében mind a fentebb meghatározott, pécsi példával igazolt működőképes demokrácia és multikulturalizmus nincs senki és semmi ellen, hanem valakiért, valakikért van. A különbözőségek csorbítatlan fenntartásával való harmóniára törekvés és az okos egymás-kísérés tehát kizárja mind a divatos és állandóan emlegett asszimilációt, mind pedig az integrációt. A pécsi példában mindenki az maradt, ami, mint a kukorica és a bab és a tök, de a többieknek nyújtotta, amit ők nélkülöztek vagy kevésbé tudtak, ő maga pedig a legjobban tudta (az olasz fagyaltot és zenét stb.). Ezt az interkulturalizmust egy szóval koegzisztenciának nevezhetjük.

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” (Tamási Áron). A tét az, hogy a globalizáció, az interkulturalizmus, a digitalizáció, az infotechnológia és az internet az otthonlét új távlatát lesz-e. Vagy pedig az otthonlét lerombolása és tömeges digitális demencia. A veszély azért nagy, mert a társadalmi folyamatok olyanok, mint a betegség vagy az öregség vagy a neutronok elszabadulása az atombombában. Exponenciálisan gyorsulnak. Mire észre vesszük, már késő. Hol szándékos, hol botladozó fogalomzavar bugyboréka az európai és a magyar társadalom élénk terület látványa, amelyből teljességgel hiányzik a szó eredeti (görög) jelentésében vett „kritiké”, azaz a megkülönböztetés, szétválasztás készsége és képessége. Hasonlóan hiányzik a gyorsuló változásokban sem nélkülözhető stratégia fogalma, vagyis a hosszú távú, nagy ívű tervezése, célkitűzése és alkalmazása annak, ami rendelkezésünkre áll.²⁰

Mivel a tananyag 5-10 évenként feleződik, mármint elavul, néha még hamarabb, minden tantárgyban, minden tantárgyi résztermében, minden évfolyamon szükséges tanítani és kifejleszteni a tanulóknak az el nem avuló ismereteket, készségeket, képességeket, mint amilyen a konfliktus- és válságkezelés, a problémamegoldás, a belátás (insight), az együttműködés a *bonum commune* érdekében, a közösségorientált profitszerzés, a józan és körültekintő kockázatvállalás és meg nem alkuvás bátorsága (ennek ellentéte volt a devizahitel-örület), a személy méltósága és az egyén közösségerdekű tisztelete, a kudarcátírás-megbirkózás, a helyzetértelmezés, az önkorrekción, a kritikai gondolkodás (azaz megkülönböztető logikai képesség, a nézőpontok szétválasztása és szembeállítás), a be nem csaphatóság, a nyelvi kifejezőképesség, illetve kommunikációs képesség, az öt érzékszerven alapuló művészeti tevékenységek egyenrangú fejlesztése, a szolidaritás, a szubszidiaritás, az eszmék, kultúrák, vallások koegzisztenciája, a hagyományok tisztelete és az újra való nyitottság, az odahajlás a másik ember felé, a felelősséggel és természetjoggal harmóniában lévő szabadság, az információs és fogyasztói aszkézis, az esztétikai szép, a tudományos igazság és az erkölcsi jó. További elengedhetetlen szükséglet a felvértezés a propaganda, a médiafikciók és az utópista fikciók, a túlzott leegyszerűsítés (redukció) ellen, a teljes vagy részbeni elhallgatás (non-casting, narrow-casting) ellen, a valóságrészletek és valódi okok eltarthatása ellen, a téves következtetések ellen, de ugyanakkor elengedhetetlen a demokrácia, illetve a szabadság korlátozásának újfajta kialakítására való nevelés is az infotechnológiában, (azaz mit jelent a szabadság biztonsága és a biztonság szabadsága az elektronikus globalizációban). Mind-

18 Csébfalvi Károly – szóbeli tájékoztatás.

19 Prof. dr. Nemeshegyi Péter – szóbeli tájékoztatás.

20 Kivéve Irina Bokova UNESCO főigazgató felhívását az anyanyelvi kultúra fontosságát illetően.

ezt a már említett szemlélettel: az életkorhoz igazítva, az adott kultúrához igazítva és hatékonyan előadható ismeretként. Az oktatáshoz-neveléshez, kerettantervhez és a tankönyvíráshoz fel kell mérni, fel kell sorolni, adott esetben mindig gondosan és körültekintően elő kell készíteni, hogy milyen napi lehetőségei vannak a hagyományrendszer megismertetésének, megélésének (tantárgyi keret, órakeret, órarend, személyes beszélgetés, különféle fajtájú közös rendezvények stb.), a felsorolt lehetőségekből mikor, mennyi és milyen az az életkortól függően („hogyan”) közölt ismeret, mikor, mennyi és milyen az a tevékenység, amely kimondottan személyiségépítő, és amely a személyiség minden összetevőjének szerves alakítása. Mikor, mennyi és milyen az az élmény, amely kimondottan közösségépítő, mikor, mennyi és milyen az iskolával, a közösséggel és a egyéni életvitellel járó fegyelem (és nem kényszer), hogyan lehet ezt örömmé és szívesen vállalt cselekvéssé tenni, mikor, hol és hogyan kell összehangolni a nevelők munkáját (nyilván rájuk is vonatkozik az emberkép, vagyis az eredményesség feltétele, hogy különbözőök legyünk, de a különböző pszichológiai típusok együttműködjenek stb.), véges lehetőségeink és energiáink miatt mikor, melyik és milyen megoldás a hatékonyabb, és mikor mi ad az öröm mellett kiegyensúlyozottságot.

A SZEMLELETVÁLTÁS ÖSSZEFOGLALÁSA

A veszedelmesen naiv, utópista ideologikus óhajokat szigorú kritikának alávetve ősrégi alapvető kérdések újratervezése a tét: a lét értékes és jó. Minden embernek sérthetetlen és csodálatos méltósága van. Nem eszköz, hanem cél. Sérthetetlen emberi jogokkal rendelkezik, amelyeket az ENSZ-nek az *Egyetemes Emberi Jogokról* szóló nyilatkozata fejtett ki. Az ember azáltal lesz igazán emberré, hogy szeretettel megnyílik a másik felé, őt befogadja, és neki szolgál. A szeretet az emberi tökéletességnek és a világ átalakításának alapszabálya. Az ember számos testi-lelki képességgel rendelkezik, amelyeknek harmonikus kifejtésére hivatott. Tehát testét ápolnia és edzenie, emlékezetét gazdagítania, értelmét fejleszteni, akaratát erényekkel nemesítenie, érzelmi világát gazdagítania, szépérzékét mélyítenie kell. Az ember ösztönei, hajlamai és vágyai között vannak olyanok, amelyeket rendezni, kordában tartani vagy szublimálni kell (például az agressziót), hogy az ember tökéletesedjék, és a társadalom hasznára váljék. Vannak olyan abszolút értékek (igazság, szeretet), amelyekért az embernek áldozatra késznek kell lennie.²¹ Mindebben kulcsszerepe van az UNESCO ajánlásainak, az állam intézkedéseinek és a közszereplők példaadásának.

21 Prof. dr. Nemeshegyi Péter nyomán – szóbeli értesülés.

IRODALOMJEGYZÉK²²

- Bencze Lóránt és Szöveges Dávid (1971):** Én és te. In: Elréd Borián (szerk.): *Schola Servitii*. 2. kiadás (1990). Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Gimnázium, 100-109.
- Benkő Loránd (szerk.) (1967-1984):** *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Böll, Heinrich (1984):** *Frankfurti előadások*. Ford.: Bor Ambrus. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Keynes, John Maynard (2004):** *Arena des Herzens. Christ in der Gegenwart*, 56 (44), 364.
- Kodály Zoltán ([1939]2003):** *Magyarság a zenében*. Előszó: Szigethy Gábor. Gondolkodó Magyarok. Budapest: Neumann Kht. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/06000/06022/html/>.
- Lorenz, Konrad (1970):** Vorwort. In: Otto Koenig (szerk.): *Kultur und Verhaltensforschung*. München, Deutsche Taschenbuchverlag.
- Peirce, Charles S. (1992):** *Reasoning and the Logic of Things*. The Cambridge Conferences Lectures of 1898. Cambridge, Harvard University Press.
- Searle, John R. (2000):** *Elme, nyelv és társadalom: a való világ filozófiája*. Ford.: Kertész Balázs. Budapest, Vince Kiadó.
- UNESCO (2013):** Nevelésügyi program. Elérhető: <http://www.unesco.hu/nevelesugy/program/nevelesugyi-program?fodlerID=1179>.
- UNESCO (2015):** Living Heritage and Mother Languages. Elérhető: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00555>.
- Winterhoff, Michael (2010):** *Miért válnak zsarnokká a gyerekeink? Avagy: a gyermekkor elrablása*. Ford.: Draskóczy Piroska. Budapest, Dialóg Campus.
- Winterhoff, Michael (2012):** *Nem kötelező zsarnoknak lenni! Avagy: miért nem elég egyedül a nevelés - Kiutak, megoldások*. Ford.: Lipcseiné Takács Nóra. Budapest, Dialóg Campus.

22 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK JÖVŐJE, A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓK ÉS A FELSŐOKTATÁS

Simai Mihály

(az MTA rendes tagja, a Magyar ENSZ Társaság elnöke)

„We cannot solve our problems with the same thinking we used when we created them.”

(Albert Einstein)

A nemzetközi rendszerben a XX. század utolsó szakaszát és a XXI. század első évtizedeit egyrészt hatalmas változások történelmileg szinte példátlan jelentőségű egyidejűsége, másrészt e folyamatok közötti sokoldalú kölcsönhatások jellemzik.

A világot különböző forrásokból fakadó és könnyen válságokká mélyülő ökológiai, gazdasági és társadalmi problémák szövik át, amelyek kezelésével kapcsolatos igények minőségileg új feladatok elé állították a nemzetközi együttműködési rendszert, az állami intézményeket és a társadalmak különböző szervezeteit, a politikai pártoktól az egyházakig és természetesen a tudományos közösségeket is. Az útkeresés a bizonytalanabbá, nehezen áttekinthetővé és kiszámíthatatlanabbá vált világban minden korábbinál nagyobb mértékben növelte meg az igényt a változások okainak feltárására, következményeinek prognosztizálására és a képességek javítására annak érdekében, hogy a folyamatokat hatékonyabban és a társadalmak érdekében tudják befolyásolni. Új feladatok fogalmazódtak meg a társadalomtudományok valamennyi ága számára. Hagyományos feladataikon túlmenően döntő fontosságúvá vált minden szinten, az egyénektől a globális rendszerig, a kockázati tényezők, a válságok, a különböző konfliktusok okainak és lehetséges következményeinek megvilágítása, illetve ilyen helyzetek kibontakozásának megakadályozásához szükséges feltételek megfogalmazása, és vívmányaik alkalmazásával a szükséges változások végrehajtásának segítése. Ezek a feladatok különösen fontossá tették a társadalmi innovációkat elősegítő társadalomtudományi kutatásokat.

A társadalmi transzformációk kutatásának előmozdítása, a hidak építése a társadalomtudományok, a társadalmak és intézményeik között az UNESCO fontos feladatai közé tartozik. Ezt a folyamatot szolgálták az elmúlt évtizedekben a tudomány, valamint a felsőoktatás jövőjével foglalkozó világkonferenciák és természetesen a MOST (Management of Social Transformations – Társadalmi Átalakulások Kezelése) program. Az alkalmazott társadalomtudományok a különböző diszciplínák olyan területei, főként a közgazdaság-tudományban, a jogban és az államtudományban, a politikatudományban, a szociológiában, a lélektanban, amelyek az alap kutatások eredményeit igyekeznek hasznosítani különböző területeken. Az alkalmazás magában foglalja a pénzügyeket, menedzsmenttudományt, gazdasági-társadalmi elemzést, a marketing bizonyos területeit és a gazdasági tervezést is. Az alkalmazás egyes területei átfogó, rendszerszintű, globális vagy nemzeti keretek közötti társadalmi tevékenységekre, mások, szűkebb technikai összefüggésekre irányulnak (Goodwin, 1996).

1 „Nem oldhatjuk meg problémáinkat ugyanazzal a gondolkodásmóddal, mint amilyennel azokat létrehoztuk.”

A társadalomtudományok szerepével, fejlődésével kapcsolatban a jövőt illetően az egyik legérdekesebb kezdeményezés néhány évvel ezelőtt a Gulbenkian Bizottság (Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences) prognózisa volt, amelyik a nagy jelentőségű globális változásokkal összefüggésben fogalmazta meg a társadalomtudományok új feladatait és azokat a változásokat, amelyek az új feltételek között szükségesek és valószínűek elméleti hozzáállásokban, témáikban, és módszereikben.²

A XXI. században a tudomány és a gyakorlati élet szempontjából egyaránt fontosabbá vált olyan hidak építése, amelyeken a forgalom nem egyirányú. Makroszinten, hatékonyságra törekvő globális vagy állami intézményekben kormányzás nem mondhat le a tudomány eredményeiről, nem hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi-gazdasági folyamatok tudományos elemzésének következtetéseit, a társadalmi gazdasági diagnózisokat, prognózisokat, amelyekben a társadalomtudományok szerepe elengedhetetlenné vált. Sikerre törekvő politikai pártok, mozgalmak, civil szervezetek és az egyházak is egyre gyakrabban támaszkodnak a társadalomtudományokra, egyebek között az általuk vallott értékek tudományos vizsgálatában, érvényesíthetőségük realitásának meghatározásában. A társadalomtudományok eredményeinek hasznosíthatósága a gazdasági folyamatok mikroszintjén is igen fontossá vált pl. az érdek- és ösztönzési viszonyok terén vagy a menedzsmentben.

A hidak lényegesek a társadalomtudományok számára is. Az alkalmazott kutatások egyik alapvető feladata lett annak elősegítése, hogy az érintettek megértsék a változások lényegét, a transzformációk irányát és lehetséges következményeit. Ezzel segíthetik mindazok alkalmazkodó képességét is, akiknek erre szükségük van. A nagy transzformációk korában ugyanis az alkalmazkodás különösen lényeges feltétele a sikernek, s ennek elmaradása, vagy rossz iránya a kudarcok egyik leglényesebb oka lehet. Mennyire készültek fel a társadalomtudományok az új követelmények teljesítésére?

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK ÉS AZ ÚJ IGÉNYEK

Az UNESCO, az ENSZ Egyetem (United Nations University) és más nemzetközi szervezetek elemzése a társadalomtudományok helyzetéről és feladatairól azt hangsúlyozza, hogy az elmúlt évtizedekben jelentős fejlődés ment végbe a társadalomtudományok terén. Nöttek a társadalmak elvárásai is. Nem utópiákat rendel a társadalom, hanem reális, jövőorientált megoldásokat különösen olyan területeken, mint az élet minőségének javítása, a fejlődés fenntarthatósága, az egyének, a nemzetek és az emberiség biztonságának erősítése, az emberek és az intézmények jobb felkészítése a nagy változásokra.

Szilárd szabályokon alapuló, empirikus kutatásokra épült fejlődés bontakozott ki a társadalomtudományok számos fontos ágában, ami sokoldalúan hatott az elméletekre is. Az új követelmények között kiemelkedő helyet kaptak a valóság által is bizonyított elméletek, koncepciók is.

2 Áttekintve a társadalomtudományok globális helyzetét, egyes ágainak egymáshoz való viszonyát, valamint az élet-tudományokkal és természettudományokkal való kapcsolatait, a bizottság jelentése felvázolta a társadalomtudományok fő feladatait a következő évtizedekben. Ezek között kiemelte a hagyományos és az általa archaikusnak tekintett tudományterületi beosztás átalakításának szükségességét, az interdiszciplinaritás és a transzdiszciplinaritás fontosságát (Wallerstein, 1996).

A specializálódás és a szintetizálás egyidejű terjedése is jelezte annak felismerését, hogy a társadalmi folyamatok bonyolultabbá válása és kölcsönhatásaik erősödése radikálisan új megközelítéseket követel. A fejlődés szükségleteinek és a tudományos felismerések alakulásának megfelelően a társadalomtudományok jelentős mértékben differenciálódtak, új területekkel bővültek. A globalizáció folyamatai terén különösen jelentős következményekkel jártak. Ugyancsak jelentős és sajátos változást képvisel a lélektan különböző ágainak kialakulása nyomán a pszichológia társadalmi jelentőségének bővülése és hozzájárulása az emberek társadalmi viselkedésének, magatartásának tudományos elemzéséhez. A lélektani megközelítések bevonultak az antropológiába, a közgazdaság-tudományba, a szociológiába és a politikatudományba is.

Mélyreható változásokhoz vezetett a társadalomtudományok viszonylagos helyzetében a Föld biológiai létfenntartó képességét veszélyeztető emberi tevékenységek, az ember és az élet más formái, illetve az életet fenntartó tényezők közötti szoros kölcsönhatások felismerése. Ez a felismerés döntő változásokat eredményezett a társadalomtudományok és a természettudományok viszonyában is.

A társadalomtudományok minden területén megnőtt a mérhetőség, a kvantifikálás fontossága, ami jelentős fejlődéshez vezetett a kutatás módszereiben, a társadalomtudományok viszonyában a tényekhez, az adatokhoz. Ennek nyomán is új diszciplínák bontakoztak ki. Minőségi változásokat eredményezett az információs forradalom is. Hatalmas, világméretű hálózatok jöttek létre. Hatékony működésük megköveteli a köztük lévő kölcsönhatások érvényesülését. Döntő mértékben javult az adatok biztosításának, tárolásának és kezelésének technikája, és minőségi változások történtek az összehasonlíthatóság tudományosságában is.

Számottevően bővült a társadalomtudományi kutatások bázisa. Soha nem volt ennyi, a társadalmi-gazdasági folyamatok elemzőinek, kritikusainak vagy apológétáinak deklarálható személy a világon. Az UNESCO 2010-es jelentése 200 000 főlé becsülte azok számát, akik összességében valamilyen formában és szinten a társadalomtudományok művelői közé sorolhatók. Soha nem volt ilyen mértékű a társadalomtudományok művelőinek befolyása az egyénekre, a társadalmakra és a társadalom intézményeire, mint manapság. Részvételük messze túlmegy a tudomány hagyományos intézményein, az egyetemeken vagy a kutatóintézeteken. Sok társadalomtudós vesz részt vezető szinten társadalmi mozgalmakban, politikai pártokban, a kormányzatban, az államapparátusban és a vállalatok irányításában: a média révén soha nem volt a társadalomtudományoknak ilyen jelentős befolyása a közvéleményre. Mindebből következik az is, hogy felkészültségük, a különböző filozófiai, szociológiai, közgazdaság-tudományi iskolák viszonya a társadalmak realitáshoz, elemzéseik, diagnózisai, modelljeik és ajánlásaik, a társadalmi konstrukciókban játszott szerepük helyessége éppúgy, mint tévedéseik hatása a múltbelinél sokkal jelentősebb. Rendkívül hasznosak lehetnek ezek a társadalmak számára, de súlyos károkat is okozhatnak. A társadalomtudományok művelőit képző intézmények felelőssége is jóval nagyobb a társadalmak életében, mint a természettudósoké.

Nem szabad természetesen figyelmen kívül hagyni azt, hogy a társadalomtudományok a XXI. században is különböző iskolákat, irányzatokat képviselnek. Analitikus és normatív megközelítésük alapján különböznek aszerint is, hogy a társadalmak vagy a gazdaság makro-, mezo- vagy mikrofolyamataival foglalkoznak. Az interdiszciplináris rendszerelméletre épült irányzatok, az institucionalisták, a konstruktivisták, dekonstruktivisták, a posztmodernek, az egyházak társadalmi tanításaira építő irányzatok, a neomarxisták feladataik meghatározásában, módszereikben, és természetesen következtetéseikben is eltérhetnek egymástól. Az alkalmazás

szemszögéből figyelemreméltó az eklektikusok általános térnyerése, különösen az alkalmazott társadalomtudományok terén. Igyekeznek a különböző elméleti megközelítéseket integrálni, fontos és racionálisnak tartott megközelítéseire építeni.

Aligha vitatható, hogy a fejlődés kívánatos útjaival, a válságok humanista megoldásának módzataival, az általános emberi erkölcsi normákból és az emberiség fennmaradásának és fejlődésének érdekeiből kiinduló megoldásokkal kapcsolatos kutatások növekvő jelentőségűek lesznek a társadalomtudományok feladatai között hazánkban is. A társadalomtudományok szerepe és a társadalmi innovációk jelentősége elkerülhetetlenül növekedni fog. Különösen jelentős szerepe lesz a jövőben a pedagógiának minden szinten. Növekvő jelentőségűvé vált a multidiszciplináris és transzdiszciplináris megközelítés is, hiszen komplex gazdasági, társadalmi, politikai folyamatokra és jelenségekre aligha lehetséges elszigetelt közgazdasági, szociológiai, politológiai vagy jogi magyarázat. Minden korábbinál fontosabb követelményként fogalmazódik meg az egyes tudományterületek szorosabb, szervezesebb összekapcsolása, egymásra épülése, vagyis a rendszerszemlélet erősítése.

A társadalomtudományok feladatai között a XXI. században döntő fontosságúvá vált olyan társadalmi innovációk elősegítése, amelyek segíthetik az intézmények és az egyének felkészítését a változásokra és az alkalmazkodást az új feltételekhez. Tanulmányomban azért választottam e témakört, mert hazánkban is elengedhetetlen feltételt jelentenek a jelen problémáinak kezelésében és a felkészülésben a jövőre. Milyen szerepet játszanak a társadalomtudományok, illetve a társadalomtudósok a társadalmi innovációkban? Az egyértelmű, hogy az innovációval összefüggő kutatások, beleértve a társadalomtudományokat is, mindeddig sokkal nagyobb figyelmet fordítottak a technikai újításokra, mint a társadalmiakra.

Általánosságban megfogalmazható, hogy a társadalomtudományok egyik alapvető feladata a helyes diagnózis az innovációk hátterével kapcsolatban, valamint a társadalmi újítások jellegének, bevezethetősége feltételeinek, szerepe értékelésének és lehetséges következményeinek megvilágítása a társadalmi-gazdasági gyakorlatban és struktúrákban. A társadalmi prognózisoknak a téren különösen fontos szerepe lehet.

Egyértelműen fontos a társadalomtudományok kritikai szerepe az újítások értékelésében, társadalmi hátterük, az érdek- és értékviszonyokkal való kapcsolataik és lehetséges kedvezőtlen következményeik feltárásában. Különösen fontos ez olyan területeken, ahol az innovációk szűk érdekcsoportokhoz kötődnek, és kimenetelük következményei károsak is lehetnek. Példaként idézem Joe Stiglitz Nobel-díjas közgazdászt, aki sokoldalúan elemezte a XX. század utolsó harmadának pénzügyi innovációit, és következtetéseit tömören így foglalta össze: „A célszerű innovációk egyértelműen segítenek a pénzügyi szektort alapvető feladatainak teljesítésében. Ha a pénzügyi szektor ezeket a funkciókat jobban és olcsóbban látná el, valószínűleg hozzájárulna a gazdaság fejlődéséhez, jólétének növekedéséhez. A legtöbb újítás, amelyet kialakítottak, nem ilyen” (Stiglitz, 2010).

A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓK

Sajátos területet képviselnek a társadalomtudományok feladatai között az innovációk bevezetéséhez, alkalmazásához szükséges társadalompolitikai környezet kiválasztásával vagy kialakításával kapcsolatos kutatások (például a gazdasági, ökológiai vagy társadalom-jóléti racionalitás). Ugyancsak igen fontos feladat általában a technikai újítóképesség társadalmi feltételeinek elemzése, és a konkrét technikai újítások társadalmi összefüggéseinek kutatása is.

Lényeges a társadalomtudományok hozzájárulása az átfogóbb és nagyobb távlatú, esetleg globális jellegű változások elemzéséhez és az alkalmazkodáshoz szükséges újítások megfogalmazásához: például az ökológiai rendszer vagy a globális intézményrendszer terén. Ezek közé sorolható a fenntartható fejlődés fogalmának és feltételrendszerének kialakítása. A globális jellegű innovációk esetében különösen fontos, hogy reális és racionális alternatívákat dolgozzanak ki, amelyek választ jelentenek a nagy transzformációk kihívásaira is. Egyes igen fontos társadalmi innovációk nemzetközi hálózatokban folytatott közös kutatások eredményei. Ilyen pl. a fenntartható fejlődés koncepciójának kialakítása, és a gyakorlati feladatok meghatározása. Ennek globális elterjedése természetesen a nemzetközi politikai, társadalmi és gazdasági környezettől függ.

A társadalomtudományok évtizedek óta foglalkoznak a társadalmi innovációkkal mint a változások alapvető, a történelmi, földrajzi és a politikai feltételektől függő eszközeivel. Magyarországon is sok kiváló kutató munkásságában szerepeltek a társadalmi innovációk témái, különösen a vállalati menedzsmenttel összefüggésben. Tulajdonképpen, széles értelmezésben minden innováció társadalmi, hiszen a műszaki innovációk alkotói is társadalomba ágyazva tevékenykednek. A technikai innovációk is egyidejűleg jelentenek folyamatot, amelyek az újat eredményezik, és jelenthetik az eredményt, a terméket, valamint ennek különböző összefüggéseit és következményeit.

A szűken értelmezett társadalmi innovációk értelemszerűen a társadalom folyamataira, viszonyaira, szervezetére és intézményeire vonatkoznak. Nyilvánvaló, hogy ennek keretei rendkívül sokrétűek, komplexek és szerteágazók lehetnek. A társadalmi innovációk erősíthetik, alátámaszthatják és gyorsíthatják a változásokat, de hatásuk ezzel ellentétes is lehet.

Sok definíciót ajánlottak társadalomtudósok a társadalmi innovációkról. Az elsőt valószínűleg az innováció fogalom és kutatások atyjának tekintett Schumpeter 1912-ben megjelent *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung (A gazdasági fejlődés elmélete)* c. munkájában fogalmazta meg. Schumpeter az alkotó rombolásban döntő szerepet játszó innovációkat új kombinációként határozta meg, és megkülönböztette a gyártmányra vonatkozó, valamint a folyamatokra és szervezetekre vonatkozó innovációkat. Kiemelte a társadalmi innovációk szükségességét, amelyek a kultúrában, a politikában és a társadalom életmódjában végbemennek annak érdekében, hogy biztosítsák a technikai innovációk hatékonyságát. Több más meghatározás is megfogalmazódott, néhányat itt is említék (Mulgan, 2011):

- Olyan innovációk, amelyek céljaikban és eszközeikben egyaránt társadalmiak.
- Új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek), amelyek felismert társadalmi szükségleteket elégítenek ki, hatékonyabban, mint a meglévő alternatívák, és új társadalmi kapcsolatok, tökélet vagy együttműködést hoznak létre, amelyek hasznosak a társadalom számára és javítják annak működőképességét.
- Elméletek vagy ötletek, termékek vagy szolgáltatások célokról és eszközökről, amelyek kifejezhetők értékekben és képességekben a társadalmak működőképességének javítása révén.

A fenti definíciók a társadalmi szükségleteket és a hasznosságot, a javítás szándékát vették alapul. A társadalmi innovációk természetesen különböző területekre vonatkozhatnak. Különösen fontosnak és sokrétűnek bizonyult ezek között a gazdaság és az állami intézményrendszer. Vitatott, hogy a társadalmi és gazdasági reformok és az innovációk mennyire azonos fogalmak. A reformokat általában az adott társadalmakban vagy valamilyen alrendszerben végrehajtott jelentős és progresszív átalakításnak tekinthetjük, amelyek a jobb, hatékonyabb működést, végső soron az

életviszonyok javítását szolgálják. Az innovációk lehetnek a reformok eszközei, de lehetnek ezek-től teljesen függetlenek is. Szolgálhatnak adott társadalmak keretében retrográd célokat is. Lényeges kérdés ezért is, hogy társadalmi innovációknak tekinthetők az olyan változások, amelyek a társadalom szempontjából nem jelentenek alkotó, hanem sokkal inkább a pusztító rombolást. Ilyenek lehetnek például azok, amelyek a hatalom újraelosztásához, a társadalmi egyenlőtlenségek növeléséhez teremtenek új, hatékony eszközöket és bizonyos csoportok érdekeit szolgálják.

A társadalmi szerkezetük, politikai rendszerük és fejlettségi szintjük tekintetében különböző, de növekvő kölcsönös függőségben fejlődő államok között egyik igen érdekes és izgalmas téma a társadalmi újítások nemzetközi elterjedése, diffúziója is.³ Közismert, hogy a társadalmi rendszerekben és az államok között különböző kommunikációs csatornák működnek. Ezek közvetítő szerepe az innovációk terjedésében különböző feltételektől függ: érdekviszonyoktól, ösztönzőktől, külső kényszertől vagy racionális felismerésektől. Az Európai Unió például megköveteli a csatlakozó államoktól a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok, az alapvető szabadságjogok és a jogrendszer érvényesítését és respektusát, valamint az alkalmazkodást az EU adminisztratív rendszeréhez. Mindez lényeges társadalmi innovációkat követel a tagjelöltektől a tagság feltételeként. Ugyanakkor az unió saját jogrendszerét is állandóan újítani kell a bővülés nyomán.

A diffúzió esetén is fontos figyelemztetés Konfuciusz bölcs mondása: „Aki másoktól tanul, de nem gondolkodik, elveszett, aki gondolkodik, de nem tanul másoktól, nagy veszélyben van”. A társadalmi innovációk forrásai és elterjedésük nagymértékben függ attól is, hogy a tevékenységek melyik területén bontakoznak ki. Közismert, hogy a műszaki újítások forrásai sem szűkíthetők egy területre, például a tudomány hozzájárulására, a társadalmi újításoknak még több forrása ismert. Mikroszinten ezek közül a következők különösen lényegesek lehetnek: gazdasági-pénzügyi újítások tekintetében a piac szereplői, a bankrendszer vagy a vállalati menedzsment; a politikai újítások között a politikai pártok, társadalmi szervezetek. A társadalmi innovációk forrásai között jelentős szerepet játszanak a kormányhivatalok és a nemzetközi kormányközi szervezetek is. Az ezekben folyó kutató és elemző munka ritkán képvisel azonban eredetiséget és kreativitást. A javasolt és bevezetett innovációk gyakran közvetlenül a domináló érdekviszonyokra épülnek és az e mögött álló csoportok céljait fejezik ki, vagy közvetlenül szolgálják. A kulturális élet újításai között fontos lehet az oktatási rendszer, a művészetek egyéni és intézményi művelői és terjesztői. Mindezekben természetesen fontos szerepe van a társadalomtudományoknak is.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK ÉS A FELSŐOKTATÁS

A társadalomtudományok konkrét, új feladatai között a XXI. század jelenlegi szakaszában az egyik különösen lényeges és bonyolult kihívás a tudásalapú társadalom kibontakozása. Ez az átalakulás minőségileg új kérdések egész sorát állítja a társadalmak és a társadalomtudományok elé. Közöttük természetesen lényeges a fogalom, valamint a folyamat értelmezése, annak megakadályozása, hogy a felületes és kritikátlan megközelítések, a tudásalapú fejlődés kibontakoztatásának feladatai megrekedjenek a politikai jelszavak lomtarában. Annak megvilágítása is fontos, hogy e téren hol tartanak

³ A társadalmi innovációk egyik fontos szaktekintélye, Everett Rogers, az innovációk terjedésének folyamatát döntően az adott társadalmakra jellemző, a kommunikációs csatornák jellegétől és hatékonyságától teszi függővé. Döntő fontosságúnak tartja az időtényezőt és a társadalmi rendszer jellegét (Rogers, 1971).

az egyes államok, melyek a szükséges társadalmi innovációk, milyen feladatokat hárít a folyamat a nemzetközi rendszerre, az államokra, sőt az egyénekre is? Számolni kell például azzal, hogy az egyének életében is megkezdődött egy új interaktív „infoszféra” kialakulása, amelyik jelentős mértékben kiterjesztette információszerző, -tároló és kommunikációs lehetőségeiket. Radikálisan megnövelte az oktatási rendszerrel kapcsolatos követelményeket. Átértékelődik a funkcionális írástudás követelményrendszere és az időtényező is. Az új feltételekhez való alkalmazkodás nemcsak állandó tanulást és művelési változásokat követel az egyénektől, hanem új magatartási normákat is. Sajátos új feladatok fogalmazódnak meg az internetkultúra terjedésével kapcsolatban, amely a tudásalapú társadalom kibontakozásának egyik fontos eszköze. Az internetkultúra kibontakozásának korában, ebben a feladatrendszerben, hazánkban sem ismerte fel a hivatalos tudománypolitika a társadalomtudományok különösen fontos és sokoldalú szerepét. Az internet kultúra terjedésének előmozdítása ugyanis nem csak hozzáférést és szakismeretet követel. Természetesen tisztában kell lenni például azzal a veszéllyel, hogy miközben a lakosság egy része bekapcsolódik a gyors és globális mobilitást lehetővé tévő globális cyber-társadalomba, egy másik része pedig, amelyik nem rendelkezik a szükséges interaktív lehetőségekkel és képességekkel, gyorsan marginalizálódhat. Más jellegű és igen fontos feladat annak megakadályozása, hogy az internetkultúra félművelt, felületes, társadalmi és történelmi tapasztalatokkal nem rendelkező, könnyen manipulálható egyének tömegét eredményezze. A társadalomtudományoknak és az oktatási rendszernek, valamint a társadalmi innovációknak ebben különösen fontos szerepük lehet. Lényeges társadalmi újításokat követelnek olyan folyamatok is, mint például a „tele-munkahely”, a telemarketing és az elektronikus kereskedelem terjedése.

A tudásalapú gazdaságba és társadalomba való átmenet szempontjából meghatározó fontosságú az oktatási rendszer és különösen a felsőoktatás. A társadalmi innovációk szempontjából a felsőoktatás kettős szerepet játszik. Egyrészt igazodnia kell a tudásalapú társadalom kibontakozásával összefüggő követelményekhez, másrészt a társadalomtudományok fejlesztésének, társadalmi újítások tömegének és elterjesztésének döntő fontosságú forrása. A tudásalapú társadalom kibontakozása során a felsőoktatás globális méretekben és gyorsan bővült. A XXI. század első évtizedének végén a bolygón 203 országban, illetve önkormányzattal rendelkező területen közel 18 000 felsőoktatási intézmény működött. Globálisan a felsőoktatásban részt vevők aránya az adott korcsoportban a 2000-es 19%-ról 2009-re 28%-ra nőtt. Az UNESCO adatai szerint 2009-ben 151 millió volt a világon az egyetemi hallgatók száma, ami 2000-hez képest 53%-os növekedés. A tömegmértévé vált felsőoktatás növekvő mértékben tudta biztosítani a tudásra épülő fejlődéshez szükséges emberi erőforrásokat.

Figyelemreméltó a fejlődő országok gyors felzárkózása, ami tovább növeli a magasan képzett szakemberek kínálatát, akik ráadásul sokkal olcsóbbak is, mint a fejlett államokbeli kollégáik. Ázsia e tekintetben különösen vonzó térséggé fejlődött. Kínában már ma is nagyobb az egyetemi hallgatók száma, mint az USA-ban, és a különbség tovább nő. Hasonló növekedés megy végbe Indiában is 1990 óta. 2007 és 2012 között az ország ötszörösére növelte oktatási ráfordításait. Valószínű, hogy az oktatás minősége a legtöbb esetben alacsonyabb, mint az USA-ban vagy Nyugat-Európa egyetemén, az a tény azonban, hogy Ázsia több mint kétszer annyi mérnököt „termel”, mint Amerika és Európa együttvéve, a minőségi különbségek ellenére is lényeges tényező a globális versenyben. Figyelemreméltó az is, hogy Indiából és Kínából évente több száz ezer diák tanul külföldi egyetemeken. Döntő többségük Észak-Amerikában, Angliában és Németországban, valamint Ausztráliában. Az USA-ban a műszaki tudományokban, matematikában és informatikában doktori címet szerzők közel fele külföldi, főként kínai, indiai, dél-koreai és arab. Hasonlóak az arányok Angliában is.

A magas képzettségű munkaerőre épült versenyelőnyök lassan elhagyják a fejlett világot. Szűkül a fejlett államok minőségre és versenyképességre épült előnye is. Mindez növekvő mértékben befolyásolja a tudásalapú gazdaság lehetőségeit sokoldalúan hasznosítani képes nemzetközi társaságok külföldi befektetéseire vonatkozó lokációs stratégiát is. Nem arról van szó természetesen, hogy a fejlett világban egyes területek kivételével súlyos szakemberhiányban szenvednének a nemzetközi társaságok. Ázsiában, sőt egyes latin-amerikai országokban is kialakult a magasan képzett és olcsó szakemberek mellett a szükséges K+F infrastruktúra, és adva van egy jelentős, gyorsan bővülő piac is. A problémakör azonban sokkal komplexebb annál, hogy a témát, akár a munkaerő tekintetében is, a magasan képzettekre lehetne szűkíteni. Egy nagy társaságban egyidejűleg különböző szintű munkaerőre van szükség: jó alapképzettségű, gyorsan betanítható és átképezhető tömegre, amelyik rugalmasan kezelhető és rendelkezik a kor funkcionális írástudásával. Növekvő jelentőségű azonban a magasan képzett szakemberek, mérnökök, számviteli szakemberek, elemzők, menedzserek, kutatók és tudósok szerepe. Sok társaság gyorsabb ütemben növelte ennek kapcsán az egyetemi diplomások arányát az emberi erőforrás állományában. Előfordul ennek kapcsán, hogy olyan munkaterületeket is egyetemi végzettségűekkel töltenek be, amelyek valójában nem igényelnek ilyen végzettséget.

Az átmenet a tudásalapú gazdaságba a globalizálódó versenyvilágban globális méretekben is napirendre tűzte a felsőoktatás reformjának kérdéseit és irányait. Több évtizede napirenden van ezzel kapcsolatban néhány fontos kérdés. Ilyenek például:

- A tömegegyetem és a kutató egyetem viszonya, a felsőoktatás finanszírozásának problematikája.
- A finanszírozás problémás, és az a kérdés, hogy ezt az úgynevezett tercier szintet is mindenki számára ingyenesen hozzáférhetővé kell-e tenni.
- Célszerű-e a felsőoktatást üzleti vállalkozásként is fejleszteni?
- Az állam szerepe és az egyetemi autonómia jövője.
- Miképpen lehetne csökkenteni a felsőoktatási intézmények színvonalában megmutatókozó hatalmas különbségeket?

A felsőoktatás jövőjével kapcsolatban az UNESCO által a felsőoktatás jövőjéről szervezett 1998-as világkonferencia (World Conference on Higher Education) különös hangsúlyt adott annak, hogy nem a mai munkahelyre, hanem a holnapra kell képezni az embereket (UNESCO, 1998). Nemcsak a munkaerőpiac szükségleteivel, de az egyének és a családok igényeivel, sőt a felsőoktatási intézményekben tanító, kutató szakemberek érdekeivel és lehetőségeivel is számolni kell. A felsőoktatásnak elő kell segítenie azt is, hogy a tanulók több és sokoldalúan használható tudásra tegyenek szert és jobb lehetőséghez jussanak a társadalmi mobilitás létráin, de azzal is, hogy egyéni képességeiket, érdeklődésüket is vegye figyelembe a rendszer a társadalom szempontjából is racionális keretek között. Súlyos tévedés és hiba az oktatás és különösen a felsőoktatás reformjának céljait egy dimenzióra vagy csak szervezeti kérdésekre szűkíteni. Alapvető fontosságúak a felsőoktatás tartalmi kérdései is. Nemzetközi vitákban széles körben osztják azt a véleményt, hogy a globális verseny, a tudástömeg bővülése, az oktatási rendszer egymásra épülése és az intézményi szakosodás radikális változásokat követel a felsőoktatásban szinte minden szakterületen. A fentiekkel összefüggésben is lényeges feladata a társadalomtudományoknak az olyan innovációk kimunkálása, amelyek segíthetik a felsőoktatást saját szakterületükön, reális és realizálható eszközöket ajánlhatnak új, a globális változásokat figyelembe vevő szakképzettségre, magatartási, erkölcsi normák kialakítására és érvényesítésére.

E néhány gondolat is arra utal, hogy a magyar tudománypolitikában a jövőben lényegesen nagyobb figyelmet kell fordítani a társadalomtudományok fejlesztésére, lehetőségeik, kutatási bázisuk bővítésére. Súlyos hiba lenne, ha a részben már bevezetett és a következő időszakra tervezett további változtatások a kutatásokban, az oktatási rendszerben és különösen a felsőoktatásban csak hosszú idő alatt kiheverhető csapást mérnének a társadalomtudományokra is. Sikeres magyar fejlődés a XXI. század világában lehetetlen jelentős társadalmi innovációk nélkül, amelyek hazai kimunkálásában, illetve a külföldön született és hasznosnak bizonyult társadalmi innovációk kritikus alkalmazásában a társadalomtudományok döntő tényezők.

IRODALOMJEGYZÉK⁴

- Evers, Hans-Dieter (2009):** *Knowledge Society and the Knowledge Gap*. Center for Development Research. Bonn, University of Bonn.
- Felt, Ulrike és Brian Wynne (2007):** *Taking European Knowledge Society Seriously – Report of the Expert Group on Science and Governance to the Science*. Directorate General for Research. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Goodin, Robert E. (1996):** *The Theory of Institutional Design*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hochgerner, Josef (2008):** Applying Social Science and Research to Improve Socioetal Development. *Bridges, OST's Publication on Science & Technology Policy*, 19 (1).
- Hochgerner, Josef (2011):** The Analysis of Social Innovations as Social Practice. *Bridges, OST's Publication on Science & Technology Policy*, 30 (1).
- Mulgan, Geoff (2011): Social Innovation:** the State of the Field Practice, Theory and the Future – a lecture at UNESCO, June 2011. Elérhető: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SHS/pdf/lecture_unesco_mulgan.pdf.
- Noya, Antonella (szerk.) (2009):** *The Changing Boundaries of Social Enterprises*. Párizs, OECD Publishing.
- Noya, Antonella, Clarence Emma és Craig Gary (szerk.) (2009):** *Community Capacity Building: Creating a Better Future Together*, Párizs, OECD Publishing.
- Rogers, Everett M. és Shoemaker Floyd F. (1971):** *Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach*. New York, Free Press.
- Simai Mihály és Hunyadi György (szerk.) (2015):** A tudásalapú társadalom és a különböző tudományterületek szerepe. *Magyar Tudomány* 2015 (2), 130-201.
- Stiglitz, Joseph (2010):** Financial Innovation: This House Believes that Financial Innovation Boosts Economic Growth. *The Economist*, 2010. február 23.
- UNESCO (1998):** *Higher Education in the Twenty-first Century Vision and Action*. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (2005):** *Towards Knowledge Societies*. UNESCO World Report. Párizs, UNESCO.
- UNESCO (2010):** *World Social Science Report 2010*. Párizs, UNESCO.
- Wallerstein, Immanuel (1996):** *Open the Social Sciences – Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press.

⁴ A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

MAGYAROK AZ UNESCO-BAN

ELNÖKSÉGEM TÖRTÉNETE, A KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA MŰVÉSZE AZ UNESCO-BAN

Bogyay Katalin

(az UNESCO 36. Általános Konferenciájának elnöke)

2015. január 1-je óta Magyarország ENSZ állandó képviselője vagyok New York-ban a multilaterális diplomácia fellegrárában, ahol a béke, biztonság, az emberi jogok és a fejlődés konfliktusai, kihívásai és lehetőségei határozzák meg mindennapjainkat.

2009 szeptembere és 2014 decembere között Magyarország UNESCO-nagyköveteként dolgoztam Párizsban, a multilaterális diplomácia egy másik központjában, ahol a kulturális, tudományos, oktatási nemzetközi együttműködések keresztül építjük az emberek, országok, kormányok közötti megértést.

Ennek a korszaknak nagy megtiszteltetése, diplomáciai és emberi sikere volt számomra, hogy 2011 októberében a Végrehajtó Tanács egyhangú ajánlására az UNESCO legfőbb döntéshozó szervezete, az Általános Konferencia egybehangzóan két évre elnökévé választott. Így 2011 és 2013 között nemcsak Magyarországot, de a 195 tagországot képviseltem a világban. Bejártam a földrészek országait, tárgyaltam az államok vezetőivel, és gyakorta bebizonyítottam, hogy a kulturális, tudomány- vagy sportdiplomácia sokszor olyan területeken képes politikai eredményeket felmutatni, amelyekről azt gondolnánk, hogy zsákutcába kerültek.

1945 óta nagy személyiségek, későbbi államelnökök, politikusok, gondolkodók töltötték be ezt a pozíciót. Ez a tény még inkább figyelmeztetett arra, hogy az emberi életben ez egyszer történhet meg, és majd évtizedeket kell várni arra, hogy esetleg újból egy magyar kiválasztott kaphassa meg ezt a kitüntető feladatot. Arról nem is beszélve, hogy 1945 óta eddig összesen három nőt ért ez a megtiszteltetés. Akik még élünk, tudunk egymásról, figyeljük egymás életútját. Már nem sokan vagyunk. Mindannyiunk elnöksége, mint az enyém is, egy kor lenyomata.

Ezért is tartottam fontosnak, hogy elnökségem két évéről, a 2011 és 2013 közötti korról hátrahagyjak egy dokumentumot. Az én elnökségem történetét. 2013-ban angol nyelven és 2014-ben magyar nyelven jelent meg a könyvem, és készül kínai nyelven is. Most, amikor az ENSZ, az UNESCO hetvenedik születésnapját ünnepeljük, ebből a munkámból válogatott gondolataimmal folytatom.

A nemzetközi kapcsolatok gyakorlatában bevett szokás a világot fejlett és fejletlen, demokratikus és a demokrácia útját kereső, gazdag és szegény részekre, északra és délre osztani. Talán a tudósoknak vagy a politikusoknak megfelel jól megkülönböztethető, egyszerű kategóriákba sorolni az országokat. Ez azonban elhomályosítja tisztánlátásunkat, nem vesszük észre az emberiség valódi sokféleségét, és megakadályozza, hogy megértsük azokat a közös értékeket, amelyek által egyetlen családot alkotunk.

Bogyay Katalin, az UNESCO 36. Általános Konferenciájának elnöke

Foró: © UNESCO

Az UNESCO felette áll az ilyen politikai és ideológiai felosztásoknak. A különféle kultúrák, nyelvek és vallások szövetségét képviseli, egy békés világ eszméjét, amelyet a közös nemzetközi normák és elvek irányítanak, és nem a hatalmi politika. Ne hagyjunk kétséget afelől, hogy ebben a szervezetben mi is hatalmat gyakorlunk, de ez a hatalom a szervezet tagállamai között fennálló egyenlőségből fakad, a nemzetközi demokrácia gyakorlásából – hangot adva a legkisebb és a legszegényebb tagnak is – és a konszenzuális döntéshozatal elvéhez való ragaszkodásból, amely évtizedek óta példásan jellemzi a szervezetet. Hatalmunkban áll, hogy az emberek tudatát a békés együttélés felé tereljük, és sugalljuk a népek közötti globális tudatosságot. Az UNESCO feladata, hogy ráébressze az embereket, felnyissa a szemüket bolygónk szépségére és sokszínűségére, és lehetővé tegye, hogy kulturális vagy nemzeti határokat lépjünk át.

Az UNESCO-ban mindenki számít, és mindenki egyformán számít. Az a hit egyesít bennünket, hogy a béke az emberi szolidaritáson, a kultúrák közötti harmónián alapul, és közös sorsunk beteljesítése erősebb minden megosztó ideológiánál, gyűlöletnél és háborúnál.

A mainál sohasem volt erősebb, sürgetőbb igény arra, hogy nemzetközi együttműködéssel megvalósítsuk az UNESCO elképzeléseit a „pozitív békéről”. Sohasem függtünk még ennyire egymástól a saját magunk által létrehozott társadalmi, gazdasági és technológiai rendszereken keresztül, és sohasem voltunk még ilyen mértékben képesek arra, hogy cselekedeteinkkel alaposan tönkretegyük ezeket a rendszereket, beleértve bolygónk ökoszisztémáját is. Ma nagyon nehéz volna megnevezni egyetlen olyan sürgető társadalmi, gazdasági vagy környezeti problémát, amely ne igényelne összehangolt nemzetközi együttműködést, gyakran éppen az UNESCO hatáskörébe tartozó területeken. Idővel ez a tendencia csak erősödni fog.

E globális problémák alkották a hátterét az UNESCO-közgyűlés 36. ülésének, amelynek kétéves mandátummal az elnökévé választottak.

A problémákhoz azonban anyagi nehézségek társultak, amelyek azután merültek fel, hogy az UNESCO felvette tagjai közé Palesztinát. A szervezet számára ennek messzire ható következményei lettek az Egyesült Államok érvényben levő belső törvénykezése miatt, megakadályozva, hogy az ország tagját fizessen olyan szervezetben, amely teljes jogú tagságot biztosít Palesztinának. Az UNESCO nehéz helyzetben találta magát, miután elveszítette költségvetésének legnagyobb befizetőjét: nehézségekbe tüközött teljesíteni az elvárásokat, és többet kellett megvalósítani a kevesebből.

Úgy képzeltem el az elnökségemet, hogy valóban minden tagállamot képviselek, ezért működésem legelején megkérdeztem kollégáimat, az UNESCO-hoz akkreditált nagyköveteket, mit gondolnak és mit várnak el tőlem ezen a fontos poszton. Az egyes országok és delegációik prioritásait tükröző válaszok arra utaltak, hogy konszenzusépítéssel kell megvalósítanom elnöki mandátumomat. A tagállamok úgy tekintenek az elnökre, mint a szervezet szellemi vezetőjére. Különösen mély nyomot hagyott bennem barátom, az indiai nagykövet válasza, mert egyidejűleg fejezte ki a rám váró feladat egyszerűségét és összetettségét. Bölcsen csak annyit tanácsolt, hogy legyek a szervezet szíve és lelke.

Így azután a szívembe véstem az egyes országok részéről elhangzottakat, azon dolgoztam, hogy konstruktív kapcsolatokat hozzak létre a tagállamok és az UNESCO különféle szervei között, és fáradhatatlanul hirdetem az UNESCO küldetését és elképzeléseit. Hű maradtam ahhoz a meggyőződésemhez, amely szerint mindnyájan személyesen felelősek vagyunk azért, hogy hogyan töltjük meg tartalommal a munkánkat, és hogyan tesszük fontossá. Ezért elhatároztam, UNESCO-közgyűlési elnökségemet arra használom, hogy a nehéz időkben a szervezet támogatása érdekében felhívom a világ figyelmét feladatának és funkcióinak a fontosságára.

Az UNESCO történetének egy kritikus időszaka ez, amikor a szervezetnek karcsúbb, összpontosítottabb, hatékonyabb struktúrává kellett alakulnia, miközben folytatta békeküldetését, és megtartotta vezető szerepét a multilaterális rendszer olyan kritikus, rendkívüli pénzügyi nehézségekkel küszködő területein, mint az oktatás, a kultúra és a tudomány.

Az elnökséget elfogadó beszédemben, amelynek *A kulturális diplomácia művészete* címet adtam, körvonalaztam, hogy az Általános Konferencia elnökeként mi az álláspontom, mik a törekvéseim, és kiemeltem jövődő munkám három fontosabb területét. Ezek az alcímei az *Elnökségem története* (2014) könyvem első három fejezetének, amelyekben összegyűjtöttem beszédeim kivonatát:

- a kulturális sokszínűség ünneplése: a kultúrák és a vallások közötti párbeszéd fontossága;
- a nemek egyenlőségének előmozdítása, a nők szerepe a békefolyamatokban, a konfliktusok kezelésében és megelőzésében;
- a „puha erő” felhasználása a béke előmozdítására – kulturális, tudományos és sportdiplomácia.

E három témakör kiválasztása nem volt véletlen és újdonság számomra. Ezek határozták meg eddigi életemet is, amelynek során voltam zenész, író, újságíró és kulturális diplomata. A munkámban egy olyan jelszó vezetett, amelyet 1998-ban hallottam először, amikor interjút készítettem az UNESCO-ban a néhai Robert Müllerral, a neves globális oktatóval, az ENSZ főtítokárhelyettesével: „Álmodj nagyot, légy optimista és légy aktivista!”

Elnökségem „modus operandi”-ja a nyílt, őszinte kommunikáció volt. Hálás vagyok az UNESCO tagállamainak, amelyek lehetővé tették, hogy ellátogathassak oda, megoszthassam gondolataimat, elképzeléseimet, részt vehessek olyan tevékenységekben, amelyek széles körben

voltak hivatottak előmozdítani az UNESCO békeküldetését. Ezek a látogatások és találkozások lehetővé tették, hogy érezzem az érintett társadalmak valódi pulzusát, kapcsolatba kerüljek az élet minden területéről származó emberekkel, és első kézből láthassam mindazt, amivel világszerte szembesülnek embertársaink. Lehetőséget kaptam, hogy elképzeléseimet belehelyezzem a különféle kulturális és nemzeti környezetekbe.

Mi, akik nagykövetségként képviseljük országunkat az UNESCO-ban, csak ideiglenes lakói vagyunk ennek a háznak, de amit itt teszünk, hatással lehet a békés holnapért vívott globális harcra – jóval mandátumunk lejárta után is. Reméljük, hogy itteni munkánk alatt, a közben elkövetett hibák ellenére is kijelöltük a szervezet számára a követendő helyes irányt.

2011 októberében elnöki székfoglaló beszédemben az Általános Konferencia előtt kijelenttem, hogy hiszek az UNESCO-nak a „kulturális diplomácia” előmozdításában játszott szerepében, valamint abban, ha a politika „kemény diplomáciájának” a nyelve a próza, akkor a „puha erő”, azaz a kulturális diplomácia nyelve a költészet.

Nagy öröm volt számomra, hogy munkám végét egy közgyűlési határozat zárta le.

Ennek szelleme irányítúként szolgál további diplomáciai utamon.

*Az UNESCO Általános Konferenciájának 36. ülésszaka, három nő az UNESCO élén:
 Eleonora Mitrofanova, a Végrehajtó Tanács elnöke, Irina Bokova főigazgató,
 Bogyay Katalin, az Általános Konferencia elnöke*

Fotó: © UNESCO

Párizs, 2013.

37C/PLEN/DR.2
Közgyűlési határozat
2013. november 19.

Az Általános Konferencia 37. ülészsaka

Plenáris ülés

Tisztelet az Általános Konferencia elnökének

Az Általános Konferencia

- tudomásul veszi, hogy Őexcellenciája Bogyay Katalin asszony hivatali megbízása az Általános Konferencia elnökeként a 37. ülészsak megnyitásával befejeződött,
- elismeréssel állapítja meg, hogy az UNESCO tagállamai közötti egyenlőség és szolidaritás szilárd elkötelezettje,
- elismeri, hogy fáradhatatlanul valósított meg erőfeszítéseket a házon belül azért, hogy nyitva tartsa a tagállamok közötti kommunikációs csatornákat, előmozdítsa a nemek egyenlőségét, és a nők szerepét a konfliktusok megoldásában és a béketeremtésben,
- elismeri hozzájárulását az UNESCO különböző szervei és különösen a tagállamok és a Titkárság közötti bizalom kiépítésében,
- emlékeztet arra, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonított a kulturális diplomáciának mint munkaeszköznek, amellyel az UNESCO működését előre lehet mozdítani az egész világon,
- hangsúlyozza azt a kivételes hozzájárulást, amellyel védelmezte és előmozdította a kulturális sokszínűséget, és ahogyan a művészetet, a költészetet és a zenét használta fel eszközként az emberek egymáshoz közelítéséhez,
- kifejezi nagyrabecsülését és háláját Őexcellenciája Bogyay Katalin asszonynak az UNESCO-nak tett felbecsülhetetlen szolgálataiért és a szervezet munkájához adott hozzájárulásáért.

General Conference

37th Session, Paris, 2013

plen

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Organisation
des Nations Unies
pour l'éducation,
la science et la culture

Organización
de las Naciones Unidas
para la Educación,
la Ciencia y la Cultura

Организация
Объединенных Наций по
вопросам образования,
науки и культуры

Plenary Session

37 C/PLEN/DR.2
19 November 2013
Original: English

منظمة الأمم المتحدة
للتربية والعلم والثقافة

联合国教育、
科学及文化组织

Tribute to the President of the General Conference

The General Conference,

Mindful of the fact that H.E. Ms Katalin Bogyay concluded her term of office as President of the General Conference at the opening of the 37th session,

Noting with appreciation her steadfast commitment to equality and solidarity among the Member States of UNESCO,

Acknowledging her untiring efforts to create harmony within the House through maintaining open channels of communications among the Member States, and to promote gender equality, and the role of women in conflict resolution and reconciliation,

Recognizing her contribution to building trust between the different organs of UNESCO, and especially between the Member States and the Secretariat,

Recalling the importance she has attached to cultural diplomacy as the tool for advancing UNESCO's mandate around the world,

Emphasizing the singular contribution she has made to protecting and promoting cultural diversity, using art, poetry and music as mediums to bring people together,

Conveys its high esteem and gratitude to H.E. Ms Katalin Bogyay for the invaluable services and contributions she has rendered to UNESCO.

MAGYAR FEJEZET AZ UNESCO VÉGREHAJTÓ TANÁCSÁNAK TÖRTÉNETÉBEN (1995–1999)

Pataki Pál

(az UNESCO Végrehajtó Tanácsának elnöke, 1997–1999)

AZ ÁLLANDÓ UNESCO-KÉPVISELET ÖNÁLLÓSÁGA

1995 januárjában követi rangban érkeztem Magyarország állandó UNESCO-képviselőjeként Párizsba. 1987 óta a párizsi bilaterális nagykövet töltötte be ezt a posztot, az effektív munkát az ő irányításával beosztott diplomata végezte az Állandó Képviselet helyettes vezetőjeként. 1987 előtt viszont önálló volt a magyar Állandó Képviselet, nagy tekintélyű személyiségek vezették nagyköveti rangban. 1972-től 1976-ig Újhelyi Szilárd, majd 1976-tól 1983-ig Mód Péter, őt követte Nagy Péter akadémikus, akinek távozása után olvasztották be az UNESCO-képviselést a bilaterális nagykövetségbe. Szerencsére megmaradt a képviselet önálló irodája az UNESCO-központ Miollis utcai épületében, amely kifejezetten a tagállamok képviselletei számára készült. A helyettes képviselők működése alatt folyamatosan zajlott a munka – különösen nagy elismeréssel beszélt mindenki az 1988-tól 1992-ig kiváló munkát végző Papp Sándorról. Mindazonáltal egyértelmű volt az a vélemény, hogy sokkal hatékonyabban lehet képviselni az UNESCO Titkárságon (a továbbiakban: Titkárság) a tagország érdekeit, ha a képviselet vezetője személyesen vesz részt a szervezet munkájában. Amikor érkezésem után néhány nappal átadtam megbízóleveletemet a főigazgatónak, nagy örömmel nyugtázta, hogy Magyarország önálló állandó képviselő kinevezésével jelzi: fokozni kívánja UNESCO-beli aktivitását. 1997-ben, amikor világhosszú pályázatok a Végrehajtó Tanács elnöki tisztére, nagyköveti rangot kaptam, és nagy örömmre szolgált, hogy utódaim Fasang Árpád, Lakatos András, majd Bogyay Katalin szintén nagyköveti rangban lettek Magyarország állandó UNESCO-képviselői, és megőrizhették a Miollis utcai irodát. (2015-ben sajnos visszalépés történt. Miután Bogyay Katalin ENSZ-nagykövetségünk lett New Yorkban, újból megszüntették az UNESCO-képviselet önállóságát: ezúttal a szintén párizsi székhelyű Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) melletti állandó képviseletbe olvasztották, és az azt vezető nagykövetet, Cséfalvay Zoltán gazdaságpolitikust nevezték ki UNESCO-képviselőnek is.)

MAGYARORSZÁGOT REKORDSZÁMÚ SZAVAZATTAL VÁLASZTJÁK A VÉGREHAJTÓ TANÁCSBA

Kiküldetésem előtt a Külügyminisztériumban döntés született arról, hogy Magyarország indulni kíván az 1995. őszi végrehajtó tanácsi (VT) választásokon. Korábban két magyar tagja volt a VT-nek: Jóbóru Magda két ciklusban 1964-től 1972-ig, és Mód Péter 1976-tól 1983-ig, tehát tizenkét éve nem voltunk benne az UNESCO választott, döntéshozó testületében. A hosszú tá-

volléten kívül a döntésben szerepet játszott a VT politikai jelentőségének megnövekedése. 1993 előtt a testület tagjai ugyanis nem tagállamok, hanem az általuk jelölt szuverén személyiségek voltak, sok esetben neves tudósok, egyetemi tanárok, irodalmárok, akiket az UNESCO Általános Konferenciája (közgyűlés) személyükben választott VT-taggá. 1990-ben Japán azt javasolta, hogy a munka hatékonyabbá tétele érdekében a továbbiakban ne személyiségek, hanem tagállamok alkossák a VT-t. 1991-ben a közgyűlés eszerint módosította a világszervezet alapokmányát, és az 1993-as választások óta a VT tagjai a közgyűlés által megválasztott tagállamok, az ő álláspontjukat jelenítik meg az üléseken képviselőik. (1995-től kezdődően 58 tagja van a VT-nek.)

Azzal az utasítással érkeztem Párizsba, hogy mindent tegyek meg a választásokon való sikeres szereplésért. Mivel valamennyi tagállam szavazhatott arról, ki kerüljön a VT-ben aktuálisan megürülő harminckét helyre, az állandó képviselőknél tett bemutatkozó látogatásaim alkalmat adtak arra is, hogy előre jelezzem országunk indulási szándékát, és érveljek amellett, hogy ránk szavazzanak. E látogatások szervezésénél mindjárt hasznosnak bizonyult, hogy állandó képviselő kérte a találkozót és nem helyettes, hiszen így mindenütt az első számú vezetővel tárgyalhattam, ott is, ahol a bilaterális nagykövethoz tartozott az UNESCO is. Néhány hónap alatt látogatást tettem minden Párizsban rezideáló tagállami képviselőten. Evvel együtt és természetesen a magyar képviselet napi feladatainak intézése mellett folyamatosan követtem a szervezet működését, jártam a Titkárságot, ismerkedtem az emberekkel, szoros kapcsolatot építettem ki a magyar tisztviselőkkel (akkor öten dolgoztak az apparátusban, ami meghaladta a Magyarországnak járó max. 4 fős kvótát), megfigyelőként részt vettem a VT plenáris ülésein és a bizottsági munkákban, tanultam, tanultam, tanultam, ennek alapján egyre több kérdést tudtam feltenni az állandó képviseletek számára rendezett tájékoztatókon, a választási csoport egyeztetőin.

A VT ezekben a hónapokban még átmeneti stádiumban volt. A kétévenként sorra kerülő választáson elnyert tagság négy évre szól, és egy választáson a testület felét újítyják meg. Amikor 1993 őszén már államok indultak a választáson, átmeneti rendelkezésként az akkor mandátumuk félidejében járó, személyükben megválasztott tagok megőrizhették helyüket 1995-ig úgy, hogy taggá az őket delegáló ország vált, a korábbi tag pedig a tagország képviselőjévé. Ebben az átmeneti VT-ben szép számmal voltak még olyan képviselők, akik továbbra is elsősorban intellektuális fórumnak tekintették a testületet, és fontosabbnak vélték a magasröptű eszmefuttatásokat, mint a szervezet tevékenységének orientálását, ellenőrzését. Ugyanakkor a fejlett országok (az EU tagállamai, Japán, Kanada) a VT-be is Párizsban rezideáló, állandó képviselőiket delegálták, akik teljes körű, naprakész ismeretekkel rendelkeztek a szervezet működéséről, problémáiról, ami nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a VT végre effektív szerepet tölthessen be. Ezt felismerve a magyar kormány is úgy döntött, hogy a végrehajtott tanácsi választásokon való részvételt bejelentő hivatalos jegyzékében állandó képviselőjét nevesíti jövőendő VT-képviselőjeként.

A szavazásra az Általános Konferencia 28. ülészakán 1995. november 7-én került sor. Mind a hat választási csoportban nagyobb volt a jelölt országok, mint a megürülő helyek száma, összesen 58 állam pályázott a 32 helyre, az alábbiak szerint:

I. választási csoport: 5 helyre 8 pályázó

Ausztria, Belgium, Franciaország, Izrael, Málta, Portugália, Svédország, Törökország

II. választási csoport: 5 helyre 6 pályázó

Csehország, Horvátország, Magyarország, Oroszország, Szlovákia, Ukrajna

III. választási csoport: 4 helyre 9 pályázó
Argentína, Bolívia, Brazília, Haiti, Jamaica, Kolumbia, Kuba, Peru, Suriname

IV. választási csoport: 8 helyre 11 pályázó
Banglades, Indonézia, Irán, Japán, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Koreai Köztársaság, Nepál, Pakisztán, Szamoa, Thaiföld, Új-Zéland

V. (a) választási csoport: 7 helyre 18 pályázó
Comore, Dzsibuti, Egyenlítői-Guinea, Kamerun, Kenya, Közép-afrikai Köztársaság, Lesotho, Madagaszkár, Mauritius, Ruanda, Sao Tomé és Príncipe, Sierra Leone, Szenegál, Tanzánia, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe

V. (b) választási csoport: 3 helyre 6 pályázó
Algéria, Egyesült Arab Emírségek, Jemen, Libanon, Líbia, Szaúd-Arábia

Összesen 178 tagállam adta le a szavazatát mind a hat választási csoport jelöltjeire.

A II. választási csoport eredménye:

Magyarország 163; Oroszország 149; Csehország 144; Szlovákia 136; Ukrajna 127; Horvátország 104 szavazattal jutott be a VT-be.

A 163 voks kimagasló sikert jelentett. Magyarország kapta a legtöbb szavazatot a választásokon, ami egyúttal történelmi rekord volt. Utánunk Indonézia következett 154, majd Japán 152 szavazattal. Nem tévedés: 11 országgal többen szavaztak a kis Magyarországra, mint az UNESCO legnagyobb befizetőjére, Japánra. Magyarország 163 szavazatot kapott, miközben az UNESCO-ban alapítása óta meghatározó szerepet játszó, a világszervezetnek otthont adó Franciaország 143-an szavaztak! Különleges pillanat volt ez a magyar diplomácia történetében!

A VT PROGRAMBIZOTTSÁGÁNAK ELNÖKSÉGE

Az új összetételű VT 1995. november 17-én megtartott alakuló ülésén a hagyományoknak megfelelően olyan személyiséget választottak elnöknek, aki két éven át már képviselő volt a VT-ben: a benini Tidjani Serpos hazája állandó képviselőjeként is nagy tekintélyt szerzett a szervezetben. Ezután került sor a bizottságok elnökeinek megválasztására. A VT-nek két olyan állandó bizottsága van, amelyben valamennyi VT-tag részt vesz, az egyik a programmal és kapcsolatokkal foglalkozó PX (Programme and External Relations Commission), a másik a pénzügyi és igazgatási ügyekben kompetens FA (Finance and Administrative Commission). Meglepetésként ért, és nagy megtiszteltetést jelentett, hogy a választási csoportok vezetői közötti egyeztetések eredményeképpen engem jelöltek, majd választottak konszenzussal a PX elnökévé, ami hatalmas munkamennyiséget és felelősséget jelentett. A VT évente kétszer ülésezik általában két hétig, az első három napon a főigazgató számol be hosszú beszédben a program végrehajtásáról, majd az általános vita során a tagállamok képviselői fejtik ki álláspontjukat az előre beterjesztett dokumentumokról és a főigazgató által elmondottakról, amire a főigazgató reagál

részletesen. Ezután az írásbeli jelentéseket és a kapcsolódó javaslatokat az egyidejűleg négy-öt napig ülésező PX és FA bizottság napirendi pontok szerint haladva részletesen megtrágyalja, vita után általában konszenzusos álláspontra jut, és annak megfelelő határozati javaslatokat terjeszt a VT plenáris ülése elé. Néhány napirendi pont jut továbbá a kisebb létszámú bizottságoknak, ezek az egyezményekkel kapcsolatos ajánlásokat vizsgáló CR (Committee on Conventions and Recommendations) és az NGO-partnerekkel foglalkozó NPG (The Committee on Non-governmental Partners). Időszakonként nagyon fontos szerepet kap a VT munkamódszereivel foglalkozó különbizottság, az SP (Special Committee). A záró időszakban a VT plenáris ülésén a bizottsági elnökök beszámolnak a bizottságukban végzett munkáról, összefoglalják az ott elhangzott vitákat és eredményüket, majd a VT megvitatja, jóváhagyja, esetleg módosítással határozattá emeli az általuk előterjesztett határozati javaslatokat, vagy más határozatot hoz.

A VÉGREHAJTÓ TANÁCS SZEREPE

Az UNESCO Alkotmánya egyértelműen meghatározza a VT szerepét az V. cikk 6. pontjában:

- a. „A Végrehajtó Tanács előkészíti az Általános Konferencia (közgyűlés) napirendjét. Megvizsgálja a Szervezet munkatervét és a Főigazgató által (...) hozzá benyújtott költségvetési előirányzatokat, és az általa kívánatosnak tartott ajánlásokkal együtt az Általános Konferencia elé terjeszti azokat.
- b. A Végrehajtó Tanács, az Általános Konferencia felügyelete alatt működve, felelős az Általános Konferencia által elfogadott munkaterv végrehajtásáért. A Végrehajtó Tanács, az Általános Konferencia határozatainak megfelelően és figyelemmel bármely két rendes ülés között felmerülő körülményekre, minden szükséges intézkedést megtesz annak biztosítása érdekében, hogy a Főigazgató hatékonyan és ésszerűen hajtsa végre a munkatervet.”

A kétévente három hétre összeülő közgyűlés ülészeit a VT gyakorolja a közgyűlés által ráruházott hatáskörök. A VT reformjára éppen azért került sor, azért államok a VT tagjai személyiségek helyett 1993 óta, hogy e testület folyamatosan felelősen gyakorolja funkcióját. A személyükben megválasztott tagoktól, akik gyakran csak az ülészeit idején tartózkodnak az UNESCO székhelyén, ezt nem lehetett elvárni, ráadásul fennállt a veszély, hogy manipulálhatja (eufemizmus) őket a főigazgató.

Nos, a 28. Általános Konferencia befejezése után négy héttel a főigazgató utasítást adott (UNESCO, 1995) a Titkárság valamennyi szektorának, hogy az 1996–97-es részletes munkaterv kidolgozásakor a közgyűlés által jóváhagyott 28 C/5 dokumentumban (UNESCO, 1996) szereplő összegek csupán 80%-át tekintsék rendelkezésre állónak, mert a fennmaradó 20%-ot a tagállamokban jelentkező szükséghelyzetek kezelésére kell tartalékolni. Erről a VT semmiféle információt nem kapott, a Titkárságon dolgozó kétségbeesett programfelelősöktől szivárgott ki. Miért nem állított be tartalékot a főigazgató már a VT, majd a közgyűlés elé terjesztett programba? Megcsúfolása volt ez a közgyűlés tekintélyének: ott egy-egy 10 ezer dolláros projektről napokon át vitakoztak a küldöttek, egy hónap múltán a főigazgató konzultáció nélkül egyoldalú belső utasítással 30 millió dollár felett diszponált. Valójában ez a 20% nagyon nagy összeg, szó sem volt arról, hogy csak szükséghelyzetekre használták volna fel. Federico

Mayor ekkor már több mint nyolc éve volt főigazgató (akkor hatéves volt az egyszer meghosszabbítható mandátum időtartama), évente nagyszámú tagállamban tett hivatalos látogatást, és ezek alkalmából – mintegy királyi gesztusokat gyakorolva – előszeretettel jelentette be, hogy az UNESCO anyagi támogatást nyújt egy-egy vendéglátó ország számára fontos projekthez.

Elsőrendű fontosságú lett az egyébként is forráshiányos UNESCO programjának és költségvetésének elaprózását megállítani, a főigazgató tevékenységének, a Titkárság munkájának kontrolját effektívvé tenni. Tudni kell, hogy a főigazgató önmagát és a Titkárságot azonosnak tekintette („Le Secrétariat c'est moi”), s nem is ok nélkül. Az UNESCO Alkotmány III. cikke *Szervek* cím alatt így fogalmaz: „a Szervezet Általános Konferenciából (közgyűlésből), Végrehajtó Tanácsból és Titkárságból áll”, majd a VI. cikk 1. pontja így definiálja a Titkárságot: „A Titkárságot a Főigazgató és a szükséges személyzet alkotja”. A főigazgató nevezi ki a személyzetet, a személyzet felett tényleges teljhatalommal rendelkezik, a Titkárságon belül nincs semmilyen ellensúly. Ez adja a pszichológiai magyarázatot arra, hogy egy olyan karizmatikus vezető, mint Federico Mayor uralkodói attitűdöt vett föl. A VT ülészeit háromhetes kötelező gyakorlatként tudta le, amelyek során mindig mosolygósan hangsúlyozta, hogy a VT tagjai az ő főnökei, de valójában partnernek sem tekintette őket. A VT-képviselők között különböző technikákkal számos klienst szerzett magának, akik az üléseken mindig hozsannákat zengtek róla, és sajnos a mandátuma első két évében rendkívül kritikus hangot megütő, kiváló képességű benini képviselő, Tidjani-Serpos is beállt ebbe a sorba VT-elnökké választásától kezdve: csak rajongó tisztelettel beszélt Mayorról az üléseken, s mindent megtett a főigazgatónak nem tetsző határozati javaslatok értelmetlenségére. Ezek után nem is keltett különösebb meglepetést, hogy Tidjanit néhány hónappal elnöksége befejezése után főigazgató-helyettesé nevezte ki Mayor, méghozzá új posztot kreált számára: a Prioritás Afrika program (Priority Africa) felelőse lett ilyen magas rangban. Korábban is számos példa volt arra, hogy VT-tag, illetve képviselő, mandátuma lejártá után jól fizető állást vagy megbízást kapott a főigazgatótól. Ez a helyzet erkölcsileg tarthatatlan volt. Miután 1997-ben engem választottak VT-elnökké, a testület úgy határozott, hogy szervezeti szabályzatát új cikkel egészíti ki, amely szerint a VT tagállamai által kijelölt képviselők és helyettesek a VT-funkciójuk megszűnését követő tizennyolc hónapos időszakban nem létesíthetnek munka- vagy megbízási szerződést a Titkársággal. Mayor és a hozzá közel álló képviselők hiába próbálták megakadályozni a módosítást, ez a korlátozás azóta benne van a VT statútumában (65. cikk).

A VT-ELNÖKI VÁLASZTÁS

1997 tavaszára világossá vált, komoly esélyem van arra, hogy megválasszanak a VT elnökévé. A külön kategóriát jelentő főigazgató után, aki valamennyi tagállam által megválasztva huzamos ideig nemzetközi tisztségviselőként irányítja a Titkárságot, a Végrehajtó Tanács két évre választott elnökéé az UNESCO-ban a leginkább meghatározó szerep. (Protokolláris szempontból felette áll a közgyűlés elnöke, de az ő effektív tevékenysége tulajdonképpen egyetlen ülészak elnöklése, majd két év múlva a következő ülészak rövid megnyitása, amit rögtön utódja megválasztása és hivatalba lépése követ. A köztes időszakban ünnepélyes UNESCO-események megnyitására kéri fel a központban és tagországokban egyaránt.) Amikor eldőlt, hogy a magyar kormány jelölni fog, egyúttal megkaptam a nagyköveti rangot.

*A szavazás eredményének kihirdetése után az új-zélandi jelölt,
Russell Marshall (balra) gratulál Pataki Pálnak.
A kép bal szélén Rózsa Mihály, a Magyar UNESCO Bizottság akkori főtájkára
Foró: © UNESCO*

*Pataki Pál elnöki székfoglaló beszédét tartja a Végrehajtó Tanács üléstermében,
1997 november 13-án. Balra Federico Mayor főigazgató, jobbra Mohamed Al-Shaabi, a VT titkára
Foró: © UNESCO/MICHEL CLAUDE*

A választásra a 29. Általános Konferencia befejezése utáni napon, 1997. november 13-án került sor. Közvetlenül a közgyűlés előtt zajlott a VT 152. ülészaka amelyen elengedhetetlen volt a PX Bizottság elnöki teendőinek eredményes végrehajtása és a plenáris üléseken való markáns magyar jelenlét folytatása, hogy mindezzel erősítsük a VT-elnöki tiszt elnyerésének esélyeit. Bonyolult gyakorlat volt ez, hiszen az EU-tagállamok és Japán által szorgalmazott restriktív költségvetési politika, amelyet Magyarország is erőteljesen támogatott, érhető módon nem volt könnyen elfogadható a fejlődő országok számára. Végül is sikerült meggyőznünk őket, hogy a jóváhagyott programok hatékony végrehajtására összpontosító gazdálkodás az ő érdekeket szolgálja. Újra ha-

tásosan tudtunk szót emelni a közgyűlés és a VT határozatainak kötelező betartása érdekében. Bevált az az elképzelésünk, hogy a VT elnöki tisztéért folyó kampány döntő állomása a PX Bizottság sikeres elnöklése. A 152. ülészak végeztével a tagországok képviselőiben megerősödött az a benyomás, hogy a magyar jelölt megválasztásával a VT élére olyan elnök kerülhet, aki jól ismeri és kezeli a VT döntéshozatali mechanizmusait, határozottan kiáll a testület funkcióinak érvényesítéséért, és akinek irányításával képes lesz a VT a főigazgató-váltást megelőző időszakban (1999 novemberében telt le Mayor második hatéves ciklusa) rá háruló fontos feladatok végrehajtására.

A VT-elnök-választást megelőző utolsó hetekben a főigazgatóhoz közelálló körök még próbálkoztak, hogy általuk könnyen kezelhető ellenjelöltet állítsanak velem szemben; amikor ez nem sikerült, az új-zélandi Russell Marshallt (volt külügyminiszter) vették rá a megmérettetés vállalására. Marshall szintén a határozott kontroll, a VT funkciójának megerősítése mellett tört lándzsát, programunkban nemigen volt különbség. A főigazgató környezete valószínűleg arra számított, hogy egy harmadik jelölt felléptetésével sikerül majd a két jelöltet visszalépésre bírniuk. Ez az elképzelés tévesnek bizonyult, ugyanis nem volt harmadik jelölt a láthatáron. A tagországok képviselői addigi tevékenységem elismerésén túlmenően annak is nagy jelentőséget tulajdonítottak, hogy – mivel egyúttal hazám Párizsban rezideáló állandó képviselője is vagyok – az ülészakok között is személyesen kíséreltem figyelemmel a döntések végrehajtását, és tettek kezdeményezéseket a VT hatékonyságának növelésére. Tulajdonképpen ezért lett volna kedvezőbb a főigazgató számára ellenfelem megválasztása, hiszen az új-zélandi VT-képviselő a VT-ülésszakok között Wellingtonban tartózkodott.

Az EU-csoport és a saját választási csoportunk is erőteljesen támogattott – előbbiből különösen sokat segített a francia képviselő, amely sikerrel mozgósította a frankofón tagországokat, utóbbiban meghatározó volt az orosz misszió hatékony támogatása. Nyíltan támogattott a latin-amerikai országok többsége, és ami különösen fontos volt, hogy az ázsiai-óceániai csoporthoz tartozó ellenjelölt dacára egyértelműen támogattott Japán, a legnagyobb befizető állam.

Már az első választási fordulóban biztos többséggel megválasztottak, az 58-ból 38 szavazatot szereztem. Vesztes vetélytársamat azonnal magam mellé sikerült állítanom azzal, hogy őt javasoltam az FA elnöki tisztére, amire konszenzussal meg is választották.

A VT ELNÖKEKÉNT

Miután az Általános Konferencia 29. ülészaka határozatban kérte fel a VT-t, hogy folytassa és mélyítse el munkamódszereinek reformját az alapokmányban rögzített feladatának hatékonyabb végzése érdekében, haladéktalanul levélben fordultam a VT hivatalban lévő tagjaihoz és azokhoz, akiknek akkor ért véget mandátumuk, hogy fogalmazzák meg ez irányú javaslataikat, továbbá ugyanerre kértem a közgyűlés elnökét és elődjét. Emellett részt vettem mind a hat választási csoport ülésén, hogy eszmecserét folytassunk a VT működéséről. A beérkezett válaszokat összegző, elemző dokumentumot hat héttel a tavaszi 154. ülészak kezdete előtt megküldtük a VT tagjainak, hogy alaposan felkészülhessenek a meg tárgyalására. Teljes egyetértés mutatkozott abban, hogy:

1. a VT határozatait be kell tartani;
2. mivel a VT-nek figyelemmel kell kísérnie a szervezet programjának végrehajtását, elengedhetetlen, hogy a Titkárság áttekinthető, koherens információkkal lássa el;
3. állandó koordinációt és interakciót kell teremteni a VT és a Titkárság között.

Néhány újítás már a 154. ülészakon bevezetésre került:

- Mivel a korábbiakban plenáris üléseken rendkívül hosszú időt vett igénybe a főigazgató beszámolójának szóbeli része, attól kezdve a program végrehajtásáról részletesen beszámoló EX/4 dokumentumhoz az ülészak megkezdése előtt pár nappal írásbeli kiegészítés készült az EX/4 lezárása után történt eseményekről.
- Addig a szóbeli beszámoló után következő tagállami hozzászólásokra összefoglaló választ adott a főigazgató, ettől kezdve azonnali kérdésekre azonnali választ kaphattak a tagállamok képviselői.

Ezen az ülészakon a VT felkérte a különbizottságot (SP), hogy a szükséges változtatásokról fogalmazzon meg ajánlásokat, s a munkába vonjon be egy-egy szakértőt hat olyan tagországból is, amely éppen nem tagja a VT-nek. A 155. ülészakon a VT alapos bizottsági, majd plenáris vita után elfogadta az alábbi ajánlásokat (UNESCO, 1998: 4 sz. határozat):

A VT két alapvető feladatának teljesítése érdekében:

- (az új program tervezését illetően) kerüljenek a közgyűlés elé külön dokumentumban (C/6) a VT-nek a kétéves program- és költségvetési tervezetre vonatkozó ajánlásai, amelyek világosan jelzik, hogy azok miként befolyásolják a főigazgató által kidolgozott program- és költségvetési tervezetet, és megjelölik, mely pontokban kívánatos a kiemelten alapos vizsgálat;
- (a jóváhagyott program végrehajtását illetően) a főigazgató minden ülészakra bocsásson a VT rendelkezésére olyan beszámolót, amely a jóváhagyott célkitűzések tekintetében konkrétan és tömören mutatja be az elért eredményeket és a különböző tevékenységekhez rendelt finanszírozást;
- az ülészakok közötti időszakokban a VT elnöke kezdeményezheti, hogy a főigazgató időszakonként tájékoztassa a tagállamok Párizsban rezideáló képviselőit, illetve helyetteseiket a program végrehajtásának előrehaladásáról.

(A VT arról is határozott, hogy a főigazgató csak a vele való előzetes konzultáció után hajthat végre fontos szerkezeti változást a Titkárságban, ugyanakkor megszüntette azt a szabályt, amely szerint a főigazgatónak konzultálnia kellett a VT-vel a D-1 és magasabb rangú vezetők kinevezése, előléptetése és megbízásának meghosszabbítása előtt, s csak tájékoztatást kért ugyanerről.)

A VT az 1998/99-es időszakban különösen nagy súlyt fektetett arra, hogy nagyobb szerepet kapjon a végrehajtott programok eredményének értékelése, hogy szűnjön meg a programok elaprózódása, és csak indokolt esetben kerüljön sor új területi irodák létesítésére.

Miután 1999 júliusában a magyar kormány bejelentette jelöltségemet a főigazgatói posztra, azonnal levélben értesítettem a VT tagjait, hogy lemondok elnöki posztomról. A főigazgató személyéről döntő szavazásra a Végrehajtó Tanácsban került sor az októberi ülészakon, és bár a jelöltség nem volt összeférhetetlen az elnökséggel, etikailag igencsak megkérdőjelezhető lett volna. Az 1999. május 25-én kezdődő 156. ülészak volt az utolsó, amelyen én elnököltem. Az akkor elhangzott megnyitó beszédemből illeszték ide részleteket, amelyek jól foglalják össze, amit a Végrehajtó Tanács elnökeként gondoltam az UNESCO-ról:

„A Végrehajtó Tanács felelősségéről

A Végrehajtó Tanács tudatában van az UNESCO Alkotmányában rögzített felelősségének. Felelősek vagyunk a közgyűlés által elfogadott program végrehajtásáért, minden szükséges intézkedést meg kell tennünk annak biztosítása érdekében, hogy a főigazgató hatékonyan és ésszerűen hajtsa végre a munkatervet.

Hagyományaink szerint ez a testület intellektuális fórum is, amelyről új elgondolások, kezdeményezések is elvárhatók, de elsősorban – ahogyan nevünk is jelzi – a programok megvalósítása a felelősségünk, s arról számadással tartozunk a közgyűlésnek. Amikor visszasságok mutatkoznak az UNESCO tevékenységében, nem érhetjük be azzal, hogy bírálatot mondjunk, a Végrehajtó Tanácsnak intézkedéseket kell hoznia a helyzet orvoslása érdekében. Ne köntörfalazzunk: ez a tanács nem konzultatív testület, hanem a közgyűlés nevében eljáró irányító szerv, döntései kötelező érvényűek, a Titkárság végrehajtja az azokban megfogalmazott intézkedéseket. A határozat meghozatala előtt a Titkárságnak minden lehetősége megvan a határozati javaslat kétségbe vonására, meggyőzhetik a tagállamok képviselőit arról, hogy ne szavazzák azt meg, ám mihelyt e képviselők kellő mérlegelés után meghozták a határozatot, a Titkárságnak kötelessége e határozat végrehajtása.

Prerogatívák helyett felelősség

Az UNESCO főigazgatója nagyon széles hatás- és jogkörrel rendelkezik, ő viseli a felelősséget a Titkárság mindennemű tevékenységéért. Főigazgatónk gyakran beszél a tisztségével járó prerogatívákról.¹ Én úgy vélem, hogy ez nem jó megközelítés. Az UNESCO egyes szerveinek feladataik vannak. A Végrehajtó Tanács elnökeként ügyelnem kell arra, hogy e tanács akadálytalanul végezhesse feladatait, és hogy határozatait végrehajtsák. Az UNESCO érdeke az, hogy erős főigazgatója legyen, aki szabadon tevékenykedik a közgyűlés és a Végrehajtó Tanács döntései által meghatározott kereteken belül. Az UNESCO-nak ugyanúgy érdeke, hogy erős Végrehajtó Tanácsa legyen, amely ezt a tevékenységet figyelemmel követi, értékeli, segíti vagy bírálja, és az új kezdeményezéseket határozatokba foglalja, hogy a Titkárság megvalósíthassa azokat.

A büro legutóbbi ülésén a főigazgató hangsúlyozta, hogy teljesen tiszteletben tartja a VT határozatait, amelyeket az esetek 99 százalékában végrehajt. Ámde, tette hozzá a főigazgató, előállhat olyan helyzet, amikor úgy véli, hogy egy határozat egyik pontjának a gyakorlatba való átültetése az intézmény érdekeivel ellentétes következményeket vonhat maga után. Az én álláspontom szerint egy ilyen – ritkán előforduló – esetben a főigazgatónak és a VT elnökének közösen kell megoldást találnia, amelyet aztán jóváhagy a VT. Ezért én inkább a felelősség szót használnám a prerogatíva helyett. A prerogatíva exkluzív. A felelősség inkluzív. A prerogatíva hatalmat jelent, a felelősség feladatot. A felelősség a feladat elvégzésére kötelez. Megtanultam, hogy nem elég az eltökélt meggyőződés, a kötelességtudat ráébreszt bennünket arra, hogy az állhatatosságnak nem kell ütköznie a rugalmassággal, az elhatározottság nem zárja ki a nyitottságot.

¹ előjogok

Prioritásaink

Alapvetően fontosnak tartottam, hogy Afrikában a helyszínen szerezzek tapasztalatokat az UNESCO-nak a prioritásként kezelt kontinensen végzett tevékenységéről, 1999 februárjában alkalmam nyílt erre. A két afrikai regionális irodába látogattam el, Dakarba és Nairobibá – megtekinthettem az abidjani területi irodát, és elvittek Yamoussukróba is. (Tervbe volt véve a szintén kiemelt szerepű Addisz Abeba-i összekötő iroda meglátogatása, de oda Nairobiból már nem tudtam elutazni az Etiópiában előző nap kirobbant fegyveres összecsapások miatt.)

Abban a meggyőződésemben megerősödve tértem vissza, hogy az UNESCO-nak az eddigénél is jobban a közoktatásra, az iskoláztatásra kell koncentrálnia erőforrásait. Alapvető feladatunk ez, amikor az írástudatlanok száma bizonyos afrikai országokban továbbra is meghaladja a 65%-ot.² Láttam a nyomornegyedekben élő embereket, láttam a mélyszegénységet, és ezek a képek örökre az emlékezetembe vésődtek. Ugyanakkor azt is megtapasztalhattam, hogy az UNESCO mikroprojektek révén meg tudja tanítani egy bádovváros lakóit szemébe dobott tárgyak újrahasznosítására, megtanítja őket sokrétű tehetségük hasznosítására, felmutatja a nincsteléneknek a reményt, az emberi méltóság lehetőségét. A hatalmas kihívással úgy tudunk szembenézni, ha tevékenységünket célirányosan koncentráljuk. És nem hallgathatom el, hogy tévúton járunk, amikor egyre-másra rendezzük a szemináriumokat, amelyek eredményeként újabb és újabb szemináriumok rendezhetők.

A területi irodák kérdése

És akkor rátérek az általam látott területi irodákra. Nagyon tehetséges szakembereket ismertem meg. Sok lelkesedést, jóakaratot láttam – és sok lehetőséget, pontosabban szólvá jobbítási lehetőséget. Az irodák feladatköre nem elég világos: például továbbra is a Dakari Regionális Oktatási Irodáról (BREDA)³ hallunk és olvasunk, holott 1995 óta a hivatalos elnevezés UNESCO Dakari Iroda, amelynek tevékenysége az oktatáson túlmenően kiterjed a kultúrára, tudományra és a kommunikációra egyaránt. Nincs igazán koherencia a területi irodák hivatalos státusza és valóságos helyzete között.⁴

A regionális iroda fő feladatának hivatalos meghatározása:

- kapcsolatot tart az UNESCO Titkárság és a tagállamok kormányai között,
- segíti a Titkárságot, hogy jobban megismerje a régió valóságos helyzetét,
- megerősíti, bővíti és elmélyíti a régió tagállamainak az UNESCO tevékenységében való részvételét.

² Ez az adat az 1998-as állapotra vonatkozott!

³ Bureau Régional pour l'Éducation en Afrique

⁴ A Dakari Iroda honlapján 2015 júniusában az áll, hogy 2014-ben még regionális oktatási irodaként működött, ami jelzi, hogy továbbra is rendkívül lassan mennek végbe változások az UNESCO-ban. Úgy tűnik, 20 év alatt sikerült e problémát megoldani!

Ezek után nem lehet semmi meglepő abban, hogy az irodák igazgatói a szervezetet a tagországokban képviselő nagyköveteknek tekintik magukat, és akként viselkednek. Márpedig ez nagyon nagy tévedés, ők szakemberek, akiknek az UNESCO programjait kell a tagországokban megvalósítaniuk. Egyébként is az volna a kívánatos, hogy csak akkor nevezzenek ki valakit egy területi iroda vezetőjének, ha előtte már dolgozott a párizsi központban, hiszen akkor tud hatékonyan dolgozni, ha már alapos ismeretei vannak a Titkárság működéséről.

A területi irodák nem UNESCO-nagykövetségek. A fent felsorolt feladatokat a tagországok Állandó Képviselői végzik: az állandó képviselők azért vannak Párizsban, hogy bővítsék és intenzívebbé tegyék országuk részvételét az UNESCO programjaiban, hogy kialakítsák és erősítsék a kapcsolatot kormányuk és az UNESCO között. Nem szerencsés, ha a Titkárságban olykor megfélemlenek az ő fontos kontaktszerepükről. Ráadásul köztudott, hogy az állandó képviselők többsége nemcsak hazája érdekeit képviseli az UNESCO-ban, hanem egyúttal az UNESCO ügyének lelkes támogatója a saját hazájában. Ők nemcsak hazájuknak az UNESCO-hoz akkreditált nagykövetei, hanem az UNESCO nagykövetei hazájukban és a világban.

A területi irodák személyzete gyakran marginalizált helyzetben érzi magát. Jótékony hatást gyakorolna egyfajta rendszeres rotáció. Legfőbb panaszuk, hogy a már betervezett projektekhez nem áll rendelkezésre a finanszírozás. Ezzel szemben Nairobiban ugyanabban az épületben két, egymástól teljesen független iroda működik, két igazgatóval és két titkársággal. Elhiszem, hogy a két iroda eltérő profillal rendelkezik, de azt már nem bírom felfogni, miért kell két gazdasági vezető is. A könyvelés is annyira eltérő? A területi irodák személyzete jól tudja, hogy e nehézségek nem a házigazda ország körülményeiből fakadnak. Az ott dolgozók elkötelezettjei hivatásuknak, s büszkéek arra, hogy az UNESCO-nak dolgoznak. A szenegáli és kenyai kormánytagok hasonló elkötelezettséggel hangsúlyozták, hogy szükséges volna racionalizálni az ottani UNESCO-irodák működését és koncentrálni a szétaprózódó akciókat.

A kritikai megközelítés követelménye

Vajon több UNESCO nevű szervezet van? Az, ahol én dolgozom, amelynek munkatársaival nap mint nap találkozom, és az, amely a program végrehajtásáról szóló jelentésben megjelenik? Az előbbi súlyos pénzügyi gondokkal küzd, az itt dolgozók folyton panaszkodnak, azt mondják, hogy még soha nem tapasztaltak hasonló szűkösséget, hogy a folyó évben a tervezett költségvetés időarányos részének csak soványka százalékát kapták meg, és hogy éppen ezért az UNESCO sokat veszít hitelességéből – röviden szólva: ez egy némileg kedveszegett szervezet. Egy másik szervezet képe rajzolódik ki az elének terjesztett jelentésből. Ez a jelentés a megindított programokról szól: gazdag, problémamentes, teljesen kielégítő képet tár elénk. A jelentés formája sokat javult a VT kívánalmainak megfelelően. Jól felépített, tényekre épülő, könnyen olvasható dokumentum. Ám ez a jelentés nem teljes. Nem nevezi meg azokat:

- a betervezett projekteket, amelyeket nem lehetett beindítani,
- a beindított projekteket, amelyek nem voltak betervezve,
- a projekteket, amelyek nem jártak sikerrel, amelyek csak sovány eredménnyel jártak, és amelyeket fel kellene adni.

Többször kértük itt a Végrehajtó Tanácsban, hogy a program végrehajtásáról szóló általános beszámoló legyen elemző jellegű. Hogy mire is gondolunk, arra kiváló példát nyújt a 156 EX/12 dokumentum, amely a MOST programot értékeli úgy, hogy valamennyi projektet elemzi az Érdemek és hiányosságok címszó alatt, és mindegyikhez ajánlást is fűz (UNESCO, 1999). Egy ilyen analitikus beszámolóból realis, árnyalt képet kaphatnánk a szervezetről, amely nem marad tétlen, hanem az akadályok és buktatók ellenére is nagyon fontos tevékenységet folytat a kompetenciájába tartozó területeken, és potenciálja továbbra is nagy reményekre jogosít.

Nem először mondom itt, e teremben: a sikerhez a kritikai megközelítés nem kevésbé fontos, mint az itt oly gyakran felhangzó elismerés és tisztelgés. Az elismerés hangján kell szólnom a főigazgató irányításával dolgozó Titkárságról, amely a Végrehajtó Tanács ajánlásainak megfelelő új C/5-ös dokumentumot terjesztett elénk. A főigazgató híven azon ígéretéhez, hogy megbízása utolsó percéig maradéktalanul teljesíti feladatait, intenzitásából mit sem vesztő odaadással és maestriával készítette elő a következő két éves időszak programját. Biztos kézzel fogja átadni utódjának a lobogó fátylát.

Az UNESCO nem politikai fórum

Mostani ülésünkön a leglényegesebb kérdésekre keresünk majd választ az UNESCO kapcsán. Mi legyen a szerepe a 21. században, mi legyen a helye az Egyesült Nemzetek rendszerében, hogyan lehet összeegyeztetni a szellemi kooperáció funkcióját a technikai segítségnyújtás feladatával? Útelágazáshoz érkezünk. Meg kell vizsgálnunk a szervezet előtt megnyíló különböző utakat. Egy dologban vagyok biztos: az UNESCO-nak nem szabad politikai fórummá válnia, az átpolitizálódás szétzúzná a szervezetet. Az UNESCO csak akkor lehet hatékony, ha a kompetenciájába tartozó területekre összpontosít.”

Az átpolitizálódás kérdéséhez hozzá kell fűznöm két utólagos megjegyzést. A második sajnos rendkívül aktuális:

1. Az UNESCO-ban az arab tagállamok évtizedek óta napirenden tartották a palesztin kérdést, oktatási, kulturális témákba csomagolva igyekeztek Izraelt elítélő határozatokat elfogadtatni. A konszenzussal elfogadható szöveg kidolgozása hagyományosan a VT elnökre hárult, ezzel a technikával e napirendi pontok megtárgyalásától mentesítettük a PX Bizottságot. A VT elnök napokon át tárgyalt az arab és az EU-csoporttal, Izrael állandó képviselőjével és a palesztin megfigyelővel (az utóbbi kettőnek csak hozzászólási joga volt a VT-ben), míg beleegyeztek a szövegnek a plenáris ülésen vita nélkül való jóváhagyásába. Ha ez megvolt, a többi csoport képviselője már nem emelt kifogást. Jó ülésvezetői reflexre volt szükség, hogy egy gyors kalapácsütéssel meg lehessen előzni, hogy egy esetleges okvetetlenkedő képviselő ne kérhesse mégis a vita megnyitását, amelyet aztán nagyon nehéz lett volna lezárni.
2. Az átpolitizálódás, a palesztin kérdés túldimenzionálása okozta az UNESCO immár negyedik éve tartó újabb nagy válságát: 2011-ben a közgyűlés megszavazta, hogy az addigi megfigyelői státuszban levő Palesztina az UNESCO tagállama legyen, ennek következtében az Egyesült Államok, ahogyan azt előre lehetett tudni, beszüntette tagdíjbe-

fizetését, ami a világszervezet évi büdzsájének 22 százalékát tette ki. Az USA 1984-ben már egyszer kilépett az UNESCO-ból a szervezet politikája és gazdálkodása miatt, és csak 2003-ra sikerült elérni a legnagyobb befizető visszatérését. Még egy évtized sem telt el, s újból kezdődtek az ínséges esztendőök. Palesztina megnyert egy politikai csatát, de ezzel az UNESCO-t újból hatalmas válságba döntötte (és saját magát is büntette, hiszen ezáltal a palesztin projektek anyagi támogatása is csökkent).

Az 1999. októberi főigazgató-választást itt nem tárgyalom részletesen. Tizenegy jelölt indult, a harmadik fordulóban sikerült a párizsi japán nagyköveti tisztelet betöltő Macuurának megszereznie a többséget. Jelöltsége már 1998 nyarán ismertté vált, és az UNESCO-n belül egy éven át az volt az egyöntetű vélekedés, hogy Macuura személyileg nem alkalmas főigazgatónak, tehát más jelöltet kell keresni. Az indonéz, a Sri Lanka-i és a Fülöp-szigeteki jelölés arra vallott, hogy az ázsiai csoportban sem tartották lefutottnak a versenyt. Az arab csoportból a szaúdi és az egyiptomi jelölt kölcsönösen gyengítette egymást, az ausztrál jelölt kevésbé ismerte az UNESCO-t, a trinidadit csak a négy karibi tagország támogatta. Európából Franciaország nem akart jelöltet indítani, a helyettes főigazgatói posztot betöltő francia Janicot-t végül Grúzia jelölte. VT-elnöki tevékenységem és Magyarország rendkívül pozitív megítélése alapján Párizsban határozottan esélyesnek tekintettek a főigazgatói poszt elnyerésére, amit erősített az is, hogy a II. választási csoporthoz tartozó országokból addig nem választottak UNESCO-főigazgatót. Ugyanakkor a magyar Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztálya vezetőjének 1999 tavaszán, a kormányváltás után készült elemzése szerint nem lehetett kérdéses a japán győzelem. A kormány júliusban végül bejelentette, hogy jelöl engem a főigazgatói választáson, de csupán formálisan kampányolt. Japán presztízskérdésnek tekintette, hogy legnagyobb befizetőként megszerezze a főigazgatói posztot, jelöltje afrikai kampánykörutat tett, Obuchi miniszterelnök személyesen is latba vetette befolyását a tagországok vezetőinél Macuura megválasztásáért. Ezzel szemben legfeljebb az egységes európai fellépés segíthetett volna, de erre az EU kísérletet sem tett, bizonyítva, hogy az UNESCO nem jelent számára olyan tétet, amiért érdemes volna egy nagyon fontos partnerrel vitába keveredni.

IRODALOMJEGYZÉK

- UNESCO (1995):** *Notes vertes. DG/Note/95/42 du 14 décembre 1995.* Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1996):** *Approved Programme and Budget for 1996-1997. 28 C/5.* Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1998):** *Decisions Adopted by the Executive Board at its 155th Session. 155 EX/Decisions.* Párizs, UNESCO.
- UNESCO (1999):** *Mid-Term Evaluation Report of the Management of Social Transformations (MOST) Programme. 156 EX/12.* Párizs, UNESCO.

ÉLETEM LEGIZGALMASABB HUSZONÖT ÉVE – GONDOLATOK AZ UNESCO-RÓL –

Szöllősi-Nagy András

(az UNESCO Víztudományi Oktató Intézet leköszönt rektora, 2009–2014)

„*Dum spiro spero*” (Cicero)

Barátaimon és családomon kívül valószínűleg a kutyát sem érdekli, hogy mi volt életem legizgalmasabb huszonöt éve – és ebben tökéletesen igazuk is lenne. Ám ez a huszonöt év egybefonódott az UNESCO-val, ott hihetetlen sok érdekes dolgot láttam és tanultam, s ezeket talán érdemes megosztani másokkal is, különös tekintettel a „hogyan tovább”-ra. A kérdés tehát az, vajon mit tudnánk még közösen tenni, hogy ez az intézmény újra régi fényében tündökölhessen, és úgy szolgálja a világ intellektuális progresszióját, ahogyan fénykorában, a hatvanas években tette. Előljáróban annyit, hogy az UNESCO-t az ENSZ talán legfontosabb intézményének tekintem, ideértve a tűzoltó Biztonsági Tanácsot is.

Hogy miért? Mert kulturális, tudományos és oktatási nemzetközi együttműködéssel az UNESCO hosszú távra határozhatja meg a világ szellemi alakulását – márpedig minden ettől függ s nem a pénztől és fegyverektől, ahogyan sokan gondolni vélik. Nagy kár, hogy ezt a zömében négy évig regnáló politikusok – már ha szerencsájük van, és kihúzzák négy évig – nem nagyon értik, vagy nem érdekli őket, s politikájukban nem adják meg az UNESCO-nak azt a prioritást, amelyet egyébként a köz és egyben saját jól felfogott érdekük – igaz, hosszú távon – megkövetelne. Nekem úgy tűnt Párizsból, hogy ez hazánk politikusaira nézve az elmúlt negyedszázadban különösen igaz volt. Sajnos.

De hadd kezdjem az elején!

HOGY KERÜLTEM ÉN ODA?

Véletlenek sorozatának eredményeképpen 1989 nyarának végén. Ám a történet és a vonzalom sokkal korábban kezdődött. Valamikor a hatvanas évek elején. Talán tizenegy éves lehettem, és kezdtek szemeim nyiladozni a világ dolgaira. A tetszőleges nyelven akkor Magyarországon elérhető újságok – számomra undok politikától átitatott – tartalmától felettébb irtóztam. A skála a *Pravdatól* a *Morning Starig* terjedt. Más külföldi lapot a kioszkokban nem is lehetett kapni. Kivéve az *UNESCO Courier*-t, mert az feltétele és része volt Magyarország és az UNESCO közötti megállapodásnak attól a pillanattól kezdve, amikor hazánkat felvették az UNESCO tagállamai közé. Számomra tehát az *UNESCO Courier* jelentette egyrészt az értelmes nyelvtanulás lehetőségét, másrészt a világra nyíló ablakot Le Corbusiertől Abu Szimbelig, a kibernetikától Pierre Boulezig, Teilhard de Chardintól Bourbakin át Wittgensteinig. Ma is ebből élek.

A következő, most már szakmaibb morzsa szintén a hatvanas évek közepére datálható. Bakonynána, 1965., a Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság Kísérleti Hidrológiai Állomása (KDTVIZIG). Ez az év volt az UNESCO Nemzetközi Hidrológiai Decenniumának (International Hydrological Decade – IHD) kezdete, és mint fontos nyitó rendezvény ebben az évben zajlott a Hidrológiai Tudományok Nemzetközi Szervezetének (International Association of Scientific Hydrology – IASH¹) budapesti Nemzetközi Kísérleti és Reprezentatív Vízügytől Konferenciája is. A szakmai kirándulást sógorom, Zsuffa István² vezette, a Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság új bakonynánai Kísérleti Hidrológiai Állomását bemutatandó. Ez volt az első igazán nagy nemzetközi szakmai konferencia Magyarországon az amnesztia után, ami megtörte a kényszerített vagy vállalt tudományos elszigeteltséget, ugyanakkor fontos lépés volt az UNESCO szellemi irányítása alatt kifejlődő hidrológia tudományos megalapozásához. A szakma nagyjai közül sokan vettek részt a korszakos konferencián keletről és nyugatról egyaránt, többek között a hidrológia pápájának tekintett amerikai Ven Te Chow is, aki egy évvel korábban jelentette meg a szakmai fordulópontnak számító szemináris *Applied Hydrology*-ját (1964). Én akkor a bakonynánai telepen, a Prém-malomban sertepertéltem mint észlelő és középiskolás diák. István sógorom irányításával a Kazó-féle mesterséges esőztető-aparátussal mértem a felszíni mikrolefolyást a Prém-malom különböző helyein. Frankofón lévén, Zsuffa éppen egy francia csoportot kalauzolt a kísérleti telepen, azt hiszem, a nagy tiszteletben álló Rodier professzor vezette francia hidrológusok eminens körét, és vázolta a hosszú csapadékidősorok fontosságát, valamint a magyar hidrológia ugyancsak nagymúltú és élenjáró voltát; példaként a telepen már régóta üzemelő csehszlovák csapadékirót hozta fel. Voila! – csapott is a trágyadomb melletti műszerre István. Rodier-t sajnos annyira érdekelte a magyar hidrológia helyzete és a csehszlovák műszeripar remeke, hogy kinyitotta a műszerajtót, amire egy galambtetem és a cseh nyelvű tömzsi műszerkönyv hullott ki a műszerből. (A műszert előző nap Prém urammal én telepítettem, de a galambot illetően máig ártatlan vagyok...) Hja, a nagy múltú magyar hidrológia! – somolygott Rodier, mi pedig Istvánnal együtt szerettünk volna eltűnni a térképről.

Azt hiszem, akkor határoztam el, hogy hidrológus leszek.

Az UNESCO Nemzetközi hidrológiai programja (International Hydrological Programme – IHP) a hatvanas évek közepén indult a Nemzetközi Hidrológiai Decennium szerves folytatásaként. Az IHD volt az első valóban globális hidrológiai tudományos együttműködési program, részint a sikeres, 1958-ban záródó Nemzetközi Geofizikai Év (International Geophysical Year – IGY), részint az UNESCO arid területekkel foglalkozó kutatási programjának folyománya-ként. Kevesen voltak akkoriban, akik látták, hogy a jövő egyik nagy, ha nem a legnagyobb kihívása a víz lesz. Az UNESCO-s francia Michel Batisse, az amerikai Ray Nace és a Hidrológiai Tudományok Nemzetközi Szövetségének (IAHS) főtitkára, a belga Claude Tison voltak azok, akik ma már hihetetlennek tűnő szívóssággal győzték meg az UNESCO-t alkotó államok kormányait arról, hogy szükséges egy kormányközi hidrológiai kutatási program, és csakis a kormányok közötti együttműködés teremtheti meg a globális hidrológiai adatcserét, valamint

1 Később: International Association of Hydrological Sciences (IAHS).

2 Dr. Zsuffa István (1933–2004), CSc, DSc, a kilencvenes években a Budapesti Műszaki Egyetem hidrológia professzora, tanszékvezető.

a hidrológiai körfolyamat jobb megismerését. Meg kell itt jegyezni, hogy akkoriban azt sem lehetett kellő pontossággal tudni, hogy mekkora is a Föld vízkészlete, és az miként oszlik meg térben és időben. A programmal kapcsolatban feltétlenül meg kell említeni Lászlóffy Woldemárt, aki az első pillanattól kezdve szorgalmazta a magyar részvételt. Stelczer Károly, Szesztay Károly, Starosolszky Ödön, Major Pál és Ubell Károly voltak azok a magyar kutatók, illetve víztudomány-politikusok, akik meghatározó szerepet játszottak a program kialakításában, és az akkor igen erős magyar részvétel elősegítésében. (Zárójelbe kívánkozik, de megjegyzendő, hogy a hatvanas években csakugyan nemzetközi színvonalú volt a magyar hidrológiai kutatás. Régi dicsőségünk...)

Az IHP tehát kormányközi tudományos program, amelyben ma 170 ország vesz részt, s talán nem túlzás azt állítani, hogy valójában az IHP teremtette meg a hidrológiát mint tudományt (ez persze még jóval az „én időm” előtt történt...). Ide kívánkozik annak a szomorú ténynek a rögzítése, hogy ma Magyarországon, azt hiszem, elsősorban a VITUKI (eredetileg: Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet³) ostoba tönkretétele miatt, az IHP nem működik, az IHP Magyar Nemzeti Bizottsága megszűnt létezni, vezetői vákuum és teljes érdektelenség alakult ki. Mintha mindenkit csak a pénz érdekelne, és a hon érdeke nem szempont. Még ha ennek nagy garral az ellenkezőjét hirdetik is néhányan.

VÉGÜL IS HOGYAN KERÜLTEM AZ UNESCO-BA?

Véletlenül, mert soha nem szerepelt életcéljaim között, hogy nemzetközi tudományburokrata legyek (még mielőtt valaki félreérti, sebtiben meg kell jegyezni, hogy tudományburokrataként definiálom az egyetemi rektorokat, akadémiai elnököket és a kutatóintézeti igazgatókat is a szó Max Weber-i és nem szükségképpen pejoratív értelmében). Békésen éltem a kutatók boldog életét a VITUKI-ban, ahol imádtam lenni, cikketek, könyveket írtam, szakfolyóiratokat szerkesztettem itthon és külföldön, szimpóziumokra jártam, tanítottam különféle UNESCO-kurzusokon Bangkoktól Svédorszáig és vissza. Az akkori szokások szerint disszertáltam mindenféle bohó fokozatokért és arról ábrándoztam, hogy ha egyszer majd kiüregszem a tudományos versenyből, ami ugye eléggé kegyetlen, a Műegyetemen leszek egyetemi tanár és megosztom a többiekkel, amit még tudok. A sors aztán úgy hozta, hogy előbb lettem professzor Kanadában, mint itthon, de a nyolcvanas években ez itt már csak így volt. Később aztán itthon is felkentek egyetemi tanárnak, ám akkorra az UNESCO már jobban érdekelt. De még nem tartunk ott a történetemben.

Kanadában volt egy doktoranduszom, egy igen okos, ám kiállhatatlan alak – állandóan a nyakamon lógott, hogy adjak már neki egy, az ő szellemi képességeihez méltó problémát és ne rutinfeladatokkal gyötörjem. Ez persze erősen bőszített és felettébb arrogánsnak is tartottam, úgyhogy gondoltam, adok neki egy olyan feladatot, aminek a megoldásával már két éve vesződttem, de nem jutottam semmi használható eredményre, így aztán valószínűleg ő sem fog vele sokra menni és békén hagy majd egy jó ideig. A feladat maga elég egyszerűnek hangzik: lehetséges-e egy modell struktúrájából kiindulva az előrejelzési hibák továbbterjedését csak az időelőny és a modellstruktúra függvényében meghatározni? Ez a gyakorlati hidrológiai előrejelzési alkalma-

3 Később: Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Kutató Intézet.

zások során igen fontos, azonban a megoldás elméletileg nem túl könnyű. A kulcs egy eléggé bonyolult, nemlineáris mátrix-differenciálegyenlet megoldásában rejlik, amit én két év alatt nem tudtam megtenni. A kiállhatatlan doktoranduszom viszont két nap múlva visszajött egy briliáns megoldással. Ez számomra elég nagy megrázkódtatás volt, és elégséges ok ahhoz, hogy 37 évesen nyugdíjazsam magam az aktív tudományból. (A doktoranduszom nagy sikerrel megvédte diszsertációját, azonban – májám jelentős javulására – sajnálatosan hamar ő is korengedménnyel nyugdíjazta magát a tudományból; ma Sanghaj egyik leggazdagabb kereskedője, és nagyon jóban vagyunk...) Nem akartam olyan egyetemi ember lenni, aki diákjai eredményei elé első szerzőként odabiggyeszi a nevét. (Ebbéli elhatározásomban aztán a pályám végén nem voltam teljesen konzisztens...) Szóval mindenképpen akartam valami mást és máshol. Annál is inkább, mert az akkor már egyre hevesebben kibontakozó Bős-Nagymaros vitában sem a Németh-kormány hirtapolitikájával, sem a zöldek hamis érvelésével nem értettem egyet. Végül is mások noszogatása és ígéretei adatták be velem az ENSZ pályázati lapot az UNESCO-hoz. Ezt azóta is köszönöm Láng Istvánnak. A százhatvanvalahány jelentkezőből Federico Mayor, akkori UNESCO-főigazgató, engem választott. Hogy ő jól választott-e, azt nem tudom, azt viszont ma már tudom, hogy addigi életem egyik legjobb döntését hoztam meg azzal, hogy elvállaltam a kinevezést. Az UNESCO fantasztikus hely volt, olyan – a szakmát befolyásoló – globális lehetőségekkel, amelyekhez sosem juthattam volna, ha máshova megyek.

MIT CSINÁLTAM S MIÉRT?

Ez volt tehát az a folyamat, amely eljuttatott az UNESCO-ba. Meg kell itt említenem nagyszerű elődömet, a román Sorin Dumitrescut, aki az IHP-t az első huszonöt évben vezette. Vezetése eredményeként megvoltak azok a szilárd alapok, amelyekre építkezhettem.

Párizsba érkezésemkor fogadta el az IHP Kormányközi Tanácsa az IHP IV. fázisát, ahol már – korát messze megelőzve – felvetődtek a fenntartható vízgazdálkodás és a klímaváltozás hidrológiai ciklusra gyakorolt hatásának kérdései. Ezt a hatéves fázist csak operatív szinten tudtam befolyásolni, mert a program stratégiája már kész volt. Az ezt követő évtizedekben igazából csak terelgetni kellett a programot, annak megfelelően, hogy milyen új globális társadalmi és tudományos kihívások jelentkeztek. Persze kormányközi lévén a program át volt itatva politikával, és itt bizonyos óvatosság és pragmatizmus is kellett hogy vezéreljen, ám egy-két kellemetlen esettől eltekintve sikerült kikerülnöm a diplomaták hatékony politikai fűróit. Nem volt magától érteendő az IHP fő irányainak stratégiai újraértelmezése sem. Először a vízgyűjtőszintű vízminőség-gazdálkodás, majd az akvatikus ökoszisztémák ill. ökohidrológiai, később az etikai és kulturális aspektusok „beemelése” okozott heves vitákat, de végül is kitűnő kollégákkal és sok szerencsével sikerült az IHP-t újraértelmezni a fenntartható fejlődés kontextusában.

A program, számos körülmény együttes hatására egyszer csak elkezdett nagyon jól menni. A kezdeti ötfős stábból eljutottunk úgy negyven főig, a kétmillió dolláros költségvetéstől a százmillióig. A nagy ugrás Macuura Koicsiró főigazgatósága alatt történt a kilencvenes években. Mandátuma elején volt egy hosszabb megbeszélésünk. Macuura világosan megértette, hogy a víz lesz a XXI. század egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb problémája. Ennek megfelelően – az UNESCO történetében páratlan módon – segített megháromszorozni az IHP reguláris költségvetését. Ez pedig szilárd alapokat teremtett ahhoz, hogy erős partneri

kapcsolatokat építhessünk ki az ENSZ-en belül és kívül, valamint hogy több forráshoz is jussunk. Az elsőre példa az ENSZ *Víz világlejelentés (World Water Development Report)*, ill. az azt előállító ENSZ Világ vízkészlet-meghatározási programja (UN World Water Assessment Programme – WWAP) az UNESCO vezetésével és intézményén belül. (Ennek „összehozása” volt szakmai pályám talán legnehezebb vállalkozása, de erről majd máskor...) Macuura mandátuma alatt kreált az IHP közel kéttucat víztudományi központot Teherántól Cukubáig, ökohidrológiától árvízgazdálkodásig. Ezek mind úgynevezett „második kategóriás” UNESCO affiliált intézmények, tehát jogilag nem részei az UNESCO-nak, ám mandátumuk egybeesik az IHP egy-egy részfeladatának megoldásával. A hab a tortán a nagy tekintélyű holland Víztudományi Oktató Intézet (Institute for Water Education – IHE) oktatási központ UNESCO-hoz terelése volt. Macuura Hágában a 2. Víz Világfórumon jelentette be az UNESCO és az IHE „házasságát”. Pár évig tartott, amíg az intézet ténylegesen az UNESCO részévé vált, mert jelentős és nehezen áthidalható jogi és diplomáciai nehézségek is adódtak. Ám 2003-ra készen állt a mű: IHP, kéttucat tudományos központ, a World Water Assessment Programme (WWAP), az UNESCO-IHE. Már csak össze kell(ett volna) kapcsolni őket. Így is elképesztő képességet fejlesztett ki az UNESCO a nemzetközi hidrológiai kutatás és oktatás terén, bár a hatékony összekapcsolás még várat magára.

Hatvanéves lettem 2009-ben. A rám akkor érvényes szabályok szerint nyugdíjba kellett volna vonulnom. Ha jobbra-balra udvarolok, talán kaptam volna egy év meghosszabbítást az UNESCO új vezetésétől, amihez nem nagyon fűlt a fogam. Meg nem is akartam úgynevezett nyugdíjas lenni, mert azt túl korainak tartottam abban a korban. Beadtam tehát pályázatomat az UNESCO-IHE rektori pozíciójára. A delfti intézetre – mint a reguláris költségvetésen kívüli intézetre – nem vonatkoztak a kötelező korlátok, és szerencsémre az addigra „államosított” mindenható Végrehajtó Tanács (Executive Board) látókörén is kívül esett az intézet, ezért ott még indulhattam és nem voltam kitéve *politicking*-nek, a tanács kedvenc szórakozásának sem. Bár voltak néhányan Hollandiában, akik aktívan nem szerették az elképzelést, hogy „párizsi, ráadásul biztos, hogy egy bolsi módon gondolkodó gyanús kelet-európai bürokrata” legyen a rektor, végül is megnyertem a pályázatot és visszatértem az akadémiai életbe. Már „csak” ott kellett bizonyítanom, hogy nem lettem teljesen osszifikált fosszília a párizsi évek alatt. Bár a gyanú potenciálját kényesen fenntartja, az akadémiai közösség mégis alapvetően teljesítményorientált és fair. Mindenképpen tanítani is szerettem volna. Meg újra írni. Tartott vagy félévig, amíg etabliroztam magam az intézetben – és szerencsémre a Taylor & Francis akkor hozta ki a Szilágyi Józseffel írt könyvünket (2010) a real time előrejelzésről –, de attól kezdve öt csodálatos évet töltöttem Delftben kitűnő tanári karral és remek MSc és PhD hallgatókkal a fejlődő világból. Minden percét élveztem – kivéve talán az utolsó pár napot.

Volt egy-két olyan kiemelt terület az elmúlt két és fél évtizedben, amelyben – talán túlzás nélkül mondható – az UNESCO kulcsszerepet játszott. Ezekhez tartoznak a vízzel kapcsolatos konfliktusok, valamint a klímaváltozás. Hadd szóljak ezekről itt egy pár szót, mert ma sokakat nagyon érdekel.

HÁBORÚ A VÍZÉRT?

A víz miatt történő *causa prima* háborúskodást nem tartottam valószínűnek. Még akkor sem, ha hajdan volt főnököm bő három évtizede azzal riogatott, hogy a „következő háború a Közel-Keleten a víz miatt lesz”. Igaz, akkor ő még nem volt az ENSZ főtitkára, hanem egy nemzetközi vízgyűjtő terület földrajzilag legalsó országának szorgos külügyminiszter-helyettese. Így aztán csakugyan a helye határozta meg a tudatát – főtitkár korában később ilyesmiről már szót sem ejtett. Azóta aztán lett is háború a Közel-Keleten, amit ugyan alapvetően szintén egy folyadék okozott, bár annak viszkozitása és színe a víztől jelentősen eltér.

A víz konfliktuspotenciálja azonban nem tagadható. Ezért már a kilencvenes évek közepén – eleinte ugyan félszegen és számos nemzetközi vízkonfliktussal erősen megterhelt felső vízgyűjtőbeli tagország által dühödten támadva – elindítottunk egy olyan IHP programot, amely vízkonfliktusokkal foglalkozott, pontosabban azzal, hogy a tudomány és az oktatás eszközeivel miként is lehetne elkerülni a lehetséges konfliktusokat, ill. ha azok már fennállnak, akkor hogyan lehet feloldani a konfliktust. Aaron Wolf kidolgozott egy adatbázist, amely összefoglalta az elmúlt négyezer év vízzel kapcsolatos konfliktusainak adatait. A meglepő az volt, hogy a víz jószerevével alig szerepelt a primer háborús okok között: a vízmegosztás körüli együttműködés az emberiség történetében fontosabb szerephez jutott, mint a hatalmi konfliktusok. Az emberiség történetében a víz tehát összeköt, s nem megoszt. Ez egy alapvetően pozitív és egyben mérsékelt optimizmusra okot adó tény. Ezen felismerés alapján indítottuk el az IHP Potenciális konfliktustól a kooperációs potenciálig (From Potential Conflicts to Cooperation Potential – PCCP)⁴ nevű programját, amely azóta is igen hasznosan működik a tudományos és diplomáciai közösségek közelebb hozásában, valamint együttműködtetésében, és ma már egyetemi tananyag is.

Az UNESCO Julien Huxley⁵ óta mindig is igyekezett ötvözni a természet- és társadalomtudományokat – tudatosan kereste a kapcsolódási pontokat és törekedett az együttműködés katalizálására. Az lehet regionális, mint például a Duna esetében, vagy globális mint például az IHP FRIEND (Flow Regimes from International Experimental and Network Data) programja, amely egy összekapcsolt, nyílt hozzáférésű globális hidrológiai adatbázis felépítését tűzte ki céljául. Az elmúlt negyedszázadban nagyon sok minden történt e téren, és már nem vagyunk messze a regionális adatbázisok összekapcsolásától.

Az IHP alapvetően természettudományos és mérnöki megközelítése az elmúlt két évtizedben jelentősen kibővült a különböző társadalomtudományok módszertanának alkalmazásával. A konfliktuskutatásra már kitértem, de talán érdemes megemlíteni a történészekkel való IHP-kapcsolatot is. Több diszciplína együttes munkájával elkészült a *Víz története (A History of Water)* című hatkötetes sorozat. Vagy említhetném a hidrogeológusok és nemzetközi jogászok bevonásával indult kezdeményezést, amely a nemzetközi, felszín alatti vizek védelmére kísérel meg egy globális nemzetközi konvenciót kidolgozni. Egy ilyen konvenció kidolgozása rendkívül fontos, de természetesen nem könnyű feladat, és a megoldás valószínűleg hosszú éveket fog igényelni – bár remélhetőleg kevesebbet, mint az ENSZ-egyezmény a határokat átszelő vízfolyások nem hajózási célú *hasznosításáról*. Ez utóbbi kidolgozása és az ENSZ Közgyűlés általi elfogadása

⁴ Dr. Bogárdi János professzor, IHP-s kollégám és barátom találó elnevezése.

⁵ Sir Julian Sorell Huxley (1887–1975) angol evolucionista biológus, 1946 és 1948 között az UNESCO első főigazgatója.

ugyanis 27 évet vett igénybe. Megjegyzendő az is, hogy az egyezmény tavaly óta érvényben van, ami nagyszerű hír, mert számos tagország aktívan próbálta éveken át blokkolni az elfogadtatást. A felszín alatti vizek esetében még bonyolultabb a kép – felszín alatti víztartók határai csak elvétve esnek egybe a felszíni vízgyűjtők topográfia adta hatáiraival. Ilyen helyzetben nincs az a jogtudor, aki hidrogeológus és a hidrogeológia tudománya nélkül bármi hasznosat is tudna mondani. Tehát újfent ott vagyunk, hogy a természettudomány és a társadalomtudomány megfelelő ötvözése az egyedüli járható út korunk összetett problémáinak megoldásához. A nemzetközi vizek esetében egy sereg etikai kérdés is felmerül, amelyek nem függetleníthetők a természeti kincsek, így a víz feletti abszolút szuverenitás dogmájától.⁶ Érdekes az is, hogy az intézmények hiánya, ill. megléte sokkal jelentősebb szerepet játszik a konfliktusok kialakulásában, ill. megoldásában. A víz fogyasztását ugyanakkor kontextusba kell helyezni. Globálisan a hidrológiai ciklusban mindig ugyanannyi víz vett részt, itt nincs változás – ma ugyanannyi vizünk van, mint a holocén klímaoptimum során volt. Ha viszont az egy főre jutó vízkészletet tekintjük, akkor csakugyan megállapítható, hogy az jelentősen és drámaian csökken. Az elmúlt negyven évben például a 13 ezer köbméter/fő/év globális átlagos vízmennyiség az 5 ezer köbméter/fő/év értékre csökkent, ami igen drámai változást jelez. Ennek elsődleges oka a népszaporulatra és egyéb emberi tényezőkre – mint például a földhasználatok változása, urbanizáció – vezethető vissza. A vízkészlet, a hidrológiai ciklusnak köszönhetően, bár véges, de megújuló készlet – szemben a fosszilis anyagokkal, amelyekre csak az állítás első fele érvényes. Tehát nem „fut ki” az emberiség alól a víz. A sokszor félelemmel idézett „klímamenekültek” vízióban sincs semmi új – érdemes az Ószövetségbe beleolvasgatni, ahol is jól nyomon követhető az izraelita törzsek vándorlása, és jól látható a regionális klímaingadozás következtében előálló vízhiányokkal, ill. aszályokkal való szoros korreláció. Tehát már az ókorban is a víz volt a fő, szó szerinti hajtóerő, ami által manifesztálódott a klímaváltozás.

A klímaváltozást illetően hadd tegyem hozzá, hogy manapság elég sok botorság jelenik meg ez ügyben, és nem csak a bulvársajtóban. Nem is olyan régen például nagybetűs szalagcímmel jelentett a talán legjobb nemzetközi napilap egyik száma: „*Beindult a klímaváltozás!*”. Nos, ez nem egészen *breaking news*, hiszen egy több mint négy milliárd (négyezer millió) évvel ezelőtti eseményről tudósított a szerző.

VÁLTOZIK-E A KLÍMA?

Igen, változik. És ennek az a nettó eredménye, hogy a hidrológiai körfolyamat nagy valószínűséggel felgyorsul. Ennek aztán számos súlyos következménye lehet. Rögtön hozzá kell tennem azonban, hogy ez a változás, ha bekövetkezik, nem hirtelen történik, hiszen a klímarendszer tehetetlensége óriási. Azt, hogy a víz körforgása a globális felmelegedés hatására felgyorsul, viszonylag elég egyszerűen be lehet látni – hozzáátéve rögvést, hogy ez a magyarázat rendkívül leegyszerűsített. Azt is hozzá kell tenni, hogy a földtörténeti nagy eljegesedések után ez már előfordult mint természetes jelenség. Nagy leegyszerűsítéssel arról van szó, hogy a megnövekedett

⁶ Az UNESCO Tudomány- és Technológiaetikai Bizottsága (World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology – COMEST) többek között ezekkel az alapkérdésekkel is foglalkozott.

hőmérséklet hatására megnő a párolgás, aminek következtében megnő a felhőképződés valószínűsége. Több felhőből több csapadék keletkezhet, aminek hatására egységnyi idő alatt megnövekszik a lefolyás. A megnövekedett lefolyásból tovább nő a párolgás... és így tovább, tehát a víz körforgása várhatóan felgyorsul. Ha pedig ez így van, akkor egységnyi idő alatt több szélsőséges hidrológiai esemény fordul elő. Megnő tehát az árvizek gyakorisága és mértéke. A folytonossági feltételnek minden körülmények között fenn kell állnia – emlékeztetőül: ma épp annyi édesvíz van a Földön, mint a holocén klímaoptimum idején –, ami csak úgy lehetséges, hogy az aszályok időtartamának és kiterjedésének is növekednie kell. Azaz a szélsőségek előfordulásának valószínűsége várhatóan növekszik. QED. Hangsúlyozni kell persze, hogy az atmoszférikus és hidrológiai folyamatok ennél az igen primitív modellnél lényegesen bonyolultabbak, seregnyi eddig még nem magyarázott visszacsatolás, véletlenszerűség és erős nem-linearitás jellemzi a rendszert – pont ez az oka annak, hogy a globális cirkulációs modellek és kapcsolódó hidrológiai hatásszimulációs vizsgálatok számos esetben szögesen ellentétes eredményeket adnak, különösen a léptékváltások során. Megjegyzendő, hogy a csapadékeloszlás idő- és térbeli változásával a felszín alatti vizek utánpótlódása is jelentős mértékben változhat, tehát a klímaingadozás és -változás az egész hidrológiai ciklusra kihat. A rendelkezésre álló adatok és ismeretek jelenlegi szintjén általánosan érvényes és szigorú megállapítások a víz körforgásának klímaingadozás hatására történő megváltozásáról azonban nem tehetők. Vannak vízfolyások, ahol a vízhozamok növekvő tendenciát mutatnak, s vannak olyanok, ahol csökkenőt. Statisztikailag érvényes, magas szignifikanciaszintű hidrológiai megállapítások sem regionális, sem globális szinten ma még nem tehetők – oka ennek részint a statisztikai módszereink elégtelensége, másrészt pedig az, hogy az észlelt hidrológiai idősorok az esetek zömében rövidek egy, a klímáskálán elfogadható általános megállapítás megtételéhez. Ma még nem tudjuk egzakt módon bizonyítani, hogy a hidrológiai körfolyamat csakugyan gyorsulóban van – pont ezt a feltételezést hivatott ellenőrizni az IHP seregnyi projektuma.

Ami általános következtetést lehet tudni, az nagyjából annyi, hogy az emberi tevékenység hatása a hidrológia körfolyamatra lényegesen jelentősebb, mint a klímaváltozásé. A klímaváltozás várhatóan megnöveli a hidrológiai események bizonytalanságát, s így a vízgazdálkodás kockázati tényezőit is. Sokan hozzáteszik ehhez, hogy az elkövetkező harmincöt év közel harmincszázalékos globális népességnövekedése, azaz a kilencmilliárdos emberiség várhatóan nagyságrendekkel nagyobb változást okoz a hidrológiai ciklusban és a vízzel való gazdálkodásban, mint az ugyanezen harmincöt év alatt várható klímaváltozás. Ezért tartják számosan fontosabbnak az adaptációs stratégiák kidolgozását a túlpolitizált barokkos diplomáciai manővereknél. Ezen stratégiák központi szereplője pedig a víz. A klímaváltozás tehát vízen és víz által manifesztálódik – akár a várható tengervízszint-emelkedésről, akár a hidrológiai ciklus teresztris részéről legyen szó, ideértve a gleccserek és az állandóan fagyott permafroszt térségek szerepét is. Sajnálatos módon azonban pont a hidrológiai ciklus – a klímarendszer talán legérzékenyebb és legkevésbé értett része – kapja a legkisebb figyelmet a klímaváltozással kapcsolatos vitákban, és hozzá kell tennem, a kutatásban is. Csak remélni lehet, hogy a párizsi őszi klímacsúcson és azt követően a kormányok végre ennek, az emberiség túlélése szempontjából központi, szó szerinti létkérdésnek megoldására is szentelnek időt és energiát.

VÍZ, VÍZ, VÍZ...

A víz lesz tehát a XXI. század egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb kihívása.

Ez az egyébiránt eléggé könnyen igazolható feltevés az elmúlt két évtizedben fokozatosan, persze lassabban, mint kellett volna, a nemzetközi politika homlokterébe került és része lett a politikai közgondolkodásnak – már ahol a politikusok megértették. Sebteben hozzá kell tennem, hogy Magyarország e tekintetben végre nem követte szokásos Pató Pál-os hozzáállását – van egy államférfi, aki több mint politikus s aki másokkal karöltve nemzetközi szinten is élére állt a víz és klímaváltozás magasabb társadalmi és politikai szintre történő emelésének.

Legyen bár a klímaingadozás és változás hatásairól, vagy a harmincöt éven belül kilencmilliárd ember vízellátásáról, vagy a növekvő gyakoriságú árvizekről, vagy akár az ENSZ kilencmilleneumi fejlesztési céljáról szó, nos, ami mindezt összeköti, az a víz. Bolygónk fenntarthatósága érdekében alapvetően át kell gondolnunk a vízzel való gazdálkodás szinte minden kérdését, beleértve a vízgazdálkodás intézményi feltételeit. Ez volt az UNESCO Nemzetközi hidrológiai programjának mantrája az elmúlt negyedszázad során, s ennek politikai elismertetése volt talán egyben legnagyobb sikere.

Úgy tűnik, hogy jóllehet késve is, de a politikai közösség végre felismerte a nyilvánvalót: víz nélkül nincs élet. Ez a gondolat hatja át a 2015 utánra formálódó Fenntartható fejlődési célok (Sustainable Development Goals – SDG) új rendszerét is.

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

A magyar szellemi élet számos fontos képviselője dolgozott különböző UNESCO szakmai bizottságokban. Két okból lehet nyilvánvaló cél a fokozottabb magyar részvétel. Egyrészt az UNESCO az egyetlen ENSZ szakosított szervezet, ahol a kormányok állandó képviselettel vesznek részt a szervezet stratégiájának és programjának kialakításában. Ez természetesen kitűnő alkalomként is kínálgatik a többoldalú diplomáciai kapcsolatok ápolására és a magyar indítatások, valamint állásfoglalások szélesebb körű megismertetésére és elfogadtatására. Ez kezdeményező és professzionális kulturális külpolitikát kíván. Másrészt – most a saját, talán kissé szubjektív véleményemnek hadd adjak hangot – ha Magyarország valóban pozitívan akar hozzájárulni a nemzetközi folyamatokhoz és a nemzetközi megértés elősegítéséhez, akkor azt pont kultúrája segítségével teheti meg (ideértve természetesen a magyar tudományt is). Bartóktól Kurtágig, Csontvárytól Molnár Veráig, Haar Alfrédától Erdős Pálig, Ormándy Jenőtől Solti Györgyig, József Attilától Pilinszkyig, Rácz Lászlótól Neumann Jánosig, Ottliktól Esterházyig – és még nagyon-nagyon sokan csak a huszadik században, akiket itt most hely híján nem említhetek, jogos kritikát vonva magamra – rendkívüli mértékben járultak hozzá a világ általános kultúrájához.

Van tehát Magyarországnak értékes üzenője, és úgy hiszem, az UNESCO az a hely, ahol ez az üzenet hatékonyan közvetíthető.

Természetesen az UNESCO is változóban van. A hatvanas években voltaképpen az intellektuális együttműködés egyetlen nemzetközi intézménye, és talán nem túlzás azt mondani: világközpontja volt, amely mágnesként vonzotta magához a kor progresszív elméit. A párizsi székházat Breuer Marcel tervezte, statikáját Nervi számította ki, Picasso nagy pannót festett a konferenciaterem elé, Henry Moore szobra a kert ékessége, Noguchi japánkertet tervezett,

Calder mobillal, Miró kerámiafállal járult a környezet méltóságához. A hatvanas évek új lehetőségei, a gyarmati országok felszabadulása seregnyi új feladatot adott az UNESCO-nak. René Maheu akkori főigazgató vezetésével az UNESCO a kor meghatározó intézménye lett.

Időközben egy sereg új intézmény jött létre, nem kis részben az UNESCO munkálkodásának köszönhetően.⁷ Egy kicsit persze az UNESCO-t is elérte minden korosodó intézmény sorsa: elintézményesedett. És bizony, 70 éves lett... egy kicsit megcsontosodott, egy kicsit elfelejti, mi is történik körülötte a világban, egy kicsit totyog és motyog, már nem olyan bátor, mint ifjú korában, a politikai korrektség oltárán mindenkinek meg akar felelni és nem veszi észre, hogy legnagyobb ellenfele saját túlfejlett bürokráciája.

Viszont, ha nem lenne UNESCO, akkor ki kellene találni. Most. Talán soha nem volt olyan fontos alapítása óta, mint korunkban, amikor régen elfelejtettnek hitt, ordas eszmék tekeregnek cifra politikai gúnyákba bújva, amikor fundamentalista vallási örültek gyilkolnak ártatlanokat véletlenszerűen, és amikor a kulturális uniformizálódás jobban fenyeget, mint az intézmény megalapítása óta bármikor. Mi akkor a megoldás? Kultúra, oktatás, tudomány, kommunikáció, kultúra, oktatás, tudomány, kommunikáció... *Ad nauseam.*

„This is UNESCO. Hold on, we are trying to connect you.”

Mindnyájunk közös gondja tehát a fiatal nemzedékek sürgős bevonása az UNESCO munkájába. Hogyan tudnánk újra szellemileg izgalmas kísérleti műhelyeket indítani, ahol a különböző kultúrák fiatal művészei, tudósai, kommunikátorai és oktatói vetnék össze elképzeléseiket és közösen alakítanák ki egy elfogadható és fenntartható világ új képét?

Mert ha ezt nem tesszük, akkor Julien Huxley Aldous bátyjának lesz igaza: jön a *Brave New World*.

IRODALOMJEGYZÉK

Chow, Ven Te (szerk.) (1964): *Handbook of Applied Hydrology*. New York, McGraw-Hill Book Company.

Szilágyi József és Szöllősi-Nagy András (2010): *Recursive Streamflow Forecasting: A State Space Approach*. London, Taylor & Francis.

⁷ Apró adalék: ha nincs CERN, nincs web. Ha nincs UNESCO, nincs CERN...

AZ UNESCO MINT A BIOETIKA FELLEGVÁRA

Sándor Judit

(a Közép-európai Egyetem tanára, az UNESCO bioetikai részlegének vezetője, 2004–2005)

Az UNESCO az egyik legszínesebb intézmény, amelyben valaha dolgoztam, és nemcsak azért, mert jelenleg a világ 195 tagországát tömörítő szervezet, hanem azért is, mert tevékenységi köre szerint leginkább emberi mivoltunkkal foglalkozik, hiszen a kultúra, a tudomány az oktatás képezi működésének fő területeit. Feltérképezi és óvja tárgyi és szellemi értelemben vett kulturális örökségünket, hangsúlyt fektet az életet egészen átívelő oktatásra, ápolja és védi a tudományos eredményeket – azáltal is, hogy a tudományetika globális alapelveit lefekteti és azok érvényesülését figyelemmel kíséri.

Az UNESCO által végzett bioetikai tevékenység összefoglalásához egy rövid történeti kitekintés kívánkozik. Az ENSZ szakosított intézményein belül az UNESCO, az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete már 1970 óta foglalkozik tudományetikával. 1993 óta működteti a Nemzetközi Bioetikai Bizottságot (International Bioethics Committee – IBC), amely kormányoktól független szakértőkből álló testület. E tevékenységének köszönhetően az ENSZ szervezetrendszerén belül az UNESCO tölti be a legfontosabb szerepet a bioetika területén. Ez a prioritás nemcsak az ENSZ-en belüli párhuzamos tevékenységek csökkentését, de a prioritást kapó terület kiemelt pénzügyi támogatását is jelenti, valamint az UNESCO-nak jutott az a normaalkotási feladat, hogy megfogalmazza a bioetikával foglalkozó egyetemes nyilatkozatokat, egyezményeket.

Bevallom, én mindig szerettem nemzetközi munkahelyen dolgozni, és ez az élmény többször is megadatott az életem során. A nemzetköziség nyitottságra, kíváncsiságra és toleranciára tanít – amellet, hogy néha úgy érzi az ember, mintha tojáshéjon lépkedne: sokszor előre nem látható érzékenységre kell tekintettel lenni, hiszen egy rosszul megválasztott szó akár többévi közös munkát tehet tönkre. Egy nemzetközi szervezetben a saját hazájában keletkezett értékeket is jobban észreveszi az ember, mert összehasonlító dimenzióban gondolkodik. Nemzetközi területen végzett munka esetén nemcsak a nyelvi sokszínűség jelent kihívásokat, de minden kifejezésnek, hivatkozásnak sajátos történelmi, kulturális, politikai referenciatartománya van, ezekre is tekintettel kell lenni egy nemzetközi dokumentum szövegezése során. Emiatt sokszor úgy tűnik, hogy hiába volt a több héten át folyó, vagy akár éveken is átnyúló, sok tolmács fizetését is felemészítő tárgyalás, a végeredmény tudományos szemmel nézve mégsem elégséges. De az is lehet, hogy másképp kell nézünk ezekre a dokumentumokra. Mióta belülről is láttam a normaszövegezés folyamatát, többé nem csak tudományos szempontból tekintek a nyilatkozatokra, egyezményekre és más nemzetközi jogi normákra. Most már jól tudom, hogy minden szó, sőt minden vessző vagy írásjel mögött is hosszas egyezkedés, egyeztetés áll – ha úgy tetszik, külön története van minden fordulatnak, nemegyszer komoly kompromisszumok eredményei ezek a tömörnek tűnő nemzetközi deklarációban megjelenő mondatok.

Az UNESCO számára a legnehezebb feladatot épp a közös nevező megtalálása jelenti. Mégis, ha vita alakult ki valamiről, az mindig hasznos és meglepő is volt egyszerre. A világ számos pontján ugyanis más volt az értelmezési tartomány, a politikai közeg és az előre elképzelt felhasználás.

nálási cél. Volt, hogy egy tagországban a környezetvédelemhez tartozónak ítélték meg az ősök védelmét, másutt meg éppen a jövő generációk védelmében óvnák a környezetet, van, ahol pedig az ivóvíz biztosítása került a bioetikai normák közé. Jogásként akkor szembesültem azzal is, hogy van, ahol a jogi normákkal szemben hagyatkoztak az emberi méltóság védelmére, míg nálunk ez az emberi jogok szerves része. Voltak olyan tagországok és szakértők, akik számára a szöveg minden egyes árnyalata, rétege fontos volt, hogy „should” vagy „shall” kerül a szövegbe, míg mások a dokumentum összességében, üzenetében bíztak, nemzetközi segítséget remélve tőle.

A legvitatottabb témának az egészséghez való jog és a reprodukciós jogok bizonyultak. Természetesen ezekben a különbségekben is az eltérő hagyományok, az eltérő politikai háttér nyilvánult meg. Ahol percenként hal meg egy nő¹ azért, mert nem részesül szülészeti vagy nőgyógyászati ellátásban, ott mást értenek a reprodukciós jogokon, mint ahol végtelenen elmérgesedett és ideologizált abortusz elleni csata dúl, és ismét más a jelentése e jogoknak, ahol a meddőség és a gyermektelenség jelent fontos problémát. A világ vezető hatalmai néha fontosabbnak tartották a legfejlettebb technika elterjesztését, mint az alapvető egészségügyi ellátáshoz való jogot, amelyet viszont más országocsoportok tartottak a szívügyüknek. Végletek között kellett tehát egyensúlyozni, hiszen még abban sem volt egyetértés, hogy etikai kérdés-e például az egészségügyre szánt források elosztása, vagy épp az indukált pluripotens őssejteken végzett kutatás.

Az UNESCO fontos szerepet játszott pályám alakulásában, szakmai életem korai szakaszától kezdve számos ponton részt vettem a szervezet működésében. A kilencvenes évek végétől külső szakértőként tevékenykedtem, így követtem a Nemzetközi Bioetikai Bizottság kialakítását és elválasztását a politikai testülettől. Az én területemen 1997-ben forradalmian újat alkotott az UNESCO, amikor elfogadták az első nemzetközi bioetikai deklarációt: az *egyetemes nyilatkozatot az emberi génállományról és az emberi jogokról*, amely noha jogilag nem kötelező érvényű, számos ország jogalkotása számára mutatott fel innovatív jogi megoldásokat. Az emberi génállomány szimbolikus örökségként való felfogása a deklaráció 1. cikkében mérföldkő a jogi gondolkodásban – még akkor is, ha az emberi genom védelmében eredetileg még határozottabb védelmet kívántak megfogalmazni. A 6. cikk kimondja, hogy genetikai jellegzetességei alapján senkit nem érhet olyan megkülönböztetés, amelynek célja vagy eredménye emberi jogok vagy alapvető szabadságjogok vagy az emberi méltóság megsértése.

Pár évvel később a párizsi központ által felkért szakértőként vettem részt a 2003-ban megfogalmazott *nemzetközi nyilatkozat a humán genetikai adatokról* című deklaráció előkészítő munkálataiban. Ez a deklaráció szintén megelőzte korát, hiszen épp csak ebben az időben jelentek meg az első biobankok, ekkor indult meg világszerte a különböző célú DNS-gyűjtés. Mára már ez a második nemzetközi bioetikai nyilatkozat is széles körben idézett dokumentummá vált.

2004-ben bekerültem az UNESCO párizsi székhelyére és az ottani bioetikai részleget vezettem, számos missziót elláttam (a WIPO, az Európai Unió és az Európa Tanács előtt képviseltem a szervezetet), valamint részt vettem a 2005-ben elfogadott harmadik nemzetközi bioetikai nyilatkozat előkészítő munkálataiban. *A bioetikáról és az emberi jogokról szóló egyetemes nyilatkozat* magyarázó jegyzeteit is én készítettem.

Később, visszatérve az egyetemi és tudományos életbe, szakértőként tartottam fenn a kapcsolatot a szervezettel, így elsősorban az ún. Global Ethics Observatory európai jogi szakér-

1 „A woman dies from complications in childbirth every minute – about 529,000 each year – the vast majority of them in developing countries.” (UNICEF, 2004)

tőjeként dolgoztam. Büszke vagyok arra is, hogy Magyarország az elsők között került bele az observatory jogi adatbázisába. Bevallom, fontos inspiráló szerepe volt az UNESCO-nak abban is, hogy itthon megalapítottam az első egyetemi szférában működő, nemzetközi tevékenységet is folytató bioetikai központot, a CELAB-ot (Center for Ethics and Law in Biomedicine). 2008-ban pedig ennek a kis kutatóközpontnak a közreműködésével készültek el a régió megannyi országában a három alapvető bioetikai nyilatkozat szakértői igényű² anyanyelvi fordításai, amelyeket azóta is használnak.

A BIOETIKA ÉS AZ EMBERI JOGOK NYILATKOZATÁNAK JELENTŐSÉGE ÉS FŐBB ELEMEI

Az 1997-es *egyetemes nyilatkozat az emberi génállományról és emberi jogokról*, illetve a 2003-as *nemzetközi nyilatkozat az ember genetikai adatairól* egyaránt sikeres és ismert dokumentum. 2004–2005-ben az UNESCO a bioetika témakörének meghatározására és a bioetika egészét átfogó alapelvek megfogalmazására tett kísérletet. A szervezet egy olyan egyetemes nyilatkozat megszövegezésébe fogott, amely a világ 191 országa számára nyújt jogalkotási keretet a bioetika területén. Hosszú konzultációs folyamat végén az UNESCO Általános Konferenciájának 33. ülészakán, 2005. október 19-én Párizsban a tagállamok egybehangozóan fogadták el az *egyetemes nyilatkozatot a bioetikáról és az emberi jogokról*. Ezzel a bioetika normái az emberi jogi deklarációkkal egy szintre kerültek és magas nemzetközi jogi elismerést is kaptak – hasonlóan *az emberi jogok egyetemes nyilatkozatához*.

A nyilatkozat korai politikai támogatottságát jól mutatja, hogy amikor 2003 májusában Chirac elnök az Elysée palotába invitálta a Nemzetközi Bioetikai Bizottság tagjait, a megbeszélésen már akkor felvetődött, hogy az IBC készítsen elő egy olyan nyilatkozattervezetet, amely a bioetika egyetemes normáit fogja át, és ha az UNESCO Általános Konferenciája elfogadja, akkor a deklaráció alapján az egész világon irányadó bioetikai normák születhetnek. Az UNESCO bioetikáról szóló egyetemes nyilatkozata, bár nem kötelező érvényű, mégis valóban nagy befolyással rendelkező nemzetközi norma lett.

A nyilatkozat megszövegezése, megvitatása és elfogadása jóval bonyolultabb folyamat volt, mint az 1997-es és a 2003-as deklaráció esetében. Ez részint magyarázható azzal, hogy a genetikai általános, illetve a genetikai adat speciális kérdései egyelőre jóval kevesebb embert érintenek, mint a bioetika általános normái. Ugyanakkor a bioetika normáinak nemzetközi jogi dokumentumba való foglalását az etika és a jog eltérő sajátosságai miatt elvi szempontból is indokolni kell. Míg a bioetikuskok számára a megkülönböztetés például az etikailag kifogásolható jogi normák betarthatatlansága miatt fontos, a jogelmélet képviselői azt hangsúlyozzák, hogy a jog egységes és konszenzuson nyugszik. A jog következetes fogalomkészlete megteremtí az egységes értelmezés lehetőségét, a jogi koherenciát. Az etika ezzel szemben plurális. Az etikai pluralitás érvei mellett egyre inkább előtérbe kerülnek a kulturális különbségekből fakadó ellenérvek is az emberi jogok egyetemességével szemben. Így az emberi jogok egyetemessége ellen egyik leggyakrabban hangoztatott érv, hogy a jogok egy meghatározott morális közösség jogai, és ilyen

2 A munkában a CEU Bioetikai és Jogi Központjának munkatársai vettek részt: Bárd Petra, Violeta Besirevič, Demény Enikő, Sándor Judit, valamint a belgrádi, brnói, sienai, rijekai és zágrábi partnerintézetek munkatársai (Josef Kuře, Kateřina Hvězdová, Miomir Matulović, Alessandro Spina, Michaela Vaňharová, Marco Ventura) segítettek az idegen nyelvű szövegváltozatok elkészítésében.

értelemben kulturálisan is meghatározottak. Ezzel szemben persze felhozható az az érv, hogy az emberek – függetlenül a tagadhatatlan kulturális és morális különbségektől – rendelkeznek általánosan elfogadott és emberi jogokra lefordítható morális elvekkel. Ezek a közös értékek nem kulturális közösségekhez, hanem az ember *ember* voltaához kötődnek.

A nyilatkozat szövegezése döntően 2004 áprilisától 2005 januárjáig tartott. Az IBC által felkért szövegező bizottság vezetője egy ausztrál bíró, Michael Kirby volt. A szövegezés folyamatát ezúttal széles körű konzultációk kísérték. Már az első szövegváltozatok is a tagállamok megkérdezésén alapultak, amely során a készülő deklaráció tárgyköreit és strukturáját tisztázták. A konzultációs eljárás a szövegezési munka későbbi fázisaiban is az egyik sajátossága és egyben nehézsége volt az nyilatkozat elkészítésének. A konzultáció a nyilatkozat szövegezésének átláthatóságát és nyilvánosságát, a minél szélesebb konszenzus legitimáló erejét teremti meg, ugyanakkor nemzetközi jogi dokumentumokkal szemben jogosan elvárható a konzisztencia és a következetes szerkesztési elvek betartása. Egy magasan képzett, jogi tudással is rendelkező szövegező bizottság önmagában sokkal könnyebben és hatékonyabban tudna magas színvonalú és koherens szövegtervezetet készíteni, mintha folyamatosan kellene egyeztetnie a szöveg tartalmát közel kétszáz ország politikusaival és szakértőivel, figyelembe véve az egymástól teljesen ellentétes tartalmú javaslatokat. A széles nemzetközi konszenzusból születő tervezetknél persze éppen az a cél, hogy minél nagyobb politikai támogatottságuk legyen, még akkor is, ha szerkezetileg lehet, hogy távolról sem tekinthetőek tökéletes jogászai műnek.

2004 januárja és márciusa között élénk konzultáció zajlott a tagállamokkal. Ennek az előzetes egyeztetésnek az volt a célja, hogy a készülő deklaráció tárgykeréről és strukturájáról kérdezze meg előzetesen a tagállamokat. Az első kérdőívet 2004 januárjában bocsátották ki. Az előzetes konzultáció döntően három kérdésre összpontosított: (1) a nyilatkozat célja és hatálya, (2) a nyilatkozat strukturája és (3) a nyilatkozat tartalma (mely alapelvek szerepeljenek).

A kibocsátott kérdőívek alapján arra a kérdésre, hogy mi tartozik egy bioetikáról szóló egyetemes nyilatkozat témakörei közé, a legtöbb válaszból az rajzolódott ki, hogy ma már az ember környezetével kialakított viszonya is, vagyis a bioetika immár az orvos–beteg kapcsolatban jelentkező etikai kérdéseknél szélesebb körben értelmezendő, így a deklaráció nem szorítkozhat csupán az emberi lényeket érintő bioetikai kérdésekre. Ez persze felveti azt a problémát, hogy miként lehet az ember és környezetének viszonyait, illetve az állatvédelem egyes etikai kérdéseit egy deklaráción belül úgy tárgyalni, hogy megfelelően konkrét normákat is tartalmazzon. A széles tárgykör azonban szövegezési nehézségeket is teremtett, illetve az elhatárolás igényét más, például környezetvédelmi normáktól.

Az emberi méltóság globális alapelvként való szerepeltetése figyelemreméltó, hiszen az emberi méltóság univerzális védelmében sokan az európai emberi jogi tradíciók nemzetköziesítését látják. A nyilatkozat előzetes konzultációs eljárásában mégis az egyik legtöbb „szavazatot” kapott elv éppen az emberi méltóság elve volt. Nemcsak európai, de ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok egyaránt a nyilatkozat egyik legfontosabb pillérének tekintették az emberi méltóság védelmét, alaposan rációlvra arra a vélekedésre, hogy az emberi méltóság használhatatlanul széles és homályos értelmű, ráadásul csupán az európai kultúrában gyökerezik.

Az első konzultációt követően került sor a Nemzetközi Bioetikai Bizottság rendkívüli ülésére 2004. április 27. és 29. között az egyetemes bioetikai normák kidolgozásának menetéről. A Nemzetközi Bioetikai Bizottság rendkívüli ülésének az volt a célja, hogy az érintett felekkel előzetes egyeztetést folytasson a tervezett deklaráció hatásköréről és szerkezetéről. Ezek után,

2004. április 30-án került sor az IBC szövegező bizottságának első ülésére a párizsi UNESCO-székházban. E bizottság kapta a megbízást, hogy dolgozza ki egy „egyetemes bioetikai normákról szóló deklaráció szövegét”. Ezt követte az IBC szövegező bizottságának második ülése 2004. június 3-án. Ezen az ülésen született meg a jövőbeni deklaráció szövegének első tervezete.

2004. június 24. és 25. között az ENSZ tagszervezetei által delegált Szervezetközi Bioetikai Bizottság (Inter-Agency Committee on Bioethics – IACB) 3. ülése szintén tárgyalta a deklarációt. Az IACB ülésére az UNESCO párizsi székházában került sor. Ezen az ülésen az IACB a tervezett deklaráció első szövegváltozatát tekintette át, különös tekintettel annak hatókörére és tartalmi kérdéseire. Az UNESCO javaslatára az IACB az ülés végén úgy döntött, hogy a 2004 decemberében sorra kerülő 4. ülés napirendi pontjai közé felveszi a tervezett deklaráció szövegének megtárgyalását.

A Kormányközi Bioetikai Bizottság (Intergovernmental Bioethics Committee – IGBC) 2004. július 7-én ült össze. A találkozó fő célja az IGBC tagjainak tájékoztatása volt a tervezett egyetemes bioetikai deklaráció kidolgozásának menetéről. A találkozó lehetőséget adott arra, hogy az érdekelt felek eszmét cseréljenek a tervezett deklarációnak az IBC szövegező bizottsága által megfogalmazott első szövegváltozatáról. Az IBC szövegező bizottságának harmadik ülésére 2004. július 8–9-én került sor, és ezen az ülésen a szövegező bizottság kidolgozta a jövőbeni deklaráció szövegének második tervezetét. A Nemzetközi Bioetikai Bizottság 11. ülészaka 2004. augusztus 23–24-én zajlott. Ezt követte az ülés tapasztalatait is figyelembe vevő következő szövegező ülés augusztus 25–27. között, amelynek során megszületett a harmadik szövegtervezet.

2005. január 26-án és 27-én az IGBC és az IBC közös ülésére került sor, majd ezt követően a nyilatkozat negyedik nyilvános tervezetét vitatták meg a résztvevők. Január 28-án az IBC rendkívüli ülésén az éjszakai órákba nyúlóan szavazták meg és véglegesítették ezt a szövegtervezetet.

A politikai egyeztetések 2005 áprilisában és 2005 júniusában történtek a kormányszakértők ülésein. A júniusi ülésen az UNESCO hat hivatalos nyelvére is lefordították az addig kialakult tervezetet, és a tanácskozás is hat nyelven folyt. Az átláthatóság további garanciája volt, hogy a szövegtervezetek mindegyike az internetre került, az ülésekről készült jelentésekkel együtt. Az így kialakult tervezet fogadták aztán el az UNESCO 2005. októberi Általános Konferenciáján.

A NYILATKOZAT TÁRGYKÖRE

A szövegezéssel foglalkozó bizottság hamar belátta, hogy a bioetika teljességét felölelő nemzetközi deklaráció nem tudja az egyes normák szintjén megragadni e széles tárgykört, és szerencsésebb, ha csak alapelveket fogalmaz meg. A korábbi tervezetek megkülönböztették egymástól az egészségügyi eljárásokban alkalmazandó elveket az ún. procedurális elvektől, amelyek a döntéshozatali eljárásokban, az etikai bizottságok tevékenysége során irányadók. Később ez a megkülönböztetés az alapelvek között megszűnt. További visszatérő problémát jelentett annak meghatározása is, hogy a nyilatkozat milyen témakörökre korlátozódjon, illetve a bioetika fogalmát milyen értelemben használja.

Annak ellenére, hogy a szakirodalom már jó pár évtizede használja a bioetika kifejezést, máig vitatott a bioetika diszciplináris besorolása és tárgyköre. A szakirodalom úgy tartja, hogy a bioetika kifejezést először Van Rensselaer Potter használta 1970-ben, aki átfogó, széles értelmű bioetikáról beszélt. Igaz, mások – például Hans-Martin Sass (2007) és Mary C. Rawlinson (2015) – említik azt is, hogy az élőlények közötti felelős kapcsolat leírására Fritz Jahr német

filozófus már 1927-ben használta. Ő úgy fogalmazott, hogy a bioetikai imperatívusz diktálta felelősség a természeti környezetről, az állatokról és növényekről való gondoskodás, azok megóvása. Intézményesített bioetikáról azonban elsőként az eredetileg szülész-nőgyógyász André E. Hellegers tett említést, ő ugyanis a bioetikán nemcsak az akadémiai stúdiumot értette, de a közpolitikát és az élettudományokat érintő bioetikai mozgalmat is. Ez a kétféle értelmezés: az egyik inkább egy széles akadémiai diszciplína, míg a másik, a bioetikai infrastruktúrát is tartalmazó aktív mozgalom, mindmáig megfigyelhető.

John Harris *Bioethics* című szerkesztett kötetében utal a bioetikát tápláló forrásokra. Ezen belül két alapvető áramlatot különít el egymástól: az egyik a tradicionális áramlat, amely orvosetikai szabályokból, foglalkozásetikából vagy sokszor inkább etikettből nőtt ki. A másik a morálfilozófiából táplálkozik. Ugyanakkor, Harris szerint, ha a bioetika módszertanát is figyelembe vesszük, akkor a bioetikai tevékenység jóval szélesebb foglalkozási kört érint. Így például komoly szerepe van a különböző jogi végzettséggel rendelkezőknek, szociológusoknak vagy más társadalomtudományi végzettségűeknek is.

A nyilatkozat egyik sajátossága, hogy az 5. cikk összekapcsolja egymással az autonómiát és az egyéni felelősséget. A cikk alapján tiszteletben kell tartani a személyek döntési autonómiáját, amennyiben azok vállalják a felelősséget döntéseikért és mások autonómiáját is tiszteletben tartják. A nyilatkozat egyik legtöbbször vitatott, a tervezetek során mindig változó és igen fontos cikke a beleegyezésről szóló 6. cikk. E szerint akár megelőző, akár diagnosztikus vagy terápiás beavatkozásról van szó, kizárólag a beteg előzetes, szabad és tájékozott, megfelelő információkon alapuló beleegyezésével lehet elvégezni. A beleegyezés az érintett személy által bármikor, indoklás nélkül visszavonható, és a személyt ezért semmilyen hátrány vagy sérelem nem érheti.

Tudományos kutatás kizárólag az érintett személy előzetes, szabad, kifejezett és tájékozott beleegyezésével végezhető. Az előzetes információnak megfelelőnek, érthető módon megfogalmazottnak kell lennie, és a beleegyezés visszavonásának módjait is tartalmaznia kell. A beleegyezés az érintett személy által bármikor, indoklás nélkül visszavonható kell hogy legyen, oly módon, hogy a személyt ezért semmilyen hátrány vagy sérelem ne érje. Azokban a kivételes esetekben, amikor a kutatást csoporton vagy egy közösségen végzik, a csoport vagy a közösség jogi képviselőjének a beleegyezését is kell kérni. Azonban a közösség, illetve a csoport vagy a közösség vezetőjének a beleegyezése egyetlen esetben sem helyettesítheti az érintett személyek tájékozott beleegyezését.

Az emberen végzett kutatás főszabályként csakis az érintett személy közvetlen egészségügyi előnye érdekében folytatható, és csak akkor, ha a kutatás nem végezhető el hasonló határfokon olyan más személyeken, akik képesek beleegyezésüket adni. Olyan kutatást, amely várhatóan nem jár az érintett személy számára közvetlen egészségügyi előnnyel, csak kivételes esetekben lehet végezni, a legnagyobb körültekintéssel, vigyázva arra, hogy az érintett személy a lehető legkisebb veszélynek és tehernek legyen kitéve.

Az egyéni autonómián alapuló angolszász modellel szemben a nyilatkozat megszóvegezői igyekeztek több tagállam kérésére a bioetika közösségi dimenzióit is megjeleníteni a deklarációban. Ez kitűnik az 5. cikkből, amelyben az egyéni autonómia együtt szerepel az egyéni felelősséggel, illetve mások tiszteletével. De még nyilvánvalóbb ez a 6. cikk 3. pontjában, ahol a csoporton illetve közösségeken való kutatás esetében a csoport jogi képviselőjével vagy vezetőjével való megállapodás is szükséges lehet az egyéni hozzájárulás beszerzése mellett. A 6. cikk nagyon fontos szabálya, hogy a beleegyezés bármiféle okból történő visszavonásához nem fűzhető semmiféle hátrány.

Az egyetemes nyilatkozat 12. cikkéről parázs viták folytak, hiszen itt két, egymással nehezen összeegyeztethető szempontot kellett a szövegezés során tisztázni. Az egyetemes emberi jogi normák egyik kritikája a kulturális sokféleség elismerésén alapul. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy bár az emberiség osztozik az alapvető emberi jogi normák elismerésében, annak végrehajtása során mégis hagyatkozni kell a kulturális sokféleségre is. A kulturális sokféleségre való hivatkozás nem szolgálhat alapul az emberi jogi normák csorbításához.

Főként latin-amerikai államok szorgalmazták a társadalmi felelősségről és az egészségről szóló 14. cikket. Ez a szakasz jóval túlmegy a bioetika hagyományosan felfogott tárgykörein, és az egészséges életkörülmények létfeltételeit is védi, sőt a szegénység és írástudatlanság leküzdését is célul tűzi ki. Nyilvánvaló, hogy a korszerű technikák alkalmazása, az orvosbiológiai kutatások során a legsérülékenyebb és legkiszolgáltatottabb az, aki el sem tudja olvasni a betegtájékoztatót, vagy szegénysége miatt nem is tud kilépni egy számára nem kívánatos kutatásból, ugyanakkor esélye sincs az alapvető egészségügyi ellátás igénybevételére.

A nyilatkozat 19. cikke a bizottság feladatait is részletezi. Ezek jóval szélesebbek a jelenleg Magyarországon működő etikai bizottságok feladatainál. Különösen kiemelendő szempont, hogy a bioetikai bizottságoknak szorosabb kapcsolatot kell kiépíteniük a társadalommal, az etika nem elszigetelt, egyes döntésekre koncentráló tevékenység csupán, hanem előre feltérképezi a kutatások etikai, jogi és szélesebb értelemben vett társadalmi aspektusait, és ezekről vitákat, konzultációkat szervez.

A 22. cikktől a 26. cikkig a nyilatkozat a tagállamok kötelezettségeit fogalmazza meg. Hosszú viták után épp ezért itt a kevésbé nyomatékos „should” kifejezés szerepel a nyilatkozat angol változatában a „shall” helyett. A nyilatkozat végrehajtása során a bioetika-oktatás elterjesztéshez, támogatásához fűznek a legtöbb reményt.

A záró rendelkezések között szerepel az alapelvek kölcsönös és egymást kiegészítő kapcsolata. Mióta Beauchamp és Childress megfogalmazta a bioetika alapelveit, azok egymásra vonatkozott értelmezése, az elvek közötti egyensúlyozás az etikai dilemmák feloldásában kulcsszerepet kapott. A nyilatkozatban szereplő alapelvek önmagukban általában nem alkalmasak etikai viták eldöntésére, hiszen legtöbb esetben éppen az okozza az etikai dilemmát, hogy egyszerre több elvet kell együttesen egymásra vonatkoztatva értelmezni. Az is gyakori, hogy az egyes elvek egymással is összeütközésbe kerülnek. Egy konkrét esetben például annak eldöntésében, hogy mi a teendő, ha a gyógyíthatatlan beteg azt kéri, hogy szüntessék be a kezeléseket és csak fájdalomcsillapítót adjanak, vagy akár segítsék a gyors és szenvedésmentes halált, egyszerre veti fel az emberi méltóság (3. cikk), az autonómia (5. cikk), a beleegyezés (6. cikk) sőt az előnyökről illetve a hátrányokról szóló 4. cikk konfliktusát és egymásra való értelmezését. Az, hogy melyik elv nyomatékosabb, az adott jogrendszerrel, etikai kultúrával és persze az eset körülményeitől is függ.

Az alapelvek korlátozásáról szóló 27. és 28. cikk ismét egyértelművé teszi a bioetika és az emberi jogok szoros kapcsolatát. A nyilatkozatban megfogalmazott alapelvek nem értelmezhetőek az emberi jogokkal ellentétes módon, és ha az állam legitim módon korlátozni kényszerül is valamely alapelvet, az nem sértheti a nemzetközi emberi jogokat.

A bioetika és az ehhez szorosan kapcsolódó emberi jogi problémák nemzetek közötti kérdéseket vetnek fel. A bioterrorizmus, az őssejt-kutatások, a klónozás, a szervkereskedelem, a nemzetközi gyógyszerkutatások, a világméretű járványok, a genetikai összehasonlító vizsgálatok eleve szükségessé teszik a bioetikai problémák globális kezelését. Mindezekből az is következik, hogy bioetikát érintő emberi jogi normák nemcsak nemzeti és regionális szinten jelennek meg,

hanem egyre inkább az Egyesült Nemzetek Szervezetét, illetve annak szakosított intézményeit, elsősorban az UNESCO-t is normaalkotási tevékenységre sarkallják. Az ilyen, a világ valamennyi országát érintő normák természetszerűleg jóval általánosabb elveket fogalmaznak meg, mégis – miként ez az UNESCO *bioetika és emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* esetében is – számos olyan nemzetközi gyakorlatra vonatkozó rendelkezés is megszülethet, amelyet eddig egyetlen állam sem rendezett saját nemzeti törvényeiben. Így például, ha a világon mindenütt független etikai bizottságok működnek majd, valószínűleg sokkal kisebb esélye lehet annak, hogy az eltérő etikai, jogi környezetből adódóan, vagy csupán tájékoztatlanság miatt, súlyosan előnytelen illetve etikátlan kutatásban vegyen részt valamely kiszolgáltatott közösség vagy csoport. A nyilatkozat nem kötelező érvényű, nem biztosítja az etikai bizottságokra illetve etikai oktatásra fordítandó költségvetési fedezetet, de fontos lépés lehet abban, hogy ezek a szempontok egyáltalán bekerüljenek az egészségügyi ágazati politikák tervezésébe. Az UNESCO több esetben hangsúlyozta azt is, hogy a nyilatkozat semmiképpen nem a bioetika kérdéseinek megoldásának, hanem sokkal inkább a nemzetközi méretű viták elindításának céljára szolgál. Szakmailag valószínűleg sok kritika éri majd az egyes alapelvek lakonikus megfogalmazásait, ezért nem is annyira részleteiben, hanem sokkal inkább összességében a bioetika első, globális méretekben ismert és elfogadott normarendszerének kell tekintenünk e dokumentumot.

A BIOETIKAI JÖVŐBENI KÉRDÉSEI ÉS AZ UNESCO SZEREPE

Úgy vélem, hogy a jövő kihívásai között továbbra is szerepelnek majd a globális etikai vita lefolytatásának problémái, de ehhez az elmúlt évek során további nehézségek is társultak. A bioetikai szemlélet kiszélesítésére van szükség többféle dimenzióban is. Az egyik ilyen új dimenzió, hogy a bioetikai kérdések egyre inkább az emberi sejtek, molekulák szintjén jelentkeznek, például a géneken vagy őssejteken alapuló beavatkozások esetében, ezzel meglehetősen összetetté, absztrakttá téve az emberi jogi és bioetikai normák értelmezését. Ezen túlmenően olyan komplex kérdések, mint a testi és idegrendszeri képességek tökéletesítése a társadalom további szétszakadását, illetve a diszkrimináció és a fogyatékkal élők jogainak újragondolását is sürgetik. Számos kutatási projekt a legújabb, legfejlettebb technikák kutatására irányul, de az etika területén fontos a korábbi etikai kérdések újbóli vizsgálata is. A paternalizmus korábban a betegek autonómiájának tiszteletével szembenálló, egyértelműen elítélendő, káros gyakorlat volt. Ma a genetikai tesztek sokfélesége nagy mennyiségű és szakemberek számára is nehezen értelmezhető adatot keletkeztet, amely nem osztható meg egyszerű, tájékoztatás formájában a pácienssel. Például a genetikai vizsgálat eredménye és az annak kapcsán keletkező döntésekben nem hagyható egyedül a páciens. A szakember bizonytalanságának következményei nem háríthatók át. Ez sokkal inkább folyamatos, interaktív viszonyt tételez fel orvos és betege között. Árnyalt látásmódra készítetnek az epigenetika eredményei is, amelyek például környezeti károsító tényezők, szegénység, helytelen táplálkozás generációkon átívelő hatásain alapulnak. A környezetvédelem, a tiszta levegő és víz, az élelem számos esetben a bioetikai kérdések kiszélesítését indokolja.

Míg a fejlett terápiás beavatkozások már gyakorlati kérdésként is jelentkeznek a világ csúcstechnológiával rendelkező országaiban, a bioetika más, alapvető emberi jogokhoz kapcsolódó kérdései – ilyen a bevándorlók egészségügyi ellátása, a globális klímaváltozás egészségügyi és ehhez kapcsolódó etikai kihívásai – is egyszerre jelen vannak, és egyre sokrétűbb kérdéseket

vetnek fel. Másrészt a világgazdasági válság óta sok helyen tapasztalható az etikával szembeni szkeptikus viszony, a bioetikai analízis háttérbe szorítása a gazdasági szempontokhoz képest. Talán szakmai háttéréből is fakad, de véleményem szerint kiutat jelenthetne az emberi jogok fejlesztése a biotechnológia területén. Míg a bioetika esetében szinte mindig felvetődik az etikai pluralizmus elvéből fakadó korlátozott normaalkotási lehetőség, az emberi jogok esetében valamennyivel több lehetőség van a globális normaalkotásra. Talán ezért lenne kívánatos, hogy a kikristályosodott és nemzetközileg megvitatott bioetikai normák folyamatosan táplálják az emberi jogi normákat, ezáltal nagyobb elfogadottságot biztosítva azoknak.

Talán érdemes lenne a globalizáció által felvetett bioetikai kérdésekről is röviden szólni, hiszen ma már egyre gyakrabban használnak szerveket, szöveteket, DNS-mintákat, őssejteket, határokon átívelő terápiákban és nemzetközi kutatásokban. Vannak azonban olyan területek, ahol jobban megőrizhetők a helyi sajátosságok. Az egyik legalapvetőbb például a tájékoztatás személyre szabása, amely követelmény nagyban függ az adott ország biológiaoktatásától és az egészséges életmód iránti általános érdeklődéstől is.

Véleményem szerint az új technológiák sokasodása a jelenben a bioetikát olyan tempóra sarkallta, amely nehezen egyeztethető össze e diszciplína követelményeivel, és ha csak *ad hoc* válaszok születnek, az gyakran a konzisztencia és a minőség rovására megy. Mivel ezen a területen a jogalkotás is felgyorsult, továbbcsökkentette a bioetika működési területét, hiszen az új technológia megjelenése után sokan már másnap jogszabályt sürgettek, a bioetikai vitát feleslegesnek ítélve meg. Pedig hiányzik még számos új dimenzió, megközelítés, pl. a társadalmi nemek, etnikumok sajátos helyzetének beemelése a bioetikai elemzésbe, a szinte naponta megjelenő új, sérülékeny csoportok helyzetének elemzése e területen. A bioetikának továbbra is fontos szerepe van: táplálja a jogalkotást és alapvető szempont a törvények, jogszabályok értelmezésében, elfogadtatásában, megértésében. Ha egy hirtelen meghozott jogszabály mögött nincs meg ez a bioetikai munka, a jogszabály könnyen válik önkényessé, érthetlenné, vagy akár betarthatatlanná. Ha pedig egy rendelkezés elavult, és jogszabályt kell változtatni hozzá, szintén könnyebb időben felismerni ezt, ha van mögöttes, megvitatott bioetikai norma és alternatíva.

IRODALOMJEGYZÉK³

- Beauchamp, Tom L és James F. Childress (2013):** *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford, Oxford University Press.
- Harris, John (szerk.) (2001):** *Bioethics*. Oxford, Oxford University Press.
- Rawlinson, Mary C. (2015):** Bioethics: a Bridge to the Future? In: Germán Solinis (szerk.): *Global Bioethics*. 20th Anniversary of UNESCO's Bioethics Programme. Párizs, UNESCO Publishing, 31-35.
- Sándor Judit (2006):** Bioetika és emberi jogok: Az emberi jogok, új generációja? *Acta Humana*, 17 (1), 17–29.
- Sándor Judit, Bárd Petra és Demény Enikő (szerk.) (2008):** *Bioetika az UNESCO-ban*, Szöveggyűjtemény. Budapest, Center for Ethics and Law in Biomedicine.
- Sándor Judit, és Miomir Matulović (szerk.) (2008):** *UNESCO i bioetika: Zbirka Osnovnih dokumenta*. Budapest, Center for Ethics and Law in Biomedicine. (horvát nyelven)
- Sándor Judit, Základní Texty és Josef Kure (szerk.) (2008):** *Bioetika v UNESCO*. Budapest, Center for Ethics and Law in Biomedicine. (cseh nyelven)
- Sándor Judit és Marco Ventura (szerk.) (2008):** *L' UNESCO e la Bioetica: I testi fondamentali*. Budapest, Center for Ethics and Law in Biomedicine. (olasz nyelven)
- Sándor Judit és Violeta Besirevic (szerk.):** УНЕСКО И БИОЕТИКА: ЗИРКА ОСНОВИХ ДОКУМЕНАТА. Budapest, Center for Ethics and Law in Biomedicine. (szerb nyelven)
- Sass, Hans-Martin (2007):** Fritz Jahr's 1927 Concept of Bioethics. *Kennedy Institute of Ethics Journal* 17 (4), 279-95.
- UNICEF (2004):** Goal: Improve Maternal Health. Elérhető: <http://www.unicef.org/mdg/maternal.html>.

3 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

MAGYAROK NYOMÁBAN – PILLANATKÉPEK AZ UNESCO-BAN

Pole-Bokor Bea

(Magyarország Állandó UNESCO-képviselőjének diplomatája, 2010–2014)

Az UNESCO-ban dolgozni egészen egyedülálló, fantasztikus élmény! Nap mint nap a szervezet egy nemes céljával azonosulni, hogy a világ egy mindenki számára élhetőbb, biztonságosabb hely legyen. Különböző kormányok képviselőivel, elismert szakértőivel tárgyalásokat folytatni, közösen gondolkodni. Nemzetközi, kontinenseken és kultúrákon átívelő együttműködések kötni. A béke csíráját az emberek agyában elültetni, élethosszig tartó oktatási programok kidolgozásában részt venni. Együtt tenni az emberek identitását, múltját és jövőjét jelentő kulturális és természeti örökségünk megőrzéséért. A különböző országok, népek, közösségek szakmai tudásának, hagyományainak, gondolkodásának, Földünk sokszínű kultúrájának, nyelveinek a jövő generációi számára való továbbadásáért. A legjobb gyakorlatok megismertetéséért, alkalmazásáért. A sok helyen befagyott politikai konfliktusokon túllépő, az embereket összekovácsló tudományos együttműködések ösztönzéséért, a demokratikus és az emberi jogokat tiszteletben tartó szabad párbeszéd elősegítéséért.

Az UNESCO 195 tagállama a második világháború vége óta, immár hetven éve dolgozik e magasztos célokért, amelyek ma legalább annyira relevánsak, mint egykor, a szervezet alapításakor. Magyarország a szervezethez való 1948-as csatlakozása óta szintén szerepet vállal abban, hogy a békét és biztonságot hirdető UNESCO Alkotmányban foglaltakat valós tartalommal, eredményekkel töltsék meg.

E kiemelt, 70. évfordulóra emlékezve készült az alábbi összefoglaló, amely a 2010 és 2014 közötti, magyar szempontból kifejezetten eseménydús időszakból kiragadott pillanatképekkel színesítve, 10 pontban nyújt egy kis betekintést az UNESCO életébe – bemutatva a magyarok aktív részvételét, szaktudásuk és tapasztalatuk megosztását, elhivatottságát az együttgondolkodásban, a kultúrák közötti párbeszéd és együttműködés előmozdításában, a sokszínűség gondozásában.

1. A magyarok szinte a kezdetektől aktívan részt vettek a szervezet életében. Az UNESCO mai székháza 1958-ban nyitotta meg kapuit a francia fővárosban. Az Y alakú, 7 emeletes épületet azóta is számos építészeti szakkönyv hozza fel példaként, ez lett Párizs első igazán modern középülete. A tervezésért három építész felelt, köztük a magyar származású Breuer Marcell (Marcel Breuer) – munkájuk előtt egy szolid, elegáns bejegyzés tiszteleg az UNESCO legnagyobb konferenciaterme, a plenáris ülésterem melletti falon.

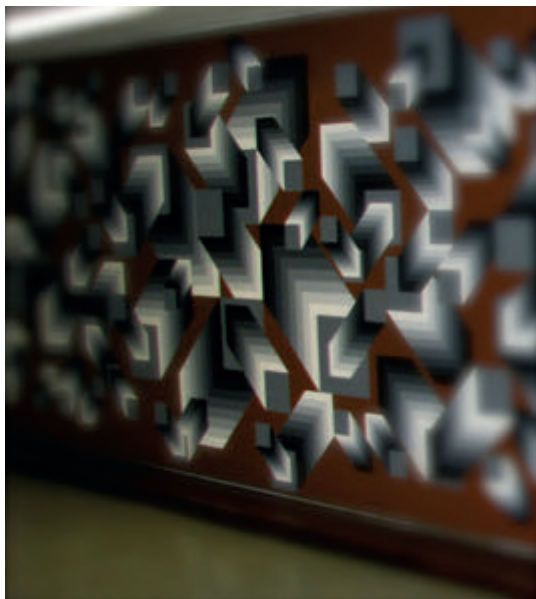
Az UNESCO-székház Párizsban

A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ FOTÓK: © POLE-BOKOR BEA

Az UNESCO három építészeire emlékező

2. Az UNESCO élő múzeum, ahol a kultúra örök. Minden zuga egy műtárgyat rejt. A falak között szebbnél szebb festmények, szobrok, faliszőnyegek és kerámiák élnek együtt békés szimbiózisban. Az ember az egyik ülésről a másikra sietve akarva akaratlanul rácsodálkozik egy Picassóra, egy Giacomettire, egy Miróra, és bizony Victor Vasarely vagy akár a magyar szülőktől származó Étienne Hajdu műveire is. A 70 év alatt számos tagállam, művész adományozott egy-egy kincset az UNESCO-nak, így egy igazi, több mint 600 darabból álló globális gyűjtemény – az ENSZ legnagyobb művészeti kollekcója – jött létre, a szervezet egyetemes értékeit közvetítve minden látogatója felé.

Victor Vasarely City-Neu c. műve az UNESCO-ban

Étienne Hajdu Víznyomok c. alkotása az UNESCO IV. konferenciatermében

3. De hogyan is zajlik a munka e kormányközi szervezetben? A tagállamok és a főigazgató vezette UNESCO Titkárság folyamatosan és szorosan együtt dolgozik a különböző stratégiák kialakításán. Az UNESCO legfelsőbb döntéshozó és végrehajtó szerve az Általános Konferencia – a közgyűlés –, amely kétfévente, őszi ülésezik mind a 195 tagállam, így Magyarország képviselőinek részvételével, és a szervezet programjának és költségvetésének véglegesítéséért, illetve az elnök, a főbb bizottságok, de a főigazgató megválasztásáért is felel. Döntéseit a négy-négy évre, szintén a közgyűlés által választott, a hat régiót reprezentáló, 58 tagú Végrehajtó Tanács készíti elő, tavasszal és őszi.

Kilátás a Magyarország – „Hongrie” tábla mögül a 37. Általános Konferencián. Minden ülészak előtt kisorsolják, hogy melyik tagállammal kezdik az ültetést az I. (plenáris) terem első sorában. Ezt a tagállamot követi a többi a francia ábécé szerinti sorrendben

A Végrehajtó Tanács hagyományosan a X. teremben ülészik – a kerekasztal mentén foglal helyet az 58 tag, mögöttük pedig az ülésre regisztrált többi tagállam, megfigyelőként

Az egyes országok folyamatos képviseletét, a szakmai üléseken való részvételt, a nemzetközi tárgyalásokat és az erről szóló jelentések készítését, a nemzeti álláspontok érvényesítését, az UNESCO-ban zajló napi feladatokat a Párizsban dolgozó állandó képviseletek diplomatái, munkatársai látják el, a nagykövetek vezetésével. A szervezet programjainak a tagállamokban zajló megvalósításáért ezzel egyidejűleg a nemzeti bizottságok felelnek, élükön az elnökkel és a főtitkárral. A képviseletek és a nemzeti bizottságok, illetve az egyes témákért felelős minisztériumok, intézmények között folyamatos az egyeztetés, amely így teszi lehetővé többek között Magyarország számára is álláspontjai egységes nemzetközi megjelenítését. A fontosabb ülésekre, illetve az adott ország számára prioritást jelentő

egyeztetőkre nemzeti delegációk, szakértők is érkeznek, akik szintén részt vesznek a programok kialakításában, megvalósításában. A legnagyobb delegáció minden tagállamból hagyományosan a közgyűlésre utazik Párizsba. A küldöttség vezetője általában az adott ország UNESCO-ügyekért felelős minisztere – Magyarországon jelenleg az emberi erőforrások minisztere. Ő szólal fel a plenáris ülésen is, illetve részt vesz a magas szintű tárgyalásokon.

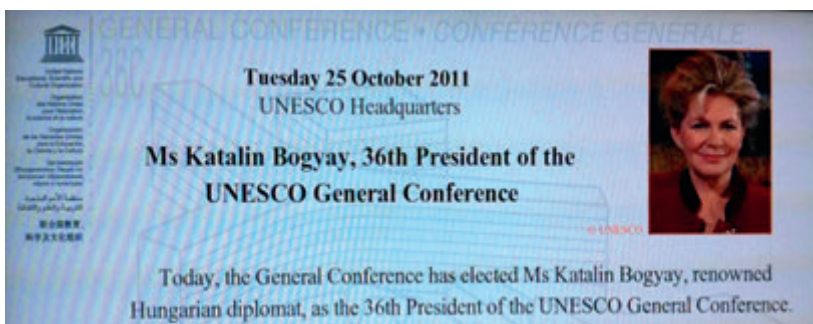
2013-ban Balog Zoltán EMMI-miniszter szólalt fel delegációvezetőként a 37. Általános Konferencián

4. A közgyűlés elnökét, aki jelenleg 195 országot együttesen képvisel és magát a közgyűlést is levezeti, két évente választják meg a tagállamok. A pozíció összesen 6 regionális csoport között rotál, tehát csak mintegy 12 évente jelölhet egy-egy régió elnököt. Magyarország a 25 tagú, a közép- és kelet-európai országokat is tömörítő, ún. II. választási csoportban kapott helyet. Elnökké válni nagy versenyt, nagy lobbít – elnöknek lenni komoly befolyást, presztízszt jelent. Az elnök véleménye, szaktudása, tárgyalási képessége sokat számít, hiszen sokszor teljesen ellentétes álláspontokat kell kompromisszumos megoldás érdekében közelítenie.

A fenti számok törvénye alapján így 2011 és 2013 között különösen nagy nemzetközi elismerést jelentett, hogy a II. csoport közös javaslatára a 36. Általános Konferencia egyöntetűen magyar elnököt választott Bogay Katalin nagykövet személyében, aki így egyike lett az UNESCO legfőbb tisztségviselőinek, a főigazgató és a Végrehajtó Tanács elnöke mellett. A magyarokra ezzel másodszor került sor – 1974-ben a 18. Általános Konferencia elnöki posztját szintén egy magyar delegált, Jóború Magda töltötte be. A közgyűlési elnökök, csakúgy, mint a főigazgatók és a Végrehajtó Tanács elnökeinek portréi – köztük szintén egy magyar, Pataki Pál – a kezdetek óta képtárként nyújtanak visszatekintést a szervezet sokszínű, kultúrák és népek között hidat építő törekvéseire.

Bogyay Katalin magyar nagykövet közgyűlési elnöki beiktatási beszéde 2011-ben, az UNESCO 36. Általános Konferenciáján

*Az UNESCO-székház képernyőin beszámoló az asznapi kiemelt eseményről:
„A mai napon az Általános Konferencia megválasztotta Bogyay Katalint,
elismert magyar diplomatát, az UNESCO Általános Konferencia 36. elnökévé”*

5. Az UNESCO-ban a hagyományos választási csoportok mellett számos, politikai és szakmai jellegű csoportosulás is kialakult az idők folyamán, amelyek különböző, sokszor akár teljesen eltérő nézetek, értékek, érdekek mentén, vagy egyes alrégiók, nyelvek szerint egyesítik tagjaikat, és erősítik a közös fellépést a szervezeten belül. Ilyen többek között az UNESCO-ba a legtöbb pénzt befizetők csoportja – a genfi csoport, a G77 és Kína csoport, a nyugat-afrikai országokat tömörítő ECOWAS, a délkelet-ázsiai nemzeteket összefogó ASEAN, a kis és fejlődő szigetállamok közössége (SIDS), az Iszlám Konferencia Szervezetének tagállamai (OIC), vagy akár a frankofón csoport, amelyben Magyarország is megfigyelő. Magyar szempontból talán egyik legfontosabb azonban az európai uniós csoport, amelynek rotáló elnökségét 2004-es EU-tagságunk óta először 2011-ben tölthette be Magyarország, az EU-

delegációval szorosan együttműködve. EU-elnökségünk – csakúgy, mint a 2010-es II. csoportbeli magyar elnökség – fél évre szólt, és ezen időszak alatt a magyar nagykövet képviselte folyamatos magas szintű tárgyalásokat folytatva e két csoport érdekeit az UNESCO többi tagállama, csoportosulása, illetve az UNESCO felső vezetése felé is.

A magyar EU-elnökség nyitó ülése 2011-ben – az elnöki asztalnál egymás mellett foglalt helyet az EU és a magyar delegáció vezetője

6. A szakmai munka mellett témák szerint is elkülönül – számos kormányközi, illetve az UNESCO komolyabb nemzetközi egyezményeihez kötődő bizottságban is folyamatosan zajlik az egyeztetés. A bizottságok tagjait a tagállamok választják meg a közgyűlés során, és az egyes helyekért a választási csoportokon belül sokszor komoly lobbifolyik. Ez ösztönzően hat a versenyre, hiszen a jelöltek nemcsak elkötelezettségükről, de az adott témában való szaktudásukról, tapasztalatukról, valós hozzáadott értékükről kell, hogy meggyőzzék a szavazókat, így erősítve ideális esetben a bizottságok szakmaiságát.

Magyar tábla az ülésteremben – szomszédunk ezúttal a Cook-szigetek, ismét a francia ábécébeli sorrend szerint

Magyarország az UNESCO-hoz történt csatlakozása óta több kormányközi, illetve egyezményközi bizottság munkájában is részt vett szinte a kezdetektől. A magyar szakértők többször bizonyították már elhivatottságukat és jártasságukat e nemzetközi közegben, többek között a világörökség, a kulturális javak és kifejezések védelme, vagy épp a hidrológia területén. 2013-ban ismét nagy elismerést jelentett, hogy Magyarországot és magyar szakértőket választottak be a szellemi kulturális örökség megőrzéséért, a bioszféra védelméért, valamint a társadalmi átalakulásokért felelős szakmai bizottságokba, így téve lehetővé a magyar szakértelem, legjobb gyakorlatok nemzetközi megismertetését és továbbadását az UNESCO egyetemes céljainak elérése érdekében, illetve az együttműködést a többi tagállammal.

Magyar szakértők előadása a tagállami képviselők számára a szellemi kulturális örökség védelméről és a Magyarországon alkalmazott legjobb gyakorlatokról

- De mi határozza meg egy tagállam és az UNESCO együttműködését? Milyen szakmai programjai és prioritásai lesznek az adott országnak? A Magyarország és az UNESCO közötti kooperáció alapjait az ún. Együttműködési Megállapodás fekteti le, amelynek frissített változatát 2011-ben írta alá a főigazgató és az UNESCO-ért szakmailag felelős magyar miniszter. Ez a dokumentum foglalja össze a magyar szempontból legfontosabb stratégiai irányvonalakat és szakmai célkitűzéseket, amelyek mentén az UNESCO-val foglalkozó kollégák nap mint nap dolgoznak.

A 2011-es Együttműködési Megállapodás aláírása Budapesten az UNESCO és Magyarország között – balról: Irina Bokova főigazgató, dr. Rételyi Miklós miniszter és Bogyay Katalin UNESCO-nagykövet

Megállapodás aláírása a községi Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete Alapítvány és a Budapesti Corvinus Egyetem együttműködésében egy új UNESCO-tanszék felállításáról Párizsban – balról: prof. Palánkai Tibor akadémikus, a Budapesti Corvinus Egyetem korábbi rektora és különmegbízottja, Irina Bokova főigazgató és prof. Miszlivetz Ferenc, a Községi Egyetemi Intézet igazgatója

A szakmai munka elősegítése érdekében az UNESCO a kormányok mellett különböző intézményekkel is köthet megállapodásokat, így erősítve kiterjedt hálózatát az egyes országokban, amelyek által még szélesebb közönséghez érnek el a szervezet üzenetei. Magyarországon is több egyetem és felsőoktatási intézmény, tanszék, iskola részese már ennek a szakmai kapcsolatrendszernek.

8. Az UNESCO magasztos értékeinek és céljainak képviselőjére, megismertetésére számos további lehetőség kínálkozik, amit a szervezet az elmúlt időszakban egyre jobban ki is használ. Elismert személyiségek, művészek, tudósok válnak az UNESCO ún. jószolgálati nagyköveteivé, különmegbízottjaivá, kitüntetettjeivé, hogy hírnevükkel és szakmai kapcsolataik révén segítsék a népek, kultúrák közötti együttműködést. Világstárok mellett több magyar büszkeségünk is felkerült a nemzetközi listára, akik hivatásuk és eddigi munkájuk, eredményeik által képviselik a kulturális sokszínűség vagy épp a fair play határokon átívelő, egyetemes üzeneteit.

Sebestyén Márta énekművész mint a magyar népzene egyik legnagyobb előadója és énekei keresztül a kultúrák közötti párbeszéd igazi képviselője megkapja az UNESCO „Művész a békéért” c. elismerését (2010)

Vásáry Tamás zongoraművész koncertet ad az UNESCO nagyszínpadán – kiemelkedő tehetségéért és a szervezetet inspiráló egyetemes értékek iránti elkötelezettségéért a főigazgató az UNESCO Mozart-érmével tüntette ki (2012)

A L'Oréal–UNESCO a Nőkért és a tudományért nemzetközi ösztöndíjprogramja keretében először részesült magyar kutató nő nemzetközi kutatói ösztöndíjban, dr. Csöndör Katalin neurobiológus személyében, az európai és észak-amerikai régió képviselőjeként (2014)

Gyurta Dániel olimpiai úszóbajnok példamutató gesztusát és magatartását az UNESCO Fair Play díjjal ismeri el (2014)

9. A párbeszéd, a nyitottság, a tolerancia, az egymás minél jobb megismerése, a szinergiák felkutatása az UNESCO egész szellemiségét áthatja. 195 tagállam dolgozik együtt folyamatosan a diverzitás megőrzéséért, a diszkrimináció megszüntetéséért és egyúttal a békés egymás mellett élésért. A delegációk, szakértők közötti napi tárgyalások, a tagállamok által szervezett kulturális, tudományos rendezvények is mind-mind ezt segítik. Magyarország ugyancsak számos tudományos konferencia, kulturális esemény megrendezésével közvetítette ezeket az értékeket, a magyar tapasztalatok, hagyományok, legjobb gyakorlatok bemutatásán keresztül.

Prof. Pálinkás József, korábbi MTA-elnök és a Tudományos Világforum elnökének előadása: miként használható a tudomány a nemzetközi együttműködések ösztönzésére?

A Raoul Wallenberg-emlékvén keretében Magyarország Svédországgal együttműködésben a holokauszt-túlélőket megmentők előtt tisztelő konferenciát rendezett az UNESCO-ban

A kulturális sokszínűség jegyében és a magyar EU-elnökség prioritásaihoz igazodva roma festőnők műveit bemutató tárlatot tekinthettek meg az érdeklődők az UNESCO kiállítótermeiben

A vízügyi együttműködés nemzetközi éve keretében dr. Baranyai Gábor helyettes államtitkár ismerteti a budapesti Víz Világtalálkozó céljait

A nemzetközi anyanyelv-nap és a nyelvi sokszínűség megőrzését célzó UNESCO-program margóján nepáli, brazil és burundi szakértők mellett dr. Károly Krisztina docens tartott előadást a többnyelvűség ápolásához kapcsolódó legjobb magyar gyakorlatokról

Matyók, busók és solymászok – az UNESCO reprezentatív listáján szereplő magyar elemek bemutatója az UNESCO-ban a kulturális sokszínűség ünneplése és Magyarországnak a szellemi kulturális örökség védelmével foglalkozó bizottsági pályázata alkalmából

10. De vajon mit hoz a jövő? Az UNESCO létjogosultsága vajon az elkövetkező években is fennáll majd? Milyen egyetemes célok és értékek közvetítésén dolgozik ezután Magyarország a többi tagállammal karöltve? Jelenleg nem kérdés: a békés egymás mellett élésre, a háborúk elkerülésére való törekvés örök érvényű az emberek többsége számára. A mindenkire kiterjedő oktatás elősegítése, a kreativitás és innováció ösztönzése, az élhetőbb és fenntarthatóbb körülmények megteremtésére való nevelés, a hagyományok, a szaktudás átadása a legfiatalabb generációnak, környezetünk óvása, örökségünk ápolása és megőrzése, az emberi jogok egyetemeségének, az egyenlő esélyeknek a biztosítása remélhetőleg még hosszú években keresztül mindenki számára fontos marad. A kultúrák közötti párbeszéd erősítésével olyan hidak építésére nyílik lehetőség, amelyek a sokszor megkeményedett politikai ellentétek ellenére is összekötik az embereket, a szolidaritás, a békés egymás mellett élés érdekében. Hiszen itt a határok, az országok külön-külön nem, csak együtt számítanak...

Boldog 70. évfordulót, UNESCO!

*A Béke fala és a legtöbbször hivatkozott idézet 10 nyelven az UNESCO Alkotmányából:
„Mivel a háborúk az emberek tudatában keletkeznek, az emberek tudatában kell
a béke védelme érdekében munkálkodni.”*

Múlt és jövő (balról): Az UNESCO Világemlékezet programján keresztül óvja és mutatja be a tagországokban fellelhető egyetemes értékkel bíró dokumentum örökségét, köztük Bolyai János Appendixét. Fiatalok által 2012-ben fontosnak tartott üzeneteket rejtő UNESCO-időkapszulák a jövő generációja számára – 2062-ben vajon mi lesz nekik fontos? Zászlók lobognak a magasban – együtt

HATÁROK ÁTLÉPÉSE AZ UNESCO-VAL

Czöndör Katalin

(neurobiológus, az UNESCO és a L'Oréal nők számára létrehozott nemzetközi tudományos ösztöndíjának első magyar díjazottja)

Az UNESCO és a L'Oréal kozmetikai cég közösen 1998-ban indította el a For Women in Science (Nők a tudományban) programot, azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy a világnak szüksége van a tudományra, a tudománynak pedig a nőkre. A legtöbb országra máig igaz, hogy a tudományos hivatást folytatók között a nők erősen alulreprezentáltak. Természetesen az elmúlt évek alatt ezen a területen is elindult a változás. A L'Oréal alapítványának megbízásából 2013-ban elkészült beszámolómból mégis az derült ki, hogy egy gimnazista lány háromszor kisebb valószínűséggel fog tudományos doktori címet szerezni, mint egy gimnazista fiú. A vizsgálat szerint az egyik kulcs tényező a társadalmat átható sztereotípiák megléte, amelyek sok fiatal nőt tartanak távol a tudományos karriertől (UNESCO, 2013).¹ Éppen ezért az UNESCO–L'Oréal Nők a tudományért országos és nemzetközi, minden kontinensre kiterjedő programjával azt a célt tűzte ki maga elé, hogy minden évben olyan nőket részesítsen elismerésben, akik a tudományos felfedezéseikkel hozzájárultak a tudományos ismeretek fejlődéséhez. Az elismeréssel és azzal járó nyilvánossággal elsősorban a már pályán levőket szeretnék arra ösztönözni, hogy kitartsanak a tudományos elköteleződésük mellett, ugyanakkor e példák által szeretnék bátorítani a fiatalabb generációt: lehet és érdemes nőként tudományos pályát választani.

A nemzetközi díj keretein belül minden évben öt, kontinensenként egy tapasztalt kutatónőt részesítenek nagy elismerésben. Emellett olyan fiatal kutatónőknek nyújtanak segítséget (minden kontinensről háromnak), akik tudományos karrierjük kritikus időszakában vannak. Én ez utóbbi kategóriában nyertem el 2014-ben egy egyéves ösztöndíjat, amely lehetővé tette azt, hogy kutatásomat a bordeaux-i Interdiszciplináris Idegtudományi Intézetben folytassam. A nemzetközi díj sajátossága az a nagyszabású díjátadó is, amelyet Párizsban a Nők a tudományért hét keretein belül rendeznek meg minden évben. A nyilvánosság és ez utóbbi eseménysorozat végül több kihívást tartogatott a számomra, mint amire számítottam.

¹ További információk elérhetők az UNESCO, illetve a L'Oréal Alapítvány honlapján: <http://www.fwis.fr/>, <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/priority-areas/gender-and-science/for-women-in-science-programme/>.

Az egyéves ösztöndíjat elnyerő fiatal kutatónők. Alsó sor balról: A. Globeid (Szudán), dr. G. Shahnaz (Pakisztán), dr. J. Li (Szingapúr), A. D. Oshingboye (Nigéria), dr. K. Czöndör (Magyarország), dr. A. Shatanawi (Jordánia), F. Ouechtati (Tunézia). Felső sor balról: dr. M. Ozawa (Japán), E. Gray (Dél-Afrikai Köztársaság), dr. F. Barake (Chile), dr. A. A. Yildiz (Törökország), dr. S. Gimenez-Ibanez (Spanyolország), dr. T. Pozzo (Bolívia), dr. B. Ramkhelawon (Mauritius), dr. S. Lopez-Verges (Panama)

FOTÓ: © STEPHANE CARDINALE

Egészen újfajta tapasztalat volt számomra az, hogy hivatalos közleményekben szerepel a nevem: „Czöndör Katalin neurobiológus az UNESCO és a L'Oréal nők számára létrehozott nemzetközi tudományos ösztöndíjának első magyar díjazottja. Az ELTE Élettani és Neurobiológiai Tanszékének tanársegédje 2014. március 19-én a párizsi Sorbonne Egyetemen vehette át a kitüntetést” (ELTE, 2014). Igaz, hogy ez a két mondat tökéletesen leírja a tényeket, de e szavak mögött valójában jóval több tartalom, élmény és tapasztalat bújkol meg.

A hír azzal kezdődik, hogy „Czöndör Katalin neurobiológus”. Ez konkrétan öt plusz négy év tanulást és ezzel párhuzamosan 11 év kutatást jelent. A kutatói munkát semmiképpen sem sorolnám a látványos és a világ szeme előtt zajló foglalkozások közé – hiszen az időnk jelentős részét egy laboratóriumban töltjük. Mivel a munka nagy részét olyan kísérletek jelentik, amelyek az eredményt hozó kísérletek előkészítéséhez szükségesek, a közvetlen munkatársaimon és a csoportvezetőimen kívül nem sokan tudnak arról, hogy a mindennapokban min dolgozom, milyen nehézségeim akadnak, és milyen eredményeim születnek. Azok az eredmények, amelyek végül egy tudományos folyóiratban jelennek meg, és ezáltal szélesebb szakmai körben is ismertté válnak, csak kis részét tükrözik a munkámnak. Ebből kiindulva talán nem meglepő, ha azt mondom, egyáltalán nem vagyok hozzászokva, hogy a saját szakterületemen kívül bárki is érdeklődjön az iránt, amit csinálok. Ehhez képest eléggé hirtelen és kihívásokkal teli váltást jelentett számomra az, hogy az UNESCO és a L'Oréal ösztöndíjának elnyerése után a tudományos világon kívüli érdeklődés irányult felém. Telefonos interjút kértek tőlem egy rádiótól,

általam is olvasott magazinban jelentettek meg cikket velem kapcsolatban, és aláírtam egy papírt, hogy a díjátadón készült képeimet világszerte felhasználhatják. Szükségem volt időre, hogy erre lelkileg felkészüljek, de nagyon sokat tanultam ezekből a helyzetekből. Érdekes volt elgondolkozni azon, hogy egy nem szakmabelinek hogyan tudom elmagyarázni a munkám jellegét, témáját és célját és megérteni azt, hogy fontos lehet erről és az idáig elvezető utamról beszélni. Szembesültem azzal, hogy ami számomra a hétköznapot jelenti, az más számára valami nagyon távolit, szinte megfoghatatlan és sok esetben túlmisztifikált világot jelent. És talán pont ezek miatt az elképzelések miatt vannak olyan fiatalok, akik, bár érdeklődnének és lelkesek lennének, mégsem mernek a tudományos pálya felé elindulni.

A hír természetesen kiemelte azt is, hogy egy „nők számára létrehozott” ösztöndíjról van szó. A L'Oréal alapítványa által elkészített kutatás szerint a tudományos pályán lévők kevesebb mint egyharmada nő. Ráadásul minél feljebb haladunk az akadémiai létrán, ez az arány egyre csökken. Az Európai Unióban például a magas akadémiai állásokat betöltőknek csak 11%-a nő. A párizsi díjátadó hetén sokat beszélgettünk erről a témáról, és sok különböző véleményt ismerhettem meg. A legfontosabb kérdések közé tartozik, hogy mi az oka, a gyökere ennek a jelenségnek, és hogyan lehetne, illetve kell-e ezen változtatni. Úgy gondolom, hogy ezek a kérdések nagyon összetettek, és meg tárgyalásuk egy külön tanulmányt jelentene.

Az ösztöndíj elnyerése, és az azzal járó események azonban nemcsak a nők tudományos életben való helyállásáról gondolkodtattak el, hanem a hír egy másik részletében előbukkanó szóösszetételről is: „nemzetközi tudományos”. Ez a kettő annyira összetartozik, hogy igazából csak a díjjal kapcsolatos események vonatkozásában tudatosult bennem, hogy a nemzetköziség mennyire természetes részévé vált mind a szakmai, mind a magánéletemnek. A díjátadó hetén lehetőségünk nyílt arra, hogy többet megtudjunk az UNESCO céljairól és küldetéséről is. Nagy hatással volt rám az a megközelítés, hogy a tudományos világ valójában milyen mértékben hozzá tud járulni a különböző kultúrák, nemzetek közötti kommunikáció segítéséhez. Hiszen a kutatók – ha összejönnek egy megbeszélésen, vagy egy nemzetközi konferencián – első körben mindig a tudományról beszélnek, és eszükbe sem jut azt nézni, hogy ki melyik országból jött. Emellett ma már a tudományos pálya szinte elengedhetetlen része a 2–5 évig tartó külföldi tapasztalatszerzés. Én lassan 6 éve dolgozom Franciaországban egy olyan nemzetközi kutatóintézetben, ahol a kollégáim 18 különböző országból jöttek, Uruguaytól Japánig. Az utóbbi évek során rengeteget tanultam tőlük – ebéd közben, közösségi eseményeken és kirándulásokon sokat beszélgettünk országunkról, a kultúránkról. És még ha látszólag semleges témáról beszélgettünk is, a különböző országokból származó emberek véleménye, hozzáállása sokszor tükrözi azt, ahonnan jöttek. Ezek a beszélgetések megmutatták nekem, hogy mennyire színes a világunk, és hogy hány, de hányféleképpen lehet nézni ugyanazt a dolgot. Emellett arra is rávilágított, hogy észrevétlenül is mennyire meghatározó tud lenni a kulturális háttérünk. Sok esetben el kellett gondolkoznom a saját, Magyarországról hozott gondolkodásmódomon. Talán ez egy kicsit szélsőséges példa, de egyszer még azzal is szembesültem, hogy egy olyan egyszerű fogalom, mint a „délután” jelentése sem egyforma mindenki számára. Egy spanyol barátnőmmel mindketten jól összezavarodtunk attól a helyzettől, hogy míg nekem a délután konkrétan dél utánt jelent, neki inkább az este 6 óra körül. Ekkor tudtam meg, hogy Spanyolországban egészen más a napi időbeosztás. Ez látszólag talán egyszerű példa, de általam, hogy a legkülönbözőbb helyzetekben is megtapasztalhattam, hogy a bennem lévő – sokszor nem is tudatos – meggyőződések, szemléletmódok mellett másképpen is hozzá lehet állni a dolgokhoz, sokkal rugalmasabbá vált

a gondolkodásmódom. Számomra a nemzetköziség egy nagy fejlődési lehetőséget jelent, mert azzal, hogy külső határokat léptem át, számos lehetőséget kaptam arra is, hogy a saját belső határaimon is átlépjek.

Végül pedig még az idézetnek azt a részletét szeretném kihangsúlyozni, hogy „a párizsi Sorbonne Egyetemen vehette át a kitüntetést”. Nagyon nehéz leírni azt az érzést, hogy milyen volt ott állni a Sorbonne Egyetem színpadán, a világ legkülönbözőbb tájairól érkezett társaimmal együtt. Ugyan látszólag nagyon különböző helyekről jöttünk, a közös pont, amit a kutatói munka és a kutatói élet kihívásai a nők számára jelentettek, sokkal erősebben meghatározta a rendezvény hangulatát. Egyszerre éreztem a súlyát és a felemelő hangulatát annak, hogy jelenlétemmel Magyarországot képviselhetem. És nemcsak Magyarországot, hanem mindazokat, akik közvetlenül vagy közvetve, de hozzájárultak ahhoz, hogy én ott álljak. Nagyon különleges pillanata volt ez az életemnek, amelyről biztosan soha nem fogok megfeledkezni.

A díjátadó est helyszíne a párizsi Sorbonne Egyetemen

FOTÓ: © STEPHANE CARDINALE

Csoportkép a 2014-es díjazottakról

FOTÓ: © STEPHANE CARDINALE

IRODALOMJEGYZÉK²

ELTE (2014): Czöndör Katalin az UNESCO és a L'Oréal díjazottja lett. 2015. szeptember 25-i megtekintés, <http://www.elte.hu/hir?id=NW-5500>.

UNESCO (2013): *L'Oréal-UNESCO for Women in Science: Changing the face of science*. Párizs, UNESCO. Elérhető: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf/Press_kit_FWIS_2013_EN-web.pdf.

² A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

PÉLDÁK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

AZ UNESCO-HOZ KÖTŐDŐ NÉHÁNY EMLÉKEMRŐL: A TUDOMÁNY VILÁGFÓRUMA ÉS A FÉNY NEMZETKÖZI ÉVE

Kroó Norbert

(az MTA rendes tagja)

Elődeink az UNESCO szervezetét azért hozták létre 70 évvel ezelőtt az ENSZ keretein belül, hogy az oktatás, a tudomány és a kultúra eszközeivel járuljon hozzá a második világháború által okozott sebek gyógyításához, a különböző kultúrák közötti együttműködés erősítéséhez. Ez a tevékenység azóta is folyik, ám az eredetinel sokkal szélesebb spektrumban és időnként változó hangsúllyal a három tevékenységi terület között. A 20. század 80-as éveiben a tudományos tevékenység súlya – tapasztalataim szerint – csökkent a másik két területhez képest, és ezen próbált változtatni az akkori főigazgató, a spanyol Frederico Mayor. A 90-es években ezért jöhetett létre a Rio de Janeiró-i környezetvédelmi konferencia (United Nations Conference on Environment and Development) és a kutatói közösség hangját meghallva, az UNESCO is szorgalmazta, hogy az „S” elem nagyobb hangsúlyt kapjon. Ebben az időszakban kapcsolódtam be magam is ebbe a folyamatba.

A múlt század 90-es éveinek közepén ugyanis tagja voltam egy olyan kis létszámú nemzetközi csoportnak, amely az UNESCO főigazgatójának tanácsadó testületeként tevékenykedett. Ebben az időszakban a szervezeten belül is a korábbinál nagyobb szerepet kapott a tudományhoz köthető tevékenység. Ezért az a kezdeményezésünk, hogy a nem sokkal korábban Rio de Janeiróban lezajlott környezetvédelmi konferencia mintájára kerüljön sor egy tudományos világkonferenciára is, ahol a tudomány, a politika és a társadalom széles körei együtt fogalmazhatnák meg a tudomány lehetőségeit, feladatait és a megvalósításukhoz kötődő feltételeket, gyorsan eljutott az illetékes döntéshozókhoz

A TUDOMÁNY VILÁGKONFERENCIÁJA

Az UNESCO vezetése pozitívan fogadta javaslatainkat, és a vázlatos tematika mellett a potenciális helyszínnel szemben támasztott követelmények is megfogalmazódtak. Ezek ismeretében sikerült meggyőzőnöm a Magyar Tudományos Akadémia akkori vezetését és rajtuk keresztül az érintett kormányzerveket a feltételek vállalására, s ezt követően az UNESCO döntéshozóit is a budapesti helyszín választására. Így került a Tudomány Világkonferenciája Budapestre és zajlott le 1999. június 26. és július 1-je között. A konferencián sok kiváló előadás hangzott el és ezek, valamint a lezajlott viták alapján számos javaslat fogalmazódott meg.

A javaslatokat három csoportba soroltuk:

1. Tudomány a tudásért és tudás a haladásért.
2. Tudomány a békéért és a fejlődésért.
3. Tudomány a társadalomban és a társadaloméért.

Néhány konkrét javaslat anélkül, hogy a részleteket taglalnánk:

- A tudományos ismeretek felelősségteljes alkalmazására égető szükség van a megfogalmazódó emberi igények kielégítése céljából.
- A tudományos gyakorlatnak mindig az emberiség jelenlegi és jövőbeli jólétét kell szolgálnia.
- Mind az alap, mind az alkalmazott kutatásoknak erre a célra kell koncentrálniuk.

Ehhez megfelelő oktatási és kutatási programokra van szükség különösen a fejlődő országokban:

- A tudományos oktatás minden szinten a demokrácia alapját kell hogy képezze.
- Az általános tudományos műveltség és képesség, valamint az etikai értékek figyelembevétele szükséges a megfelelő tudományos döntések meghozatalához.
- Növekvő regionális és globális tudományos együttműködésre van szükség.
- Új kezdeményezések szükségesek az interdiszciplináris együttműködések területén.
- A tudásterjesztésben jobban kell támaszkodni az információs és kommunikációs technológiákra.
- Nagyobb figyelmet kell fordítani a szerzői jogok védelmére.

A TUDOMÁNYOS VILÁGFÓRUMOK SOROZATA

A Tudomány Világkonferenciája után mintegy két évvel azonban már úgy éreztük, hogy a megtörténteknél sokkal többet tehetnénk a konferencia ajánlásainak megvalósítása érdekében. Egyrészt értékelnünk kellene a történeteket, másrészt pontosítanunk kellene a teendőket. 2003-ban sikerült meggyőzni az UNESCO vezetését egy, az elkezdett munkát folytató tudományos világfórum szükségességéről, másrészt elérni, hogy ez a találkozó ismét Budapesten, az MTA székházában legyen. Mivel Párizsban az elképzelés pozitív visszhangra talált, elkezdődött az előkészítő munka. Gulyás Balázs professzossal meglátogattuk Mádl Ferenc köztársaság elnök urat és felkértük a fórum fővédnökének, amit Köztársasági Elnök úr örömmel elvállalt. Stumpf István kancelláriaminisztertől pedig 20 millió forintot kaptunk az elinduláshoz.

A szervező munka végre megkezdődhetett mind itthon, mind az UNESCO és az ICSU (International Council of Sciences) csatornáin keresztül. Az UNESCO részéről Mustafa El-Tayeb igazgató úr és munkatársa, Diana Malpede asszony kapcsolódott be nagy lelkesedéssel a munkába. Örültünk annak, hogy az ICSU csatlakozott a konferencia megszervezéséhez, különösen azért, mert rajtuk keresztül elértük a nemzetközi tudományos szervezeteket. Az összekötő személy a szervezet főtitkára, Thomas Rosswall lett.

Az I. Tudomány Világfóruma (World Science Forum) 2003. november 8. és 10. között került megrendezésre az MTA székházában és a Parlament felsőházi termében, nagyszámú neves külföldi kutató és közéleti személy részvételével. A konferencia a tudásalapú társadalom témakörével foglalkozott. A 20. század végére a tudás és konkrétan a tudomány mindennapi életünk fontos részévé vált. A tudományos ismeret nemcsak az emberi kíváncsiság kielégítésének, hanem az ember, az emberi társadalom és a természet megismerésének és megítélésének hatásos eszközévé is vált, s így a társadalmi fejlődés motorjaként is szolgál. A tudomány a század végére egy sor új szerephez jutott, amelyek döntően segítik a 21. század társadalmait.

Mindezek ellenére századunk olyan dilemmákkal, társadalmi bizalmatlansággal és égető problémákkal szembesít minket, amelyek kialakulásához mi magunk is jelentősen hozzájárultunk. Albert Einstein fogalmazta meg legvilágosabban, hogy problémáinkat nem tudjuk megoldani azzal a gondolkodásmóddal és hozzáállással, amelyekkel létrehoztuk azokat.

A World Science Forum konferenciasorozatát is a fenti gondolatok motiválták. Eredetileg úgy véltük, hogy a háromévenként megrendezendő fórum megfelelő alkalmat kínál az aktuális kérdésekhez kötődő és a jövőbe mutató diskusszióhoz, ám a külföldi résztvevők javaslatára a kétévenkénti megrendezés mellett döntöttünk. A programsorozat azóta is tart, az utóbbi években pedig már váltakozva, egyszer Budapesten, egyszer pedig a világ más városában (Rio de Janeiro, Amman stb.) rendezik meg. A tematika mindig aktuális problémák köré csoportosult és csoportosult, amelyek összhangban vannak az 1999-es világkonferencia ajánlásaival is. A lehetőségek és feladatok mellett hangsúlyosan szerepelnek a felelősség, az etika és a különböző kultúrák közötti párbeszéd, együttműködés és munkamegosztás kérdéskörei is.

A fórumon az UNESCO minden alkalommal a legmagasabb szinten képviseltette magát. Díjátadással és a harmadik világ képviselői részvételének támogatásával is bizonyította az ügy iránti elkötelezettségét, hasonlóképpen tett az ICSU vezetősége is. Ez a szervezet is kivette részét a szervezésből, mind az előkészítő munkában, mind a megvalósításban, valamint a konklúziók megfogalmazásában, illetve az ehhez kapcsolódó feladatok elvégzésében.

A FÉNY NEMZETKÖZI ÉVE 2015

Az UNESCO-hoz kapcsolódó legutolsó élményem a jelenleg is aktuális Fény Nemzetközi Éve 2015 jelenti. A gondolat mintegy két éve az Európai Fizikai Társulatban fogalmazódott meg, ahol abból a felismerésből kiindulva, hogy a fény szerepe a tudományos kutatáson túl a fényhez kötődő technológiákban, a természethez fűződő viszonyunkban, sőt a kultúrában

is meghatározó szerepet játszik, meg tudtuk győzni az UNESCO döntéshozóit és rajtuk keresztül az Egyesült Nemzetek Szervezetét a kezdeményezés fontosságáról. A 2015. év pedig azonnal kínálkozott kiválasztásra azon kerek évfordulós tudományos felfedezések alapján, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy világunk gyökeresen megváltozzon. Ezek a kerek évfordulók a következők: 1 000 éve született meg az első optika-könyv, 200 éve a fény hullámelmélete. 150 éve léteznek az elektromágneses terek és így a fény viselkedését leíró Maxwell-egyenletek, 100 éve született meg a világegyetem dinamikáját leíró Einstein-féle általános relativitáselmélet, és 50 éve kiderült, hogy létezik egy kozmikus mikrohullámú háttérsugárzás, amelynek vizsgálata lényegesen hozzájárult a világegyetemről kialakított képünkhöz, többek között a mintegy 13,8 milliárd éve lezajlott ősrobbanás tényének megfogalmazásához és megértéséhez, amit világegyetemünk kialakulásának „zéruspontjának” tekintünk. Folytatva a felsorolást, 50 éve született meg az első fényvezető üvegcsál is, amely mára a Földünket behálózó infokommunikációs hálózat egyik alapvető elemévé vált.

A Fény Nemzetközi Évének programsorozata január közepén Párizsban, az UNESCO székházában, nagyszabású és színvonalas konferencia és kiállítás rendezésével nyílt meg. Nobel-díjas tudósok, politikusok, egyházi vezetők és más közéleti szereplők beszéltek a fény szerepéről a

**INTERNATIONAL
YEAR OF LIGHT
2015**

mai, modern társadalomban. A párizsi megnyitót világszerte további ünnepi megnyitók követték, így 2015 februárjában Magyarországon is megrendeztük a nyitó sajtótájékoztatót. A Magyar Tudományos Akadémia élére állt az eseménysorozatnak, amelynek koordinálására létrehozott egy programbizottságot. A programbizottság tagjai között az MTA tudományos osztályainak és központi vezetésének képviselőin túl az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyar Művészeti Akadémia, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat, továbbá a Magyar Kémikusok Egyesülete képviselői vesznek részt. A feladatokat öt csoportra osztottuk – tudományos, oktatási, ipari, művészeti és nemzetközi érintettségű programokra. Célul elsősorban a diákság tudomány iránti figyelmének felkeltését tűztük ki a helyi és országos programokba történő bevonásukkal. *A fizika mindenkié* egnapos eseménysorozatban például 45 település 52 intézménye, elsősorban iskolája vett részt. Szegedről indulva egy „fényugár” körülfutott az országban, helyi és országos versenyeket szerveztünk, a *Sokszínű fizika* busz munkatársai az ország 24 helyszínén rendeztek és rendeznek optikai bemutatókat és kapcsolódó előadásokat. A kutatóintézetekben és az egyetemeken nyílt napokat szerveznek a fényhez kötődő kutatások témaköreiben. Nagy sikerrel zajlott le az MTA székháza előtti rendezvény, amelyen a részleges napfogyatkozást kihelyezett távcsöveken lehetett megnézni, és csillagászok segítették a diákok „égi” eligazítását, s válaszoltak az érdeklődők kérdéseire. Ugyancsak az Akadémián rendeztük meg azt az előadásorozatot, amelyen neves előadók tartottak előadásokat a fény témakörében, főképpen diákok számára, akikkel megtelt az MTA díszterme. Hangsúlyval szerepelnek a nemzetközi évhez kötődő események a World Science Forum novemberi eseménysorozatában is. A *Természet Világa* és az *Élet és Tudomány* ismeretterjesztő folyóiratok hasábjain is hangsúlyosan szerepelnek a fény tudományos és technológiai szerepéhez kapcsolódó cikkek. A hazai ipar is hozzájárult a fény köré szerveződő eseményekhez: a Tungstam fénytechnikai vállalat például 13 nagy értékű, különböző típusú (izzólámpa, lumineszcens lámpa, LED) fényforrás-blokkot ajándékozott a Fény Éve programnak, amelyekkel az iskolák színvonalas kísérleteket végeztek és végezhetnek például az optimális megvilágítás, az energiatakarékos megoldások és más paraméterekhez kötődő mérések segítségével, a fényforrások optimalás felhasználása megtervezésének területén.

Mindaz csak vázlatos ismertetése azoknak a programoknak, amelyek már megvalósultak, vagy amelyek terveink szerint meg fognak valósulni az év hátralévő részében. Mindezek ismeretében felmerül a kérdés, hogy mi váltotta ki a világszerte és hazánkban is jól érezhető hatalmas érdeklődést, amely a Fény Nemzetközi Éve programjait övezi?

Az alábbiakban megpróbálom vázolni erről saját elképzeléseimet. Úgy vélem, mindannyian kapkodjuk a fejünket a napjainkra oly jellemző válságfolyamatoknak láttán. Nem szeretnék a mindennapjainkat befolyásoló politikai, társadalmi, vagy akár gazdasági válságjelelemzésre vállalkozni, csupán az ipari (ilyen értelemben gazdasági) és oktatási problémákra, fejleményekre koncentrálok. A klasszikus iparágak kihalóban vannak, s helyüket újak töltik be. Az acéltermelés hangsúlyát felváltja a biteké, a tudomány a gazdasági fejlődés legfontosabb forrásává válik, továbbá beépülése a gazdaságba egyre gyorsabban megy végbe. Az oktatási rendszerek határfoka mindeközben csökken, a szakemberhiány pedig gátolja a gazdasági fejlődést. Ilyen körülmények között robbant be serkentő hatással az optika a lézerekre, a fényvezető üvegszálakra és egy sor további forradalmi felfedezésre alapozva, elsősorban az infokommunikációs, biológiai, orvosi és néhány további technológiai területre. Manapság nehezen lehetne életünk olyan területét megnevezni, ahol az optikai technológiák ne játszanának jelentős szerepet. Meg vagyok győződve arról, hogy az optikai technológiák súlya a modern gazdaságokban tovább növekszik,

és arról is, hogy a további kutatások e területen még sok meglepetéssel fognak szolgálni. Ezért is gondolom oly fontosnak, hogy a jövő mérnökeit, orvosait, kutatóit és tanárait már fiatal korukban felkészítsük az optimális, a jövő gazdasági ígéreteit ismerő, a kihívásokra felkészülő ismeretek megszerzésére. A Fény Nemzetközi Éve célkitűzései is ezt szolgálják. Elsősorban az a cél, hogy fiataljaink minél jobban eligazodjanak a fénytechnológiai lehetőségek területein, s az ezekhez kapcsolódó kutatások szépségei között, s így a fényművészet értő közönségévé is váljanak, miközben megértik a természet fényviszonyait is. Ez utóbbi, tapasztalataim szerint, különösen fontos, mert azok az igazán ígéretes és sikeres technológiák, amelyekben valamilyen formában sikerült a természetet, a körülöttünk zajló természetes folyamatokat utánoznunk, mégpedig az Albert Einstein által hangsúlyozott megfelelő új gondolkodásmódra alapozva.

HOGYAN CSINÁLJUNK VILÁGKONFERENCIÁT? CÍMSZAVAK A MAGYAR UNESCO BIZOTTSÁG TÖRTÉNETÉHEZ, 1995–1999

Rózsa Mihály

(a Magyar UNESCO Bizottság főtktára, 1995–1999)

Nem sokkal a bemutatkozásom után rövid összefoglalóban vázoltam a Magyar UNESCO Bizottság (MUB)¹ Titkársága munkatársainak a legfontosabb elképzeléseimet, terveimet. A szövegére már nem emlékszem, de az első mondatra nagyon. Így szólt: „Az UNESCO egy mentalitás.” Ötéves főtktári működésem alatt nem felejtettem el ezt a mondatot. Szerettem volna ennek szellemében megújítani a gyakorlati munkát. Fontosnak tartottam, hogy a szokásos lózungokon („gondolat-laboratórium”, „békekultúra” stb.) túllépve, a magyar szellemi életben minél kézzelfoghatóbb módon jelenjenek meg a szervezet programjai és produktumai. Jelen tanulmány e kísérlet eredményeiről számol be, vázlatosan.

1994 végén nevezett ki a Magyar UNESCO Bizottság főtktárává Fodor Gábor oktatási miniszter, a megbízást 1999 végén vonta vissza Pokorni Zoltán oktatási miniszter. Ez idő alatt a MUB Titkársága öt főállású munkatárssal működött, önálló költségvetési szervként, nagy szabadsággal.

Valamennyi miniszter (Fodor Gábor, Magyar Bálint, Pokorni Zoltán) meglehetősen érdektelenséget tanúsított az UNESCO munkája iránt, a kétévenkénti párizsi közgyűlési részvétellel és beszédükkel, valamint a szervezet főigazgatójával történt kötelező találkozásokkal gondolták „letudni” ez irányú feladataikat. A MUB éves közgyűlését egyikük sem tisztelte meg személyes jelenlétével. Javukra írandó viszont, hogy soha, semmilyen ügyben nem éltek a személyes beavatkozás lehetőségével, megbíztak a szakemberekben. A cél tehát az volt, hogy az UNESCO szerepét erősítsük a magyar szellemi életben. Ennek érdekében a következő prioritásokat tűztem ki:

1. Magyarországra kell hozni nagyszabású, az egész világ legjobb szakembereit megmozgató konferenciákat, amelyeken magyar vonatkozású, hosszú távú projekteket is el lehet fogadtatni. Erre a legfontosabb példa a Tudományos Világkonferencia.
2. Minél több UNESCO-tanszéket kell létrehozni, lehetőleg olyan új, alapvető, „jövős” területeken, amelyeken Magyarországon korábban nem folyt szervezett keretek között kutatás és oktatás. Kiemelem ezek közül az új információs és kommunikációs technológiák társadalmi hatásaival, a kisebbségek szociológiájával, az európai folklórral és a kultúra finanszírozásával foglalkozó intézményeket.
3. Meg kell jelentetni magyar nyelven az UNESCO legizgalmasabb dokumentumait, elsősorban a világbizottságok jelentéseit. Az UNESCO Könyvek sorozatban megjelent két fontos mű nagy visszhangot váltott ki szakmai körökben, és fontos újítás volt a többszöri együttműködés a *Világosság* című folyóirattal.

¹ 2012-től az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága.

4. Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy minél több magyar helyszín kerüljön fel az UNESCO legismertebb és leglátványosabb projektjére, a világörökségi listára. Öt év alatt három új helyszín – soha rosszabbat! (és még egy, a távozásom utáni évben, amelynek előkészítésében részt vettem).
5. Meg kell újítani a Magyar UNESCO Bizottság összetételét, és olyan eseményeket kell szervezni, amelyekre odafigyel az érdeklődő közönség és a sajtó. Ünnepséggé Yehudi Menuhin, tematikus közgyűlés, éves jelentések kiadása – valami megindult ezen a területen is.
6. Nem volt, mert nem lehetett a stratégiai célok között Pataki Pál főigazgató-jelöltsége 1999-ben, de természetesen a MUB szerény eszközeivel részt vett a kampányban. A magyar diplomátát végül nem választották meg, ám nagy eredmény, hogy komoly résztvevője volt a diplomáciai csatának.

A KONFERENCIÁK

A Tudomány Világkonferenciája

Az UNESCO-ban a kilencvenes években úgy döntöttek, hogy tematikus világkonferenciákon próbálják meg kijelölni az adott terület legfontosabb teendőit. Így jött létre a Felnőttoktatási (Hamburg, 1997), a Felsőoktatási (Párizs, 1998) és a Kulturális (Stockholm, 1998) Világkonferencia.

Az utolsó ilyen jellegű esemény, a (természet-) Tudomány Világkonferenciájának megrendezése, az UNESCO 1998–1999. évi programjában szerepelt, helyszín nélkül. Jelen írás szerzőjének eszébe jutott, hogy mi lenne, ha Budapest adna otthont a rendezvénynek? Ezért 1997-ben felkereste Párizsban az UNESCO Titkárság illetékes munkatársát és feltette neki a kérdést, hogy van-e már helyszín. A válasz az volt, hogy „normál” esetben Párizsra gondoltak, de erről még nem született döntés. Kérdésemre, hogy milyen alapfeltételeknek kell megfelelni, az orosz tisztviselő azt válaszolta, hogy természetesen kell egy megfelelő kongresszusi központ és több ezer szállodai férőhely, biztosítani kell valamennyi résztvevő beutazását, társrendezőként be kell vonni a Tudomány Nemzetközi Tanácsát (International Council of Scientific Unions) és a magyar kormánynek egymillió dolláros garanciát kell vállalnia a költségek fedezésére. Hazatérve felkerestem régi ismerősömet, Láng Istvánt, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácsadóját, korábbi főtítkárát, a legkiválóbb hazai tudományszervezőt, és előadtam neki a hallottakat. Rögtön megértette a projekt fontosságát és kézbe vette az irányítást. Ő járta ki a kormánygaranciát, majd az előkészítő bizottság elnökeként a legnagyobb szerepet játszotta az esemény megrendezésében. Ebben a munkában hatékonyan segítette őt Hencsey Gusztáv, a konferencia logisztikai főnöke. Az előkészítésben és a lebonyolításban számos hazai és nemzetközi partner vett részt, a sikerben természetesen ők is osztoznak. Az 1999 júniusában Budapesten megrendezett eseményen 152 ország hivatalos delegációja, 96 nem kormányzati szervezet képviselői és számos világhírű és kevésbé ismert tudós és tudománypolitikus vett részt.

De mi is a Tudomány Világkonferenciájának a legnagyobb eredménye? Az, hogy beindított egy folyamatot (follow-up), amely a mai napig tart. A Magyar Tudományos Akadémia vezetői felismerték – amire a konferencia sikere kiváló alapot teremtett –, hogy Budapest a tudomány nemzetközi fővárosává válhat. Ezért vállalták, hogy két évente megrendezik a Tudomány Világforumát (World Science Forum), amely alkalmat nyújt a világ tudósainak közös problémáik

megbeszélésére. Kormányokon és pártokon átívelő történetről van szó, a siker ezért is figyelemreméltó. Minden bizonnyal az utóbbi évtizedek legfontosabb és legmaradandóbb magyar UNESCO-vonatkozású projektjét indíthattam el.

Európai kultúrafinanszírozási konferencia

Pataki Pál kezdeményezésére került sor 1997. januárban Budapesten a közép-kelet-európai országok kulturális életéről és ezen belül elsősorban a finanszírozás új lehetőségeiről megrendezett konferenciára. A résztvevők olyan, akkoriban viszonylag új dolgokról osztották meg egymással a tapasztalataikat, mint a lobbizás és a szponzorálás. A tanácskozás maradandó eredménye a Budapesti Kulturális Observatórium létrehozása, amely ma is eredményesen működik.

UNESCO-TANSZÉKEK, -INTÉZETEK

- A. ELTE Kisebbségsszociológiai Tanszék (1997)
Magyarországon – különös módon – a tanszék létrehozása előtt nem volt olyan intézmény, amely „főállásban” foglalkozott volna a kisebbségek tudományos kutatásával. Ezért volt kiemelkedő jelentőségű a tanszék létrehozása, Örkény Antal vezetésével. A Kisebbségsszociológiai Tanszék ma is működik, honlapja a <http://old.tatk.elte.hu/intezetek/tadalmi-kapcsolatok-intte-mainmenu-677/kisebbszociol-tanszmainmenu-970/1171-kisebbszociol-tansz> címen érhető el.
- B. BME Információs Társadalom és Trendkutató Központ (1998)
A kilencvenes években egyre nyilvánvalóbbá vált az új információs és kommunikációs technológiák térnyerése az élet minden területén. Magyarországon – különös módon – a központ létrehozása előtt nem volt olyan intézmény, amely „főállásban” foglalkozott volna az új technológiák társadalmi vetületeinek tudományos kutatásával. Ezért volt kiemelkedő a központ létrehozása, Z. Karvalics László vezetésével. Az ITTK ma is működik, az Óbudai Egyetemen belül, honlapja a <http://ittk.hu/> címen érhető el.
- C. Európai Folklór Intézet (1995)
Az 1986-os budapesti Kulturális Fórumon merült fel először egy, a hagyományokkal és a folklórral foglalkozó európai intézmény létrehozásának gondolata. A kilencvenes évek közepén létrehozott intézet Kürti László, majd hosszabb ideig Hoppál Mihály vezetésével számos kiváló kiadvánnyal és konferenciával gazdagította a néprajztudományt. Az intézmény jogilag nem szűnt meg, de elsovadt, honlapja sincs már.
- D. Kelet-közép-európai Kulturális Observatórium (1999)
Jó példa arra, hogy miként hozhat egy konferencia értelmes, hosszú távú eredményeket. Ez a kicsi, de nagyon hatékony és produktív intézmény, Inkei Péter vezetésével, jelenleg is rangos szereplője az európai kultúratudományi szcénának, rendszeresen dolgoznak az Európai Uniónak és az Európa Tanácsnak. Az observatórium honlapja a <http://budobs.org/> címen érhető el.

KIADVÁNYOK

- A. *UNESCO Középtávú Stratégiája, 1996–2000.* Budapest, Magyar UNESCO Bizottság Titkársága (1996), 79 old.
- B. *Kreatív sokszínűség: A Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése.* Budapest, Osiris Kiadó, Magyar UNESCO Bizottság (1996), 299 old. (UNESCO Könyvek).
- C. *Oktatás – rejtett kincs: A Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése.* Budapest, Osiris Kiadó, Magyar UNESCO Bizottság (1997), 219 old. (UNESCO Könyvek).
- D. *International Conference on the Preservation and Development of Cultural Life in the Countries of Central and Eastern Europe, Budapest, 23–25 January 1997.* Budapest, Magyar UNESCO Bizottság (1997), 412 old.
- E. *Kommunikációs Világjelentés, 1997.* Budapest, Magyar UNESCO Bizottság, Országos Rádió és Televízió Testület, HÉA Stratégiakutató Intézet (1998), 283 old. (Információs Társadalom Könyvek 3.).
- F. *Információs Világjelentés, 1997–1998.* Budapest, Magyar UNESCO Bizottság, Országos Rádió és Televízió Testület, HÉA Stratégiakutató Intézet (1998), 365 old. (Információs Társadalom Könyvek 4.).
- G. Norman, Sally Jane (1998): Az új médiatechnológiák és a kultúra. *Világosság*, 1998/10, 23–37. old. (UNESCO-dosszié).
- H. Nyíri, Kristóf (1998): Globális tanulás és helyi közösségek. *Világosság*, 1998/11, 3–13. old. (UNESCO-dosszié).
- I. Bioetika és emberi jogok. *Világosság*, 1999/2, 3–82. old. (Különszám a Magyar UNESCO Bizottság támogatásával).
- J. Évkönyvek (1996, 1997, 1998, 1999–2000).

VILÁGÖRÖKSÉG

- A. Aggtelek (1995)
- B. Pannonhalma (1996)
- C. Hortobágy (1999)
- D. Pécs (2000) jelölése és elfogadtatása mutatja a munka eredményeit. Ebben kiemelkedő szerepet volt a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága, de természetesen a MUB Titkársága is fontos szerepet játszott a folyamat különböző fázisaiban.

A MAGYAR UNESCO BIZOTTSÁG IMÁZSÁNAK MEGVÁLTOZTATÁSA

- 1996. október 1-jén Yehudi Menuhin vezényelt az UNESCO megalakulásának 50. évfordulója tiszteletére megrendezett koncerten, a budapesti Zeneakadémián.
- 1996-tól évkönyv formában adtuk ki az eseményekről szóló jelentéseket.
- 1998-ban Köpeczi Béla lemondott, és Enyedi György lett az új elnök, a tagság jelentősen kicserélődött.
- Megpróbáltuk izgalmas szellemi eseménnyé tenni a MUB közgyűlését, 1999-ban „Háború és kultúra” tematikájú előadásokkal vártuk az érdeklődőket.
- Ezekben az években a MUB saját standdal szerepelt a Könyvfesztiválon.
- Főtitkári működésem alatt többször látogatott Budapestre Federico Mayor, az UNESCO főigazgatója.

PATAKI PÁL FŐIGAZGATÓ-JELÖLTI KAMPÁNYA

1999-ben lejárt Federico Mayor mandátuma, az UNESCO új főigazgatóra várt. Pataki Pál, aki 1997-től kiválóan elnökölte a szervezet Végrehajtó Tanácsát, jelentkezett a pozícióra, megszerezve a magyar kormány langyos támogatását és számos ország képviselőjének szóbeli biztatását is. Az ígéretek szintjén sokáig úgy tűnt, nem esélytelen a pozícióra. A kampányban szerény eszközeivel részt vett a Magyar UNESCO Bizottság is; főtitkári munkám legizgalmasabb diplomáciai csatáját nézhettem végig, egyszerre belülről és kívülről. Az egyenlőtlen küzdelemben a japán kormány teljes politikai és pénzügyi támogatását élvező Macuura Koicsiró diadalmaskodott. Akárhogyan is alakult az eredmény – nem jól –, óriási teljesítmény, hogy egy magyar szakembert komolyan vettek mint egy kormányközi szervezet lehetséges első emberét.

Ebben a rövid visszaemlékezésben kizárólag tények szerepelnek: új intézmények és világörökségi helyszínek, nagyon fontos, új szellemi horizontokat megcélzó kiadványok, kézzelfogható, hosszú távú eredményeket produkáló nemzetközi konferenciák, az UNESCO és a Magyar UNESCO Bizottság imázsát pozitívan módosító események. Főtitkári munkám alatt természetesen még számtalan projekt létrehozásában működött közre a MUB Titkársága, ezek címszerű felsorolása is meghaladja e cikk kereteit. Az új mentalitás elterjesztése azóta is várat magára, de néhány lépéssel közelebb jutottunk a megvalósításához.

INTERDISZCIPLINÁRIS MŰVÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOS PEDAGÓGIAI PROGRAM A TÁRSADALMI HÁTRÁNYOK ENYHÍTÉSÉRE

Kárpáti Andrea

(az ELTE TTK Karán létrehozott UNESCO Multimédia-pedagógiai Központ vezetője)

Az UNESCO dokumentumaiban a kulturális örökség megőrzésében az esztétikai nevelés mindig kiemelkedő szerepet játszott. Ez volt a központi gondolata a művészetpedagógiai tanácskozások sorában a szervezet első afrikai esztétikai nevelési konferenciájának is (UNESCO, 2001a)¹. A rendezvényen az UNESCO-affiliált Nemzetközi Művészetpedagógiai Társaság, az InSEA (International Society for Education through Art) alelnökéként vettem részt. Előadásomban bemutattam a kecskeméti Kodály iskolában lezajlott, „Kép, nyelv, zene, matematika” című integratív esztétikai nevelési programot, amelyet 1982 és 1986 között dolgoztuk ki a kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola és Gimnázium alsó tagozatosai számára Brenyó Mihályné matematikatanárral és Rajz Istvánné napközis nevelővel, az iskola ének-zene tantervéhez igazodva. A programot a Bács-Kiskun megyei Pedagógiai Intézet továbbképzésében terjesztettük (Kárpáti, 1988a, 2005). A megye pedagógusai évtizedekig használták egy-egy részletét, majd 2005–2011-ben Munkácsy Katalinnal, az ELTE Természettudományi Karának docensével két európai projektben² fejlesztettük tovább.

A pedagógiai programról beszámoltam a szervezet 2006-os közgyűlésének UNITWIN tanzékek számára szervezett rendezvényén, ahol számos afrikai ország szakértői érdeklődtek az adaptációs lehetőségekről. Az ELTE Természettudományi Karán működő UNESCO Multimédia-pedagógiai Központ gondozásában, a Kenyai UNESCO Bizottság segítségével, 2007-ben sikeresen pályáztunk támogatásra. A „Szociálisan hátrányos helyzetű tanulók fejlesztése interdiszciplináris művészeti és természettudományos foglalkozásokkal” (Development of communication and learning to learn skills of the socially handicapped through interdisciplinary arts and science programmes) című projektet a 2008–2009-es UNESCO részvételi program pályázat keretében valósítottuk meg, a projektidőszakot 5 hónappal meghosszabbítva, 2010. május 30-ig.

Projektünk kialakításában és lebonyolításában sok segítséget kaptunk a Magyar UNESCO Bizottság³ akkori főtitkárától, Kovácsné Bíró Ágnestől. Közösén találtuk meg a kapcsolódási pontokat az UNESCO 2008–2009-es szektorális prioritásainak egyikéhez: „minőségi oktatás biztosítása mindenkinek minden szinten, élethosszig, különös tekintettel a sebezhető és hátrányos helyzetű csoportokra”. A társadalmi hátrányok leküzdése az oktatás eszközeivel Kenyában fon-

1 UNESCO Regional Conference on Arts Education in Africa, Porth Elizabeth, Dél-afrikai Köztársaság, 2001. június 21–23. A konferencia programjáról és eredményeiről vö. UNESCO, 2002b.

2 Network of Multigrade Schools in Europe – NEMED, 2005–2006, SOCRATES–Comenius projekt és Knowledge Practice Laboratory – KP-Kab, 2006–2011, IST eContent 4 projekt.

3 2012-től az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága

tos nemzeti prioritás (UNESCO, 2011). A Roma IKT⁴ az oktatásban projekt (Kárpáti, 2006; Kárpáti és Munkácsy, 2012) során szerzett tapasztalatainkat felhasználva olyan módszereket és taneszközöket készítettünk elő, amelyek a kenyai falusi osztatlan tanulósoportos iskolákban és a városok peremkerületeinek szerény felszereltségű intézményeiben is jól használhatók. A társadalmi hátrányok szükségszerűen kulturális hátrányok is – a művészeti-tudományos képzéssel nemcsak új élményeket és ismereteket, készségeket kaphattak a kenyai kisiskolások, de fejlődtek tanulási és kommunikációs képességeik is. Ez a sokoldalú fejlesztő hatás volt az ok, amiért a kenyai pedagógusok szívesen vállalkoztak a „Kép, nyelv, zene, matematika” oktatási program megismerésére.

(balra) dr. Evangeline Njoka, az UNESCO Kenyai Bizottságának főtitikára és Kárpáti Andrea Nairobiban.
(jobbra) Josephus Ogwel matematikatanár-képző szakember és Munkácsy Katalin
a kenyai Oktatási Minisztérium előtt

A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ FOTÓK: © KÁRPÁTI ANDREA

A projekt során Munkácsy Katalinnal elkészítettük a „Kép, nyelv, zene, matematika” program adaptációját (Kárpáti és Munkácsy, 2010). Az adaptált tananyagot és a hozzá készült taneszközöket budapesti és kenyai tanárképző workshopokon mutattunk be a művészetpedagógusoknak és matematikatanároknak 2010-ben. A projekthez kapcsolódott még a kenyai vizuális nevelést bemutató kamarakiállítás, amelyet az InSEA 2011. június 24–30-ig Budapesten megrendezett, 33. Nemzetközi Konferenciáján mutattunk be.⁵ A kenyai esztétikai nevelés – akárcsak az ország népművészete – integratív szemléletű, és egyesíti a rajz, ének-zene, tánc és dráma elemeit. Ehhez a tantervi modellhez kiválóan illeszkedett programunk. Ebben a beszámolóban az integratív esztétikai nevelési modell rövid bemutatása után a kenyai pedagógusokkal végzett munkát idézzük fel.

4 Információs és kommunikációs technológiák.

5 Az InSEA 33. Nemzetközi Konferenciáról szóló bejegyzés a társaság honlapján: <http://insea.org/publications/reflections-33rd-insea-world-congress>.

Munkácsy Katalin átadja az integrált matematikai-művészeti programot a kisumui Josana Academy (középiskola) igazgatójának

INTEGRÁCIÓ ÉS KOMPLEXITÁS AZ ESZTÉTIKAI NEVELÉSBEN

A több tantárgyat közös rendezőelvek mentén oktató tananyagok legtöbbször három alapmodell szerint szerveződik: expresszív-tartalmi, nyelvi-szerkezeti és történeti rendezőelveket követ. Az *expresszív-tartalmi* alapú integratív program a művészetek kifejezőerejét használja kötőanyagul. Azonos témáról – jó esetben: hasonló gondolatokról, művészi tartalmakról – szólnak az alkotás és a befogadás összehangolt foglalkozásai, amelyeken a téma („üzenet”) megfogalmazására a résztvevők (többnyire kisgyerekek vagy felnőtt amatőrök) a számukra legrokonosabb művészi kifejezésformákat használják fel. A többféle médiumban született alkotások együtt fejezik ki a centrális gondolat rétegeit – ezek felfedezésével a művészeti ágak sajátosságai is bemutatathatók, s a különbségeket sem fedi el a tartalom hasonlósága. (Kárpáti, 2015a)

A kreatitásnak, fantáziának és asszociatív készségnek tág teret adó programok befogadásra koncentrálnak a komparatív műelemzés, amely a művek kifejezőeszközeit és ezek tartalomformáló hatását fejti fel, s így végez stíluskritikai analízist. A zeneműveket, képeket és szobrokat, irodalmi alkotásokat először azonos szempontok szerint vizsgálja, majd különösségeket mutatja fel. Nagyon sokféle szinten valósulhat meg ez a program: megmaradhat a rokon témájú művek felvonultatásánál, de eljuthat a korra jellemző eszmények és formák felfedeztetéséig, a „korszellem” megidézéséig is. (vö. Kokas Klára programjáról: Deszpot, 2009; a művészeti ágak kapcsolatairól a művészet történetében: Tüskés, 1980, és integratív esztétikai nevelési programok a modell felhasználásával: Kárpáti, 1988a, 2008, 2009; Simon és Kárpáti, 2014).

A *nyelvi-szerkezeti analógiákra* épülő, integratív programok a kompozíció felől közelítik meg a tartalmat, és az elrendezéstől jutnak el ennek szimbolikus értelmezésével a művészeti nyelvek szerkezeteinek sajátos jelentéstartalmaihoz. Ehhez a módszerhez már nélkülözhetetlenek a mélyebb, tantárgyspecifikus alapismeretek. Az egyes művészetek és tudományágak alapjainak elsajátítása

nélkül a magasabb szintű rendszerezés elképzelhetetlen. Úgy tűnik azonban, elég, ha egy területen szerzett már alaposabb jártasságot a tanuló, a precízen megtervezett, kapcsolatrendszereket bemutató integratív program segíti az ismeretek generalizálását, a készségek transzferét. Önmagában alkalmazva azonban könnyen szárazzá, élettől, művészettől idegenné válik ez a módszer. A leghatásosabb talán akkor, ha az expresszív-tartalmi modellre épül, s azzal párhuzamosan alkalmazzák, így egyre magasabb szintekre jutva bővíti komplex elemző módszertárát a programok résztvevője. (A modell művészetelméleti és tudománytörténeti kérdéseiről vö. Darvas, 1999; Tusa, 1999; Hargittai és Hargittai, 2003; pedagógiai programok a modell felhasználásával: Varga, Dimény és Loparits, 1980; Lantos, 1976, 1982; Kárpáti, 1988b; Apagyai és Lantos, 2011; Kárpáti, 2015.)

A harmadik modell talán a leginkább elterjedt: a *történeti integráció*. Mint vitatéma és tantervszerkesztő elv, egyaránt népszerű a korokat és stílusokat, történelmi és művészeti eseményeket egységben láttató, egyszerre ízlés- és szemléletformáló megközelítés. Amilyen nehezen megvalósítható – hiszen a „művészetek egyenlőtlen fejlődése” címkével összegezhető problémakör és az iskolarendszerek tantárgyi hierarchiája egyaránt ellene dolgozik –, olyan vonzó a végeredmény. Tanulónak és pedagógusnak egyaránt izgalmas szellemi kaland lehet a művészi alkotásokat saját korukba visszarepítő „időutazás”. Leggyakrabban a koncentráció szintjén alkalmazzák: több tantárgyat érintő *projekt* feladatoknál (amikor egy-egy probléma sokoldalú megközelítését szolgáló rendezvényen vagy „kultúrtörténeti műsor” előkészítésekor, amelyben egy-egy kor megelevenítése a cél) vagy a tantárgyak közös témazáró foglalkozásain. (Pedagógiai programok a modell felhasználásával: Balázs, 1980; Kárpáti, 1998, 1999)

INTEGRÁLT MŰVÉSZETI ÉS MATEMATIKAI NEVELÉSI PROGRAM A KENYAI ÁLTALÁNOS ISKOLÁK ALSÓ TAGOZATA SZÁMÁRA

A kenyai tantervben az 1–8. évfolyamig kötelező tantárgyként szereplő „kreatív művészetek” című integrált művészetpedagógiai tárgy tanterveinek és tankönyveinek elemzése során azt tapasztaltuk, hogy a célok között mindvégig jelen van *a művészeti ágak integrációja, az ének-zene, dráma és vizuális művészetek egymáshoz kapcsolt bemutatása*.⁶ A tanítási órákon kívüli kulturális programokban igen magas színvonalon valósul meg a komplex művészeti nevelés (erre remek példa az évente megrendezett országos ifjúsági drámafesztivál⁷). A művészeti tantervek közös jellemzője a kulturális örökség bemutatása kreatív gyakorlatok során, az alkotás előtérbe állítása a műelemzéssel szemben. A központi cél mindegyik művészeti ágban a kézművesség és népművészet sajátos kenyai műfajainak és formáinak megismertetése. A szaktárgyi órákon az egyes művészeti ágakat azonos tankönyvből, de egymás után tanítják, összekapcsolásuk ritka. Úgy véltük, itt hasznosak lehetnek a magyar integratív művészeti nevelési tapasztalatok. A vizuális és zenei nevelés az integrált művészeti nevelés részprogram katalizátora lehet, hiszen a nemzeti identitás fejlesztése révén a több mint negyven, saját nyelvét beszélő és részben eltérő kultúrájú törzs a képi nyelvben és a muzsikában közös, nemzeti azonosulási pontokat találhat.

6 A kenyai művészetpedagógiáról vö. ezt a bibliográfiát: Art & art education in East Africa – a working bibliography, 2012. <http://www.soas.ac.uk/cas/members/researchassociates/file74512.pdf>.

7 A fesztivál honlapja a 2015-ös programmal: <http://www.cohesion.or.ke/news-all/354-kenya-national-drama-festival-2015.html>, a fesztivál Facebook oldala a korábbi évek képeivel és beszámolóival: <http://www.cohesion.or.ke/news-all/354-kenya-national-drama-festival-2015.html>.

(balra) Iskolai missziós nyilatkozat a kisumui Josana Academy (középtiskola) kapuján: céljuk a sokoldalú képzés, az egymást megértő és tisztelő állampolgárok közösségének megeremítése. (jobbra) Ötödik osztályokat (11 éveseket) oktatóknak szóló tanári segédkönyv a „kreatív művészetek” tantárgy oktatásához. A címlapon népművészeti tárgyak, táncot kísérelő dob és kotta jelzi a vizuális művészetek, zene és tánc együttes oktatásának célját

A kenyai UNESCO-projekt számára kidolgozott pedagógiai program-füzér *nyelvi-szerkezeti analógiákra épülő esztétikai nevelési foglalkozásokat* tartalmazott. A matematikai és művészeti alapképzést kiegészítve tantárgyközi kapcsolatokat alakítottunk ki, amelyeket a pedagógusok a komplex művészetpedagógiai órákon, a matematika tananyagába illesztve vagy szakköri keretben használhattak fel. A „Kép, nyelv, zene, matematika” program fejlesztette azokat az ismereteket, készségeket, amelyeket a gyerekek a rajz-, a magyar nyelv és irodalom, ének-zene órákon tanultak, s ezeket bővítettük a képzőművészet és a zene hasonló szintű, a tantervben előírt tudásanyagot elmélyítő, készségeket fejlesztő alkotásaival.

A matematikaprogramot Munkácsy Katalin a matematikatanítás szociológiájára épülő, a tantárgy módszertanát a közösség kultúrájára alapozó módszertani kutatási eredményei alapján dolgozta ki (Munkácsy, 2006a, 2007). A matematikatanítás szociológiai vizsgálatai szerint a szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok tanulási kudarcai feloldatlan kulturális konfliktusokra vezethetők vissza, amelyeknek egyik megnyilvánulási formája a nyelvi kommunikációs deficit. A gyerekek, akik családjukban és lakóköznyezetükben nem szoktak hozzá az iskolában elvárt, és tudottnak vélt fogalmakhoz és nyelvi fordulatokhoz, a feladatok szövegét nem értik, és ezért nem boldogulnak velük akkor sem, ha képességeik lehetővé tennék a jó megoldást (Munkácsy, 2006b). A tanárok és a tanulók közötti kommunikációs zavarok feloldására szemléletesen bemutatott alapfogalmak, kísérletezéssel érzékletessé tett műveletek és szabályok voltak az UNESCO-projekt során kidolgozott matematika tananyag módszertani alapjai (Munkácsy, 2011). A módszer lényege a matematikai alapfogalmak, műveletek és szabályok szemléletes, gyakorlatközelű megjelenítése. A rajzolás, modellezés vagy kísérletezés lehetőséget és elegendő időt biztosít a tanulóknak a matematikai gondolkodásmód megismerésére és arra is, hogy a tanultakat élettéményeikkel összekapcsolják. Ez a programrész is szorosan kapcsolódott a kulturális örökség megismerésének és megőrzésének tematikájához, hiszen fontos szerepet kapott

benne az *etnomatematika*, amely a matematika és a néprajz határterületén alakult ki (Zaslavsky, 1973), és a matematikai gondolkodás története is.

A kenyei pedagógusokkal és tanárképzési szakemberekkel folytatott levelezésből az is kiderült, hogy az információs és kommunikációs technológiák (IKT) oktatási felhasználása a kenyei oktatáskorszerűsítés fontos célja. Ezért a pedagógiai módszereket leíró dokumentumunkhoz digitális taneszközöket is készítettünk a matematika és a vizuális kultúra tanításához.

*Részletek a matematika integratív oktatásához készült digitális tananyagból.
A taneszközt Munkácsy Katalin tervezte, és Schlosser Ákos illusztrálta*

A foglalkozások ezeket a *pedagógiai alapelveket* követték:

- a „komplex”, azaz több művészeti ágat együtt bemutató, gyakoroltató foglalkozások a leghatásosabban alapos szaktárgyi képzés kiegészítőiként voltak alkalmazhatók,
- minden foglalkozáson volt „központi műfaj” vagy művészeti ág, de a program egészében nem volt „fő” és „mellék” művészeti nyelv, a művészet ágai nagyjából azonos súllyal, szándékaink szerint egyenlő fontossággal szerepeltek a programban,
- egy-egy témát több héten, esetleg hónapon keresztül tartó, projekt jellegű foglalkozássorozatokon próbáltunk ki. Kihasználtuk a napközi otthon vagy más informális tanulási színhely bővebb időkeretét, a témát műelemző, műalkotó, előadásnéző órákon és kirándulásokon jártuk körül. Minden művészeti ágban lehetőség nyílt a kapcsolódó elméleti és gyakorlati ismeretek, készségek gyakorlására akkor is, ha a tantervekben ezek a sorozatos kapcsolódó anyagrészek egymástól időben igen csak távol esnek.

A „Kép, nyelv, zene, matematika” program célja kapcsolatot teremteni a művészeti tárgyak (ének, zene, rajz, anyanyelv) és a matematika tudásanyagai között. A foglalkozások élményszerűen tudatosítanak néhány fontos alapfogalmat: játékos feladatok segítségével lehetőséget adni ezek használatára, fejleszteni a tanulók alkotóképességét, szabályalkalmazási és szabályképzési tudását, kifejezőképességét, elemzőképességét és vizuális ábrázolóképességét. A foglalkozások elsősorban az iskolai szabadidős tevékenységbe épültek bele (könyvtár- és múzeumlátogatások, zenehallgatások, rajzos-technikai foglalkozások, matematika klub stb.), s játékos formában valósultak meg. A foglalkozásokon a tanulók legtöbbször párokban és csoportokban dolgoztak, munkáikat bemutatták társaiknak, s ezzel középpontba került a beszédképesség, beszédkultúra fejlesztése, okok-összefüggések keresése. A matematikában megismert fogalmak (pl. sorozat,

rendszer, párhuzam, arány stb.) beépültek a tanulók természetes szóhasználatába. A magyar kísérletekben a program fejlesztő hatása több tantárgyban is érzékelhető volt (Kárpáti, Molnár és Munkácsy, 2014).

Részlet az integratív esztétikai nevelési program gyermekmunkákkal illusztrált tananyagából

2009 decemberére elkészült a taneszközök első változata, amelyet a felhasználás helyszínein kipróbáltunk és a tapasztalatok alapján javítottunk. A pedagógiai programhoz tanártovábbképző workshopokat is terveztünk, amelyeket 2009-ben és 2010-ben bonyolítottunk le Budapesten, az ELTE Természettudományi Karán, illetve Kenyában, a nakurui Egerton Egyetemen, a Nairobi Egyetem kisumui kampuszán, Nairobiban, a természettudományok és matematika oktatási központjában, valamint Mombasában, a Shanzu Tanárképző Főiskolán. A módszertani képzés mellett az új pedagógiai módszerek és eszközök meghonosításának segítésére Szirmai Anna Linda pszichológus változásmenedzselő tréninget is tartott, amely a tanári reflektivitást fejlesztve segítette a pedagógiai innovációt.

Az ország négy nagyvárosában egyetemi oktatók, gyakorló tanárok, oktatási szakértők ismerték meg és véleményezték a pedagógiai programot és a hozzá készült taneszközöket. Iskolalátogatások és workshopok keretében mutattuk be az elkészült oktatási eszközöket és a korábbi, hasonló kísérleteinkben már bevált módszereket. Az oktatási eszközöket bemutattuk általános és középiskolákban, valamint egyetemi tanárképző karon is. Megvittattuk az alkalmazás lehetőségeit az adott feltételek között és beszélünk a legszükségesebb, leghatékonyabban megvalósítható infrastrukturális fejlesztés lehetőségeiről.

A KENYAI PEDAGÓGUS-TOVÁBBKÉPZŐ RENDEZVÉNYEK

A kelet-afrikai Kenya 2010-ben 187 ország közül a 143. helyet foglalta el az ENSZ Fejlesztési Program emberi fejlettség indexe (Human Development Index – HDI) szerint⁸, amelyet a várható élettartam, a tudáshoz való hozzáférés és az életszínvonal alapján alakítanak ki. Az országban tapasztalható fejlődés a Brit Birodalomtól való 1963-as elszakadást követő válság óta azonban jelentős, 1980-hoz viszonyítva húsz százalékos. Az országot a Világbank az alacsony jövedelmi zónába sorolja, komoly belső feszültségekkel: látogatásunk idején, 2010-ben a lakosság 46%-a szegénységben élt (World Bank, 2011). Az oktatás jelentőségét viszont a legnagyobb nélkülözések között élő családok is jól ismerték és mindent elkövettek, hogy gyermekeiket iskoláztassák. Azokban az iskolákban, amelyeket nem a szervezett program keretében, hanem kérésünkre, előkészítés nélkül meglátogattunk, a szerény felszereltség ellenére kiváló pedagógiai munkával és fegyelmellett, érdeklődő diákokkal találkoztunk. Az ország fejlődését évente követő Nemzeti humán fejlődési jelentés projektünk idején, 2009-ben megjelent adatai szerint az oktatási kiadások magasak, az iskoláztatás a kormányprogramban és a költségvetésben is prioritást élvez. (Kenya Vision 2030, 2007; Kenya National Human Development Report, 2009). Az oktatási kormányzat különösen szívesen fogadta be azokat a nemzetközi pedagógiai projekteket, amelyek a társadalmi hátrány leküzdéséhez is hozzájárulhattak (Glenn, 2011). A művészetpedagógia hátránykompenzációs hatásáról számos kutatást ismertünk (pl. Fiske, 1999; Eisner, 2002; Deasy, 2002), és projektünk tervezésének időszakában nemzetközi kutatási eredményeket összegző tanulmány is megjelent ebben a témában, biztató eredményekkel (Bamford, 2006). Ez arra ösztönzött bennünket, hogy pedagógiai programunkban az esztétikai nevelésnek kiemelt szerepet adjunk.

A több mint 41 millió lakosú, negyven törzsi nyelvet beszélő országban az oktatás nyelve angol, az iskolarendszer kezdetben Nagy-Britannia mintáját követte, de 2008-ban átalakították, hogy az alapképzés hosszabb ideig tartson, és az írást, olvasást és alapvető számolási műveleteket minden tanuló elsajátíthassa (UNESCO, 2008). A művészetpedagógusok (a zene, a vizuális művészetek és a dráma tanárai) és matematikatanárok képzésével az ország legnagyobb tanárképző központja, a Nairobi Egyetem foglalkozik.⁹ A művészetpedagógus-képzés, akárcsak az esztétikai nevelés tanterve, interdiszciplináris szemléletű, az ország népi kultúrájának hagyományait követve, integrált oktatási módszereket sajátított el hallgatóival. A korábbi hét év helyett nyolcéves lett az elemi iskola, amelyet három- vagy négyéves középiskola (gimnázium, illetve szakközépiskola) követ. Ez a rendszer megkönnyítette a magyar tananyagok adaptációját.

Az első tanárképző rendezvényt az oktatási módszereket bemutató műhelyfoglalkozásokkal kísért előadások formájában a naturui Egerton Egyetemen, a Természettudományi és Pedagógiai Karon tartottuk. Francis Wegulo dékán szervezésében két előadást és két workshopot rendeztünk tanítóknak és általános iskolai matematika- és rajztanároknak. A matematika és művészeti program áttekintése után taneszköz-bemutatót tartottunk, majd elkezdtük a válogatást az InSEA 33., budapesti Nemzetközi Konferenciájára készített kenyai gyermekrajz-kiállításához. Itt szembesültünk először azzal, milyen hasznos, hogy az elemi iskola alsó tagozatán (ISCED 1.

⁸ Az emberi fejlettség index (Human Development Index – HDI) adatok itt: https://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1gok_list%C3%A1ja_az_emberi_fejletts%C3%A9gi_index_alapj%C3%A1n#Nem_ENSZ_tag.C3.A1llam_orsz.C3.A1gok_C3.A9s_ter.C3.BCletek.

⁹ Példa a tanárképző programok tartalmára: Pedagógia B. A. – Művészetek (B. A. in Education – Arts) http://education.uonbi.ac.ke/uon_degrees_details/1466. A képzés nyelve angol.

szint) a tanítók integrált alkotó művészeti tantárgyat (Creative Arts) tanítanak. Míg a felsőbb osztályokban különválnak a művészeti ágak, a 6–10 éveseknél, akárcsak a gyerekek szabadidejében, a zene, a tánc, a képkalkotás és a drámajáték együtt, egymásra hatva alakul. Kodály Zoltán zenepedagógiai módszeréről a tanítók egy része már hallott, a többiek szívesen fogadták az irodalomjegyzéket és a népművészettel képet, zenét és színjátékok összekapcsoló modellről szóló tanulmányokat. A matematika új, „kézműves” megközelítése szintén jól kapcsolható volt a népi iparművészetre nagy hangsúlyt helyező tantervekhez, bár korábban a természettudományoknak ilyen pedagógiai megközelítéséről még nem hallottak.

Francis Wegulo, az Egerton Egyetem Környezetfejlesztési Karának dékánja és Munkácsy Katalin az egyetemen

A Nakuru-i Egerton Egyetemet 1987-ben alapították a városban működő mezőgazdasági főiskola bázisán, amelyet az egyetem névadója, Lord Maurice Egerton 1937-ben hozott létre. Egy évig a Nairobi Egyetem tanárképző karaként működött, de hamarosan önállósult, és a természettudományok oktatását választotta fő profilul, a mezőgazdasági és pedagógiai képzés mellé. Az egyetemnek számos gyakorlóiskolája van, innen jöttek a tanárok a továbbképzési rendezvényre, és a diákok a művészeti műhelyfoglalkozásra. A gyakorlóiskoláknak igen nagy szerepe van a pedagógiai innovációban, hiszen a tanártovábbképzéseket nagyrészt ezekben az intézményekben tartják, egyetemi oktatók részvételével.

Az előadásokat a magyar közoktatás bemutatásával, a megfelelő tantervek tartalmi köreinek és módszereinek felvázolásával kezdtük. Mivel az Egerton Egyetemen végzetek többsége a város környező falvakban fog oktatni, különösen nagy érdeklődés kísérte azokat az ingyenes oktatási informatikai eszközöket és módszereket, amelyek hátrányos helyzetű kistelepüléseken, osztatlan tanulócsoporthoz iskolákban már beváltak. (Kárpáti, 2006). Bemutattuk azokat a nemzetközi tanárközösségeket is, amelyek segíthetnek az IKT-alapú pedagógia elsajátításában.¹⁰

¹⁰ Ilyen közösség például a Microsoft innovatív pedagógus program (PIL), www.pil-network.com, és az Intel Teachers Engage, <https://engage.intel.com/community/teachersengage>.

Látogatásunk idején a kenyai közoktatás tartalmi megújításának fontos eleme a pedagógiai értékelés erősítése volt (Kenya Vision 2030, 2007), ezért bemutattunk számos olyan, pedagógusok által is használható mérőeszközt, amelyek nem tudást, hanem kompetenciát vizsgálnak. A rajztanárok számára a legérdekesebb ilyen eszköz Hans Jellen és Klaus Urban kreatív gondolkodás tesztje volt, különösen a kultúrafüggetlen és igen szép munkákat eredményező rajzos feladatok (a tesztről vö. Kárpáti, 2015b). A matematika-taneszközök (alapfogalmakat és matematikatörténeti érdekességeket bemutató prezentációk) is nagy sikert arattak, hiszen a mindenütt hozzáférhető szoftver új alkalmazási lehetőségeit mutatták be igen szép és érthető grafikus megoldásokkal.

(balra) Munkácsy Katalin a matematika oktatócsomagot mutatja be a nakurui Egyetemen tartott továbbképzésen.

(jobbra) Gyermekrajzok válogatása az InSEA 2011-es budapesti nemzetközi konferenciájára

Francis Wegulo dékán és Kárpáti Andrea a vizuális nevelési workshopon részt vett tanárokkal és diákokkal

A településen folyó környezetvédelmi munka fontos része a pedagógusok felkészítésének. Ezért Monica Wegulo, Nakuru városi tanácsa növédelmi és szociális fejlesztési vezetőjének ka-lauzolásával felkerestük a „Getto esély” (Ghetto Chance) projektet. A projekt a szomszéd-sági kisközösségek együttműködésén alapuló segítségnyújtás megszervezésével foglalkozik. Olyan önszervező csoportok létrejöttét támogatja, amelyek képesek megoldani egy-egy csoport egészségügyi, szociális vagy oktatási problémáit, vagy helyben munkalehetőséget teremtenek az arra rászorulóknak. Az így létrejövő kisközösségi projektek nemcsak anyagi támogatást kapnak, de a megvalósításhoz szervezési, lebonnyolítási segítséget is.

Ezek a csoportok nagy segítséget jelentenek a pedagógusoknak is, hiszen a településük jövő-jéért dolgozó családok számára érték az oktatás, ezért minden tőlük telhető megtesznek, hogy gyermekeik rendszeresen járjanak iskolába, és otthon nyugodt körülmények között tanuljanak. A pedagógusok gyakran segítenek a projektek céljainak megfogalmazásában, a helyi erőforrások feltárásában, és ha támogatást kap a csoport, a munka minden szakaszában számítani lehet rájuk. Pszichológus szakértőnk, Szirmai Anna Linda egy, a Gettó esély projekt keretében működő, fizikailag és mentálisan sérült gyermekeket fejlesztő intézményt is felkeresett, ahol mozgásterápiás módszerekkel fejlesztik a gyerekeket. A gyógytorna-foglalkozásokra gyermekeikkel együtt érkező szülőknek egészségügyi tanácsokat, ismeretterjesztő könyveket adnak, sőt, amíg gyermekekük gyógyul, informatikai és angol nyelvi kurzusokat is tartanak a számukra. Ez utóbbira alapvető szükség van, hiszen a szuahéli mellett az angol a másik hivatalos nyelv, miközben a lakosság közel felének anyanyelve a kikuju.

A nakuru-i Ghetto Chance Project tanárai

A másik közösségi projekt, amelyet megismerhettünk, egészen más természetű volt. Az „Egészség és béke kezdeményezés” (Health and Peace Initiative) egy nagycsalád természet-rehabilitációs projektje. A nyolcvanas évek polgárháborús időszakában a családi közösség védekezésül hozta létre az önálló gazdaságot, amelyet a konszolidálódó társadalmi viszonyok között mintagazdasággá fejlesztettek, és a természettel való harmonikus együttélésen alapuló mezőgazdaság módszereit tanítják meg itt a környék lakóinak. A Gettó esély projekttől víztisztító berendezést kaptak, amellyel a pusztulástól megmentett erdőszáv csapadékát gyűjtik össze és alakítják ivóvízzé.

A közösségi vállalkozások tehát céljaikat tekintve nagyon különbözők, de valamennyiben közös, hogy az adott közösség találja ki, mire van leginkább szükség, és a települési önkormányzat ezt a célt segíti pénzzel és szakértővel. A résztvevők számára fontos és világos a cél, és erős a motiváció

az elérésére. Ezért fenntarthatók az eredmények, ezért nem kell sok időt szánni a források helyes felhasználására. A sikeres projektek eredményeiről az iskolai oktatásban felhasználható, ismeretterjesztő kiadványok is készülnek, hogy a hiteles, jó gyakorlatok beépüljenek a tananyagot kiegészítő, az ismereteket a környező világgal összekapcsoló informális tanulás programjába.

Utunk következő állomása Kisumu volt, ahol először az Alendu Középiskolát¹¹ kerestük fel, amely az angol gimnáziumi tantervet követi. Az oktatás nyelve itt is, mint valamennyi meglátogatott oktatási intézményben, az angol. A területen többségben lévő kikuju törzs kultúrájának átadása jórészt az esztétikai nevelési tantárgyak feladata, amelyhez kenyai fejlesztésű pedagógiai programot és taneszközöket használnak. Látogatásunk napján iskolai ünnepély volt, amelyen a diákok művészeti bemutatói: karének, táncok és hangszeres előadások bizonyították, mennyire élő itt a népi kultúra. A bemutatón semmit sem érzékeltünk az iskolai ünnepélyek szokásos mezevességéből – a diákok a tanult dallamokra és mozdulatsorokat felhasználva, vidáman improvizáltak, és minket, vendégeket is éneklésre, táncra kértek. A tanárokkal folytatott megbeszélésen kiderült, hogy a népművészetben alapuló Kodály zenepedagógiai módszer jól kapcsolható lenne ehhez a pedagógiai modellhez, és saját népművészetük dallamkincséhez is adaptálható.

Az iskolában az igazgatónő, Beatrice Olela középiskolai tanár és pszichológus szervezésében matematika- és rajzórákat láttunk, és Munkácsy Katalinnal együtt a tanulók számára foglalkozásokat tartottunk, és a pedagógusoknak is bemutattuk az integratív művészeti nevelési programot és az alapjául szolgáló konstruktivista tanuláselméleti paradigmát. Itt is nagy érdeklődés kísérte a digitális taneszközöket és az oktatási informatika elemi és középfokú természettudományos oktatásban alkalmazható, szabadon hozzáférhető fejlesztéseit. A „kézműves matematika” módszerei, amelyeket Munkácsy Katalin mutatott be, egészen új megközelítést jelentettek a brit tantervek mellett ezek módszereit is átvevő középiskolában. Tanulóknak és tanároknak egyaránt érdekes élmény volt a matematikai fogalmak játékos, sokféle érzékszervet aktivizáló megismerése.

Munkácsy Katalin matematikai szoftvert mutat be a kisumui Alendu Általános Iskola tanulóinak

¹¹ Az Alendu Secondary School honlapja: <http://alendu.mixed.secondary.co.ke/>. Az iskola az országos elemi iskolai tudásmérő vizsgák (Kenya National Education Certificate) eredményei szerint közepesnek számít: <http://www.advance-africa.com/secondary-schools-in-kisumu-county.html>.

A másik két iskola, amelyeket Kisumuban felkerestünk: az Ezra Gumbe Elemi Iskola¹² és a Josana Academy nevű középiskola¹³ volt, itt Pamela Ananda rajztanár is segítette munkánkat. Az iskolákban megismerhettük azt a sajátos népművészetet, amely a kenyai integratív esztétikai nevelési tantárgy, a kreatív művészetek (Creative Arts). Magyarországon évtizedek óta vitatjuk, hogyan nyújtható az alapos szakértői képzés mellett *komplex esztétikai nevelés*. Kenyában a tantárgyat tanársoport oktatja, hogy a különféle szakértelmet kívánó ének-zene, vizuális művészetek, tánc és dráma alapjait a tanulók szakemberektől sajátítsák el.¹⁴ A kenyai népművészet lényegét tekintve interdiszciplináris, itt a mesterek egyszerre kézművesek, zenészek és színészek is. Egy-egy művészetpedagógus azonban csak a legtrikább esetben képes megjeleníteni ezt a műfaji sokoldalúságot, viszont a tanterv autentikus módon kívánja ezt megjeleníteni. A megoldás: csoportos oktatás (team teaching), amelyben minden tanár azt adja, amire a tanárképzésben felkészült, amihez legjobban ért, de programját összehangolja a többi művészeti ág oktatóinak elképzeléseivel.

Rajzóra Pamela Ananda osztályában, Kisumu, Ezra Gumbe Elemi Iskola

Kisumuban, a Nairobi Egyetem Tanárképző és Továbbképző Karán, az Élethosszig tartó és Távoztatási Intézetben (University of Nairobi, Kisumu Campus, College of Education and External Studies, School of Continuing and Distance Education¹⁵), az iskolai tanácsadói pedagógus-továbbképzésben (School Councillor Program) került sor Szirmai Anna Linda tanártovábbképző workshopjára a konfliktuskezelés, tanári önismeret és változásmenedzsment témákban, amelyet Charles M. Rambo egyetemi docens szervezett.

¹² Az Ezra Gumbe Primary School a kenyai elemi iskolák honlapján: <http://educatekenya.com/listing/ezra-gumbe-primary-school/#readmore>.

¹³ A Josana Academy honlapja: <http://www.josanaacademy.ac.ke/>.

¹⁴ Példa a Creative Arts oktatására egy kenyai nemzetközi iskola honlapjáról: <http://www.isk.ac.ke/page.cfm?p=394>.

¹⁵ A University of Nairobi, Kisumu Campus, College of Education and External Studies honlapja: <http://cees.uonbi.ac.ke/>. A School of Continuing and Distance Education alapításáról információk: <http://cees.uonbi.ac.ke/node/3>.

*Szirmai Anna Linda pszichológus változásmenedzsment workshopot tart pedagógusoknak.
Nairobi Egyetem, Kisumui Kampusz, Pedagógiai Kar, Posztgraduális és
Távoktatási Intézet, iskolai tanácsadói program*

A workshopon a résztvevők számos olyan vizsgálati eszközt és játékos problémafeltáró módszert próbálhattak ki, amelyek alkalmasak egy tanári közösség vagy diákcsoport jobb megismerésére is. A műhelyfoglalkozáson részt vett iskolai tanácsadók legfontosabb feladatai *a pedagógiai munka tá-mogatása és a konfliktuskezelés* – a tantestületben előforduló, oktatási-nevelési vagy személyes problémák feltárása és a megoldáshoz vezető út megmutatása. Ezért a résztvevők igen aktívak voltak Szirmai Anna Linda pszichoterapeuta, tréner és coach, az ELTE Pszichológiai Intézetének doktorandusza műhelyfoglalkozásain. A szakember egy angol nyelvű kurzus-honlapon adta közre a workshopokon bemutatott eszközöket és módszereket, és 2010 decemberéig, hat hónapon át levélben mentorálta azokat a résztvevőket, akik a módszerek kipróbálása közben problémákba ütköztek.

A kisumui program érdekes eseménye volt a látogatás Sara Obama gyermekvédő alapítványánál¹⁶. A hetvenes-nyolcvanas években, az afrikai AIDS-járvány idején, gyermekek ezrei maradtak szülők nélkül ezen a területen. Az alapítvány árva és elhagyott gyermekeket fogad be, és oktatással, szakképzéssel segít abban, hogy ne kallódjanak el. Barack Obama amerikai elnök nagyapjának második felesége, Sara, akinél az elnök gyermekkorában sok időt töltött, és akinek társadalmi problémák iránti érzékenysége nagy hatást tett rá, a nyolcvanas években saját farmján, a maga erejéből épített árvaházat a szülő nélkül maradtak befogadására. Később, 2009-ben Kisumu város önkormányzatával együtt alapítványt hozott létre erre a célra.

Látogatásunk idején, 2010 júniusában már működött a mintafarm, ahol a földművelés kisgazdaságokban alkalmazható, környezetbarát módszereivel ismertetik meg a gyerekeket. Az alapítvány jelentős támogatást kap amerikai jószolgálati szervezetektől, és rendszeresen támogatja felszereléssel, tananyagokkal a körzet iskoláit. Az amerikai elnök még szenátor korában középiskolát alapított itt, amely ma is működik, a nevét viseli és sorsával is inspirációt nyújt a fiataloknak.

16 A Mama Sara Obama Foundation honlapja: <http://msof.org/>.

(balra) Látogatás Sara Obama (az első sorban, zöld ruhában) gyermekvédő alapítványánál.
(jobbra) Sara Obama mintafarmjának bejárata, ahol a gyerekek korszerű földművelési módszerekkel ismerkedhetnek

Kisumuból visszatértünk az ország fővárosába, Nairobiba, ahol az UNESCO Kenyai Nemzeti Bizottságát látogattuk meg, és megismertettük esztétikai nevelési programunk bemutatásának addigi tapasztalataival Evangeline W. Njoka főtitkár helyettesét.¹⁷ A Nairobi Egyetem Természettudományi Karán működő Matematikai, Természettudományos és Technikai Nevelési Központban (Centre for Mathematics, Science and Technology Education in Africa – CEMASTE¹⁸) egy, az oktatási informatika új módszereit bemutató pedagógus-továbbképzés keretében, Josephus C. A. Ogwel szakmódszertan-oktató szervezésében, két előadást tartottunk.

A projekt megvalósításának idején folytattuk le az ELTE TTK-n működő UNESCO Multimédia-pedagógiai Központban az európai pedagógus IKT-bizonyítvány¹⁹ honosítási munkáit. A továbbképzési modell lényege, hogy tanárok csoportjai iskolai munkájuk közben, kevert típusú (jelenléti alkalmakat is magában foglaló, de főként távoktatásos módszerekkel dolgozó) kurzuson sajátítsák el a tantárgyukhoz legjobban használható e-learning módszereket. A modellhez tartozó, kötelező és választható modulokból álló tananyagrendszer jól adaptálható, hiszen az egyes modulokat saját pedagógiai problémák megoldására, hazai tananyagok alkalmazásával is el lehet végezni. Az oktatás mentoráláson alapul – ennek informatikai megoldásokkal segített módszereiről is szó volt az előadásomban (vö. Kárpáti és Munkácsy, 2012). A hallgatóság, gyakorló pedagógusok, az oktatólaboratórium gépein azonnal ki is próbálhatták az EPIC²⁰-tananyagokat. A csak nevében európai, de más kontinenseken is jól bevált tanártovábbképző program moduljait hasznosnak találták a kenyai szakemberek is, és látogatásunk után megkezdték a tárgyalásokat az ugandai és zimbabwei informatikanár-szervezettel, amelyek már sikeresen alkalmazzák ezt a kurzust.

17 A Kenya National Commission for UNESCO (KNATCOM) honlapja: <http://www.kenya-delegation-unesco.org/about/knatcom/>.

18 A CEMASTE¹⁸ honlapja: <http://ksc.uonbi.ac.ke/node/129>.

19 European Pedagogical ICT Licence, EPIC²⁰, vö. <http://www.epict.co.uk/>.

A CEMASTEVA-továbbképzésén részt vevő matematikatanárok nagy érdeklődéssel fogadták Munkácsy Katalin előadását a matematikaoktatás életszerű, a diákok közötti szociális és kulturális különbségeket figyelembe vevő módszereiről. A résztvevőkkel való beszélgetés során kiderült, hogy a kenyai matematikaoktatás hagyományos, frontális tudásközvetítésen alapul, amely különösen kevésbé hatásos módszer a sokféle törzsi nyelvet beszélő, eltérő életformájú kisiskolások képzésében. A diákok számára befogadható, mindennapi problémákból kiinduló, főként kísérletezésre és csoportmunkára alapozó módszert inspirálóknak találták.

(balra) Kárpáti Andrea előadása a térszemlélet fejlesztéséről informatikai eszközökkel, CEMASTEVA (Centre for Mathematics, Science and Technology Education in Africa), Nairobi.

(jobbra) Munkácsy Katalin előadása interaktív matematikatanítási módszerekről és eszközökről a CEMASTEVA-ban

Az előadások után megismerkedtünk a pedagógus-továbbképző és kutatóközpont munkájával. A CEMASTEVA 2004 júliusában nyílt meg, és fő célja a kelet-afrikai régió természettudományos oktatásának fejlesztése. A nemzeti és regionális továbbképzéseket az új Partnerség Afrika Fejlődéséért (New Partnership for Africa's Development – NEPAD²⁰) gazdasági, tudományos és oktatási keretprogram égisze alatt, az Afrikai Unió támogatásával, 18 afrikai ország együttműködésében valósítják meg. A szervezet több mint egyszerű továbbképző intézmény – céljai között szerepel a tanulási eredmények rendszeres monitorozása, a jó gyakorlatok terjesztése és az együttműködés az oktatáspolitikával, hogy a természettudományok oktatásához jobb feltételeket biztosítsanak. A központban jelentős összehasonlító pedagógiai kutatásokat is végeznek, hogy az új módszerek hatékonyságáról adatokat nyerjenek s ezeken alapuló oktatáspolitikai döntéseket készítsenek elő. Látogatásunk idején a központban két olyan projekten dolgoztak, amelyeknek eredményeit mi is felhasználhattuk oktatási anyagunk továbbfejlesztésében. A Cselekedtetés, tanulók, kísérletek, improvizáció (Activity, Student, Experiment, Improvisation – ASEI, vö. Khayati és Atwoto, 2014) középiskolások diákok matematikatanulás iránti motivációját javította. A Tervezz, alkoss, láss és javíts (Plan, Do, See, Improve – PDSI, vö. Onchong'a, 2013) a kísérletezéssel segített problémamegoldáson alapuló természettudományos oktatás módszereit próbálta ki.

20 A NEPAD tevékenységéről vö. <http://www.nepad.org/nepad-programmes>.

Nairobi-ban meglátogattuk a Nemzeti Múzeumot²¹ és ennek Múzeumpedagógiai Osztályát is, amelynek munkatársaival megnéztük a 2009-es Darwin-évhez („A fajok eredete” megjelenésének 150. évfordulójához) kapcsolódó, a biodiverzitást megjelenítő és az Afrikában talált őskori kultúrákat előtérbe állító, új kiállítást. Bár a múzeum csak 2006-ban nyitotta meg kapuit, a gyűjtemény, amely a mai kiállítások alapját képezi, ennél sokkal régebbi, 2010-ben ünnepezték az ország kulturális örökségének legfontosabb tárgyait őrző gyűjtemény megalapításának századik évfordulóját. A gyűjtést és rendszerezést 1910-ben a Kelet-afrikai és Ugandai Természetbúvár Társaság kezdte el. A múzeum a nemzeti kultúráját a 20. század utolsó évtizedeiben megjeleníteni kezdő ország céljainak megfelelően egyszerre természettudományos, művészeti és kultúrtörténeti bemutatóhely. Sajátossága, hogy az ország sokszínű népművészetét nem skanzszerűen, hanem a népi kultúra kortárs továbbélését hangsúlyozva tárja a látogatók elé. A gyűjtemény kétharmada értékörző, történeti anyag, egyharmada viszont kortárs környezeti és esztétikai problémákra reflektáló műalkotás.

Nairobi, Nemzeti Múzeum: kortárs képzőművészeti installáció ivóökökből

A biodiverzitásról szóló kiállítás a kortárs kiállítási kommunikáció teljes eszköztárát felvonultatta. Szuahéli és angol nyelvű feliratok, filmek, érintőképernyős adatbázisok, eredeti leletek és rekonstrukciók szellemesen felépített, igen hatásos együtteseit felvonultató tárlat kiválóan alkalmas a nemzeti érzés felkeltésére. A leletek és a rekonstrukciók érzékletesen mutatják, milyen nagy szerepet játszottak az afrikai népek az emberiség fejlődésében.

²¹ A Nairobi National Museum a Kenyai Múzeumok Szövetségének (National Museums of Kenya) tagja, az ország legjelentősebb közgyűjteménye. Kiállításainak leírása a múzeumi szövetség honlapján: <http://www.museums.or.ke/content/blogcategory/11/17/>.

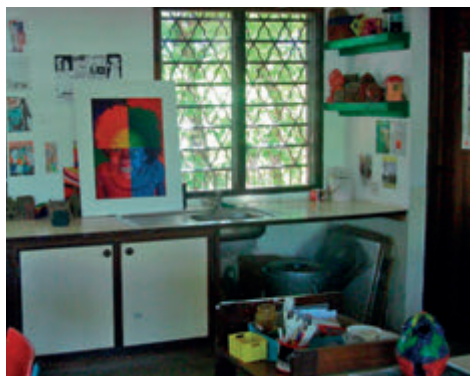

Nairobi, Nemzeti Múzeum: Biodiverzitás kiállítás

Utunk utolsó állomásán, Mombasában, a Shanzu Tanárképző Főiskolán Peter Njoroge professzor, a Matematika- és Informatikatanítási Tanszék vezetője kalauzolt bennünket. Itt, Mombasában szembesültünk a brit pedagógiai kultúra sajátos továbbélésével is, amikor a Braeburn Mombasa Nemzetközi Iskolában²² jártunk. A magániskola angol igazgatója, Peter Barnard, büszkén mutatta be a kiválóan felszerelt intézmény szaktantermeit, ahol a kenyai és a brit tanterveket integráló pedagógiai programot megvalósítják. Maga a környezet is tükrözi a kétféle hagyományt: az épületek a kenyai falusi építészet jellegzetes, tornácos faházaira emlékeztetnek, a tantermek kialakítása azonban az európai hagyományokat tükrözi. A pedagógusok nagyon fontosnak tartják a környezeti nevelést, ezért a sportudvar játszóeszközein és a kerti pihenőhelyeken mindenütt természetes anyagokat, a helyi táj formáit és színeit láttuk viszont.

Ebben az iskolában nem a kenyai kreatív művészetek tanterv szerint tanítanak, hanem az egyes művészeti ágakat szaktárgyi órákon oktatják. A vizuális nevelés az angol „képzőművészet, iparművészet és design” (Art, Craft and Design) tantervet követi, amely szerencsés módon (Európában elsőként) már a 20. század első évtizedeiben szakított a képzőművészet-centrikus szemlélettel, és jelentős szerepet ad az iparművészet és népművészet műfajainak és technikáinak. A Braeburn iskola rajztanárai szerint ez az életközeli, a vizuális nyelv mindennapi közlő nyelvként való használatára ösztönző tananyag jól adaptálható, a kenyai népművészet megjeleníthető. Ebben az iskolában pedagógiai programunk multikulturális elemeit hangsúlyoztuk, és a képi nyelvet a verbális és zenei nyelvvel párhuzamosan oktató, integratív szemléletmód előnyeit mutattuk be.

22 A Braeburn Mombasa International School honlapja: <http://www.mombasa.braeburn.com/>.

(balra) Braeburn Mombasa International School, rajzterem részlete.

(jobbra) Braeburn Mombasa International School, az udvar a diákok freskóival

A BUDAPESTI WORKSHOP ÉS A GYERMEKRAJZ-KIÁLLÍTÁS

A 2010 őszén szervezett budapesti workshopon a számítógéppel segített tanítás és tanulás volt a központi téma. A kenyai műhelymunkák során kiderült, hogy a tanfolyamokon fontos bemutatni a pedagógiai alkalmazás módszertanát, valamint a legegyszerűbb digitális oktatási eszközök, pl. PowerPoint prezentációk és más vizualizációs technikák készítésének technikai és pedagógiai kérdéseit is. Ebbe a folyamatba illeszkedett az oktatási segédletként elkészített prezentációk kipróbálása is.

Beatrice Olela és Pamela Ananda kisumui tanárok az ELTE TTK-n

A projekt eredményeként kenyai gyermekmunkák kiállítását rendeztük meg a már említett, UNESCO-affiliált nemzetközi vizuális nevelési szervezet, az InSEA (International Society for Education through Art) 2011 júniusában „A művészetoktatás terei” (Spaces in Art Education) címmel Budapesten, az ELTE Természettudományi Karán rendezett, 33. Nemzetközi Konferenciáján. A tanácskozás és a kapcsolódó kiállítás témája a kulturális sokszínűség iskolai bemutatása volt. (Gaul, Kárpáti, Pataky és Illés, 2014). A konferencián és a kapcsolódó kiállításon 62 országból mintegy 600 művész és pedagógus vett részt, köztük ketten a kisumui tanárto-vábbképző kurzusunk résztvevői közül. A kisumui Egerton és Ezra Gumbe iskola tanulóinak munkáiból összeállított kiállítás nagy sikert aratott, hiszen az egyetlen, Afrikából érkezett gyermekrajz-gyűjtemény volt ezen a rendezvényen.

Az iskolákban a művészeti tárgy értékelésében a *portfólió módszert* – a tanulói munkák kommentált gyűjteményének elemzésén alapuló, formatív értékelési eljárást – alkalmazzák. Ez a módszer a nemzetközi értékelési gyakorlatban is igen népszerű, ezért a kisumui és nakurui iskolákban a konferencia kiállítására tanulói portfóliókat választottunk ki. Érdekes volt, mennyire sokszínűek ezek a munkák, milyen sokféle stílus, téma és technika jelenik meg az adott kollekciókban. Egy-egy ilyen gyűjtemény remekül mutatja, mit tanítanak és mennyit fejlesztenek egy tanév alatt az iskola rajztanárai. A 2011-es konferencián Beatrice Olelo ezeket a portfóliókat is bemutatta a nemzetközi rajzpedagógus közönségnek.

Kenyai iskolák gyermekrajz-kiállítása 2011-ben az InSEA budapesti, 33. Nemzetközi Konferenciáján

A projekt során kidolgozott tananyagokat továbbfejlesztve, a magyar pedagógusok számára is hozzáférhetővé tettük. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán tankönyv részeként jelent meg a „Kép, nyelv, zene, matematika” program eredeti, a Kodály-módszerhez kötődő változata. (Kárpáti, 2015) Interaktív, kézműves alkotásra és

kísérletezésre épülő programjai jelenleg a „MiMa – Kézműves matematika” című európai projektben folynak.²³

A kenyai oktatás fejlődési irányairól számos kormánydokumentum jelent meg (pl. Kenya Vision 2030, 2007, Ministry of Education, 2012). Valamennyiben szerepel a kulturális örökség megőrzése mint központi cél, tehát UNESCO-projektünk eredményei ma is használhatók. Jelenleg a legfontosabb feladatnak a hátrányos helyzetűek felzárkóztatását, az oktatáshoz való hozzáférés demokratizálását és az oktatás minőségének folyamatos ellenőrzését tartják (Ministry of Education, 2012, 8.1.). A művészeteknek nagy szerepet szánnak ebben a folyamatban. Példa erre a MASK (Mobile Art Schools in Kenya²⁴), az InSEA tagszervezete, amely önmagát mint a kreativitás és innováció iskoláját határozza meg, és célja a fiatalok tanulási kognitív és affektív képességeinek összehangolt fejlesztése. Az UNESCO-nak ilyen, az ország sajátos igényeihez igazodó projektjei sokat segíthetnek abban, hogy ez a folyamat hatásosabb legyen.

IRODALOMJEGYZÉK²⁵

- Apagyi Mária és Lantos Ferenc (2011):** Integratív, komplex művészeti nevelés. *Parlando*, 2011 (2). 2015. augusztus 30-i megtekintés, http://www.parlando.hu/2011/2011-2/2011-2-04_Apagyi.htm.
- Balázs Györgyné (1980):** *Korkép kialakítása a történelemoktatásban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bamford, Anne (2006):** *The Wow Factor: Global Research Compendium on the Impact of the Arts in Education*. Münster, New York, Berlin, Waxmann.
- Darvas György (1999):** Szimmetria a tudományban és a művészetben. *Magyar Tudomány*, 1999 (3). Elérhető: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00003/1999_03_09.html.
- Deasy, Richard J. (szerk.) (2002):** *Learning in the Arts and Student Academic and Social Development*. Washington DC, Art Education Partnership. Elérhető: <http://www.artreachesandiego.org/research/CriticalLinks.pdf>
- Deszpot Gabriella (2009):** Zenei átváltozás. Kokas Klára komplex művészeti programja, mint pedagógia és terápia. *Parlando*, 2009 (6). Elérhető: <http://www.parlando.hu/2009-6-02-03-Kokas-Klara-1.htm>.
- Eisner, Elliot (2002):** *The Arts and the Creation of Mind*. New Haven és London, Yale University Press. Elérhető: http://www.yale.edu/yup/pdf/095236_front_1.pdf.
- Fiske, Edward (szerk.) (1999):** *Champions of Change. The Impact of the Arts on Learning*. Washington DC, The Arts Education Partnership.
- Gaul Emil, Kárpáti Andrea, Pataky Gabriella és Illés Anikó (szerk.) (2014):** *A művészet-oktatás terei. Tanulmányok a vizuális nevelés nemzetközi szakirodalmából*. Budapest, Magyar Rajzpedagógusok Országos Szövetsége és Nemzedékek Tudása Könyvkiadó.

23 A MiMa – Mathematics in the Making Project honlapja: <http://www.mathematicsinthemaking.eu/>. A projekt során kidolgozott magyar tananyagok itt érhetők el: http://www.mathematicsinthemaking.eu/fileadmin/media/Output/Final_toolkit/MiMa_Toolkit_final_HU.pdf.

24 A MASK művészetpedagógus közösség weboldala: <http://www.mobileartschoolinkenya.org/>.

25 A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

- Glenn, Brittany (2011):** *The Impact of Art Education in the Developing World*. Master of Arts Thesis. London, University of London. Elérhető: <http://mobileartschoolinkenya.org/Diss-The%20Impact%20of%20Arts%20Education%20in%20the%20Developing%20World-1.pdf>.
- Hargittai István és Hargittai Magdolna (2003):** *Szimmetriák a felfedezésben*. Budapest, Vince Kiadó.
- Khayati, Mwelese J. és Joseph Ombofu Atwoto (2014):** The Influence of the ASEI-PDSI Approach on Students' Views and Attitudes Towards Mathematics Instruction. *Journal of Education and Practice* 5 (24), 146-152. Elérhető: <http://iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/15270/15636>.
- Kárpáti Andrea (1988a):** *Tantárgy-integráció az esztétikai nevelésben*. Budapest Tankönyvkiadó.
- Kárpáti Andrea (1988b):** Folk Art in Hungary - a Living Tradition. In: Peter Heseltine (szerk.): *Creativity through Play*. Cambridge, University Printing Services, 72-74.
- Kárpáti Andrea (1998, 1999):** *Művészet és élet I.-II.* Budapest, Helikon Kiadó.
- Kárpáti, Andrea (2005):** Arts Bridge: The Art – Language – Music – Mathematics Project. In: Mary Stockrocki, (szerk.): *Interdisciplinary Art Education: Building Bridges to connect disciplines and Cultures*. Reston, NAEA, 60-75.
- Kárpáti Andrea (szerk.) (2006):** *Esélyteremtés az oktatási informatika eszközeivel. Informatikai módszerek az oktatásban – sorozat, 7. kötet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kárpáti Andrea és Munkácsy Katalin (2010):** *Image – Language – Music and Maths: Interdisciplinary Projects for Arts and Science Education*. Study Guide. Budapest, ELTE University.
- Kárpáti Andrea és Munkácsy Katalin (2012):** Mentoring Innovation - A Triological Model for In-Service Teacher Training. *Jurnal Diversapratca*, 1 (2), 77-101. Elérhető: <http://www.seer.ufu.br/index.php/diversapratca/article/view/19782>.
- Kárpáti Andrea, Molnár Éva és Munkácsy Katalin (2014):** Pedagogising Knowledge in Multigrade Roma Schools – Potentials and Tensions of Innovation. *European Educational Research Journal*, 13 (3), 325-337.
- Kárpáti Andrea (2015a):** Integratív esztétikai nevelés: eredmények és lehetőségek. In: Antalné Szabó Ágnes és Major Éva (szerk.): *Szakpedagógiai körkép III. Művészetpedagógiai tanulmányok*. Bölcsész- és Művészetpedagógiai Kiadványok 4. Budapest, ELTE BTK Szakmódszertani Központ. 2015. augusztus 30-i megtekintés, <http://metodika.btk.elte.hu/bmk>.
- Kárpáti Andrea (2015b):** *A nyomhagyástól a képi nyelvig. Gyermekrajz óvodás és kisiskolás korban*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem.
- Kenya National Human Development Report (2009):** Nairobi, Ministry of Education. Elérhető: http://hdr.undp.org/sites/default/files/kenya_nhdr_2009_en.pdf.
- Kenya Vision 2030. (2007):** Nairobi, Government of Kenya. Elérhető: http://www.vision2030.go.ke/wp-content/uploads/2015/06/Vision2030_Popular_version_final2.pdf.
- Lantos Ferenc (1976):** *Természet – Látás – Alkotás*. Pécs, Janus Pannonius Múzeum.
- Lantos Ferenc (1982):** *Rokonvilágok*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Ministry of Education (2012):** *A Policy Framework for Education Aligning Education and Training to the Constitution of Kenya, 2010, and Kenya Vision 2030 and Beyond*. Nairobi, Ministry of Education. Elérhető: <http://fieldmarshamfoundation.org/wp-content/uploads/tumblr/References/Policy%20Framework%20For%20Education%20Paper%20Kenya%20School%20Libraries.pdf>.

- Munkácsy Katalin (2006a):** Informatikával segített matematikatanulás, esélynövelés. In: Kárpáti Andrea (szerk.): *Esélyteremtés az oktatási informatika eszközeivel*. Tanári kézikönyv a 12-14 éves korosztály tanításához. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 88-92.
- Munkácsy Katalin (2006b):** A matematikatanulás társadalmi meghatározottsága. *Iskolakultúra*, 2006 (4), 85-92. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00103/pdf/iskolakultura2006-4.pdf>.
- Munkácsy Katalin (2007):** Social Skills and Mathematics Learning. *Mathematics Education Journal*, 2007 (21). Elérhető: <http://people.exeter.ac.uk/PERnest/pome21/index.htm>.
- Munkácsy Katalin (Vecseyné) (2011):** *Tehetséggondozás hátrányos helyzetű tanulók körében*. PhD értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem. Elérhető: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/152664/Munkacsy_phd_titkosított.pdf?sequence=8.
- Onchong'a, Benedict Obonyo (2013):** *Implementation of Asei-psdi Approach in Mathematics Lessons in Nyamaiya Division, Nyamira County, Kenya*. Kutatási zárójelentés. Nairobi, Kenyatta University Institutional Repository. Elérhető: <http://ir-library.ku.ac.ke/handle/123456789/7013>.
- Simon Tünde és Kárpáti Andrea (2014):** A vizuális kommunikáció összetevői és online mérése 10-12 éves korban. In: Kis-Tóth Lajos (szerk.): *Változó életformák, régi és új tanulási környezetek*. Új kutatások a neveléstudományokban sorozat. Eger, Lyceum Kiadó, 253-267.
- Tusa Erzsébet (1999):** Szimmetria a zenében. *Magyar Tudomány*, 1999 (3). Elérhető: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00003/1999_03_09.html
- Tüskés Tibor (1980):** *Testvérműzsák*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- UNESCO (2001a):** *Cultural Heritage Creativity and Education for All in Africa*. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://portal.unesco.org/culture/en/files/40389/12653806623Booklet.pdf/Booklet.pdf>.
- UNESCO (2001b):** Report on the UNESCO Regional Arts Education Conference in Africa. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://portal.unesco.org/culture/en/files/22118/10909250233report.pdf/report.pdf>.
- UNESCO (2008):** *Challenges of implementing free primary education in Kenya*. Párizs, UNESCO. Elérhető: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001516/151654eo.pdf>.
- UNESCO (2011):** World Data on Education. Párizs, UNESCO. Elérhető: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Kenya.pdf
- Vargha Balázs, Dimény Judit és Loparits Éva (1980):** *Nyelv, zene, matematika*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- World Bank (2011):** *Country Data – Kenya*. Elérhető: <http://data.worldbank.org/country/kenya>.
- Zaslavsky, Claudia (1973):** *Afrika számol*. Budapest, Gondolat.

PSALMUS HUMANUS INTEGRÁLT MŰVÉSZETPEDAGÓGIAI PROGRAM – ÓVODÁTÓL A TANÁRKÉPZÉSIG –

K. Udvari Katalin

(zenetanár, a Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület alapító elnöke)

„Nemcsak a tudomány különféle ágai tartoznak össze, és mindegyik megínyli, ha túlságosan bezárkózik szakmája szűk körébe, hanem a tudomány és a művészet sem lehet egymás nélkül. A tudós annál különb, minél több van benne a művészetekből és viszont.”

(Kodály Zoltán)

A Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület által kidolgozott pedagógiai program jó példa az UNESCO alapokmányában lefektetett célok megvalósítására, abban kiemelten a nevelésügy, a kultúra és a tudomány szimbiózisára. Az egyesület által felkutatott és felkarolt művészeti műhelyek pedagógiai munkájukkal, elméleti-gyakorlati tevékenységükkel példát mutatnak és segítséget nyújtanak az UNESCO oktatási-nevelési stratégiai célkitűzéseinek megvalósításához.

Ennek főbb összetevői:

- az „oktatás mindenki számára” elve és gyakorlata (közoktatás-tanárképzés),
- a minőségi oktatás biztosítása a nevelésügy teljes területén,
- válaszadás a növekvő szociális kihívásokra a művészeti nevelés eszközeivel, a társadalom hátrányos rétegei számára,
- a kreativitás és fenntarthatóság kapcsolatában a figyelem felhívása arra a megállapításra, hogy az élet minőségével összefügg, mekkora hangsúlyt kap oktatási rendszerünkben a művészetoktatás (ha a személyes képzeletnek és értékválasztásnak nagyobb teret hagyunk, akkor a fejlesztés eszközével a fenntartható fejlődés aktív résztvevőivé válhatunk),
- nemzeti szellemi örökségünk védelme,
- a kulturális sokszínűség bemutatása és a kultúrák közötti párbeszéd lehetősége hazai és nemzetközi fórumokon.

A Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának együttműködő partnere. Többéves közös munka után, 2002 tavaszán alakult meg hivatalosan is a budapesti székhelyű nonprofit civil szervezet, amelynek elnevezéseként a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert egyik versének címét választottuk: *Psalmus Humanus* – Emberi zsoltár.

Az egyesület tagjai szakterületük ismert szakemberei, akik a művészeti nevelés széles palettáját képviselik, óvodától az egyetemig. (Szakterületeik: ének-zene, tánc, képzőművészet és drámapedagógia, míg a korosztályokat illetően az óvodától a tanárképző intézetekig foglalkoznak tanítványaikkal.)

A Psalmus Humanus Integrált Művészetpedagógiai Konzultációs Központ megnyitója. A megnyitón részt vett Bogyay Katalin és Gresiczki Péter MUB-főtitkár. Budapest, 2008. április 29.

FOTÓ: © GADÁNYI GYÖRGY

HOGYAN JÖTT LÉTRE A MODELLÉRTÉKŰ, INTEGRÁLT MŰVÉSZETPEDAGÓGIAI PROGRAM?

Ennek bemutatása előtt egy kis időutazást kell tennünk.

1950 őszén Nemesszeghyné Szentkirályi Márta iskolaalapító igazgatónő vezetésével Kecskeméten kezdte meg működését az első olyan magyar általános iskola a közoktatásban, ahol Kodály Zoltán zenepedagógiai koncepciójára alapozva mindennap énekeltek-zenéltek a tanulók, és a tanítás része volt a néptáncoktatás és a hangszertanulás is. Az iskola alapításának 10. évfordulóján Kodály a következőket írta az iskola emlékkönyvébe: „Különös öröm, hogy Kecskeméten érte meg 10. évfordulóját az az iskola, amely mintaképe lehet minden általános iskolának, ha teljes embert akar nevelni”. A kecskeméti példát követve egymás után alakultak hasonló iskolák Magyarországon. Ezek az iskolák szereztek világhírt az elmúlt évtizedekben Kodály nevelési koncepciójának, és ezzel együtt a magyar ének-zene oktatásnak.

Jómagam olyan szerencsés voltam, hogy Kecskeméten abba a legelső ének-zene tagozatos osztályba járhattam, ahol Kodály közvetlen útmutatásával és gyakori személyes jelenlétében folyt a munka. Az iskolai események és páratlan élmények meghatározó módon hatottak életem alakulására, amit bizonyít gordonkatanári pályaválasztásom is. Mindezek ösztönöztek arra, hogy egykori iskolám alapításának fél évszázados jubileuma alkalmából egy kérdőívvel felkeressem egykori osztálytársaimat személyes vallomásra kérve őket, hogy mit jelentett számukra az ének-zenei általános iskolában töltött nyolc esztendő. Valamint megkerestem a több évtizedes tanári pályám során tanított volt növendékeimet, illetve zenei általános iskolába járt zeneiskolai tanár kollégáimat is, őket is személyes visszaemlékezésre kérve. „A mindennapos éneklés-zenélés, néptáncjal való foglalkozás olyan szellemi és fizikai állóképességet, valamint a nemzeti kultúra iránt olyan nagyfokú kötődést alakított ki bennünk, amely egész életre szóló útravalót adott nekünk. Ez segített bennünket későbbi tanulmányainkban, majd hivatásunk gyakorlásában és a mindennapi életünkben” – írták az egykori osztálytársak, és hasonló módon a volt növendékek és kollégák is. A beérkezett és egybehangzóan örömteli és igen pozitív hangvételű visszaemlékezéseket „*Psalmus Humanus*” – *Ének-zenei Általános Iskola Kecskemét, 1950.* címmel könyv (2000) alakban is összefoglaltam.

Napjainkban különösen időszerű felidézni ezeknek az iskoláknak az eredményeit és tapasztalatait, mivel az utóbbi években már sokan feleslegesnek tartják a művészetekkel való foglalkozást, és haszontalannak ítélik az arra fordított időt, kétségbe vonva a gyerekkori művészeti nevelés fontosságát. Nincs igazuk, mert a gyermekek legkönnyebben énekel, zenével, táncal, rajzzal képesek kifejezni érzéseiket és gondolataikat, ami nagymértékben segíti a mással nem pótolható érzelmi nevelésüket. Azonban sajnálatos módon a közéletben kevésbé ismertek a művészeti nevelés hatásával kapcsolatos, főként a '90-es évektől ismertté vált társadalom- és természettudományi vizsgálati eredmények is, amelyek mindezeket a megállapításokat egybehangzóan alátámasztják.

„A zene mindenkié!” – mondta Kodály Zoltán. De hogyan tehetjük azzá? Valóban, hogyan őrizhetjük meg Kodály nevelési elveit a 21. században? Erre a kérdésre keresve a választ dolgozta ki egyesületünk a nemzeti örökségünket képviselő, a kodályi zenepedagógiai koncepcióra alapozott, valamint a legújabb fejlesztőpedagógiai, pszichológiai és fiziológiai kutatási eredményekre is épülő Psalmus Humanus integrált művészetpedagógiai programot. A kiválasztott, és a gyakorlatban évek óta eredményesen működő modellértékű művészeti metódusok segítik a gyermekek egészséges személyiségének kifejlődését, bizonyítják a művészeti nevelés sokszínűségét, sokirányú pozitív hatását, valamint annak esztétikai értéke mellett társadalmi hasznosságát is. A munkánkban iránytűnek tekintettük Barkóczy Ilona és Pléh Csaba pszichológus professzorok *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata* című tanulmányát. (Az 1968 és 1972 között folytatott vizsgálat eredménye könyv alakban is megjelent a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet megbízásából a Bács megyei Lapkiadó Vállalatnál, Kecskemét, 1978. Szerk.: dr. Kárpáti Imréné.)

MILYEN MŰVÉSZETPEDAGÓGIAI MŰHELYEK KERÜLTEK A PSALMUS PROGRAMBAN KIVÁLASZTÁSRA?

Kodály Zoltán nevelési elveinek szellemében a már évek óta eredményesen működő, de többnyire kevésbé ismert művészeti pedagógiai műhelyeket kerestünk meg. A modellértékű művészetpedagógiai metódusok a közoktatás keretein belül kínálnak lehetőséget a gyermekek művészeti nevelésére. Ez lehetővé teszi a társadalom minden rétegének:

- a kiemelkedő képességű tanulók tehetséggondozását,
- az átlagos képességűek kibontakoztatását,
- a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatását,
- a fogyatékossgal élők társadalmi beilleszkedését – egészségi állapotuktól függetlenül is, például vakoknak, mozgássérülteknek –, az örömszerző művészi élménnyel való találkozást és az abban való aktív részvételt.

E szempontok alapján csoportosítottuk a műhelyek bemutatását:

Kodály Zoltán zenepedagógiai elveire épülő művészeti metódusok:

1. a kodályi zenepedagógiai hagyományokon alapuló integrált művészetpedagógiai program bemutatása,
2. zenei nevelés az óvodában: „zene, játék, öröm”,
3. énektanítás és kórusvezetés,
4. énektanítás és nyelvtanítás kapcsolata a gyakorlatban:
 - a. énektanítás és angolnyelv-oktatás,
 - b. énektanítás és németnyelv-oktatás,
5. néptáncoktatás.

A multikulturális nevelés lehetőségei:

6. a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek egyéni nevelése a képesség- és tehetségfejlesztésben – a keresztkoherencia/tantárgyak közötti szinkronitás elvére alapozva,
7. roma költészet és irodalom.

A komplex művészeti nevelés lehetőségei tanórán kívüli foglalkozások keretében:

8. részképesség-fejlesztés óvodásoknak és kisiskolásoknak (5–8 éves korig): látás, hallás, tapintás, koordinált mozgás, figyelemkoncentráció,
9. komplex művészeti nevelés (Kokas-módszer): zene, mozgás, képzőművészet alsó tagozatosoknak,
10. képző- és iparművészeti foglalkozások alsó és felső tagozatosoknak,
11. munkaképesség-gondozás a közoktatásban és a zeneoktatásban.

A művészetpedagógia szakmaspecifikus kapcsolatai:

12. tehetséggondozás és táplálkozás,
13. személyes és szociális készségfejlesztés drámapedagógiai módszerrel,
14. zeneoktatás és informatika,
15. művészetpedagógiai módszerek a fogyatékkal élők oktatásában-nevelésében:
 - a. vakok és látássérültek ének-, zene- és táncoktatása,
 - b. zeneoktatás a gyógypedagógiában (ULWILA színes kotta alkalmazása).

Programunkat a következő módon véleményezte dr. Bodnár Gábor, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Zenei Tanszékének vezetője az *Osztatlan képzés az ének-zene tanár szakon: tapasztalatok, javaslatok* című tanulmányában (Bodnár, 2015):

„Kreativitásfejlesztő munkánkat a Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesülettel megvalósított együttműködésünk tette teljessé. Az egyesület integrált művészetoktatási projektje több pedagógiai műhely együttes munkájával jött létre: a tudományos kutatásra és gyakorlati foglalkozásokra alapozott tevékenység az óvodai és iskolai zenei nevelést, valamint a felsőoktatást és a felnőttképzést egyaránt magába foglalja. A program bizonyítani kívánja, hogy az interdiszciplináris művészetoktatás eredményesen fejleszti a memóriát, a szövegértési és nyelvtanulási készséget, a mozgáskoordinációt, s ezeken keresztül az egész személyiség kreativitását. Így, többek között, az oktatás részét képezi az egyéni és kóruséneklés, aktív zenélés és mozgás (tánc, néptánc) általi részképesség-fejlesztés elméleti és gyakorlati ismeretköre, illetve a számítógép és a zenetanítás kapcsolata vagy a zenei munkaképesség-gondozás.”

Néhány vélemény a modellértékű programok alapján *Tehetség gondozás Kodály szellemében* címmel kidolgozott tanártovábbképzési tanfolyamunkon részt vettek adaptációs terveiből: (Ezt a képzést követően kötelezően és írásban kellett elkészíteni.)

I. résztvevő:

„A képzési program leginkább az alkalmazott módszerek tekintetében jelentett új ismereteket (kreatív, interaktív, projektszerű megközelítések voltak). Ezen túl megismertem a társművészetekben alkalmazott módszereket is. (...) Nagyon hasznosnak tartanám, ha a tanárképzésben ezek a módszerek, előadások szerepet kapnának, akár elméleti, akár gyakorlati (hospitálás, gyakorlati tanítás) téren.”

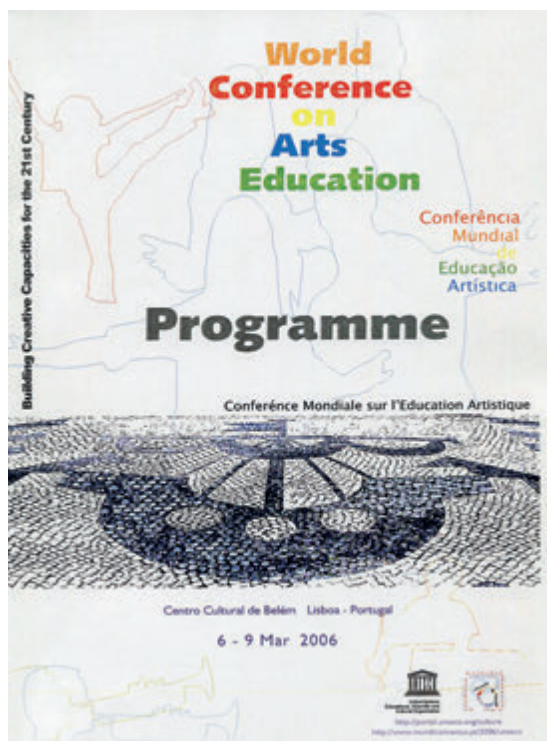
II. résztvevő:

„Nagyon jól hasznosítható képzési program, amelynek gyakorlati elemeit a mindennapos oktatásba is be lehet építeni. Számtalan gyakorlati ötlettel gazdagodtam, a már meglévő ismereteimet tudtam elmélyíteni. (...) A tanárképzésben jó lehetőség lenne akár egy féléves tantárgyként beépíteni a felsőoktatásba ezt a programot, ugyanis ilyen jellegű komplex rálátást sajnos főiskolai, ill. egyetemi tanulmányaim során nem kaptam. (...) A közoktatásban is minél szélesebb körben kellene ismertté tenni ezt a programot, mert nagy szükség lenne arra, hogy a gyermekek már kisgyermekkorban elkezdjék a minőségi munkát, amelynek elengedhetetlen feltétele a megfelelő szakmai háttérrel rendelkező, igényesen felkészült pedagógus.”

III. résztvevő

„A képzési program előadói különleges személyiséggel rendelkező, karizmatikus egyéniségek voltak: módszereik emberközpontúak, szeretetteljesek, elmélyültek, eszközeik a játszva tanulás, örömteli, boldog ismeretszerzés, teljes odafigyelés és odaszánás – igazi pedagógusi alázat: érezhető és érzékelhető követői Kodály letisztult szellemiségének.”

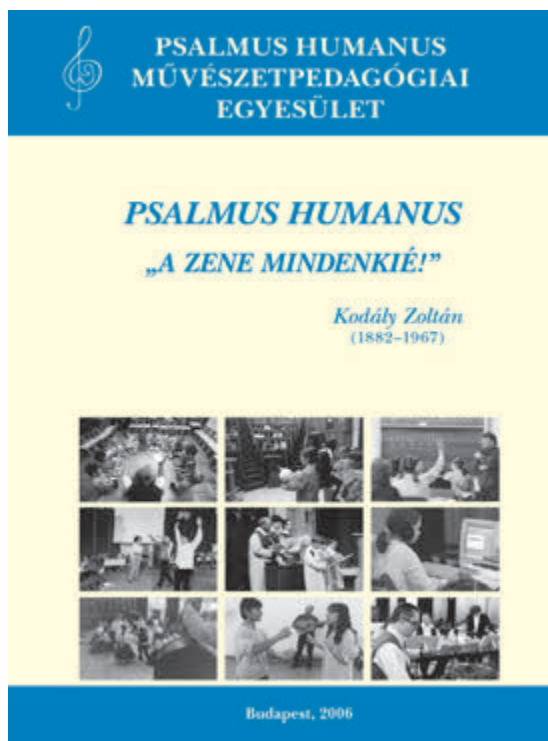
A Psalmus Humanus program hatékony és kipróbált művészeti metódusokat foglal magába, amit az is igazol, hogy számos hazai és nemzetközi konferenciára kaptunk meghívást az elmúlt évtizedben. A munkánk iránti érdeklődést és elismerést szintén bizonyítja az a megtisztelő tény, hogy az UNESCO-nak a Vilniusban tartott regionális, illetve mind a Lisszabonban, mind a Szöulban rendezett Művészeti Nevelési Világkonferenciájára meghívást kaptunk – mindhárom alkalommal *egyedüli* magyar szakmai résztvevőként voltunk jelen.

Az UNESCO első, Lisszabonban (Portugália) tartott Művészeti Nevelési Világkonferenciájának plakátja

Egyesületünk munkájának legfőbb támogatója 2003 óta az UNESCO és a Magyar UNESCO Bizottság (később UMNB), az Emberi Erőforrások Minisztériuma (korábban NKÖM, illetve OM), a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Fővárosi Közgyűlés Oktatási Bizottsága, Budapest-Zugló Önkormányzata, valamint a Nemzetközi Visegrádi Alap esetenkénti támogatása mellett. A Magyar UNESCO Bizottságtól és az UNESCO-tól kapott megtisztelő erkölcsi és anyagi támogatás segítségével vehettünk részt a fenti külföldi konferenciákon, rendezhettünk szakmai napokat, országos és nemzetközi művészeti nevelési konferenciákat és kaphattunk támogatást könyveinkhez és kiadványainkhoz, valamint *A zene mindenkié! De hogyan tehetjük azzá?* című DVD-filmünk készítéséhez. Ugyancsak az UNESCO és a Magyar UNESCO Bizottság nagylelkű támogatásával nyithattuk meg 2008-ban Psalmus Humanus Integrált Művészetpedagógiai Konzultációs Műhelyünket, ami meghatározó fontosságú volt a további szakmai munkánk szempontjából.

Egyesületünk művészetpedagógiai programja hazánkban is támogatókra talált: a Magyar Géniusz Integrált Tehetségsegítő Program keretében 2010-ben került akkreditálásra *Tehetség-gondozás Kodály szellemében* címmel 30 órás tanártovábbképzési tervezetünk. Ennek gyakorlati megvalósítására azóta az elmúlt évek alatt a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, ill. a Nemzeti Tehetség Program adott lehetőséget, aminek folytatására a jövőben is remény mutatkozik, valamint képzési programunkat befogadta az ELTE BTK Zenei Tanszéke is.

*Kodály Zoltán születésének 125. évfordulójának emlékére készített DVD-film,
A zene mindenkié! (Kodály Zoltán) címmel*

AZ UNESCO ÉS A MAGYAR UNESCO BIZOTTSÁG ÁLTAL TÁMOGATOTT ESEMÉNYEK FELSOROLÁSA

- 2004. március 6–7., Budapest: Psalmus Humanus Napok – Nemzetközi Művészeti Nevelési Konferencia.
- 2005. szeptember 8–11., Vilnius, Litvánia: részvétel az UNESCO „A művészet és az oktatás közötti együttműködés” (Synergies between Arts and Education) címmel rendezett regionális konferenciáján. Magyarországot dr. Benedek András, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának közigazgatási államtitkára, valamint dr. Solymosi Tari Emőke egyesületi tagunk, zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Főiskolai

Karának adjunktusa képviselte, előadásának címe: Integrated Arts Education – a Pillar of Socioeconomic Development; the Psalmus Project as a Means of Implementing Kodaly's Concepts in the 21st Century.

- 2005. október 17–20., Budapest: Nemzetközi Szakmai Fórum – a Visegrádi országok művészetpedagógiai szakembereinek részvételével. Integrált művészeti nevelés az iskolában és a családban. A Nemzetközi Szakmai Fórum keretében iskolalátogatásokon vettek részt cseh, szlovák és lengyel vendégeink, tíz különböző helyszínen, a fővárosban és vidéken.
- 2006. január 26., Budapest: országos szakmai tanácskozás a hazai tanárképzésben részt vevő főiskolák, egyetemek oktatóinak részvételével. A rendezvény szervezője a Magyar UNESCO Bizottság volt. Megnyitó beszédet mondott: Gresiczki Péter főtktár úr.
- 2006. március 6–9., Lisszabon: UNESCO World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century. Az UNESCO első Művészeti Nevelési Világkonferenciáján egyesületünket ismét dr. Solymosi Tari Emőke zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Főiskolai Karának adjunktusa képviselte, aki március 8-án az *Arts Education, creative solution to socio-cultural challenges of today's world* elnevezésű szekcióban mutatta be a Psalmus Humanus Egyesület tevékenységét. (*Teaching Methods/New Pedagogies*).
- 2007. február, Budapest: egyesületünk felvételt nyert a Magyar UNESCO Bizottság Nevelésügyi Albizottságába.
- 2007. március 13., Budapest: Kodály Zoltán születése 125. évfordulójának tiszteletére DVD-filmet készítettünk az UNESCO támogatásával: *A zene mindenkié! (Kodály Zoltán)* címmel. A 60 perces DVD-film a Kecskeméti Ének-zenei Általános Iskola életének legelső éveit, valamint napjaink modellértékű, integrált művészetpedagógiai műhelyeit mutatja be Sajtóbemutató helyszíne: Bartók Emlékház (1025 Budapest, Csalán út 29.).
- 2007. december 13., Budapest: hangverseny és DVD-bemutató a Széchenyi Gyógyfürdő rendezvénytermében.
- 2008. április 28–30., Budapest: Nemzetközi Psalmus Humanus Fórum magyar és határon túli főiskolák oktatóinak és hallgatóinak részvételével, valamint 2008. április 29-én az UNESCO támogatásával Psalmus Humanus Integrált Művészetpedagógiai Konzultációs Központunk megnyitása.
- 2009. február, Budapest: *Psalmus Humanus – Integrated Arts Educational Consultation Centre* címmel elkészült egy angol nyelvű kiadványunk – az UNESCO támogatásával.
- 2009. december 16., Budapest: *Tehetség gondozás az integrált művészetpedagógiai eszközeivel* címmel Országos Művészeti Nevelési Konferencia Kodály Zoltán születése évfordulójának tiszteletére. A rendezvényt támogatta a Magyar UNESCO Bizottság, és a konferenciát megnyitotta a Magyar UNESCO Bizottság főtktára: Kovácsné Bíró Ágnes.
- 2010. május 25–28., Szöul: The Second World Conference of Arts Education: Goals for the Development of Arts Education. Az UNESCO második művészeti nevelés világkonferenciáján dr. Bodnár Gábor egyesületi tagunk, az ELTE BTK Zenei Tanszékének vezetője képviselte az Psalmus Humanus Egyesületet.

A Psalmus Humanus Egyesület logója, tervezte: Simon András grafikusművész

IRODALOMJEGYZÉK¹

- Barkóczi Ilona és Pléh Csaba (1978):** *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata.* Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, Kecskemét
- Bodnár Gábor (2010):** A művészeti nevelés fejlesztéséért. UNESCO világkonferencia Szöulban. *Parlando*, 52 (5), 58–59. Elérhető: <http://www.parlando.hu/2010-5-19-UNESCO.htm>.
- Bodnár Gábor (2015):** Osztatlan képzés az ének-zene tanár szakon: tapasztalatok, javaslatok. In: Károly Krisztina és Perjés István (szerk.): *Jó gyakorlatok a tanárképzés tudós műhelyeiből.* (Diszciplínák tanítása – A tanítás diszciplínái 2.). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 211-224. Elérhető: http://www.eltereader.hu/media/2016/01/Jo_gyakorlatok_READER.pdf.
- Bodnár Gábor (2015a):** Az elmúlt évtizedek változó tanárképzési programjainak hatása az ének-zene tanárok képzésére. In: Bodnár Gábor és Szentgyörgyi Rudolf (szerk.): *Szakpedagógiai körkép III. Művészetpedagógiai tanulmányok.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 9–23. Elérhető: http://metodika.btk.elte.hu/file/TAMOP_BTK_BMK_4.pdf.
- Udvari Katalin, K. (2000):** „*Psalmus Humanus*” – *Ének-Zenei Általános Iskola Kecskemét, 1950.* Budapest, Püski Kiadó.
- Udvari Katalin, K. (2002):** „*Psalmus Humanus*” – *Hagyomány és megújulás a kodályi zenepedagógiában.* Budapest, Püski Kiadó.
- Udvari Katalin, K. (szerk.) (2006):** *Integrált művészeti nevelés az iskolában és a családban.* Budapest, Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület.
- Udvari Katalin, K. (szerk.) (2008):** „*Psalmus Humanus*” – *Integrated Arts Educational Consultation Centre.* Budapest, Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület.
- Udvari Katalin, K. (szerk.):** (2012, 2013, 2014, 2015) *Tehetség gondozás Kodály szellemében.* HO26, PAT Továbbképzési Program (30 óra) Képzési segédanyag. Budapest, Psalmus Humanus Művészetpedagógiai Egyesület.
- Udvari Katalin, K. (szerk.) (2015):** *Művelődéstörténeti kincsestár: Válogatás dr. Maróti Gyula (1912-2004) a Kórusok Országos Tanácsa (KÓTA) alapító főtítkárájának magán dokumentumgyűjteményéből.* Budapest, Püski Kiadó.
- Solymosi Tari Emőke (2005):** Két nemzetközi konferencia a zene- és művészetoktatásért. *Parlando*, 47 (6), 2-9.

¹ A tanulmányban szereplő összes webcím 2015. december 18-án elérhető volt.

– ZÁRSZÓ –

MÉRFOLDKÖVEK AZ UNESCO TÖRTÉNETÉBEN

Réthelyi Miklós

(az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága elnöke, 2012–)

Az UNESCO megalapításának 70. évfordulójára megjelenő többszerzős könyv zárásaként magáról a szervezet sokrétű működésének egy-egy kiválasztott mérföldkövéről emlékezünk meg. Tízéves ugrásokkal kiemelünk néhány emblemikus egyezményt, valamint vetünk egy pillantást az alapítás 30. és 50. évfordulójának évében megszületett egy-egy dokumentumra. A válogatás önkényes, és célirányos.

Öt évvel az alapítás után, 1950 júliusában jelent meg az emberről mint egységes fajról szóló deklaráció (*The Race Question*). A nyilatkozat leszögezi, hogy a kutatók egyetértenek abban, hogy az emberiség egységes, hogy valamennyi, jelenleg a Földön élő ember ugyanazon, a *Homo sapiens* nevű fajhoz tartozik. Az deklaráció további pontja kimondja, hogy a „faj” (race, rasszizmus) kifejezés tévesen használva sokszor előfordul a mindennapi beszédben. Kívánatos volna, ha a „faj” szót egyáltalán nem használnák az emberről beszélve, a „faj” szó helyett etnikai csoportokat kellene mondani. A nyilatkozat másik alapgondolata, hogy az ember szociális lénynek születik, így személyiségének kibontakozását csak az embertársakkal történő kapcsolatok alapján tudja elérni. A szociális kapcsolatok hálója elengedhetetlen az egyének közösségbe integrálódása szempontjából is. Ebben az értelemben minden ember testvérének őrzője.

A faj kontra etnikai csoport kérdés tisztázására 1950 és 1978 között még további kilenc javaslat, megállapodás, nyilatkozat került megfogalmazásra az UNESCO által szervezett különféle konferenciákon, bizottságok munkájának eredményeként.

1960-ban megállapodás született az oktatásban megjelenő diszkrimináció ellen (*Convention against Discrimination in Education*). A javaslat elítéli azt a gyakorlatot, amelynek során egyéneket vagy csoportokat távol tartanak a tanulástól, kizárják az oktatási intézményekből. Szigorúan véve még azt is, ha bizonyos esetekben a lehetségesnél alacsonyabb szintű oktatásban részesítenek egyes embereket vagy embercsoportokat.

Az 50-es, 60-as évek a gyarmatok felszabadításának, a gyarmatbirodalmak összeomlásának évtizedei. Nem nehéz észrevenni, hogy mindkét fenn említett téma alapvetően fontos volt a gyarmati sorból önállóvá váló országok indulásához, valóban önállóvá válásához.

1970-ben elfogadták a kulturális javak törvényen kívüli exportját, importját tiltó egyezményt (*Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*). Az indoklás több pontban is tárgyalja a kulturális javak értékét és tudományos, kulturális vagy oktatási céllal történő kölcsönös bemutatását, hiszen az javítja a civilizációk megismerését, gazdagítja valamennyi ember kulturális kincsét, és a nemzetek közötti kölcsönös respektust és megértést segíti elő. Az egyezmény kiemeli, hogy a kulturális javak valódi értéke azoknak eredete, története és a hagyományok minél teljesebb ismerete birtokában érhető meg. Ezért a kulturális javaknak, tárgyaknak a törvényeket megke-

rülő importja, exportja, a tulajdonosi állapot megváltoztatása akadályozza a nemzetek közötti együttműködést, megértést, amely az UNESCO célkitűzéseinek a középpontjában áll.

1975–76, az UNESCO alapításának 30. évfordulója. Az *UNESCO Courier* 1976-os évfolyamának képes mellékletében körbeutazza a Földet egy érdeklődő gyermek, és végignézi, hogy mit tett az UNESCO az első harminc évben. Láthatjuk a Nílus menti műemlékek áthelyezését a Nasszer-tó kialakítása miatt, sokféle tudományos eredmény létrejöttét, de legrészletesebben az iskolába járás és az írástudás megszerzése, és annak gyakorlati haszna szerepel a történetben. A rajzsorozat végén egy hatalmas pókhálóra emlékeztető hálózatba helyezték el mindazokat a tényezőket, amelyek a tanulást elősegítik: az UNESCO által támogatott iskolák különböző fajtái, audiovizuális oktatási központ, a személyzet nemzetközi cseréje, speciális konzultánsok, külföldi tanulási lehetőségek.

1980 eseményei közül kiemelkedik a MacBride-jelentés: *Sok hang, egyetlen világ* (*Many Voices, One World*). A nemzetközi bizottság által összeállított dokumentum a modern társadalomban elemzi a kommunikáció kérdését. A bizottság a kommunikáció demokratizálása és a nemzeti médiumok megerősítése mellett történelmi társadalmi problémákat, annak érdekében, hogy ez megakadályozza a külső hírforrásoktól való függés túltengését. A bizottság e jelentése komoly problémákat okozott az UNESCO életében, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok a sajtószabadság elleni támadásnak tekintette a jegyzéket, így a szervezetnek végül vissza kellett lépnie a jelentés támogatásától.

1990-hez köthetjük – az első kezdeményezés után 30 évvel – az Oktatást mindenkinek! világkonferenciát (World Conference on Education for All, Jomtien, 1990. március 5–9.) Az *Education for All* kiáltványra úgy tekintettek mint történelmi jelentőségű állásfoglalásra és elköteleződésre azzal a szándékkal, hogy a gyermek-, felnőtt- és családi oktatás új alapjait teremtsen meg, amely majd megszünteti az egyenlőtlenségeket és egyben új lehetőséget nyújt a szegénység felszámolására.

Alig kellett egy évtizedet várni, hogy az Oktatási Világforumon (World Education Forum – Dakar, Szenegál, 2000) megállapítsák a küldöttek, hogy a világban igen sok ország nagyon messze van még az 1990-ben elfogadott célok elérésétől. A konferencián megerősítették az 1990-ben kimondott célkitűzéseket, és mérhető oktatási célkitűzéseket fogalmaztak meg azzal a céllal, hogy kielégítsék a gyermekek, a fiatalok és a felnőttek tanulási igényeit. Újabb határidőként 2015-öt jelölték meg.

Az UNESCO fennállása 50. évfordulójának évében, 1995-ben fogalmazta meg a tolerancia elveivel foglalkozó nyilatkozatot (*Declaration of Principles on Tolerance*). Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése jelölte meg az 1995. évet a tolerancia évének (Year for Tolerance) és az UNESCO-t bízta meg a kezdeményezés gyakorlati kidolgozásával. Az elhatározás mögött ott álltak az UNESCO Alapokmányának azon sorai, amelyek kimondják, hogy a béke csak úgy teremthető meg, ha az az emberiség intellektuális és morális szolidaritására épül. A tolerancia évét meghirdető dokumentum tisztázza a tolerancia tartalmát: ez világunk kultúrájának és az emberi lét megformálásának gazdag változatosságára írt érzett tiszteletadás, annak elfogadása és megbecsülése. A toleranciát táplálja a tudás, a nyitottság, a kommunikáció, a gondolatok szabadsága, a lelkiismeret és a hit. A tolerancia a különbségek harmóniája. A tolerancia az az erény, amely a békét lehetővé teszi, és a háború kultúráját a béke kultúrájával cseréli fel. Az előző nyilatkozatokhoz kapcsolódva ez a dokumentum is az oktatást nevezi meg mint az intolerancia elleni leghatékonyabb eszközt; a tolerancia nemzetközi napjává tették november 16-át.

Még egy ilyen vázlatos, felszínes, nagy ugrásokban követett felsorolás is hűen mutatja az UNESCO eredeti célkitűzéseinek – *a béke megőrzése, az emberek közötti kapcsolatok erősítése, az oktatás mint eszköz biztosítása minden embernek* – megvalósítása érdekében tett lépéseit.

Amin el kell gondolkodnunk, az sajnos leginkább az oktatással kapcsolatos célkitűzések magvalósulásának a lassúsága. Anélkül, hogy részletes tanulmányok adatait elemeznénk, megállapítható, hogy a hosszú távú, túl lassú megvalósulás okai – minden bizonnyal – nagyon összetettek. Kérdés, hogy elsősorban elégtelen-e a tanító személyzet, vagy rosszak-e a módszerek, vagy hiányzik-e annak a tudata a fiatalokban, hogy tanult emberként értelmesebb életre lehet kilátásuk. A 2015. év európai eseményei, az országhatárokon átvonuló százezres emberoszlopok, az egyre több áldozatot követelő terrorakciók arra mutatnak, hogy az UNESCO által 1960 óta, először több mint 50 éve, majd később széles körökben, újabb és újabb akcióban meghirdetett és támogatott oktatási program még nem hozta meg azokat az eredményeket – az emberi faj egysége, a tolerancia, a béke –, amelyek a célkitűzésekben szerepeltek. Hatalmas munka áll még előttünk, de hisszük, hogy a 70 éves világszervezet rendelkezik azzal az erkölcsi és szellemi erővel, amely korunk éles társadalmi konfliktusainak a megoldását elősegítheti.

PARIS, 24 July 1947

UNITED NATIONS EDUCATIONAL,
SCIENTIFIC AND CULTURAL ORGANISATION

EXECUTIVE BOARD

Item 5(g) of the Agenda

APPLICATION OF HUNGARY FOR MEMBERSHIP
OF UNESCO

DRAFT RESOLUTION

The Executive Board,

CONSIDERING

that the Government of Hungary submitted on December 23rd, 1946 an application for membership of Unesco; that, in accordance with Article II of the Agreement between Unesco and the United Nations, the Executive Board transmitted this application to the Economic and Social Council of the United Nations;

that, at its Fifth Session, the Economic and Social Council approved this application.

RESOLVES

in conformity with Article II, paragraph 2 of the Constitution of Unesco, to recommend to the Second Session of the General Conference that Hungary be admitted as a Member of Unesco.

AZ UNESCO FENNÁLLÁSA 70. ÉVFORDULÓJÁNAK EMLÉKÉRE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization
Egyesült Nemzetek
Nevelésügyi, Tudományos és
Kulturális Szervezete

Hungarian
National Commission
for UNESCO

Az UNESCO Magyar
Nemzeti Bizottsága